Barbara W. Tuchman

O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ

Urgisitul secol XIV

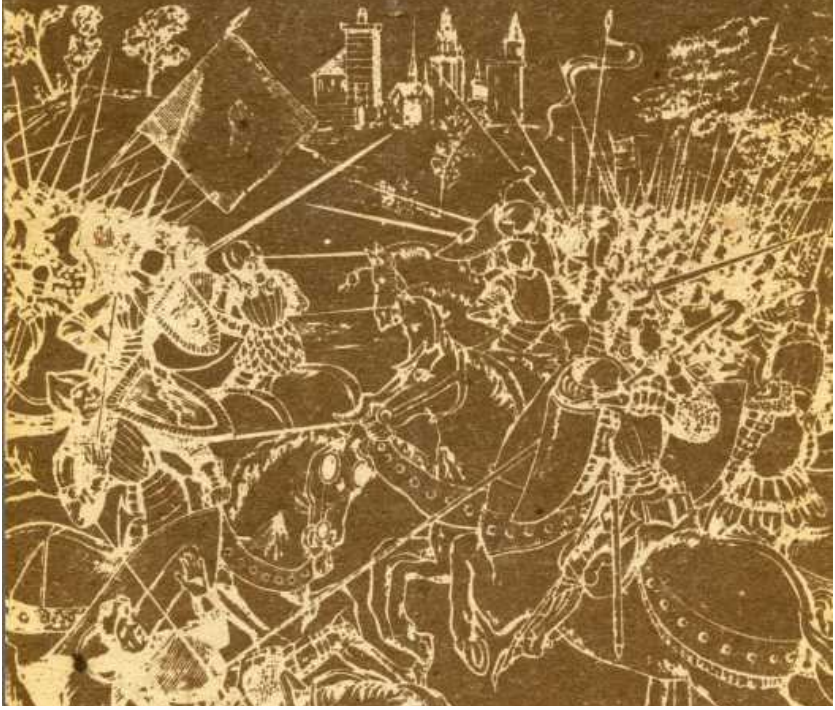

Barbara W. Tuchman
O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ
Urgisitul secol XIV
Traducere din limba engleză şi postfaţă: ALEXANDRU VIANU
1988
Editura Politică
Bucureşti
Redactor: OVIDIU HURDUZEU Coperta: ANDREI DAN
BARBARA W. TUCHMAN
A Distant Mirror
The Calamitous 14th Century
Copyright e 1978 by Barbara W. Tuchman
Partea a doua
Capitolul 17 Ascensiunea lui Enguerrand de Coucy

Fiind încă o dată „de-a-ntregul francez”, Enguerrand de Coucy era mâna dreaptă a regelui în eforturile pe care le făcea o domnie pe sfârşite. Deşi avea numai 41 de ani, Carol al V-lea simţea că timpul îl presează. În februarie 1378 regina sa, Ioana de Bourbon, care era de aceeaşi vârstă ca şi el, muri de febră puerperală după naşterea unei fiice, Ecaterina. După trei săptămâni, ultima supravieţuitoare din cele cinci fiice muri, rămânând din cei 8 copii numai doi fii şi noul născut. Regele „jeli mult şi minunat” moartea soţiei sale „şi o plânseră încă mulţi alţi oameni buni, deoarece regina şi cu el se iubeau cum se iubesc soţii loiali”. După o lună muri şi Papa Grigore al XI-lea de care regele Carol era strâns legat, – precipitând astfel schisma – moarte urmată în noiembrie de cea a unchiului său, împăratul, şi puţin după aceea de moartea vechiului său aliat, regele Enrique al Castiliei. În toate aceste pierderi, Carol nu putea decât éà vadă umbra propriului său sfârşit care se apropia şi odată cu ea

necesitatea imperioasă de a-şi lăsa regatul întreg şi în pace înainte de a trece el însuşi în nefiinţă.

În acest scop, el trebuia să închidă cele trei porţi primejdioase reprezentate de trădările în lanţ ale lui Carol de Navarra, de alianţa ducelui de Bretania cu Anglia şi de însăşi continuarea războiului cu Anglia. Teritoriul strategic al lui Enguerrand de Coucy, talentul său militar şi diplomatic şi acea evidentă încredere pe care Grigore al XI-lea o găsise notabilă – îl făcu punctul de sprijin al eforturilor regelui. Prima sa sarcină era de a purta o campanie pentru îndepărtarea lui Carol de Navarra din Normandia o dată pentru totdeauna.

Aflând că regele Navarrei tratase din nou în mod secret redeschiderea Normandiei pentru englezi, Carol al V-lea jură să-şi alunge vasalul necredincios din toate oraşele şi castelele pe care le poseda acolo. Legalitatea era la îndemână în persoana celor doi fii ai lui Navarra în numele cărora puteau fi preluate feudele navarreze din Normandia. Deoarece mama lor, sora regelui, era moartă, Carol al V-lea putea pretinde să le fie tutore printr-un argument care nu admitea nicio discuţie: amândoi erau în acea vreme sub tutela lui, la curtea Franţei. De ce tatăl lor admise acest lucru nu este clar, doar dacă nu intenţiona să aibă prin aceasta un camuflaj care să inducă în eroare asupra negocierilor sale cu Anglia. Mărturia legală a trădării lui Navarra apăru atunci când şambelanul său, Jacques de Rue, sosi la Paris, cu scrisori pentru cei doi fii ai săi. La interogatoriu, De Rue mărturisi – fără tortură, după cum regele avu grijă să afirme într-o cronică autorizată – cum Carol de Navarra plănuia să-l otrăvească pe regele Franţei imediat după Paşti, printr-un intendent de la brutăria regală. Profitând de dezordinea care ar fi urmat şi de succesiunea la tron a unui minor, el ar fi început ostilităţile ocupând bazele franceze de-a lungul

Senei, în timp ce englezii ar fi debarcat în Normandia.

Această poveste era uşor de crezut, căci se referea la un prinţ care atentase deja la viaţa celuilalt cumnat al său, contele de Foix, într-o melodramă încărcată de strălucirea înfricoşătoare a secolului al XIV-lea. Contele se căsătorise cu uşuratica Agnes, sora lui Navarra, dar fiind un bărbat cu „patimi impetuoase” nu se lăsase de galanterii, ceea ce a avut ca rezultat plecarea lui Agnes la fratele ei. Cumnaţii erau deja certaţi din cauza unor bani. Când fiul lui Agnes în vârstă de 15 ani, Gaston, veni s-o roage să se întoarcă, ea refuză, dacă rugămintea nu venea de la soţul ei. Atunci Carol de Navarra îi dădu nepotului său un săculeţ cu pulbere să-l ducă acasă, spunându-i că aceasta îl va determina pe tatăl său să se împace, dar că trebuie să-l ţină secret, altminteri nu va avea efect. Când Gaston se întoarse la Foix, săculeţul cu pulbere fu descoperit de fratele său bastard, Yvain, care îl arătă contelui; acesta. îl dădu unuia din câinii săi care pieri îndată, aşa după cum era de aşteptat. Reţinându-se să nu-l omoare pe loc pe fiul şi moştenitorul său legitim, contele îl înctue, în timp ce toată suita care mersese cu el în Navarra, fu supusă cercetărilor şi 15 din ei executaţi. Între timp Gaston, înţelegând că unchiul său conspirase ca să-l facă să comită un paricid, se lăsă pradă disperării şi începu să refuze orice mâncare. Fiind informat despre această situaţie în timp ce-şi tăia unghiile cu un cuţit, contele de Foix se repezi în celula fiului lui, îl luă de gât, spunându-i: „Ha, trădătorule, de ce nu mănânci?” şi din întâmplare îi tăie jugulara cu cuţitul pe care-l mai avea încă în mină. Băiatul căzu într-o parte fără glas şi, rana dovedindu-se fatală, muri în aceeaşi zi. Încă un păcat de moarte se adăugă la palmaresul deja încărcat al lui Carol de Navarra.

Confirmarea „crimelor şi trădării „lui Navarra împotriva regelui Franţei veni când i se luă codul

corespondenţei sale cifrate de la un al doilea sfetnic arestat, Pierre du Tertre. Toate probele culese şi mărturisirile semnate ale celor doi sfetnici au fost citite în timpul procesului lor oficial, condus cu cea mai mare solemnitate în faţa unei mari adunări de magistraţi, clerici, notari, negustori şi vizitatori ai Parisului. Fiind condamnaţi la moarte, ambii sfetnici au fost executaţi, corpurile fără cap au fost spânzurate, iar membrele tăiate, bătute la principalele porţi ale Parisului. Se stabili astfel o dovadă publică pentru a justifica transferul jurământului supuşilor normanzi ai lui Carol de Navarra către fiul lui.

Campania din Normandia era deja în curs. La prima ştire despre trădarea lui Carol de Navarra, regele strânsese o armată la Rouen şi „trimise urgent după contele de Coucy şi contele de Rivière”, pe care-i puse la comandă sub conducerea ducelui de Burgundia. Temându-se de debarcările engleze, el îi instrui să cucerească oraşele şi castelele Navarrèi, îndeosebi pe cele mai apropiate de coastă, cât mai repede cu putinţă, fie cu forţa, fie prin tratative. Buréau de la Rivière, şambelanul regelui, cu care Enguerrand de Coucy avea să fie atât de strâns asociat în această campanie şi după aceea, aparţinea grupului de sfetnici, burghezi născuţi, numiţi în râs Marmosets de către fraţii regelui, făcând aluzie la micile statui groteşti de piatră care se zăreau pe cornişele şi coloanele bisericilor. El ştia însă un funcţionar curtenitor şi amabil, foarte stimat de CĂ. rol al V-lea, care-i dăduse puterea de guvernare în Consiliul de regenţă pe care-l constituise în cazul că ar fi murit în timp ce Delfinul era încă minor.

Combinaţia Coucy-Rivière reflectă strategia militară şi politică care urma să fie folosită. Asediul împotriva oraşelor fortificate era de durată şi costisitor. Pentru o rapidă cucerire totul depindea de o predare negociată,

însă aceasta se putea obţine numai printr-o demonstraţie de forţă credibilă şi în majoritatea cazurilor, printr-o luptă iniţială. Pentru a spori impresia de forţă, au fost aduşi şi cei doi fii ai lui Carol de Navarra, „pentru a arăta întregii ţări că războiul se face în numele acestor doi copii, pentru moştenirea lor”.

Bayeux, un oraş frumos şi puternic la baza peninsulei Contenţin, unde se putea aştepta o debarcare engleză (la 15 km. de un viitor loc de debarcare, numit mai târziu Omaha Beach), a fost primul obiectiv major. Aducându-şi forţele lor până sub ziduri şi prezentându-l pe tânărul moştenitor Navarra ca seniorul de drept, baronul de Coucy şi contele de Rivière avertizează pe cetăţeni „cu un limbaj impresionant” că, dacă oraşul ar fi luat prin asalt, „ei toţi ar fi măcelăriţi şi locul ar fi repopulat cu o altă serie de locuitori”. În ambele cazuri căpitanii garnizoanelor navarreze puteau fi învinuiţi de trădare faţă de prinţul lor sau dezonoraţi dacă s-ar fi predat fără să se apere; ei nu aveau acelaşi motiv de a se preda ca cetăţenii oraşului, deoarece căpitanii se închideau în general în fortăreaţă dacă asediatorii reuşeau să intre în oraş, scăpând astfel de măcelul şi jaful pe care-l avea de îndurat populaţia; de aceea, ei preferau să rişte un asediu decât să se predea.

La Bayeux, garnizoana era mai puternică. Influenţaţi de drepturile fiilor lui Carol de Navarra şi de insistenţele episcopului lor, oamenii din oraş cerură un armistiţiu de trei zile pentru a negocia condiţiile, o afacere întotdeauna complicată care trebuia scrisă cu copii semnate şi parafate, înmânate fiecărei părţi. După ce aceasta luă sfârşit, baronul de Coucy şi contele de Rivière intrară în oraş pentru a-l lua în primire în numele regelui Franţei. După înlocuirea magistraţilor cu oameni de-ai lor şi lăsând acolo o garnizoană pentru a preveni rebeliunea, ei înaintară către peninsulă, spre următoarea bază. Se luară

oraşele şi castelele unul după altul, bombardate „atât cu arme cât şi cu cuvinte” fără a se pierde timpul, deşi nu fără măsuri active de asediere, năruind ziduri şi purtând în continuare lupte aprige, cu oameni ucişi şi tfâniţi de ambele părţi. Deoarece se grăbeau, baronul de Goucy şi contele de Rivière acordau condiţii favorabile şi permiteau partizanilor hotărâţi ai lui Carol de Navarra să plece dacă aceasta le era voia. Colaborând efectiv cu contele, baronul dădu dovadă de o capacitate asemănătoare celei a regelui de a-şi urmări la rece scopurile politice, baronul fiind însă şi un om de acţiune.

Carol de Navarra, atacat la sud de către regele Castiliei, nu era prezent şi, din cauza unor vânturi potrivnice, sosiră numai câţiva dintre aliaţii săi englezi. Un grup reuşi să ocupe Cherbourg, însă era blocat înăuntru de un asediu al francezilor. În altă parte, căpitanii navarrezi trebuiră să înfrunte alte grele încercări deoarece, dacă ar fi ales rezistenţa, ei se puteau aştepta la puţin sprijin în timp ce, dacă s-ar fi predat, Normandia ar fi fost pierdută pentru regele Navarrei. Evreux, inima posesiunilor lui normande, cu una din cele mai puternice garnizoane şi o populaţie loială, îi pregăti lui Coucy şi Rivière cea mai grea luptă. „În fiecare zi ei atacau” şi încercuiră oraşul atât de strâns încât a fost obligat să capituleze. Căderea localităţii Evreux îl încântă pe rege care veni la Rouen pentru a saluta pe victorioşii care „izbândiseră atât de bine”. Numai Cherbourg, pe care englezii îl puteau aproviziona pe mare, rezistă la mai multe asedii, comandate în diferite perioade de către Du Guesclin şi Enguerrand de Coucy, şi rămase în mâinile englezilor.

Cu această excepţie, la sfârşitul lui 1378, Carol de Navarra îşi pierduse toate moşiile din Normandia. Zidurile şi fortificaţiile au fost dărâmate aşa încât bazele sale să nu mai poată fi folosite de inamicii Franţei. În sud, senioria

Montpellier, ultima sa posesiune în Franţa, i-a fost luată de către ducele de Anjou. Anihilat, în sfârşit, după 30 de ani de continuu complot, Carol de Navarra a fost lăsat să trăiască timp de 10 ani în sărăcie şi fără prieteni în regatul său muntos atât de mic pentru sufletul său. Şi astfel Satana va fi fost închis într-un ţarc de oi!

La episoadele campaniei din Normandia luară parte cavaleri vestiţi care aveau să fie camarazii baronului de Coucy în viitoarele lui aventuri, printre care fratele răposatei regine şi binevoitorul, deşi nu remarcabilul Louis, duce de Bourbon; de asemenea, energicul, de curând amiral, Jean de Vienne şi, cel mai important, Olivier de Clisspn cel Chior, care aduse o companie bretonă în ajutorul baronului la asediul cetăţii Evreux. Poate că în această perioadă, sau altă dată, aceste două personalităţi diferite se uniră într-o camaraderie de arme, în care partenerii stabileau printr-un aranjament oficial condiţii de ajutor reciproc şi împărţirea egală a profiturilor şi răscumpărărilor.

Olivier de Clisson provenea dintr-o familie turbulentă, bine plasată în ambele părţi în Bretania. Tatăl lui, descoperit a fi dus tratative cu Eduard al III-lea, a fost decapitat de Filip al VI-lea care poruncise arestarea lui în mijlocul unui turnir, aruncarea lui în închisoare şi ducerea lui la eşafod aproape gol, fără să i se facă proces. Se spune că soţia victimei ar fi dus capul lui de la Paris în Bretania pentru a-l arăta fiului ei de 7 ani şi a-l pune să jure răzbunare şi ură veşnică faţă de Franţa. Apoi, într-o corabie deschisă, dusă de furtună şi murind de foame, ea fugi în Anglia unde Eduard, care făcea toate eforturile pentru a câştiga loialitatea bretonilor, o copleşi pe ea şi pe fiul ei cu favoruri şi proprietăţi.

Olivier fusese crescut la curtea engleză împreună cu tânărul Jean de Montfort, ducele său; gelozia şi antipatia

dintre ei era reciprocă. Deşi avea manierele unui nobil îngâmfat, sporite de o părere prea bună despre el, Olivier de Clisson era numit câteodată „bădăranul” din cauza limbajului său grosolan. Urmărindu-şi jurământul de răzbunare, el luptă împotriva francezilor cu ferocitate de necrezut la Reims, Auray, Cocherel şi Najera, în Spania. Mânuia un topor cu două cozi cu atâta putere încât se spunea că „nimeni care a primit de la el o lovitură nu s-a mai sculat”, deşi nu reuşise să abată arma duşmanului care i-a tăiat coiful şij-a scos ochiul. În cursul războiului din Bretania, Montfort îl înfurie pe Olivier de Clisson, favorizându-l pe Sir John Chandos şi când îi dădu lui Chandos un oraş şi un castel, Clisson îl atacă pe duce cu furie îngrozitoare, asaltă şi dărâmă castelul care-i era sortit lui Chandos, folosind pietrele pentru a-l reconstrui pe al său.

Carol al V-lea îi dăduse înapoi terenurile confiscate de la tatăl lui şi-l copleşi cu daruri, chiar trimiţându-i vânat, „ca unui prieten”. Fie din cauza acestor persuasiuni materiale, fie, după cum susţinea Oliver, din cauza aroganţei englezilor faţă de francezi pe care el nu o mai putea suporta, el se făcu din nou francez în 1369 şi-ţi îndreptă f-treitate împotriva feşt Mor lui asoeâaţi. Aceasta ajuâisë la o culme când află că scutierul său, rănit şi capturât de englezi, fusese omorât ca prizonier când se descoperi că aparţinea lui Clisson. Olivier făcu un mare jurământ „ca niciodată, pe Maica Domnului să nu dea adăpost unui englez fie dimineaţa, fie seara, în tot timpul anului”. A doua zi, deşi nu avea maşini de asediu, el atacă o bază engleză cu o asemenea furie şi o cuceri printr-un asemenea măcel că nu rămaseră decât 15 apărători în viaţă* După ce-i închise într-o cameră din turn, Olivier porunci să fie eliberaţi unul câte unul şi pe măsură ce fiecare ieşea pe uşă îi tăia capul cu o singură lovitură de

topor şi astfel, cu 15 capete la picioarele lui îşi răzbună scutierul.

Calculatul baron de Coucy şi sălbaticul breton se completau probabil unul pe altul deoarece, conform biografului lui Olivier de Clisson, aceşti doi mari baroni „rămaseră totdeauna într-o perfectă armoniei în acest timp Coucy tocmai pierduse în împrejurări revoltătoare pe camaradul lui din campania din Elveţia, Owen de Wales. Pe când Enguerrand era în Normandia, Owen conducea asediul de la Mortagne de pe coasta Atlanticului la gura Girondei. Sculându-se devreme într-o dimineaţă frumoasă şi limpede el se aşeză pe un butuc în cămaşă şi mantie uitându-se la castel şi la împrejurimi cum îi era obiceiul în timp ce scutierul lui galez, James Lambe, îi pieptăna părul. Acesta fusese luat de curând în serviciul lui, deoarece era un compatriot care îi adusese veşti din ţară lui de baştină şi-i spuse „cum toată Ţara Galilor ar dori să-l aibă stăpân”. Stând în spatele stăpânului lui în acea dimineaţă liniştită, James Lambe împlântă un pumnal în corpul lui Owen, „înjunghiindu-l atât de adânc încât căzu mort pe loc”.

Mina asasinului fusese desigur angajată de englezi, probabil să îndepărteze un focar de agitaţie la frontiera galeză sau, după cum au crezut contemporanii, ca represalii pentru mizerabila moarte în puşcărie a lui Captai de Buch, capturat iniţial de Owen. Dacă aşa a fost, atunci a fost o lovitură surprinzător de dezonorantă asupra unui om neînarmat, după cum a recunoscut şi căpitanul englez din oraşul asediat, Montague, căruia Lambe i-a raportat fapta. „El dădu din cap, îl privi şi spuse – Ah, l-ai ucis… Chiar dacă fapta aceasta este în avantajul nostru… noi o vom condamna mai curând decât o vom lăuda”. De partea franceză, Carol al V-lea, deşi foarte supărat, nu regretă chiar t & feru totul îndepărtarea lui Owen, un corsar cu fapte ticăloase. Uciderea lui reflectă un nou fel

de animozitate apărută datorită războiului. Asasinatul printre cavaleri a fost o inovaţie a secolului al XIV-lea.

f

La jumătatea campaniei din Normandia, Enguerrand de Coucy fusese trimis să întărească apărarea la frontiera cu Flandra unde ameninţau noi pericole. Contele de Flandra, a cărui loialitate faţă de Franţa în timpul adolescenţei fusese atât de puternică încât fugise de Isabella, începuse de mult să-i favorizeze pe englezi din interese economice. El apăru ca o ameninţare când oferi azil ducelui de Bretania care refuzase vasalitatea franceză şi se alăturase englezilor. Regele Carol hotărî acum să scape de problema Bretaniei o dată pentru totdeauna, confiscând ducatul Montfort pe motivul „crimei” împotriva suveranului său. În credinţa că toţi nobilii bretoni erau profrancezi, el plănui să unească ducatul cu coroana Franţei sub conducerea rivalului ducelui de Montfort, Jeanne de Penthièvre, însă, în loc să suprime cuibul de viespi breton, el reuşi numai să-l stârnească.

În decembrie 1378, la un tribunal ceremonial, unde era prezent şi regele, „maiestatea sa regală”, ducele de Montfort a fost judecat în faţa pairilor regatului – in absentia, deoarece nu răspunse la convocare. Cei 12 pairi laici şi 12 pairi ecleziastici ai Franţei erau un organism elastic în care diverşi baroni de Coucy au figurat câteodată iar alteori nu. Froissart se referă concret la Enguerrand în VII-lea ca „pair al Franţei”, cu această ocazie, el fiind unul din cei patru baroni aşezaţi pe „fleur de lys” împreună cu pairii de sânge regesc şi 18 prelaţi, inclusiv patru abaţi „cu mitră”. Uşierul regelui, după ce-l chemă pe ducele de Montfort de trei ori – la intrarea în cameră, la Masa de Marmură în curte şi la poarta palatului – raportă că „el nu este aici”. Procurorul citi apoi acuzarea, enumerând „trădările, crimele, injuriile şi ofensele” ducelui, inclusiv

uciderea preotului trimis ca să-l convoace. (După modelul lui Visconti, Jean de Montfort porunci ca mesagerul să fie înecat în râu, cu scrisoarea de convocare legată de gât). După o argumentare juridică, de o lungime enormă, a drepturilor şi pretenţiilor la ducat, titlul de Montfort a fost declarat nul şi regele anunţă unirea Bretaniei cu Franţa.

Greşeala lui Carol a ieşit imediat în evidenţă prin izbucnirea unei revolte în ducatul cu spirit independent, chiar în sânul partidului profrancez. Cearta fără sfârşit a reînviat şi, cum ducele se Montfort era de conivenţă cu contele Flandrei şi amândoi cu Anglia, Carol se temu de posibilitatea unei noi invazii prin frontiera nordică. În această situaţie domeniul Coucy care păzea poarta spre nord deveni centrul atenţiei.

În februarie 1379 regele îşi trimise vistiernicul, Jean le Mercier, şi un funcţionar cu titlul de Vizitator General al Proprietăţii Regale” să examineze baronia Coucy cu instrucţiuni „de a se uita şi raporta asupra domeniului numitului senior”. În martie, după primirea raportului, Carol se duse el însuşi într-o călătorie de o săptămână până la Coucy-le-Château şi la alte castele şi oraşe ale domeniului. Fiind evident bolnav, regele se uită din litiera sa la „vesela vânătoare de cerbi”, organizată în cinstea sa. De va fi fost şi Enguerrand de faţă pentru a saluta pe suveran nu este trecut nicăieri şi faptul că nu a fost menţionat sugerează că era în nord unde strângea forţe pentru apărare sau în Normandia la asediul Cherbourgului.

Totuşi, regele a fost însoţit de poetul curţii, Eustache Deschamps, care imediat scrise o baladă, preamărind minunăţiile baroniei. Un maestru al acrobaţiei verbale a versului francez din timpul său, totuşi în străfundul sufletului un realist şi un satiric, Deschamps se descria pe el însuşi ca „regele urâţeniei”, cu piele de mistreţ şi faţă

de maimuţă. El intrase în serviciul regelui ca simplu mesager fiind de origine umilă, avansând la rangul de maestru de ceremonii, intendent şi *chitelain* al proprietăţilor regale şi în următoarea domnie, administratorul apelor şi pădurilor şi, în cele din urmă, *Général des finances*. Dispus să facă versuri pentru orice ocazie – un total de 1675 balade, 661 rondele, 80 virelais, 14 poeme lirice şi alte diverse piese – el descrise acum în versuri „bastioanele oamenilor de curaj” reprezentate de multiplele castele de la St. Gobain, St. Lambert şi La Fère, parcurile de la Folembray, minunata moşie St. Aubin, vânătoarea de bâtlani cu şoimi, faimosul donjon.

Cine vrea să cunoască o ţară de încântare
Unde este inima regatului Franţei
Cu o puternică fortăreaţă minunat de puternică.
Păduri înalte şi lacuri cu dulce plaisance
Cântece de păsărif cu parcuri aranjate ca pentru dans.
Trebuie să-şi îndrepte paşii spre Coucy.
Acolo *va găsi* le nonpareille
De unde vine exclamaţia» coucy à la merveille /*

S-a presupus că intenţia lui Carol era de a cumpăra eventual domeniul Coucy, punând coroana să controlezi cea mai mare fortăreaţă din nord. Cumpărarea marilor feude avea precedente; chiar şi Coucy achiziţionase astfel indirect Soissons. Totuşi, cum ar fi fost recompensat corespunzător pentru o. moşie atât de mare şi de ce i-ar fi satisfăcut dorinţa regelui rămâne ceva neelucidat. Faptul că nu avea un fiu şi numai o singură moştenitoare, cealaltă fiind irevocabil engleză, ar putea fi o explicaţie.

Între timp se negocia căsătoria Mariei, singura moştenitoare a baroniei. La 13 ani ea era una din cele trei candidate, împreună cu Yolande de Bar, o nepoată a regelui şi Ecaterina de Geneva, o soră a Papei Clement,

pentru fiul regelui Aragonului, rămas văduv de curând. Asemenea locuri nu erau lăsate libere pentru mult timp. La opt zile după moartea soţiei sale, prinţul spaniol trimise soli la Coucy, ducelui de Anjou, ca unchi al Yolandei şi contelui de Geneva, cu instrucţiuni să aranjeze chestiunea cât mai curând posibil cu una din cele trei. Când fu aleasă Yolande, Marie se căsători mai târziu cu fratele Yolandei, Henri de Bar, cel mai mare fiu al ducelui de Bar şi al Mariei de Franţa, sora lui Carol al V-lea. Alianţa cu moştenitorul unui mare ducat la frontiera cu Lorena menţinu înaltul nivel al legăturilor matrimoniale ale baronului de Coucy. Enguerrand a fost influenţat fie de această nouă legătură regală fie de mândria că avusese un astfel de succes în Normandia, cert este că el înfiinţă propriul său ordin cavaleresc numit, în marele stil al familiei Coucy, „Ordinul coroanei”. După cum arată Deschamps, care proslăvi ordinul într-un poem, Coroana trebuia să simbolizeze nu numai grandoarea şi puterea dar şi demnitatea, virtutea şi înalta conduită care-l înconjoară pe un rege. Punctele cercului său erau cele „12 flori ale autorităţii”: credinţa, virtutea, moderaţia, iubirea de Dumnezeu, prudenţa, adevărul, cinstea, puterea, îndurarea, caritatea, loialitatea şi largheţea „strălucind peste toate cele de dedesubt”. După 1379 sigiliile lui Coucy arată un fundal de mici coroniţe şi o figură în picioare ţinând o coroană – acum cu o semnificaţie incertă – * răsturnată. Oricât era de elevat ca nume, Ordinul era democrat ca spirit: admitea doamne, domnişoare şi scutieri ca membri.

În 1379 Isabelle de Coucy muri în Anglia lăsându-l p* Enguerrand liber să se recăsătorească. Mai puţin grăbii ca prinţul de Aragon sau prea ocupat de alte afaceri mai urgente* el nu o înlocui timp de şapte ani. Din vizita regelui nu ieşi nimic în legătură cu baronia lui Coucy, însă

interesul coroanei rămase activ.

Noua domnie din Anglia nu schimbă norocul englezilor în război. Uşoara supremaţie a lui Eduard al III-lea asupra Canalului a fost pierdută datorită alianţei continue a lui Carol cu puterea maritimă a Castiliei şi datorită construirii de nave franceze. Când o forţă condusă de ducele de Lancaster reuşi, în sfârşit, să debarce lângă Sf. Malo în Bretania, situaţia Cherbourgului se inversă. Deţinut de francezi, St Malo sfida asediul şi îl obosi pe duce până ce acesta plecă acasă. „Şi comunele din Anglia începură să murmure împotriva nobililor, spunând că nu făcuseră nimic bun în acest sezon”. Războiul nereuşit stârni mai mult decât murmure. În timp ce Lancaster era respins în Bretania, corăbiile comerciale ale englezilor erau hărţuite şi capturate fără vreo piedică sau pericol de către piraţi francezi şi scoţieni. Când negustorii se plânşeră, nobilii şi prelaţii din Consiliul regelui răspunseră doar că Lancaster şi flota lui erau răspunzători de apărare.

La aceasta, un bogat consilier municipal şi viitor primar al Londrei, John Philpot, starostele companiei băcanilor, strânse o forţă particulară de nave cu 1.000 de marinari şi soldaţi şi porniră să lupte cu piraţii din care mai mulţi au fost capturaţi împreună cu corăbiile lor. Când, după o întâmpinare triumfală la Londra, el a fost convocat de Consiliu pentru a da socoteală de ce acţionase fără permisiunea regelui, răspunsul lui furios reflecta exasperarea crescândă a stării a treia în legătură cu felul lamentabil de a acţiona a stării a doua. El îşi cheltuise banii şi riscase viaţa oamenilor lui, spuse Philpot, nu ca să aducă ruşine nobililor sau să câştige faimă cavalerească, ci „din milă pentru mizeria poporului şi ţării care dintr-un regat nobil şi stăpânitor peste alte naţiuni a fost expus la ravagiile celei mai ticăloase ruini din cauza indolenţei voastre. Deoarece n-aţi vrut să ridicaţi o mână în apărarea

ei, m-am expus pe mine şi averea mea pentru siguranţa şi eliberarea ţării noastre. Chiar dacă Philpot şi negustorii lui aveau mai întâi grijă de siguranţa şi eliberarea comerţului] & *9*> învinuirile lui aduse apărătorilor ţârii erau totuşi valabile.

Cu nereuşite de ambele părţi implicate în război, amândouă ţări doreau pacea. Reluarea ostilităţilor în Bretania contrabalansase pentru Franţa succesul ei în Normandia iar schisma ridică temperatura ostilităţii pretutindeni. Dându-şi seama că sănătatea îl lăsa, Carol al V-lea nu dorea să lase certurile cu Bretania şi Anglia ca o povară pentru fiul său. Discuţiile după moartea regelui Eduard se terminaseră fără rezultat şi, evident, cu sentimente de ură. Pentru a evita dezbaterile reciproc iritante s-a propus să se convoace o altă viitoare încercare de pace dar, separată; englezii la Calais, iar francezii la circa 30 km. depărtare, la St. Omer, iar arhiepiscopul de Rouen să medieze între ele. Amânat de schismă, acest plan a fost adoptat pentru a se reîncepe tratativele în septembrie 1379. Seniorii de CoucyJ de Rivière şi de Mercier cu încă unul sau doi alţi cavaleri erau plenipotenţiarii la aceste tratative şi delegaţi şi la întâlnirea cu contele de Flandra la Arras, în speranţa de a-l convinge să medieze un aranjament cu ducele de Bretania. Înainte de a putea realiza ceva, contele a fost ocupat cu o revoltă locală care nu a putut fi reprimată şi care avea să arunce Flandra într-un război civil ruinător, implicând fiecare fracţiune.

Revolta oamenilor din Gând nu avu nicio legătură” cu insurecţia lucrătorilor care pusese stăpânire pe Florenţa anul precedent. Deşi separate şi spontane, evenimentele din cele două oraşe ale postavului iniţiară un vârtej al luptei de clasă timp de cinci ani, fiind cauzate atât de mizeria acumulată a clasei muncitoare cât şi de noua

putere rezultată din dezastrele Morţii Negre. În Florenţa, Flandra, Languedoc, Paris, Anglia, înapoi în Flandra şi în nordul Franţei, insurecţiile s-au succedat una după alta, fără vreo legătură vizibilă cu excepţia ultimei faze. Unele au fost urbane, altele rurale; unele au apărut din disperare, altele din putere; toate însă au fost precipitate de un singur factor: birurile grele.

La Gând, unde ţesătorii erau cei mai puternici, contele provocă tulburări când puse o taxă pe oraş ca să plătească pentru un turnir. Conduşi de strigătul unui negustor supărat că banii din biruri nu trebuie aruncaţi „pe nebuniile prinţilor şi pentru întreţinerea actorilor şi bufonlor”, cetăţenii refuzară să plătească. Contele, bazându-se pe rivalitatea comercială a oraşelor, îşi asigură sprijinul oraşului Bruges prin promisiunea de a construi un canal care să-l unească cu marea, spre avantajul comerţului lui şi în detrimentul oraşului Gând. Când 500 de spălători începură munca la canal pentru a abate nul Lys, Gândul îşi trimise miliţia la atac şi din acest moment conflictul se mări ca divizarea celulelor. Despre suferinţele îngrozitoare care începură acum pentru Flandra, Froissart scrise „ce vor spune cei ce citesc aceasta sau o aud decât că este treaba Diavolului?”

La capătul opus al Franţei, în acelaşi timp, revolta izbucni în Languedoc unde foametea, asuprirea, războiul şi birurile lăsaseră o dâră de cruntă mizerie sub stăpânirea aspră a ducelui de Anjou. Nerăbdător, îndrăzneţ şi forţând de obicei evenimentele, ducele exercita virtual puterea suverană asupra unei regiuni care acoperea un sfert de regat. El risipea toate veniturile înghiţite fără să facă distincţie între ceea ce îi era destinat lui şi ceea ce era destinat apărării Languedoc-ului sau regatului. Pentru a compensa numărul mai scăzut de vetre, ca rezultat al ciumei, el mări dările pe fum în fiecare an, fără ca poporul

să obţină o apărare mai bună. Mai intrau încă în văile sale companii de bandiţi, care sileau satele să plătească pentru a nu fi prădate. În 1378 se adăugară biruri pe consum în afară de acelea pe vânzări, acestea fiind cât se poate de împovărătoare pentru săraci. Când perceptorii începură să facă percheziţii în case ca agenţii Inchiziţiei, furia se adăugă mizeriei.

„Cum putem trăi astfel?” strigau grupuri de protestatari în timp ce se adunau în faţa statuii Fecioarei Maria pentru a-i implora ajutorul. „Cum ne putem hrăni pe noi şi pe copiii noştri când nu putem plăti birurile pe care ni le-au pus bogaţii pentru huzurul lor?” Revoltele şi dezordinea s-au răspândit şi s-au transformat într-o răscoală în iulie 1379 când Consiliul ducelui de Anjou puse un nou bir greu de 12 franci pe vatră fără a convoca stările, cerând, chipurile, asentimentul consiliilor municipale. Ducele lipsea atunci, ducând război în Bretania. Furia supuşilor săi prea împovăraţi izbucni cu extraordinară violenţă împotriva întregii autorităţi: funcţionari regali, nobil şi marea burghezie a consiliilor municipale pe csre oamenii de rând îi făceau răspunzători pentru noul bir. „Omorâţi, omorâţi pe toţi bogaţii!” era strigătul de care avea să pomenească mai apoi seniorul de Clermont. El relata că „seniorii şi alţi oameni buni de la ţară şi oraş fugeau de frica morţii” şi de cealaltă frică inspirată de orice revoltă”, „că dacă această insolenţă infamă a oamenilor de rând nu va fi înăbuşită puternic, rele şi mai mari vor urma”.

La Le Puy, Nîmes, Clermont şi alte oraşe, oamenii formară grupuri înarmate, prădară casele bogate, omorâră funcţionari şi comiseră acte de sălbăticie – ba chiar, după cum se relata „spintecară trupuri cu cuţitele şi mâncară ca nişte animale carnea oamenilor botezaţi”. În octombrie revolta atinse punctul culminant la Montpellier când au

fost ucişi cinci consilieri ai ducelui de Anjou şi alţi optzeci masacraţi. Insurgenţii trimiseră emisari pentru a organiza o revoltă generală însă neavând o bază industrială solidă şi tradiţiile luptei flamanzilor, revolta se aprinse repede şi fu repede înăbuşită. Clement al VII-lea, care depindea de controlul ducelui asupra Languedocului pentru sprijin, îl trimise imediat pe cardinalul Albano de fel din Languedocr pentru a-i linişti pe oameni şi a-i avertiza despre teribila pedeapsă pentru *lèse-majesté*. Deja înfricoşaţi de rebeliunea lor, conducătorii s-au lăsat convinşi să se supună îndurării regelui.

Soarta Montpellierului a fost dramatizată în mod deliberat pentru a avea un efect punitiv. În ziua întoarcerii, în ianuarie, a ducelui de Anjou, trecu prin poarta oraşului o procesiune de cetăţeni în vârstă de peste 14 ani condusă de către cardinal împreună cu funcţionarii supravieţuitori, ecleziastici, călugări, profesori şi studenţi de la universitate. Aliniaţi pe cele două părţi ale drumului ei căzură în genunchi strigând „îndurare!”, în timp ce ducele şi oamenii lui în armură trecură pe lângă ei. De-a lungul drumului stăteau magistraţi în robe fără mantii, pălării sau brâuri, femei în rochii neîmpodebite, cetăţeni cu funii legate în jurul gâtului şi în sfârşit toţi copiii sub 14 ani, fiecare grup căzând în genunchi pe rând pentru a striga „îndurare!” Au fost înmânate cu umilinţă cheile de la porţile oraşului şi gongul marelui clopot. În timpul următoarelor două zile, la porunca ducelui, toate armele au fost predate şi clădirile principale date soldaţilor lui.

Apoi, de pe o platformă ridicată în piaţa principală, ducele anunţă sentinţa firească: 600 de oameni condamnaţi la moarte – o tretee prfet o treime prin decapitare, o treime arşi pe rug, toată averea lor confiscată, iar copiii lor condamnaţi pentru totdeauna la şerbie. Urma să se confişte jumătate din averea celorlalţi

cetăţeni-şi să se pună o amendă de 6.000 de franci, plus să fie plătite cheltuielile ce le avusese ducele din cauza răscoalei. Zidurile şi porţile oraşului urmau să fie distruse, universitatea urma să-şi piardă toate drepturile, averea şi arhiva.

Un strigăt puternic însoţi sentinţa, cardinalul şi prelaţii cerură „cu dragoste” îndurare pentru popor, membrii universităţii plânseră, femeile şi copiii îngenuncheară şi jeliră. În ziua următoare se anunţă o sentinţă redusă, ce anula aproape toate pedepsele. Întregul spectacol avu efecte într-o scrisoare a lui Carol al V-lea către cardinal, scrisă cu două luni înainte, regele afirmă intenţia sa de a fi îndurător, însă arăta că puterea de pedepsire a coroanei avea nevoie de o lecţie.

Evenimentele din Languedoc au avut un rezultat cu largi implicaţii: arătându-i nenorocirea supuşilor săi, ele îl lăsară pe rege cu o conştiinţă încărcată care putea avea serioase consecinţe pentru un om din Evul Mediu aflat pe patul de moarte. Pentru moment, conştient de zgârcenia şi asupririle fratelui său, ca şi de nepopularitatea pe care o aruncau asupra coroanei, Carol reduse birul pe fumuri şi îi retrase ducelui de Anjou funcţia de guvernator al Languedoc-ului. Din nefericire, înlocuitorul său, după un interimat sub Du Guesclin, a fost ducele de Berry, a cărui conducere caracterizată prin strângere de averi, nediluată de niciun simţ politic, se dovedi mai rapace decât cea a fratelui său.

În aprilie 1379, Engerrand de Coucy şi Rivière, cu câţiva noi colegi, se duseră încă o dată în căutarea păcii la nişte tratative la Boulogne. Ei erau împuterniciţi să facă noi concesii de teritorii şi suveranitate şi să ofere din nou o căsătorie în persoana fetiţei lui Carol, Catherine, cu Richard al II-lea. În cele şase întâlniri din ultimii şase ani, mirajul păcii îşi bătuse joc de căutătorii ei. În aceeaşi

perioadă, în afară de succesul francez în Normandia, continuarea războiului n-a adus niciun avantaj/pentru niciuna din părţi ci, mai degrabă, din cauza creşterii rivalităţilor şi a suspiciunii, războiul era şi mai greu de sfârşit.

Englezii veniră la tratative cu păreri împărfâte, pe de o parte să încerce ce se putea câştiga prin diplomaţie, pe de altă parte să menţină nişte operaţiuni militare în curs în timp ce pregăteau un alt asalt. Rebeliunea ducelui de Montfort le dădură un alt prilej de a reintra în Franţa ca să recâştige teritoriile pe care le considerau ale lor. De la respingerea de către Carol a tratatului de la Brétigny şi urmările avute, ei i-au urât pe francezi pentru că i-au deposedat în mod fals şi nedrept, după cum credeau ei, de proprietatea lor. Apărarea compatrioţilor lor putea să scârţâie dar, în luptele din afara ţării, unde se ofereau prăzi, nu le lipsea voinţa de luptă, le lipseau numai banii. Fiind epuizate toate celelalte mijloace se strânseră fonduri pentru o expediţie în Bretania prin impunerea în 1379 unui alt bir pe cap de locuitor, un nou instrument menit să afecteze şi clerul şi ţăranii cu venituri mai mici decât înainte. Calculat, cu obişnuita aproximaţie în privinţa numărului populaţiei, să aducă 50.000 de lire sterline, el a adus numai 20.000, toate investite într-o flotă comandată de Sir John Arundel.

Întârziat până în iarnă din lipsă de vânt şi apoi de ameninţarea unui raid francez, Arundel îşi luă în primire forţa sa la Southampton pentru a împiedica o debarcare a duşmanului şi, în timp ce era acolo, să-şi conducă forţele fără să fie reperat de inamic. În afară de faptul că a prădat regiunea, el şi-a încartiruit soldaţii şi arcaşii într-o mănăstire, permiţându-le să violeze maicile şi nişte văduve sărace care trăiau acolo şi să le ducă apoi pe corăbii. Arundel era cel care ceruse bani înainte de a apăra oraşele

de pe coasta de sud împotriva raidurilor franceze timpurii. Dacă îl credem pe Walsingham, el îşi folosea banii tot atât de ostentativ ca şi brutalitatea sa. Se spune că s-a îmbarcat cu o garderobă de 52 de costume brodate cu aur, cu cai şi echipament în valoare de 7.000 de lire sterline.

Plecând în decembrie, convoiul său ş. fost prins de o furtună violentă în timpul căreia porunci ca femeile răpite să fie aruncate peste bord pentru a uşura corabia, maltrată echipajul şi, doborându-l pe timonier, eşuă pe stâncile de pe coasta irlandeză. Se pierdură 25 de corăbii cu tot echipamentul şi rămaseră numai 7 supravieţuitori. Corpul lui Arundel luat de valuri a fost găsit trei zile mai târziu. Oprită de furtună, restul flotei nu traversă niciodată Canalul, iar banii din biruri au fost pierduţi.

Deja, în 1378, Comunele se plânseseră de scurgerea

(panilor într-un război în care mi mai vedeau vreun interes naţional. Deşi războiul asigura afaceri şi o existenţă multora în afară de nobili, Comunele protestară că ere afacerea regelui şi că a cheltuit 46.000 de lire sterline pentru menţinerea oraşelor Calais, Cherbourg, Brest şi altele „pentru care în niciun caz Comunele n-ar trebui puse să plătească biruri Guvernul răspunse că menţinerea acestor „punţi „peste mări constituia salvgardarea regatului, „altfel n-am avea niciodată odihnă sau pace din partea duşmanilor noştri, deoarece atunci ar împinge războiul până în pragurile caselor noastre, doamne fereşteăargumentul nu prea convinse oraşele de pe coastă care continuară să sufere din cauza războiului împins până în pragurile lor prin raidurile sălbatice ale francezilor şi casti-Üenilor. În august 1380 chiar şi Londra avea să tremure când o îndrăzneaţă forţă castiliană navigă 30 de km. pe Tamisa în sus pentru a prăda Gravesend lăsându-l în flăcări.

Ca răspuns pentru Comune, Consiliul regal susţinu

că bazele din Franţa îi ofereau regelui „porţi şi intrări spre duşmani pentru a-i lovi când regele va fi gata să acţioneze”. Era o afirmaţie revelatoare a intenţiilor grupării războinice condusă de unchiul cel mai tânăr al noului rege, ducele de Buckingham. Un tânăr de 25 ani, mândru, fioros, intolerant, el era versiunea târzie a lui Bertrand de Born din secolul al XII-lea care i-a îndemnat odată cu atâta patimă pe cavalerii săi: „Să nu renunţaţi niciodată la război!”

În martie 1380, englezii îşi reînnoiră promisiunile de a-l ajuta pe Montfort, însă îndeplinirea acestora a fost amânată, în timp ce la Boulogne se încerca alternativă păcii. La aceste discuţii baronul de Coucy şi ceilalţi trimişi oferiră noi cesiuni şi ajustări, ca şi întregul comitat Angoulême ca zestre pentru Ecaterina, însă englezii rămaseră bănuitori. Ei credeau că oferta francezilor era o şiretenie pentru a-i împiedica să vină în ajutorul lui Montfort. Însă esenţial era faptul că englezii se codeau să facă pace având pur şi simplu dorinţa de a continua lupta, reîntărită acum din cauza schismei.

Papa Urban, încă nu complet nebun, exercită toate presiunile pentru à împiedica căsătoria lui Richard cu o prinţesă franceză şi a încuraja căsătoria cu sora lui Venceslav, Ana de Boemia, care ar fi unit Anglia cu imperiul într-o axă urbanistă. Când exista numai un singur papă.

Anglia era antipapală, însă existenţa a doi papi făcea necesară a lua partea unuia dintre ei. Sfetnicii lui Richard respinseră căsătoria franceză, negocierile au fost între? rupte şi, după doi ani, regele Angliei se căsători cu Ana de Boemia. Şi ca o ironie pentru Carol, schisma, pe care chiar el o provocase, a fost aceea care împiedică scopul său de a face pace. „Toată inteligenţa acestei lumi” scria Langland într-un epitaf:

„Nu poate aduce pacea între Papă şi duşmanii lux
Nici între doi regi creştini nu se poate face pace
Pentru ca popoarele lor să profite

Carol nu izbuti să aranjeze lucrurile nici în Bretania; Baronul de Coucy şi alţii au fost trimişi în mai multe misiuni, evident în căutarea unei formule şi, o adunare bretonă ale celor trei stări ceru iertare pentru ducele lor, însă Carol nu avea deloc încredere în el ca să-l repună în drepturi. Nici ducele de Montfort nu voia pace cu suveranul care i-a confiscat ducatul Pentru alţii, îndeosebi pentru Du Guesclin, situaţia era o încurcătură de loialităţi conflictuale. Ezitând să lupte împotriva compatrioţilor săi bretoni şi supus unei campanii de bârfe din partea duşmanilor săi de la curte, Du Guesclin părăsi Bretania pentru a conduce o campanie împotriva companiilor libere din Auvergne. Aici, în timp ce asedia un castel, el se îmbolnăvi şi muri în iulie 1380. În timp ce avea loc înmormântarea sa în mausoleul regal la St. Denis cu onoruri „ca şi cum ar fi fost un fiu de rege”, era pe drum deja o expediţie engleză sub conducerea lui Buckingham. Cu duşmanul la doi paşi şi cu război sau tulburări în Bretania şi Flandra, Franţa era fără conetabil.

La şedinţele de urgenţă ale consiliilor care trebuiau să decidă succesorul lui Du Guesclin, Enguerrand de Coucy şi Olivier de Clisson au fost candidaţii principali. Datorită „marei faicăpătate în Normandia şi a „marei stime ” pe care i-o arăta regele, lui Enguerrand i se oferi cea mai înaltă şi mai avantajoasă funcţie laică a regatului.

Ca principal ofiţer militar, conetabilul era deasupra prinţilor regali; un atac asupra persoanei sale era considerat o crimă de lèse-majesté. El răspundea de coeziunea forţelor armate şi de comanda tactică când regele nu lua parte la luptă. Având control asupra recrutării, în?

rolării, aprovizionării şi toate celelalte aranjamente de război, ocaziile sale de a-şi mări averea erau imense. Dacă regele nu participa, flamura conetabilului flutura deasupra oraşelor capturate; teoretic, toată prada îi aparţinea în afară de bani şi prizonieri care-i erau rezervaţi regelui şi de artilerie, rezervată şefului arbaletierilor. În afară de un salariu fix de 2000 de franci pe lună, atât pe timp de pace cât şi pe timp de război, la izbucnirea. ostilităţilor i se mai plătea o sumă egală cu plata pe o zi a tuturor soldaţilor angajaţi. Chiar dacă aceşti bani erau meniţi pentru cheltuieli militare, ei ofereau celui care-i primea un domeniu larg de acţiune. Şi, în afară de profituri, funcţia de conetabil, odată cu prelungirea războiului, devenise un post real.

Din motive care rămân necunoscute, baronul de Coucy refuză funcţia. Motivul care-l dădu regelui a fost acela că, pentru a conduce Bretania, conetabilul trebuie să fie cineva cunoscut de către bretoni cum ar fi Clisson, a cărui numire o sugeră Coucy. Scuza lui pare neconvingătoare. Problema Bretaniei era crucială; totuşi, ca fost cumnat al ducelui de Montfort, Enguerrand ar fi rezolvat-o mai degrabă decât Olivier de Clisson, duşmanul de moarte al lui Montfort. Şi Coucy şi Montfort fuseseră căsătoriţi cu fiicele lui Eduard al III-lea şi, deşi ambele soţii erau moarte, această legătură stabilise o relaţie importantă în Evul Mediu şi, de fapt, ea a determinat alegerea baronului de Coucy ca mediator în următoarea domnie. Ceva lipseşte din explicaţia baronului. Este improbabil ca el, la fel ca Papa lui Dante, să invoce „marele refuz” dintr-un simţ al incompetenţei pentru acea sarcină. Modestia nu era o trăsătură a familiei Coucy şi Enguerrand al VII-lea, judecând după sigiliile lui şi Ordinul coroanei, avea o părere foarte bună despre sine. El acceptă fără ezitare toate celelalte numiri – în bătălii,

diplomaţie, misiuni secrete, război străin, guvernare internă – care plouară asupra lui, inclusiv ultima care avea să-l coste viaţa. Era unul din nobilii siliţi de complicaţiile crescânde ale afacerilor publice să devină om de stat, şi nu doar luptător călare. Rangul baronului de Coucy, curajul şi importanţa teritorială i-ar fi garantat comanda militară în orice caz, însă alte cair laţi îl făceau indispensabil coroanei. Inteligenţa, tactul, calităţile retorice şi o încăpăţânare marcantă deveniseră mai utile decât tradiţionala impetuozitate necugetată a cavalerului cu coif de fier.

De ce refuză, atunci, funcţia de conetabil? Faptul că mareşalul Sancerre, căruia i-a fost oferită după aceea, refuză de asemeni, sugerează un motiv comun amândurora şi poate legat de sănătatea şubredă a regelui. De fapt, Carol al V-lea muri după două luni şi umbra morţii probabil că deja se vedea. Cu Delfinul minor şi cu perspectiva regenţei celor trei fraţi ai regelui – rapaci, ambiţioşi şi ostili unul faţă de altul – era posibil ca funcţia de conetabil să fi părut periculoasă din punct de vedere politic pentru cel ce o ocupa. Baronul de Coucy putea pierde mai mult decât ar fi câştigat. Spre deosebire de Olivier de Clisson, care avea să accepte postul, el evita să-şi facă duşmani şi nici nu avea nevoie de această funcţie pentru putere şi poziţie, având mari terenuri şi o veche origine.

După refuzul lui, regele îl numi căpitan general al Picardiei şi îi dădu oraşul, castelul şi senioria de la Mortalgne la frontiera nordică dintre Tournai şi Valenciennes pentru a asigura ca acest punct îndepărtat să fie ţinut în mâini puternice. El a fost numit şi în Consiliul de regenţă al Delfinului, pentru care regele Carol îşi făcea tôt mai multe griji de la moartea reginei. Datorită faptului că ducii regali erau împotriva lui Olivier de Clisson, funcţia de conetabil a fost lăsată vacantă pentru moment.

În ziua când baronul de Coucy preluă comanda Picardiei, la 19 iulie 1380, ducele de Buckingham debarca la Calais. Cu o forţă cunoscută din statele de plată că număra 5 060 de oameni, începu un marş de jaf prin regiunea de care răspundea acum Coucy. Pentru a strânge fonduri pentru expediţie, coroana engleză recursese la un impozit pe cler şi o taxă de export pe lină şi piei, dar banii nefiind încă strânşi, regele trebui să amaneteze bijuteriile coroanei pentru suma de 10.000 de lire sterline, care erau de ajuns numai pentru început. După aceea soldaţii urmau să fie plătiţi din jafurile din drumul lor. Deoarece pierderile navale reduseseră numărul corăbiilor, forţa expediţionară trebui să traverseze marea „puţin câte puţin”, având nevoie de două săptămână pentru ca întreaga forţă să termine o traversare de una sau două zile a Canalului strâmt de la Calais. Drumul pe mare mai lung, direct spre Bretania a fost anulat.

Raidul lui Thomas de Buckingham avea să se dovedească o replică a celui de acum şapte ani al lui Lancaster – o lansare cu bună ştiinţă în privaţiuni, foamete şi acţiuni până la urmă inutile. Obiectivul strategic era să aducă sprijin lui Jean de Montfort în Bretania şi să recâştige bazele engleze de acolo. Totuşi, Buckingham, ca şi Lancaster înaintea lui, în loc să meargă direct spre obiectivul său, ocoli mult spre est prin Champagne şi Burgundia în căutarea luptei şi prăzii. Deoarece aceleaşi tactici au dat aceleaşi rezultate ca mai înainte, se pune întrebarea: de ce această perseverare nebunească?

Chiar persoana lui Thomas de Buckingham ne dă o parte din răspuns. Agresiv şi nemilos prin temperament şi „extrem de seme (44 în maniere ca şi fratele lui, Prinţul Negru, Buckingham îi reproşa lui Lancaster arogarea puterii şi se vedea pe sine ducând mai departe curajul şi gloria tatălui şi fratelui său mai mare. Englezii încă mai

aveau impresia că trăiau în era triumfală a victoriilor de la Poitiers şi Najera. „Englezii44, spunea Olivier de Clisson după ce i-a părăsit, „sunt atât de mândri de ei şi au avut atât de multe-fcile bune (de război) încât cred că nu pot pierde44.

Soldatul cel mai experimentat al Angliei, Sir Robert Knollys şi alţi cavaleri celebri cum ar fi lord Thomas Percy şi Sir Hugh Calveley, îl însoţiră pe Thomas de Buckingham în Franţa. Ce-i atraseră pe ei şi pe bărbaţii mai tineri era prilejul de a-şi încrucişa săbiile pentru faimă şi profituri şi pentru orice pierdere ce puteau s-o aducă Franţei. Pentru cavalerii săraci, scutieri şi oameni liberi, războiul era mijloc de trai; după cum spunea Buckingham, „ei pot trăi mai bine în timp de război decât în timp de pace deoarece când stau liniştiţi, nu au niciun avantaj Majoritatea cavalerilor mergeau la război „pentru a avansa44, după cum spuneau. Scopul strategic naţional nu le era în gând, iar Bretania constituia cu greu o scuză.

Cu o forţă compusă din jumătate soldaţi şi jumătate arcaşi, englezii călăriră prin Artois şi nordul Picardiei, ţinând strâns rândurile de frica unui atac francez. „Vor avea o luptă înainte de a termina marşul44 îi asigură Coucy pe cavalerii francezi care îi aduseră informaţii despre ruta duşmanului, deşi ştia prea bine că luptele erau interzise de rege. Carol al V-lea nu se abătea de la filosofia lui de război. Nefiind un luptător el însuşi, nu era împiedicat de propria sa mândrie să-şi folosească experienţa dobândită şi nici nu ezita să rănească mândria cavalerilor aducându-le aminte de vechi înfrângeri. Iniţierea lui în ale r-bodului în acea groaznică zi de la Poitiers lăsase urme atunci. Dacă o mistică a succesului îi învăluia jDje englezi în convingerea că „ei nu puteau pierde”, Carol suferea din cauza unei psihologii contrare. În urma importantelor lupte de la începutul războiului, el

ajunse la concluzia că forţele armate nu se puteau conduce în mod sigur şi că războiul era prea important pentru a fi lăsat în voia luptei.

De la cartierul general de la Péronne pe Somme, baronul de Coucy emise o convocare generală pentru toţi cavalerii şi scutierii din Artois şi Picardia. Documentele îl arată mergând dintr-un loc în altul, la Hes din, Arras, Abbeville şi St. Quentin, trecând trupele în revistă şi desfăşurând unităţi pentru apărarea oraşelor „deoarece avea grijă să nu fie nicio pierdere din cauza neglijenţei sale”. Nu se cunoaşte cât de mult era de acord baronul de Coucy cu politica regelui. El îndeplinea ordinele de evitare a luptei în timp ce urmărea marşul lui Buckingham, chiar dacă acesta lăsa în urmă un şir de sate arzânde, până şi în domeniul său. Anumite acţiuni însă arată că şi el împărtăşea nerăbdarea cavalerilor de a ieşi din agonia abţinerii.

Grupuri de cavaleri francezi se ţineau în apropierea liniei de marş a englezilor pentru a împiedica jaful şi această apropiere deschidea ocazii tentante pentru luptă. Deşi o relatare îi descrie pe francezi ca *immobilis quasi lapis* (nemişcaţi ca nişte stânci) încăierările nu se puteau evita şi din acestea ei nu câştigau onoruri. Într-un caz, în tr-o luptă care dură o oră şi a fost purtată călare şi pe jos, englezii luară 18 prizonieri dintr-un grup francez de 30 de oameni; în altul francezii, văzând că duşmanul este mai puternic, sunară retragerea şi fugiră. „Caii simţiră pintenii şi aceşti seniori găsiră deschise porţile (oraşului lor) dar nu înainte ca 15 să fie capturaţi”. Un alt grup de 30 de englezi „căutând să facă nişte fapte de arme” porniră în zori dar nu-şi atinseră scopul lor principal când le scăpă un grup de seniori francezi importanţi. „Dumnezeule”, strigară ei, „ce bogăţii ar fi devenit ale noastre dacă i-am fi prins, deoarece ei ar fi plătit 40.000 franci”.

După ce regiunea rurală a fost secătuită, englezii cerură hrană de la oraşe sub ameninţarea atacului. Refu—zaţi de Reims, sigur în spatele zidurilor lui, se răzbunară incendiind într-o săptămână 60 de sate din împrejurimi.

Descoperind mai multe mii de oi ascunse în nişte şanţuri în afara zidurilor oraşului, englezii trimiseră oameni să le mine afară sub acoperirea arcaşilor care traseră cu atâta iscusinţă încât niciunul din Reims nu îndrăzni să se aventureze afară sau măcar să apară pe bastioane. Fiind din nou ameninţaţi de către englezi că li se vor arde lanurile cu grâne coapte, cetăţenii le livrară acum 16 încărcături cu pâine şi vin.

În acest fel, Buckingham înaintă spre Bretania unde se strânseseră 2000 de cavaleri şi scutieri pentru a încălca restricţia regelui şi a lupta. Erau prezenţi nobilii cei mai mari ai regatului – ducele de Bourbon, baronul de Coucy, ducele de Bar, contele de Eu, amiralul Jean de Vienne – sub conducerea lui Filip cel îndrăzneţ, duce de Burgundia. Armaţi din cap până în picioare, cu securea într-o mână, ducele, într-o dispoziţie războinică, îşi trecu în revistă forţele. Crainici călări chemau la luptă şi îndemnau la fapte de vitejie. Totuşi, regele interzise din camera lui luptele dacă francezii nu se găseau în superioritate decisivă. Ducele de Burgundia n-a îndrăznit să sfideze dorinţa lui, însă restricţiile se întrerupseră când a fost ucis un Scutier englez într-o ciocnire. Ca răspuns la provocarea duşmanului, un grup de cavaleri, inclusiv baronul de Coucy, îi angajă pe englezi într-o luptă grea în afara porţilor oraşului Troyes. Rezultatul n-a fost concludent, Buckingham continuă înaintarea, francezii îl urmăriră, rugându-l pe rege să nu lase pe duşman să le lunece printre degete. Carol răspunse numai „lăsaţi-i în pace, ei singuri se vor distruge”.

Pe Loara, francezii aveau avantajul numeric. Coucy şi

tovarăşii lui erau hotărâţi, „chiar dacă regele vrea sau nu vrea”, să înceapă lupta înainte ca englezii să traverseze Sarthe în Bretania. Între timp Carol, ducând tratative în timp ce armatele mărşăluiau, convinse oraşul Nantes, cheia Bretaniei şi profranceză, să nu dea drumul englezilor şi să declare loialitate francezilor fără să-l amintească pe Montfort. În prima săptămână a lui septembrie, englezii trecură Sarthe şi în acea săptămână regele se îmbolnăvi pentru ultima oară. Secreţia din abcesul de pe braţ se uscă, anunţând moartea; doctorii şi pacientul se resemnară. Transportat cu litiera la castelul său favorit de la Beauté pe Marna, Carol trimise după fraţii şi cumnatul lui – în afară de Anjou pe care spera să-l ţină la distanţă de vistieria regală – şi se pregăti să dea ultimele dispoziţii pentru călătoria sufletului său.

Filip cel îndrăzneţ se grăbi spre Paris, la fel şi baronul de Goucy datorită responsabilităţii sale ca membru al Consiliului de Regenţă. Ducele de Anjou, care era ţinut la curent cu evenimentele de către partizanii lui din Paris, veni din Languedoc, indiferent că era binevenit sau nu.

Regele suferi din punct de vedere fizic în ultimele sale zile, însă chinul mental era mai mare. Două lucruri apăsau pe conştiinţa sa: rolul său în schismă şi legalitatea discutabilăva birurilor sale. El transformase plăţile temporare făcute de stări în 10 ani de biruri continue şi, deşi le folosise pentru apărarea regatului şi pentru „binele public”, el umpluse cu ocazia asta şi cuferele regale şi cumpără jurământul nobililor cu banii daţi de popor ca biruri. Cum îi va răspunde lui Dumnezeu? El a ridicat Franţa dintr-un „maldăr de ruine”; a anulat – cu excepţia Calais-ului – cuceririle englezilor din timpul domniei tatălui şi bunicului lui; l-a dezrădăcinat pentru totdeauna pe Navarra din Normandia; şi, dacă pacea i-a scăpat din mână, el a justificat, printr-o urmărire continuă a scopului

naţional, loialitatea tuturor celor care se simţeau francezi în momentele cruciale. Însă nu cumpărase el renaşterea ţării cu preţul mizeriei poporului? Răscoala din Languedoc a arătat preţul şi Carol îşi dădea seama, din rapoartele perceptorilor, de murmurele mânioase care se apropiau. Asuprirea supuşilor a avut efect asupra sorţii sufletului său, deoarece birurile ilegale ale unui suveran puteau stârni mânia lui Dumnezeu şi plângerile celor nedreptăţiţi îl vor urma până la Judecata de Apoi. În timpul său, autorul necunoscut al alegoriei *Songe du Vergier* (Visul pădurarului) îi numea tirani pe toţi prinţii care împovărau pe supuşii lor cu „biruri imposibil de suportat”, şi teologii avertizau pe conducători că ar trebui să anuleze toate dările şi să restituie totul celor mici şi celor mari dacă sperau în mântuire. Această speranţă i-a dictat regelui ultima sa faptă.

Cu câteva ore înainte de a muri, complet îmbrăcat şi aşezat într-un şezlong în faţa unui grup neliniştit de prelaţi, seniori şi sfetnici reprezentând cele trei stări, regele cu o voce slabă vorbi mai întâi despre schismă. Într-o apărare tulbure şi încâlcită, el insista că a căutat să urmeze „în această chestiune şi în toate celelalte drumul cei mai sigur”, că, „dacă vreodată se va zvoni că au acţionât cârdinalii la inspiraţia Demonului, să fiţi siguri că alegerea mea n-a fost dictată de nicio consideraţie de rudenie, ci numai de afirmaţiile acelor cardinali şi la sfatul prelaţilor, clericilor şi sfetnicilor”; în sfârşit, că el ar fi ascultat de decizia unui Conciliu General al Bisericii şi că „Dumnezeu nu-mi va putea reproşa dacă în ignoranţa mea am acţionat împotriva unei hotărâri viitoare a Bisericii”. Era declaraţia unui om foarte îngrijorat.

În Evul Mediu, călătorul tremurător în pragul morţii simţea de multe ori nevoia de a renega ce făcuse în viaţă. Când veni vorba de biruri, suveranul cel mai conştient al

vremii sale renegă exercitarea regalităţii. El anunţă termenii unei ordonanţe de a „desfiinţa şi a radia” dările pe fumuri „de acum încolo şi este plăcerea, dorinţa şi porunca noastră ca ele să nu mai existe în regatul nostru şi ca de acum încolo poporul şi supuşii noştri să nu le mai plătească ci să fie descărcaţi de ele”.

Alte biruri indirecte existau, însă birul pe fumuri era birul fundamental pe proprietate pe care se baza sistemul financiar. Ca să decretezi ca el „să nu mai existe” însemna să înşeli poporul şi să-ţi privezi pe urmaşi – presupunând că decretul urma să fie pus în practică – de mijloacele de guvernare. Fapta lui Carol nu era o abe-l raţie. Se cunosc şi alţi suverani înaintea lui care au desfiinţat birurile şi au restituit dările luate ilegal, iar donatorii, de pe patul de moarte, făceau restituiri şi înfiinţau fundaţii care, dacă ar fi fost îndeplinite, ar fi dus familia la faliment. Carol strânsese o avere imensă pentru fiul lui, însă la 1380 teoria că regele putea trăi din propria sa avere era o ficţiune. O poziţie financiară sigură şi regulată, după cum ştia Carol foarte bine, era cea mai mare necesitate a guvernului. În frigurile morţii, nevoile sufletului său erau mai mari.

Regele primi ultimul mir, dădu în grija fraţilor lui pe fiul său de 12 ani şi le ceru cu limbă de moarte să ridice birurile: „Desfiinţaţi-le cât mai repede cu putinţă”. Bureau de la Rivière, îngenunchind şi plângând la marginea patului, îl îmbrăţişă pe rege; camera a fost golită de mulţimea care plângea pentru ca ultimele clipe să le petreacă în linişte. Muri la 16 septembrie 1380 şi ultima sa ordonanţă a fost făcută publică în ziua următoare. S-a creat o situaţie explozivă între bucuria poporului şi sentimentele potrivnice ale fraţilor defunctului rege.

În aceeaşi lună, în Bretania, Buckingham avu parte de un bun-venit ambiguu. Jean de Montfort, a cărui întreagă viaţă se petrecuse cântărind duşmanii, în intrigi,

lupte, certuri şi încheind tratate cu toţi, era recunoscut ca un om cu două feţe. Carol fiind mort, Montfort era dispus să facă pace cu noul rege şi deschise negocieri cu francezii şi, în acelaşi timp, semnă o serie de jurăminte cu Buckingham pentru a asedia împreună Nantes. Întrucât nobilii bretoni se codeau să sprijine un atac împotriva concetăţenilor lor, seniorul lor se hotărî să aleagă Franţa. Enguerrand de Coucy, fiind în favoarea unei împăcări cu Bretania, a fost unul dintre negociatorii care au încheiat un tratat cu Montfort, în ianuarie 1381. Buckingham, ţinut la curent de către aliatul său, găsi oraşele şi castelële închise pentru el şi cu proviziile retrase între ziduri. Armata sa răvăşită pribegi din loc în loc în timpul lunilor de iarnă, deseori neavând ce mânca şi unde se adăposti; În sfârşit, Montfort, spunându-i să plece, el şi camarazii săi se îmbarcară spre Anglia, în martie 1381. În afară de câţiva cavaleri, de răscumpărări şi de nişte roade ale jafului culese de pe drum, Buckingham şi tovarăşii săi n-au atins niciun scop militar „spre marele necaz al lui şi al întregii naţiuni engleze”.

Ambele naţiuni conduse de regi-copii sufereau de pe urma conducerii unor unchi ambiţioşi care, nepurtfnd coroană, exercitau puterea fără nicio răspundere. Războiul se îndepărta; tensiunea internă era pe punctul de a izbucni.

Capitolul 18

Viermii pământului împotriva leilor

Lasă-l să meargă la dracu’! A trăit destul!” strigă un lucrător la moartea regelui. „Ar fi fost mai bine pentru noi dacă ar fi murit acum 10 ani!” La câteva luni după moartea regelui, Franţa era zguduită de revolta clasei muncitoare, revoltă care trecuse deja prin Florenţa şi Flandra. În afara birurilor împovărătoare, imboldul l-a dat o ură crescândă a săracilor împotriva bogaţilor şi o cerere conştientă a clasei

lucrătorilor pentru drepturi mai mari. Concentrarea averilor sporise în secolul al XIV-lea şi numărul săracilor crescu în timp ce catastrofele secolului aruncaseră un număr mare de oameni în mizerie şi sărăcie. Săracii au putut fi ţinuţi în frâu atât timp cât se menţinuse subzistenţa minimă prin caritate, însă situaţia s-a schimbat când populaţiile urbane crescură în urma războiului şi ciumei şi au fost cuprinse de o nouă agresivitate după ciumă.

În timp ce stăpânii deveneau mai bogaţi, muncitorii ajunseseră la nivelul lucrătorilor cu ziua, cu puţine perspective de avansare. Calitatea de membru a breslelor era închisă pentru calfele obişnuite şi rezervată în baza unor cerinţe complicate şi a unor onorarii pentru fiii şi rudele clasei meşterilor. În multe meserii lucrul se dădea la muncitori acasă, deseori femeilor şi copiilor a căror angajare era interzisă în bresle, iar salariile erau mici. Sărbătorile religioase obligatorii, care erau cam 120 – 150 pe an, micşorau câştigurile. Deşi li se interzicea să facă greve şi în unele oraşe să se întrunească, lucrătorii formară asociaţii din propria lor iniţiativă pentru mărirea. salariilor. Ei aveau propriile lor taxe şi vistierii şi legături paste graniţă prin care se puteau obţine pentru membrii lor locuri de muncă şi locuinţe şi care, fără îndoială, slujeau de canale de agitaţie.

Conştiinţa de clasă – „poporul” – sporea. Hristos era deseori zugrăvit ca un om din popor şi reprezentat în fresce şi sculpturi înconjurat de uneltele unui meseriaş sau ţăran – ciocan, cuţit, topor şi darac de lână – în loc de a fi înconjurat de instrumentele răstignirii. La Elorenţa muncitorii îşi spuneau: *il popolo di Dio*. „*Viva il popolo*!” era strigătul de revoltă al Ciompilor în 1378. Ca cel mai mare centru industrial al timpului, Florenţa era locul firesc de pornire al insurecţiei.

Ciompii erau pătura cea mai de jos a muncitorilor neafiliaţi la nicio breslă încă, deşi revolta le purta numele, erau implicaţi în această răscoală meşteşugarii de toate nivelele şi gradele. Ei lucrau cu salarii fixe, deseori sub nivelul subzistenţei, 16 – 18 ore pe zi şi salariul lor putea fi reţinut pentru a acoperi pierderea sau deteriorarea materiei prime. Alianţa Bisericii cu cei mari apare destul de limpede într-o scrisoare pastorală a unui episcop care declara că torcătorii puteau fi excomunicaţi pentru risipirea lânii. Muncitorii puteau fi bătuţi cu biciul sau închişi şi scoşi de pe lista celor apţi de muncă sau li se putea tăia mâna dacă se împotriveau patronilor. Agitatorii care-şi asumau dreptul de a organiza pe muncitori puteau fi spânzuraţi şi în 1345 zece muncitori la darac fuseseră condamnaţi la moarte pentru această vină.

În răscoala din 1378, după un val de violenţă prin oraş, muncitorii fugiră în sus pe scările palatului Senioriei pentru a-şi prezenta cererile. Ei cereau acces liber la bresle, dreptul de a-şi organiza sindicate, reforma sistemului de amenzi şi pedepse şi, cât se poate de semnificativ, dreptul „de a participa în guvernarea oraşului”. Într-o epocă fără arme sau gaze lacrimogene, o mulţime de răzvrătiţi inspira imediat groaza. Deşi primăria avea mijloace suficiente de apărare, Signoria era reprezentată de „bărbaţi speriaţi” care au capitulat. Muncitorii instalară o nouă conducere bazată pe reprezentarea lucrătorilor cu ziua în bresle. Ea a durat 41 zile până când începu să se fărâmiţeze din cauza tensiunilor interne şi a contraofensivelor din partea magnaţilor. Reformele obţinute în timpul revoltei s-au erodat încet şi pe la 1382 breslele mai importante îşi recâştigară controlul, dacă nu şi încrederea. De atunci încolo, frica de o altă izbucnire proletară a contribuit la declinul guvernului republican şi la ascensiunea familiei

Medici ca familie conducătoare dominantă.

Ţesătorii din Gând au menţinut puterea pentru mai mult timp. La Ypres şi Bruges revolta iniţială fusese înăbuşită de către contele de Flandra cu o răzbunare îngrozitoare, prin rug şi spânzurătoare. Însă cei din Gând, prin asedii, armistiţii, trădări şi represalii brutale de ambele părţi, menţinuseră războiul lor în ciuda blocadei şi a înfometării. Lupta oraşului Gând n-a fost de fapt o luptă de clasă, deşi a fost considerată ca atare. A fost mai curând o apărare încăpăţânată a autonomiei oraşului împotriva contelui, încrucişată cu lupta fracţiunilor sociale şi religioase. A fost un complex de rivalităţi între oraşe, între meserii şi între diversele nivele în cadrul unei meserii. Ţesătorii asupreau pe piuarii din clasele inferioare cu aceeaşi duşmănie pe care o îndreptau împotriva contelui.

În Franţa, promisiunea regelui pe patul de moarte de desfiinţare a birurilor stârni o febră de nerăbdare pentru a o pune în aplicare. Mânia stârnită din cauza birurilor puse mereu în numele luptei împotriva englezilor se transformă într-o izbucnire violentă. Buckingham trecea prin ţară fără să i se opună rezistenţă şi poporul îşi vedea banii dispărând, după cum se părea, pe nimic. De fapt, ca rezultat al fondurilor cheltuite de Carol al V-lea pentru o apărare mai bună, oraşele şi castelele puteau să reziste mai bine în faţa inamicului decât în anii nefericiţi de după Poitiers. Însă aceasta nu uşura povara de pe umerii clasei celei mai impozabile şi nici resentimentul oraşelor independente, care trebuiau să plătească pentru ceea ce era considerată să fie afacerea regelui. Sentimentul era de aşa natură încât Laon refuză să-şi deschidă porţile lui Coucy în calitate de căpitan general al Picardie! şi de asemeni refuză să-i trimită o companie de 30 arcaşi pe care o ceruse. Oraşele Picardiei se sustraseră de la alte

plăţi. La St. Quentin şi Compiègne, mulţimile se răsculară, ar seră cancelariile unde se strângeau birurile, atacară pe perceptori şi-i alungară în afara oraşului.

La Paris, guvernul era pe jumătate paralizat de lupta pentru putere din jurul tronului. Ca unchiul cel mai în vârstă, ducele de Anjou deţinea titlul de regent şi-l folosi pentru a smulge cât mai mult din vistierie în scopul de a obţine regatul care-l ademenea din Italia. Cunoscând obiceiurile prădătoare ale fraţilor săi, defunctul rege aranjase ça regenta să ia sfârşit când fiul lui avea să împliaească 14 ani, însă el murise cu doi ani prea devreme. El îl numise pe fratele său ducele de Burgundia şi pe fratele soţiei lui, ducele de Bourbon, ca tutori ai fiului lui. Cu ducele de Anjou ca regent, ei urmau să guverneze cu un Consiliu de 12 membri. Bourbon care nu avea ambiţii şi se ţinea departe de intrigi era cunoscut sub numele de „ducele cel bun” spre a-l deosebi de unchii din partea tatălui, însă el avea mai puţină influenţă decât ei nefiind de viţă regească.

Traşi în două părţi de interesele lor separate – ducele de Burgundia în Flandra, ducele de Anjou în Italia, contele de Berry cu pasiunea colecţiilor – unchii paterni nu aveau niciun interes comun pentru integritatea regatului. Singura lor coeziune era dorinţa de a-i înlătura pe miniştrii defunctului rege de la putere. Între timp, în mijlocul neînţelegerilor lor, ei găsiră timp să-şi împartă minunata sa bibliotecă de 1.000 de volume. Ducele de Anjou luă 32 de cărţi alese cu grijă, legate în mătase şi email şi cu catarame de aur, printre cele mai frumoase din colecţie, inclusiv una intitulată *Guvernarea prinţilor*

Clisson a fost numit conetabil şi se-grăbi încoronarea pentru a întări autoritatea regimului. O scenă dezonorantă întunecă ceremonia sacră a monarhiei de la 4 noiembrie. La masa banchetului, ducii de Anjou şi de Burgundia care

se detestau reciproc se angajară într-o luptă fizică pentru locul de onoare de lângă noul rege. În mijlocul tumultului partizanilor şi consternarea prelaţilor se convocă în grabă un consiliu care se pronunţă în favoarea ducelui de Burgundia ca prim pair al Franţei; la care ducele de Anjou apucă totuşi scaunul, din care fu dat la o parte de Filip cel îndrăzneţ, care se aşeză în locul lui. Domnia începu cu aceste triste manifestări.

Suveranul Carol al VI-lea era un băiat de 12 ani, frumos şi bine făcut, înalt şi blond ca bunicul său, cu o faţă inexpresivă, oglinda unui suflet lipsit de profunzime. „Armele strălucitoare şi lustruite îl mulţumeau mai mult decât toate bijuteriile din lume”, şi adora ritualurile cavalerismului. Acestea nu se manifestară din plin decât la banchetul încoronării când baronul de Coucy, Clisson şi amiralul de Vienne, călărind magnific pe cai cu îmbrăcăminte de aur care atârna până la pământ, serveau mâncărurile regelui călare. Pentru a conferi cel mai mare *éclat* intrăni regelui în Paris se ţinură trei zile de festivităţi splendide în pieţe împodobite cu tapiserii, unde răsunai cântecele menestrelilor. „Noi minunăţii” sub formă de fântâni artificiale din care curgea lapte, vin şi apă curată, au fost construite pentru a uimi poporul.

Ele nu erau de ajuns. Convocarea celor trei stări la 14 noiembrie pentru a găsi un alt bir în locul birului pe fumuri spori îngrijorarea publică din cauza perspectivei unui nou impozit. Grupuri agitate de meşteşugari discutau pe stradă despre necazurile lor, se ţinură întruniri secrete noaptea, adunări pentru a denunţa guvernul, poporul era stârnit din cauza unei dorinţe arzătoare de a obţine libertatea şi pentru a se elibera de jugul sub? sidiilor.

Când cancelarul, Miles de Dormans, episcop de Beauvais, informă stările că regele avea nevoie de ajutor de la popor, surveni explozia previzibilă. O mulţime de

oameni de rând se repezi asupra unei întâlniri a negustorilor care, deşi se opuneau ajutoarelor, nu erau pregătiţi să forţeze situaţia.

„Ştiţi voi, cetăţeni, cât sunteţi de dispreţuiţi!” strigă un cârpaci în timp ce ţinea o cuvântare în faţa partizanilor săi. Toată amărăciunea celui mic împotriva celui mare era exprimată în denunţarea pe care a făcut-o „lăcomiei fără de sfârşit a seniorilor” care „ar lua de la voi, dacă ar putea, chiar şi lumina zilei”. Ei strivesc poporul cu dările lor, mai mari în fiecare an. „Ei nu vor ca noi să respirăm sau să vorbim sau să avem feţe omeneşti sau să ne amestecăm cu ei în locuri publice… Aceşti oameni cărora le aducem omagiu cu forţa şi care se hrănesc din averea noastră nu au alt gând decât să strălucească în aurişi bijuterii, să clădească palate superbe şi să inventeze noi biruri pentru a asupri oraşul”. El dezvălui cu dispreţ laşitatea negustorilor, amintind, în comparaţie, de cetăţenii viteji ai Gândului care, chiar în acel moment, puseseră mâna pe arme împotriva contelui lor ne mai suportând birurile.

Dacă elocinţa cârpaciului a fost parţial înfrumuseţată de pana călugărului de la St. Denis care o consemnă, aceasta arată simpatia multor cronicari monastici faţă de suferinţa poporului. În faimoasa sa prezicere, călugărul Jean de Rpquetaillade a văzut venind ziua când, „viermii din pământ vor devora cu cruzime pe lei, leoparzi şi lupi… şi oamenii de rând vor distruge pe toţi tiranii şi trădătorii”.

Pentru cârpaci şi cei 300 de tovarăşi ai săi, ziua aceea venise. Strigând şi agitând cuţitele, îl siliră pe starostele negustorilor să ducă cererea lor de desfiinţare a birurilor ducelui de Anjou şi cancelarului. La Masa de Marmură din curtea palatului, starostele pledă pentru ridicarea „poverii de nesuportat”. Cu strigăte îngrozitoare, mulţimea îi confirmă vorbele, jurând că nu vor mai plăti şi că preferă „să moară de o mie de ori decât să mai suporte

o astfel de dezonoare şi ruşine”. Aceste cuvinte neaşteptate apar frecvent în proteste ca şi cum ar vrea să adauge demnitatea formulărilor cavalereşti. Săracii, nu mai puţin ca cei mari, simţeau nevoia să se comporte în chip nobil.

Ducele, cu cuvinte blânde şi alinătoare, de milă pentru săraci, promise să obţină a doua zi consimţământul regelui pentru desfiinţarea birurilor. În timpul nopţii, poporul ascultă sfaturi periculoase incitând la contestarea suveranităţii nobililor şi oamenilor Bisericii. Potrivit cronicarului de la St. Denis, ei crezură „că guvernul va fi mai bine condus de ei decât de seniorii lor fireşti”. Nu se ştidacă acest sentiment revoluţionar era într-adevăr în mintea poporului sau cronicarul se temea doar c-ar exista, dar cu siguranţă el plutea în aer.

Când guvernul înfricoşat confirmă a doua zi desfiinţarea birurilor, uşurarea a fost mult prea rapidă. Într-o frenezie a triumfului şi a mâniei nedescărcate, poporul se repezi să-i jefuiască şi să-i atace pe evrei, acea parte a societăţii asupra căreia cei săraci puteau să-şi verse furia în siguranţă. Se spune că atacul era instigat de anumiţi nobili din mulţime care văzură astfel un mod de a scăpa de datorii. În timp ce o parte din mulţime fugea prin oraş ca să pună mâna pe seifurile cu birurile şi să distrugă registrele, cea mai mare parte, cu participarea nobililor, tuna şi fulgera prin cartierul evresc cu strigătele Noël! Noël! (referindu-se la ziua de naştere a lui Hristos). Sparseră uşi, prădară bunuri şi documente, luară obiecte de valoare, fugăriră evreii pe străzi, îi aruncară în râu pe cei pe care-i prindeau şi luară o mulţime de copii spre a-i boteza. Majoritatea evreilor căutară refugiu în donjoanele de la Châtelet însă, după măcel, se găsiră 10 cadavre, inclusiv cel al unui rabin. Pogromurile se întinseră spre Chartres, Senlis şi alte oraşe. Ca simptom jtl unei societăţi

frământate, persecuţiile continuară şi în următorul deceniu, până ce coroana a fost silită să decreteze o altă expulzare a evreilor din 1394.

Pentru moment, nevoia de bani a coroanei a dictat efortul de a-i lua pe evrei sub protecţia regelui, prin Hugues Aubriot, şeful poliţiei din Paris. Aubriot, o persoană arţăgoasă şi un libertin notoriu, trimise crainici care cereau să se dea înapoi tot ce fusese furat de la evrei, inclusiv copii răpiţi. „Foarte puţini au executat ordinul”, şi smulgerea de către şeful poliţiei a sufletelor de la botezul creştin urma să fie una din învinuirile ce i s-au adus atunci când a fost înlăturat”.

Printr-un edict din 16 noiembrie, guvernul, după cum promisese, desfiinţă „de acum înainte şi pentru totdeauna toate birurile, dările pentru Biserică, *gabelles*, din cauza cărora supuşii noştri sunt foarte mâhniţi, scutindu-i de toate ajutoarele şi subsidiile care au fost impuse pentru numitele războaie de la predecesorul nostru, regele Filip, până azi”. Această lovitură de sinucidere fiscală reflectă mai curând o panică momentană decât o intenţie serioasă, în afară de Carol al V-lea, în secolul al XIV-lea majoritatea conducătorilor au guvernat după impulsul momentului.

În căutarea altor bani, guvernul a apelat imediat la stările din provincie pentru ajutoare voluntare în general, cu rezultate slabe. La adunarea stărilor din Normandia, când unul din membrii a propus să se voteze un ajutor, toţi au strigat într-un singur glas „Nimic! Nimic!”. La Rouen şi Amiens, toţi oamenii „au fost într-o singură voinţă” împotrivă. „Pe Dumnezeu, nu se va vota niciodată!” strigă un orator burghez la o întrunire de protest la târgul de porci din Sens. Părerea generală era că averea regelui era suficientă pentru nevoile lui şi că banii în plus vor merge numai pe extravaganţele nobililor. Deşi unele regiuni votară ajutorul, convocarea stărilor din provincii n-a făcut

dshât să răspândească discuţiile şi să işte împotriviri. Interesele împărţite în cadrul celor trei stări au complicat lupta. Burghezul mărunt căuta să se smulgă de sub oligarhia conducătoare a negustorilor şi meşterilor din bresle şi ambele părţi foloseau agitaţia sporită a clasei muncitoare pentru propriile lor scopuri. Exista o pulbere inflamabilă în rândurile nefericite ale ţăranilor necalificaţi şi deposedaţi, minaţi în oraşe de către războaie şi care au creat un rezervor de mânie şi mizerie.

Structura ministerială a defunctului rege ca şi cea financiară a fost curând rezolvată de eforturile unchilor de a-i îndepărta pe sfetnicii săi. Bureau de la Rivière, pe care

Carol al V-lea îl iubise şi dorise ca acesta să fie îngropat la picioarele lui, a fost acuzat de trădare de către un purtător de cuvânt al ducilor, însă salvat când Clisson îşi aruncă mănuşa în prezenţa întregii curţi şi nimeni nu îndrăzni să accepte provocarea. Fiindu-i teamă de represalii, Rivière se retrase din funcţie, Orgement şi Mercier au fost în cele din urmă daţi afară, iar un altul dintre foştii sfetnici, Jean de la Grange, cardinalul de Amiens, îşi găsi motiv să plece.

La Grange nu era simpatizat de tânărul rege, care fusese împins de duşmanii cardinalului să creadă că acesta ar fi sub influenţa demonilor. Odată, pe când Carol avea 10 ani, şi-a făcut cruce la apropierea cardinalului, strigând „Fugi de diavol! Scoate afară diavolul!” spre marea supărare a acestui prinţ al Bisericii. Aflând că tânărul rege la urcarea pe tron spusese unui prieten „Acum este momentul să ne răzbunăm pe acest preot”, cardinalul la Grange îşi puse averea la adăpost îşi fugi la Avignon, de unde nu s-a mai întors niciodată.

Căderea senzaţională a şefului poliţiei din Paris contribui la sentimentul că autoritatea se prăbuşea. Aubriot era un bărbat de vreo 60 de ani care-şi câştigase

favoarea lui Filip de Burgundia prin banchete extravagante şi cadouri, şi favoarea burgheziei prin construcţia primelor canale şi repararea zidurilor şi podurilor. Însă el a fost dus la distrugere de către cler pe care-l insultase deschis şi de către Universitate pe care o dispreţuia, numind-o „pepiniera de popi”, ale cărei privilegii le combătuse şi pe ai cărei membri îi arestase sub fel de fel de pretexte. Se spunea că avea două temniţe la Châtelet, rezervate numai pentru învăţaţi şi clerici. La înmormântarea lui Carol al V-lea, când Aubriot refuză să lase Universitatea să meargă în faţa procesiunii, izbucni o încăierare furioasă între agenţii şefului poliţiei şi învăţaţi, terminându-se cu rănirea multor membri ai Universităţii, 36 dintre ei fiind aruncaţi în închisoare. „Ah, această gloată!” exclamă Aubriot, „îmi pare rău că nu li s-a întâmplat ceva mai rău”.

Intervenţia lui Aubriot în cazul evreilor dădu Universităţi ocazia de răzbunare. Acuzat de erezie, sodomie şi că este un fals creştin, mai concret că „profanează sfinţenia botezului dând înapoi copii evrei”, a fost adus în faţa judecăţii episcopului din Paris în mai 1381. În afara învinuirilor că ar fi exprimat dispreţ pentru eucharist, că nu se împărtăşea la Sărbătoarea de Paşti şi că nu respecta clerul, era „acuzat că şi-a neglijat virtuoasa soţie, cumpărând fecioare şi că a recurs la vrăjitorie pentru ca patimile sale să triumfe”, că a închis bărbaţi pentru a rămâne cu soţiile acestora, că a coabitat bestial cu femeile, împotriva naturii, şi că a avut relaţii trupeşti cu evrei.

Condamnat la moarte, însă graţiat datorită influenţei ducelui de Burgundia, el a fost expus pe o estradă de lemn în faţa catedralei unde, în genunchi şi fără pălărie, a fost obligat să ceară iertare şi să tăgăduiască un dar în lumânări pentru copiii-evrei botezaţi pe care i-a dat înapoi părinţilor. Iertat de episcop şi de rectorul Universităţii, a

fost condamnat apoi. la pocăinţă veşnică în închisoare, numai cu pâine şi apă. Îndepărtarea sa, contribuind la slăbirea guvernului, dădu poporului din Paris prilejuri mai bune de a se răscula.

În timpul acestor întâmplări neplăcute, baronul de Coucy rămase în Consiliul regal în termen buni cu ducii, fiecare din ei dorind sprijinul lui. Prima acţiune a lui Anjou, ca regent, a fost să confirme la 27 septembrie că Mortalgne de pe Canal va fi posesiunea pe viaţă a lui Enguerrand de Coucy, fiindu-i dată de către fostul rege. În afară de o mare moşie, baronul avea şi o putere de atracţie personală şi calitatea de a nu-şi face duşmani. În marele joc „cine este la putere şi cine nu”, el putea totdeauna să colaboreze cu oricine deţinea puterea, poate datorită sofisticatei politici, câştigate în împrejurările căsătoriei sale. După încheierea tratatului de pace cu ducele de Bretania în ianuarie 1381, el a fost trimis din nou ca ambasador la englezi, la Montreuil, pentru a negocia o dispută asupra condiţiilor armistiţiului. Mai târziu documentele îl arată plătind spioni pentru a primi informaţii despre Calais, Guânes şi alte fortăreţe engleze. În timp ce era însărcinat cu apărarea frontierei, el a fost în luna mai la Paris pentru a-l sfătui pe Anjou în legătură cu proiectele acestuia din Italia.

Dorind un regat, Anjou avea nevoie de bani. Informat despre comoara depusă de Carol al V-lea la Melun pentru a fi folosită de fiul lui, Anjou puse mâna pe ea prin ameninţarea că va executa pe paznicul fondului. Totuşi, călugărul de la St. Denis nu garantează pentru povestea lui, deoarece „nu se ştie niciodată adevărul despre aceste lucruri care au loc în umbră”. Oricât ar fi obţinut Anjou, nu era de ajuns. El continuă să facă presiuni pentru ajutoare în tot cursul anului 1381, obţinând ici-colo câte un dar, însă întâmpinând în general o rezistenţă ursuză.

În timp ce Franţa mocnea, revolta adevărată izbucni în luna iunie 1381, în Anglia; o revoltă nu a orăşenilor ci a ţăranilor. Într-o ţară a cărei economie era mai mult rurală, ţăranii erau clasa socială care avea greutate. Cel de-al trefle bir pe cap de locuitor în patru ani, care îi cuprindea pe toţi ce-i trecuţi de 15 ani, a fost agentul care a grăbit revolta. Votat în noiembrie 1380 de un Parlament servil pentru a finanţa ambiţiile lui Lancaster în Spania, strângerea birurilor aduse numai două treimi din suma proiectată, aceasta şi din cauză că perceptorii erau uşor de mituit, omiţând unele familii sau falsificând numărul membrilor lor. Deveni necesară o a doua colectare a birurilor, care era de aşteptat să aducă tulburări dar lorzii, prelaţii şi unchii regelui din guvernul lui Richard nu au luat în seamă plângerile privind nesupunerea ţăranilor. Astfel îşi abătură asupra lor cea mai înfiorătoare provocare a secolului.

La sfârşitul lui mai, satele din Essex de pe coasta de răsărit, chiar deasupra Londrei, refuzară să plătească; opoziţia s-a răspândit, cu anumite dovezi de plănuire, şi izbucni cu violenţă în Kent, comitatul alăturat, la sud de Tamisa. Ţăranii amestecaţi cu răzeşii din războaiele din Franţa s-au înarmat cu spade ruginite, coase, topoare şi arbalete Shnegrite de vreme şi luară cu asalt un castel în care un şerb fugit fusese închis. Alegându-l pe Wat Tyler, un leader respectat şi veteran al războaielor, conducătorul lor principal, ei luară Canterbury, siliră primarul să jure credinţă „regelui Richard şi comunelor” şi eliberară din închisoarea arhiepiscopului pe ideologul mişcării, John Ball. Acesta era un preot cerşetor, învăţat şi fanatic, care colinda ţara de douăzeci de ani, deseori închis de autorităţi pentru profeţiile împotriva Bisericii şi statului şi predicând doctrine egalitariste radicale.

Deşi birul pe cap de locuitor fusese scânteia, focul cel

mare era şerbia şi lipsa drepturilor legale şi politice. Şerbii nu-şi puteau da în judecată seniorul, nimeni nu vorbea pentru ei în Parlament, erau legaţi de îndatoriri de şerbie pe care nu le puteau încălca decât obţinând cu forţa schimbarea ordinii stabilite. Aceasta a fost cauza insurecţiei şi a marşului asupra capitalei, care a începyt la Canterbury.

În timp ce locuitorii din Kent înaintau spre Londra, parcurgând cei 100 de km. În două zile, rebelii din Essex au mers spre sud pentru a-i întâlni. Abaţiile şi mănăstirile din drum erau un motiv în plus de animozitate, deoarece ele acceptau cu greu comutarea în bani a muncii. În oraşe, meşteşugarii şi micii comercianţi, împărtăşind ura celor mici împotriva celor mari, dădură ajutor şi hrană ţăranilor. În timp ce zvonul răscoalei se răspândi şi în alte comitate, dezordinile şi răzmieriţele se lărgiră.

„Mulţimea înnebunită” în marşul ei din Kent şi Essex deschise închisori, jefui moşii şi dădu foc registrelor. Unii proprietari funciari şi funcţionari care erau urâţi în mod special au fost omorâţi şi capetele lor purtate peste tot, înfipte în nişte pari. Alţii, de frica morţii, fugiră să se ascundă în aceleaşi păduri unde şerbii proscrişi adeseori se ascundeau de ei.

Unii lorzi au fost siliţi de rebeli să-i însoţească „cu sau fără voia lor”, fie pentru a le arăta cum se comandă, fie ca să dea impresia că participă şi pătura avută.

În acelaşi timp, purtătorii de cuvânt ai ţăranilor jurară să omoare „pe toţi avocaţii şi slujitorii regelui pe care-i găseau”. Neavându-l la îndemână pe rege, apărătorul lor imaginar, toate oficialităţile erau duşmanii lor – şerifi, pădurari, perceptori, judecători, stareţi, lorzi, episcopi şi duci –, dar mai ales oamenii legii, deoarece legea era închisoarea şerbilor. Nu întâmplător, şeful justiţiei din Anglia, Sir John Cavendish, a fost printre

primele lor victime împreună cu mulţi funcţionari şi juraţi. Se spune că toate casele avocaţilor din drumul lor au fost distruse.

Dacă Jacqueria, cu 23 ani mai înainte, fusese o explozie fără program, acum revolta ţăranilor izbucni din ideea de libertate care se dezvolta. Deşi liberi din punct de vedere teoretic, şerbii cereau desfiinţarea vechilor obligaţii, dreptul de a comuta serviciile în arendă, eliberarea de toate restricţiile acumulate în ultimii treizeci de ani, prevăzute în Statutul lucrătorilor cu ziua din dorinţa de a ţine pe loc mâna de lucru. Ei îi ascultaseră atât pe preoţii lollarzi şi pe predicatorii seculari mişcaţi de relele timpului cât şi de teoriile egalitariste ale lui John Ball. „Treburile nu pot merge bine în Anglia”, era tema acestuia, „până când toate lucrurile nu vor fi ale tuturor când nu vor fi nici vasali, nici lorzi, când lorzii nu vor fi mai stăpâni decât noi… Nu ne tragem toţi din aceiaşi părinţi, Adam şi Eva?”

Spiritul lui Wÿclif, care îndrăznise să nege autoritatea cea mai înrădăcinată a timpului, se răspândise. Ce se întâmplase în ultimii 30 de ani ca urmare a ciumei, războiului, asupririi şi incompetenţei era o slăbire a acceptării sistemului, o neîncredere în guvern şi în conducătorii laici şi ecleziastici, un sentiment tot mai puternic că autoritateaputea fi sfidată, că, de fapt o schimbare era posibilă. Autoritatea morală nu poate fi mai puternică decât recunoaşterea ei. Întrucât oficialităţile erau venale – după cum şi cei săraci îşi dădeau seama, deoarece membrii consiliilor de impozite se lăsau mituiţi – războinicii, un blestem, iar Biserica asupritoare, dorinţa de schimbare căpătă putere.

Această dorinţă era încurajată de criticile severe aduse celor puternici de către predicatori. „Turnirele celor bogaţi”, spuneau ei, „sunt mâhnirea celor săraci”. Ei

denunţau cu regularitate pe „prinţii cei răi”, pe „falşii executori care sporesc grijile văduvelor”, „pe ecleziasticii ticăloşi, care dau cel mai prost exemplu poporului” şi înainte de toate pe nobilii care golesc pungile celor săraci prin extravaganţa lor şi îi dispreţuiesc pentru „originea lor umilă sau murdăria corpului lor”, pentru corpul sau membrele lor deformate, pentru îngustimea spiritului sau neîndemânarea lor, susţinând că nu sunt demni de a vorbi cu ei fiind plini de mândrie pentru strămoşii, bogăţia, nobleţea, felul lor plăcut de a fi, tăria fizică, puterea, copiii lor şi comorile – „mândru ca înfăţişare, mândru la vorbă… mândru la mers, stat în picioare şi stat pe o laviţă”. Toţi vor fi duşi în iad în Ziua Judecăţii de Apoi.

În acea zi de mânie, spunea călugărul dominican John Bromyard în cuvinte care se adresau direct ţăranului, bogaţii vor avea în jurul gâtului lor boii, oile şi animalele de povară pe care le-au luat fără să le plătească. „Săracul cel drept”, promitea un călugăr franciscan, „se va ridica împotriva bogatului crud în Ziua Judecăţii de Apoi şi-l va acuza de faptele sale de pe pământ. Ha! ha! vor spune ceilalţi, foarte speriaţi. Aceştia sunt oamenii pe care i-am dispreţuit. Uitaţi-vă cât sunt de cinstiţi – ei sunt printre fiii lui Dumnezeu! Ce mai înseamnă bogăţiile şi mândria pentru noi care acum suntem decăzuţi?”

Dacă cei slabi sunt într-şdevăr fiii lui Dumnezeu (chiar dacă şi ei erau certaţi de predicatori pentru lăcomie, înşelăciune şi necuviinţă), de ce să aştepte drepturile lor până la Ziua Judecăţii? Dacă toţi oamenii au aceeaşi origine de la Adam şi Eva, de ce unii să fie ţinuţi şerbi din tată în fiu? Dacă toţi sunt egali în moarte, după cum mereu se sublinia în Evul Mediu, faptul că oamenii nu erau egali pe pământ nu contravenea voinţei lui Dumnezeu?

Atingând punctul culminant în împrejurimile Londrei, revolta ţăranilor era pe punctul de a învinge guvernul. Nu

se luase nicio măsură împotriva mulţimii care se apropia, pe de o parte datorită dispreţului pentru toţi Will-ii, Cobb-ii şi Jack-ii şi toţi mitocanii cu unghiile murdare, pe de altă parte din cauza conducerii mediocre şi lipsei de resurse imediate. Lancaster era plecat la frontiera scoţiană, Buckingham era în Ţara Galilor şi singura forţă armată organizată se îmbarca deja la Plymouth pentru a pleca în Spania sub comanda celui de al treilea frate, Edmund de Cambridge. În afară de 500 sau 600 de soldaţi din suita regelui, coroana n-avea nicio poliţie sau miliţie; cetăţenii Londrei nu erau de nădejde, deoarece mulţi simpatizau sau erau de conivenţă cu rebelii. În afara zidurilor îşi făcuseră tabăra 20.000 de ţărani care cereau să vorbească cu regele. Deşi promiteau siguranţă pentru persoana regelui, ei cereau capetele arhiepiscopului Sudbury şi al lui Sir Rolent Hailes, cancelarul şi vistiernicul, pe care îi considerau răspunzători pentru birul pe cap de locuitor şi, în plus, capul „arhitrădătorului” John de Gaunt, simbolul guvernării proaste şi a pierderii războiului. John Bail le vorbise vehement, cerându-le să se scuture de jugul pe care-l purtau de atâta vreme, să-i extermine pe toţi marii seniori, judecători şi avocaţi şi să câştige pentru toţi oamenii libertate, rang şi putere egală.

Ţinând sfat, guvernul nu a izbutit să găsească nicio altă soluţie decât să negocieze. Richard al II-lea, un băiat blond de 14 ani, însoţit de cavalerii săi a ieşit călare în întâmpinarea insurgenţilor ca să audă cererile lor: desfiinţarea birului pe cap de locuitor şi a tuturor lanţurilor şerbiei, micşorarea plăţii de patru penny pe acru, folosirea liberă a pădurilor, abolirea legilor pentru vânat – toate acestea urmând să fie confirmate în nişte charte pecetluite de rege. Tot ce au cerut răsculaţii le-a fost acordat în speranţa că se vor împrăştia şi vor merge acasă. Între timp, partizanii deschiseseră porţile şi

podurile oraşului unui grup condus de Wat Tyler care puse stăpânire pe Turnul Londrei şi ucise pe arhiepiscopul de Sudbury şi pe Sir Robert Hailes. Opriţi de Gaunt, ei se aruncară asupra palatului lui Savoy, şi-l distruseră prin foc şi dărâmare, conform ordinului lui Wăt Tÿler că nu trebuia prădat, ci distrus. Butoaiele cu praf de puşcă găsite acolo au fost aruncate în foc, tapiseriile rupte, bijuteriile zdrobite cu topoarele. Temple, centrul juridic cu toate faptele şi registrele sale, de asemenea distrus. Urmă uciderea; lombârzii şi flamanzii (urâţi pur şi simplu pentru că erau străini), magnaţi, funcţionari şi „trădători” (cum ar fi bogatul negustor Sir Richard Lyons, care fusese acuzat de Bunul Parlament şi repus în funcţie de Lancaster), fugăriţi şi omorâţi.

În succesiunea haotică a evenimentelor, numai Richard se învârtea într-un cerc magic de cinstire a persoanei regelui. Călare pe un cal de luptă, în faţa ţăranilor, un băiat încântător, îmbrăcat în purpură brodată cu leoparzii regeşti, purtând o coroană şi ţinând un baston de aur, graţios, zâmbitor şi câştigând încredere datorită ascendentului său asupra mulţimii, el acordă hrisoave scrise şi împărţite pe loc de către 30 funcţionari. Pe această bază, multe grupuri de ţărani plecară crezând în rege ca ocrotitorul lor… în timp ce la Londra, Sir Robert Knollys, ministrul de război strângea urgent forţe armate, Wat Tyler, însetat de sânge şi biruinţe, îndemna pe aliaţii săi la masacrarea clasei conducătoare şi la cucerirea Londrei. El nu mai era mulţumit cu hrisoavele acordate, bănuind că ele nu au niciun temei şi ştiind că pentru el nu va exista iertare. Unica soluţie era să meargă mai departe pentru a lua puterea. După spusele lui Walsingham, el se lăuda că după patru zile „toate legile Angliei vor ieşi din gura lui”. Se întoarse la tabăra de la Smithfield pentru o nouă întâlnire cu regele, unde îi prezentă o nouă serie de

cereri inacceptabile care sugerau că scopul lor era doar să fie respinse dând astfel un pretext pentru a-l captura pe Richard în persoană: urma ca toate inegalităţile de rang şi stare să fie desfiinţate, toţi oamenii să fie egali în faţa regelui, Biserica să fie deposedată de toate averile şi acestea să fie împărţite între comune. Anglia să aibă numai un singur episcop şi restul ierarhiei să fie desfiinţată. Regele promise totul în baza „regalităţii coroanei sale”. Relatările despre următoarele momente sunt atât de diferite, depinzând de preferinţele epocii, încât faptele rămân enigmatice pentru totdeauna. Se pare că Tyler începu o ceartă cu un scutier din suita regelui, scoase un pumnal şi într-o clipă a fost doborât de spada scurtă a lui William Walworth, primarul Londrei.

Totul se transformă în învălmăşeală şi nebunie. Ţăranii scoaseră arcurile lor; zburară câteva săgeţi. Richard, cu un calm extraordinar, poruncind ca nimeni să nu-l însoţească, se duse călare singur în faţa răsculaţilor: „Domnilor, ce cereţi? Eu sunt căpitanul vostru. Sunt regele vostru. Liniştiţi-vă!” În timp ce vorbea, oştirea lui Knollys, convocată în grabă, înconjură tabăra; oşteni îmbrăcaţi în zale, cu vizoarele coifurilor trase în jos, cu armele strălucind. Zăpăciţi şi fără conducător, ţăranii erau intimidaţi, iar capul lui Wat Tyler înfipt într-o lance îi făcu să se piardă definitiv cu firea, ca Jacqueria la moartea lui Guillaume Cale.

Poruncindu-li-se să depună armele şi asigurându-i că vor fi iertaţi dacă se împrăştie, ei se îndreptară spre casele lor. Conducătorii, inclusiv John Bail, au fost spânzuraţi şi răscoala din alte ţinuturi ale Angliei înăbuşită – cu destulă brutalitate, chiar dacă nu cu acelaşi masacru sălbatic ca în Franţa, după Jacquerie. Cu excepţia unor răbufniri pe ici pe colo, răscoala engleză se termină şi ea într-o lună, învinsă mai mult prin înşelăciune decât prin forţă. Iertările

date în numele regelui au fost revocate fără niciun scrupul şi hrisoavele anulate de un Parlament al stăpânilor de moşii pe motivul că fuseseră emise sub ameninţare. Unei delegaţii de la Essex, care a venit să-i amintească regelui de promisiunea lui de a lichida şerbia, Richard îi răspunde „Şerbi sunteţi, şi şerbi veţi rămâne”.

Opiniile autocraţilor rămân deseori în urma evenimentelor., Forţele economice conduceau deja spre abolirea şerbiei şi înlocuirea plăţii în natură prin plata în bani continuă în ciuda înăbuşirii răscoalei, până ce ţăranul lipsit de libertate dispăru treptat. Dacă răscoala a grăbit sau a încetinit procesul nu se ştie, însă rezultatul imediat a întreţinut automulţumirea în clasa domnitoare, începând cu regele. Probabil că, îmbătat de succes, Richard a căpătat toate instinctele absolutismului în afară de puterea de a linişti pe adversarii săi şi avea să sfârşească ca victimă a unuia dintre ei. Militarii nu vedeau nicio necesitate de ameliorare; Biserica era împotriva reformei. Alarmată de doctrinele egalitariste ale lollarzilor, clasa privilegiată s-a întors împotriva lor. În lucrarea sa, „*Corupţia* Evului Gower îi denunţă pe aceştia drept instigatorii separării dintre Biserică şi stat, trimişi în lume de Satana. Mişcarea lollardă a fost interzisă, amânând pentru multă vreme separarea protestantă.

În aceste „zile de mânie şi de chin, zile de calamitate şi nenorocire”, răscoala oamenilor care trudeau li se păru multora încă o încercare plină de suferinţă, fiind un semn, ca şi Moartea Neagră, al mâniei lui Dumnezeu. Un poet anonim, asociind răscoala ţăranilor unui cutremur de pământ care avusese loc în 1382 şi ciumei, a tras concluzia că:

Moneda calpată şi birurile prevestesc marea răzbunare şi ruină

Ce trebuie amintită pentru păcatele făptuite

Chiar şi raidurile franceze de pe coasta engleză puteau fi luate, după cum a sugerat călugărul Walsingham, ca exemplu că Dumnezeu „i-a pus pe oameni să se pocăiască cu ajutorul unor astfel de grozăvii”.

Văzută în aceşti termeni, răscoala n-a adus nicio transformare politică. „Omul nu se poate schimba” scria un florentin care ţinea un jurnal în acea vreme, „Dumnezeu a vrut să plătim pentru păcatele noastre”.

Nu se ştie ce impact a avut răscoala din Anglia asupra răspândirii sentimentului revoluţionar. Cu sau fără ea, războiul şi demonul său însoţitor, birurile, ar fi constituit suficiente motive de nemulţumire. Totuşi, războiul reuşea să dea de lucru şi să ofere bani – armurierilor, căruţaşilor, negustorilor de cereale, brutarilor, crescătorilor de cai şi multor altor meserii pe lângă arcaşi, pedestraşi şi servitorii din armată; Contemporanii păstrează tăcerea asupra războiului ca stimulent economic, însă vorbesc mult despre povara lui inegală asupra săracilor. „Ar trebui să fie un principiu stabilit”, scria Villani, „ca pentru război să nu se plătească din pungile săracilor ci mai curând să se ia de la cei cărora le aparţine puterea”.

Acesta nu era un principiu recunoscut de ducele de Anjou, a cărui lăcomie de bani a provocat un nou val al răscoalei în Franţa, începând cu februarie 1382. Proiectata sa moştenire a regatului Neapolelui tocmai fusese periclitată de înlăturarea reginei Ioana de către un rival, împotriva părerii lui Coucy care a fost convocat din nou din Picardia pentru consultaţii, Anjou avea intenţia să ducă o armată în Italia. La o întâlnire cu starostele negustorilor şi cu principalii burghezi, din ianuarie 1382, se pare că a stors consimţământul pentru o nouă taxă asupra vânzărilor la vin, sare şi alte mărfuri. Temându-se de reacţia populară, edictul a fost emis în secret şi oferta pentru

postul lucrativ de perceptor ţinută în spatele uşilor închise de la Châtelet. Mulţi veniră să ofere bani pentru post, însă ezitară să o facă în mod public. Tot atât de temătoare, curtea rămase la Vincennes în afara zidurilor. Când negustorii şi călătorii răspândiră vestea noii taxe, un strigăt de mânie se făcu auzit în timpul răzmeriţelor de la Laon, Amiens, Reims, Orléans şi Rouen, ca şi la Paris. Ca purtător de cuvânt al burgheziei din capitală, Jean de Mares, un avocat în vârstă, respectat şi bun orator, care slujise sub toţi regii începând cu Filip al VI-lea, încercă zadarnic să-l convingă pe ducele de Anjou să revoce ordinul. Prăvăliaşii închiseră uşile în nasul perceptorilor care veniră să evalueze marfa; cetăţenii puseră mâna pe arme, sunară clopotele de alarmă şi dădură năvală în birourile fiscale. Se credea că agitaţia era încurajată de „exemplul englezilor” şi chiar de „scrisorile şi mesajele de la flamanzi”. Totuşi, nu era o acţiune chibzuită şi unitară, şi numai teama clasei conducătoare o făcea să pară astfel.

Răzmeriţele deveniră violente la sfârşitul lui februarie în Rouen, capitala Normandiei. Aici taxa pe vin îi afecta pe viticultorii importanţi care doreau să stârnească rezistenţa populară fără ca ei să se compromită. Ei aţâţară pe meşteşugari şi pe muncitorii săraci din postăvării, arătându-le ruşinea de a se supune taxei, în timp ce le împărţeau gratuit vin. La strigătele de „Haro!” împotriva guvernului, „Haro!” împotriva perceptorilor (un strigăt necunoscut care semnifică răscoală) un grup de 200 de postăvari beţi se repeziră la primărie pentru a trage clopotele de alarmă. Astfel începu celebra Har elle.

Adunând adepţi, postăvarii prădară casele bogaţilor, sparseră lăzile cu bani, aruncară mobilierul în stradă, sparseră geamurile şi butoaiele cu vin şi, după ce se săturară de băut, lăsară să curgă conţinutul. Au fost atacaţi preoţi, cămătari, evrei şi casele tuturor foştilor

primari în timp ce clopotul bătu toată noaptea. Bogaţii fugiră – la mănăstiri pentru a se ascunde şi câţiva funcţionari regali şi perceptori fură omorâţi. Starostele postăvarilor, un individ neghiob şi gras, numit din această pricină Jean le Gras, a fost pus fără voia lui să conducă mulţimea şi dus pe străzi pe un tron, compromiţând marea burghezie în ciuda, eforturilor acesteia de a rămâne în spatele scenei.

Răsculaţii, la care se alăturaseră şi mulţi din clasa mai înaltă, atacară abaţia de la St. Ouen, urâtă din cauza marilor sale domenii şi a privilegiilor ce le avea faţă de oraş. Uşile au fost sparte cu topoare, registrele şi cărţile arse şi abatele silit să semneze anularea tuturor datoriilor oraşului. Faptul că aceste documente au fost formulate în termeni legali confirmă rolul marii burghezii în această afacere. După aceea, într-o adunare solemnă şi mai puţin sobră din piaţă, mulţimea ceru „regelui” cel gras să-i declare „scutiţi de jugul birurilor”, în timp ce „râdeau şi-şi clătinau capetele la un asemenea spectacol”.

Temându-se de pedeapsa regelui, marea burghezie trimise delegaţi la Vincennes pentru a cere iertare. Consiliul regal, temându-se la rândul lui că răscoala se va întinde şi în alte oraşe, îl sfătui pe regele-copil să-şi ascundă mânia şi „să-şi liniştească poporul care a fost foarte revoltat”. Cu etalarea corespunzătoare a aurei sacre a regalităţii, Carol al VI-lea a fost trimis la Rouen, unde conducătorii oraşului, evident nervoşi din cauza agitaţiei pe care au dezlănţuit-o, promiseră – ajutoare în bani în schimbul iertării regelui. Sub liniştirea temporară, lupta rămase nehotărâtă şi mânia din ambele părţi aşteptă o nouă ocazie.

În acelaşi moment în care Rouen fusese îngenuncheat, se ridică Parisul. Nimeni nu avusese curajul încă să proclame noua taxă în public până ce un crainic,

oferindu-i-se o recompensă, merse în piaţă şi, atrăgând atenţia tuturor prin anunţarea unei recompense pentru restituirea tăvii de aur furată de la palat, anunţă apoi noua taxă după care, dând pinteni calului, plecă în galop. În timp ce vestea se răspândea cu repeziciune, oamenii înfuriaţi se strânseră în grupuri jurând că nu vor plăti niciodată şi complotând o rezistenţă. Agitatorii fiind arestaţi, se constată că erau hamali, căldărari, lumânărari, patiseri, tocilari, croitori de glugi – micii meşteşugari, artizanii şi servitorii Parisului. În dimineaţa următoare, pe 1 martie, când un perceptor a fost văzut cerând plata de la o vânzătoare de flori din Les Halles, precupeţii tăbărâră asupra lui şi-l uciseră.

Într-o clipă, Parisul a fost cuprins de vacarm. Oamenii fugeau prin cartiere strigând vecinilor să pună mâna pe arme „pentru libertatea ţării” şi aţâţându-i cu strigăte şi ameninţări fioroase, „Dacă nu vă înarmaţi ca noi”, strigă unul, „vă vom ucide aici în propria voastră casă!”. Apoi într-un „tumult teribil”, mulţimea pătrunse în incinta primărier din Place de Grève, unde puse mâna pe 3.000 de toporişti cu cozi lungi folosite de obicei de poliţie. Prevăzute cu capete cilindrice de plumb şi mânuite cu ambele mâini, acestea fuseseră păstrate de Hugues Aubriot în caz de nevoie împotriva englezilor şi acum dădură numele lor insurgenţilor, care de atunci au fost numiţi maillotini.

Astfel înarmaţi, ei inspirară şi mai multă teamă. În timp ce insurgenţii erau absorbiţi cu ocuparea malului drept (al Senei), nobilii, prelaţii şi slujbaşii, umplându-şi în grabă bunurile în căruţe, fugiră la Vincennes. Mai tir –, ziu, maillotinii închiseră porţile, puseră lanţuri pe străzi şi paznici care să blocheze exodul bogaţilor, chiar aducându-i înapoi pe unii pe care-i prinseseră. Ei îi urmăriră pe notari, jurişti şi pe oricine avea legătură cu birurile, intrară în

biserici pentru a-i trage afară pe perceptori, apucară pe unul din altarul de la St. Jacques unde, de groază, se cramponase de o statuie a Sfintei Fecioare şi-i tăiară gâtul. Pretutindeni erau arse registrele şi, ca întotdeauna, cartierul evreilor prădat. „Fă-te creştină sau te vom ucide!”, se porunci unei evreice. „Ea spuse că mai curând moare”, povesti un martor ocular, „astfel că o uciseră şi o jefuiră”. Din nou evreii căutară adăpost la Châtelet, însă au fost alungaţi de slujbaşii care se temeau de maillotini. Din aproape 30 de persoane omorâte în prima zi, jumătate erau evrei.

Marea burghezie nu dorea numai să înăbuşe răscoala, dar şi s-o folosească pentru a sili coroana să acorde concesii. Ei mobilizară rapid o miliţie pentru a rezista atât răsculaţilor cât şi intervenţiei armate a regelui. Au fost plasate escadroane la intersecţii şi trimişi cercetaşi în turnurile biserilor pentru a observa apropierea soldaţilor. „Curând deveniră atât de puternici”, scria Buonaccorso Pitti, un bancher florentin din Paris, încât maillotinii îi ascultară, aceasta având ca rezultat că burghezii au avut posibilitatea de a-i folosi pe răsculaţii înarmaţi în propria lor luptă împotriva coroanei.

Urmând la un atât de scurt timp după evenimentele din Rouen, răscoala din Paris adânci teama unei noi revolte. Curtea hotărî să negocieze. Baronul de Coucy, cunoscut pentru talentul şi puterea lui de convingere, a fost trimis împreună cu ducele de Burgundia şi cu cancelarul la Porte St. Antoine pentru a asculta cererile insurgenţilor. Jean de Marès fu mediatorul. Parizienii insistară asupra desfiinţării tuturor birurilor de la încoronare, plus amnistia pentru toate acţiunile de revoltă şi eliberarea a patru burghezi arestaţi mai devreme fiindcă agitaseră spiritele împotriva taxei lui Anjou. Negociatorii regali, înainte de a se întoarce cu un răspuns, acordară

libertatea celor patru prizonieri ca un gest de potolire a spiritelor – cu rezultate contradictorii. Fără să aştepte să audă mai multe, mulţimea se năpusti spre Châtelet şi asupra altor închisori, deschizând toate celulele şi temniţele, eliberând deţinuţii atât de vlăguiţi, încât trebuiră să fie duşi în camerele de spital de la Hôtel Dieu. Toate dosarele cu procese şi condamnări au fost arse. Cel mai celebru prizonier din Paris, Hugues Aubriot, era printre cei eliberaţi. Suit pe un „mic cal”, fostul şef al poliţiei a fost escortat până acasă de către maillotini care-l rugară să devină conducătorul lor. În fiecare răscoală se simţea aceeaşi nevoie şi se făcea acelaşi efort de a convinge sau de a sili pe cineva din „clasa conducătoare „să-şi asume conducerea şi a da ordine. Aubriot n-a vrut să ia parte la aceasta. În timpul nopţii, pe când insurgenţii de desfătau cu „mâncarea, băutura şi desfrâul”, el reuşi să părăsească Parisul şi, când dimineaţa constatară că nu mai era acolo, se auzi un strigăt că oraşul a fost trădat.

Burghezia cerea insistent o soluţie, îngrijorată ca „imprudenţa năvalnică a oamenilor de jos să nu se întoarcă în detrimentul oamenilor cu avere”. Gata să supună Parisul prin orice mijloace, coroana acceptă totul în afară de iertarea celor vinovaţi de pătrunderea în Châtelet – însă intenţia sa n-a fost mai cinstită decât cea a lui Richard al II-lea. Când primiră scrisorile de la rege prin care se confirma acordul, conducătorii burghezi observară alarmaţi că termenii scrisorilor erau ambigui, iar documentul, în loc să fie pecetluit cu ceară verde pe mătase, era pecetluit cu ceară roşie pe pergament, negându-i astfel calitatea de document perpetuu.

În ciuda furiei populare din cauza acestei duplicităţi, curtea se menţinu pe poziţie. Se constată că în alte oraşe unde izbucnise revolta, aceste nu acţiona unită ci independent, fiind astfel înăbuşită pe plan local. Forţa

armată se strângea la Vincennes răspândind frica de pedeapsă la Paris. Curtea a avut astfel cum sili pe conducătorii oraşului să predea 40 de instigatori la revoltă, din care 14 fură executaţi în public spre marea indignare a populaţiei. După cum relatează călugărul de la St. Denis, alţii fură înecaţi în râu în secret din porunca regelui. Câştigând teren, ducii trimiseră pe rege înapoi la Rouen, la 29 martie, pentru a impune represaliile carê fuseseră suspendate. Într-un spectacol penibil de bucurie forţată la apropierea regelui, poporul învjiaine de sărbătoare albastre şi verzi era aliniat ca să ceară clemenţa în mod organizat, strigând „Noël, Noël, vive le Roi!”, ceea ce nu-i conveni ducelui de Burgundia. Pentru a face atmosfera propice unor amenzi mari, el porunci soldaţilor lui să călărească printre oameni cu spadele, scoase spunându-le „să ceară mai curând îndurare, *la hart au col*” (cu o funie de gât), subliniind, dreptul regelui de a-i spânzura sau a-i ierta după vrerea lui.

Au fost vândute toate tacâmurile de argint şi de aur ale *confréries* (confreriilor) ca şi sfeşnicele şi cădelniţele, pentru a face un dar în bani regelui şi ducelui. Regalitatea nu a fost potolită. În ciuda iertării iniţiale, 12 dintre răsculaţi au fost executaţi, clopotul de alarmă dat jos, lanţurile care închideau străzile ridicate, se impuseră amenzi, carta de libertăţi a Rouen-ului se revocă şi administraţia lui trecu de la breslele independente la un administrator regal. Intimidaţi de exemplu, stările din Normandia votară o taxă pe vânzări şi pe sare şi o taxă pe venit. Înăbuşind răscoala, coroana găsise o cale de a-şi umple vistieria şi, mâi semnificativ, un prilej de a anula cartele oraşelor şi de a-şi extinde puterea regală.

Mânia Parisului era încă departe de a fi înăbuşită şi evenimentele periculoase din Gând au sporit teama că o revoltă generală, chiar dacă nu se declanşase încă, era

totuşi posibilă. Strigătul de solidaritate „Vive Gant! Vive Paris no mere!” se auzea prin oraşe, de la frontiera flamandă şi până la Loara.

La Gând, apărură din nou Glugile albe din vremea lui Jacob van Artevelde. S-a organizat o miliţie şi s-a găsit un căpitan în persoana fiului lui Artevelde, Filip, un om mic de statură, cu ochi ageri, cu o energie agresivă şi de o „elocvenţă insinuantă”, ales în mare măsură pentru nimbul numelui lui. Silit de împrejurări, mai degrabă decât de preferinţă, de a depinde de oamenii de rând, el porunci ca toate clasele să fie audiate în consiliu, „atât săracii cât şi bogaţii”, şi toţi să fie hrăniţi la fel. Deoarece 30.000 de persoane nu mâncaseră pâine de două săptămâni, el sili abaţiile să-şi împartă proviziile de cereale şi pe negustori să vândă la preţuri fixate. Prin tradiţie, mişcările din Flandra plasaseră pe conte, nobili, magnaţii urbani şi bresle în tabere adverse, însă de data aceasta ei începură să vadă în răscoala continuă din Gând viziunea *rüşie* a revoluţiei şi strânseră rândurile sub comanda contelui pentru a o înăbuşi.

Silit de foamete, oraşul a fost de acord să discute în aprilie 1312. Contele, încrezător în puterea sa, ceru ca locuitorii jGandului de la 15 la 60 de ani să vină cu capetele goale, în cămaşă cu funii de gât până la jumătatea drumului, la Bruges, unde va hotărî câţi vor fi iertaţi şi câţi vor fi condamnaţi la moarte. La o adunare în piaţă, orăşenilor înfometaţi li se comunicară aceste condiţii prin delegaţii lor şi li se oferiră trei căi de acţiune – să se predea, să flămânzească sau să lupte. Se alese a treia cale. O armată de 5.000 din cei mai pregătiţi pentru luptă a fost mobilizată şi lansată împotriva Brugesului, cartierul general al oştirii contelui. Rezultatul a fost una din cele mai uimitoare răsturnări de situaţie ale secolului.

Miliţia din Bruges, nu mai puţin încrezătoare în

privinţa foştilor ei rivali decât contele, chefui în timpul nopţii şi porni în zori, pe 5 mai, strigând şi cântând – într-o dezordine de oameni beţi. În zadar contele şi cavalerii săi încercară să-i reţină pentru – a se regrupa, şi a înainta în ordine. O rafală de pietre şi de ghiulele de fier urmate de un atac al locuitorilor Gândului îi culcară la pământ. Nu a fost posibil să se oprească panica şi fuga, şi se pare că şi cavalerii flamanzi au fost târâţi în retragere. Louis de Male, contele, rămase fără cal şi, în ciuda eforturilor de a-şi aduna forţele după căderea întunericului, la lumina felinarelor, scăpă de capturare numai schimbându-şi hainele cu valetul său şi, fugind pe jos, găsi refugiu în coliba unei femei sărmane. „Mă cunoşti – întrebă el – Oh, da, monseniore, deseori am cerşit la porţile voastre”. Găsit de unul din cavalerii lui, el ceru un cal şi, dându-i-se nedemna iapă a unui ţăran, plecă fără şa, călare, spre Lille, o călătorie mai puţin fericită decât atunci când, cu mult timp în urmă, fugise de căsătoria sa cu Isabelle.

Gândul a fost aprovizionat şi i se alăturară în triumful lui alte oraşe cu strigătul „Toţi numai unul!”. După ce puse stăpânire pe Bruges şi luă 500 din cei mai notabili burghezi ca ostatici, Philip van Artevelde se declară regent al Flandrei. Toate oraşele se supuseră domniei ale „şi acolo el numi alţi primari şi consilieri municipali şi făcu alte legi”. El adoptă fastul unui nobil: trompetele îi anunţau venirea, un steguleţ de lance cu trei pălării de argint brodate pe el îl precedau pe străzi, la uşa lui cântau menestreli. Se îmbrăca în purpuriu şi blănuri de hermină şi mânca din argintăria contelui luată ca pradă.

Încă o dată, ca în timpul tatălui său, erau în joc interesele Angliei şi Franţei. Louis de Male solicită ajutorul francez prin ginerele şi moştenitorul lui, ducele de Burgundia. Artevelde oferi alianţă Angliei. Comunele engleze o susţinură de dragul comerţului cu lână şi

deoarece flamanzii, ca şi ei, erau în schismă de partea lui Urban. Papa Urban declară drept cruciadă o expediţie în ajutorul Flandrei, ceea ce însemna că dările clericale puteau fi folosite aceasta. În ciuda acestui avantaj, nobilimea engleză a ezitat să se alieze cu rebelii şi, în timp ce ea ezita, le scăpă prilejul cu totul.

În aprilie, ducele de Anjou plecă în Italia, strângând destui bani prin orice mijloace pentru a recruta 9.000 de oameni şi făcându-şi rost de corturi şi de echipamentul „cel mai somptuos pe care l-a avut vreodată un senior”. Coroana avu mai puţin succes când ceru un nou ajutor de la Paris. În acel timp, regele era la Meaux pe Marna. Sperând că se va ajunge la o înţelegere dacă reconcilia Parisul prin prezenţa sa, consiliul hotărî să-l trimită pe baronul de Coucy să negocieze cu parizienii, „deoarece el ştia mai bine să-i manevreze decât oricare altul”.

Însoţit numai de membrii suitei sale, „Coucy intră în oraşul ostil unde pare să fi fost bine primit. Merse reşedinţa sa recent achiziţionată, un *hôtel* numit Cloatre St. Jean, lângă Place de Grève[1]. Convocând anumiţi conducători pentru o conferinţă, el le reproşă „cu înţelepciune şi prudenţă” actul lor ticălos de a ucide slujbaşi ai regelui şi a deschide închisorile. Pentru aceasta, regele ar putea să-i facă să plătească scump dacă ar vrea, dar el nu doreşte să facă acest lucru, deoarece iubeşte Parisul ca fiind locul naşterii sale şi pentru că, fiind capitala regatului, „nu dorea să-i nimicească pe locuitorii săi bine intenţionaţi”. Coucy spuse că venise să aplaneze cearta dintre cetăţeni şi suveranul lor şi că îl va ruga pe

1 Hotelul, numit Rieulet sau Nieulet în unele manuscrise contemporane, era plasat în Rue St. Jean-en-Grève, care nu mai exista azi şi care se întindea de la actualul Hôtel de Viile pînă la Rue de Rivoli. Reşedinţa apare ca fiind vîndută lui Raoul de Coucy „conseiller du roi“ în 1379, probabil cu numele greşit în loc de Enguerrand, care se referea la ea într-o cartă din 1390 ca „nôtre hostel à Paris'*.

rege şi pe unchii lui „să aibă îndurare şi să-i ierte pentru faptele lor rele”.

Cetăţenii răspunseră că nu doreau să facă război împotriva regelui însă că trebuie ca birurile să fie anulate cel puţin în ceea ce priveşte Parisul. Dacă vor fi scutiţi, ei sunt gata să-l sprijine pe rege „în orice alt fel”. Profitând de ocazie, baronul de Coucy întrebă „în ce fel?”. Ei răspunseră că vor plăti anumite sume în fiecare săptămână unui perceptor ales pentru întreţinerea soldaţilor. Când Coucy întrebă cât ar plăti, ei răspunseră „O sumă asupra căreia vom cădea de acord”.

Coucy reuşi „prin vorbe frumoase” să obţină un dar preliminar de 12.000 de franci cu condiţia unei iertări. Aceasta a fost acceptată de către rege, însă condiţiile pentru reîntoarcerea sa la Paris arătau nervozitatea curţii; poporul trebuia să depună armele, să deschidă porţile, să desfacă lanţurile de la drumuri în timpul nopţii atâta timp cât regele era în oraş şi să trimită şase sau şapte notabili la Meaux ca ostatici. Supuse unei adunări la Paris, condiţiile au fost respinse cu mânie de maillotini care cerură cu ameninţări şi blesteme ca negustorii să se alăture poziţiei lor. Cu cea mai mare şovăială, şase burghezi duseră refuzul la Meaux, sub presiunea mâniei poporului după cum declarară curţii. Guvernul hotărî să folosească forţa. Au fost trimişi soldaţii care să ocupe podurile în amonte pentru a tăia aprovizionarea cu alimente a oraşului în timp ce alţii fură lăsaţi liberi să prade faubourgurile, făcând asemenea excese „ca şi cum ar fi fost duşmani”. Pregătindu-se de atac împotriva Parisului, nobilii strânseră căruţe goale pentru „a-şi căra prăzile din acel oraş dacă se oferea ocazia”. Parizienii ridicară lanţurile pe străzi, distribuim arme şi puseră străji pe ziduri.

Grupuri moderate de ambele părţi, cel condus de

Enguerrand de Coucy pentru coroană şi de Jean de Marès pentru oraş, mai negociau încă o înţelegere. Elocvenţa şi influenţa lor combinată câştigară consimţământul poporului de a plăti un bir de 80.000 de franci, care urmau să fie strânşi de propriii lor oameni şi distribuiţi direct trupelor din serviciul activ, fără ca banii să fie atinşi de unchii regelui sau de vistiernici. Parisul urma să primească în schimb o iertare generală şi promisiunea scrisă a regelui că ajutoarele nu vor fi folosite ca precedent pentru noi biruri şi că regele nu va purta ranchiună Parisului în viitor. Dacă mai rămânea încă încrederea în iertarea regelui, aceasta se datora calităţii de sfinţenie a unui rege uns şi a nevoii profunde de a-l considera – contrar seniorilor – drept ocrotitorul poporului.

În acest moment se produse şi victoria uimitoare a oraşului Gând asupra contelui de Flandra, înspăimântând clasa avută şi dându-i curţii un motiv urgent de a se împăca cu Parisul. Cu ducele de Anjou plecat în Italia şi Berry trimis ca guvernator al Languedocului, ducele de Burgundia era stăpân pe situaţie şi scopul său dominant era acum să folosească forţa franceză pentru a-şi recăpăta moştenirea din Flandra. S-a încheiat în grabă o înţelegere cu Parisul.

Regele reintră în capitală numai pentru o zi, spre marea neplăcere a cetăţenilor. La Rouen revolta izbucni din nou când perceptorii îşi plasară birourile în Sala clerului, însă mişcarea a fost repede înăbuşită de guvernatorul regal cu ajutorul unei galere înarmate aflată pe fluviu. Şi sudul Franţei era în fierbere, bântuit de bande de ţărani sărăciţi şi vagabonzi. Călugărul de la St. Denis îi numeşte les *desespérés* şi *crève-de-faim* (disperaţii şi înfometaţii), însă pe plan local erau numiţi *Tuchins*. Unii spun că numele derivă de la *tuechien* (ucigaşii de câini), însemnând oamenii care trăiau într-o asemenea mizerie

încât mâncau câini ca în timpul foametei; alţii, că derivă din *touché*, însemnând în dialectul local *maquis* sau hăţişuri unde sărăciţii îşi găseau un refugiu.

Tuchins, în bande de 20, 60 sau 100 de persoane organizară un război de guerilă împotriva societăţii în munţii din Auvergne, precum şi în sud. Ei jefuiau clerul – urât pentru că era scutit de biruri –, puneau ambuscade călătorilor, prindeau seniori pentru răscumpărare, atacând pe toţi cei care, se spunea, nu aveau mâini bătătorite. Ca şi Mafia din Sicilia, ei apărură din cauza mizeriei pentru a-i prăda pe bogaţi dar, organizându-se, au fost folosiţi de bogaţi în disputele locale şi brigandaj. Oraşele şi seniorii îi angajau în războaiele lor împotriva slujbaşilor coroanei care erau porecliţi „mâncătorii”. Tulburările din Languedoc aveau să atingă forţa unei insurecţii în anul următor.

În timpul tuturor acestor rele, clasa superioară simţi curentul sporit al subversiunii. Se spunea că rebelii din Béziers în Languedoc complotau uciderea tuturor cetăţenilor care aveau mai mult de 100 de livre, în timp ce 40 de complotişti plănuiră să-şi omoare nevestele şi să se căsătorească cu cele mai bogate şi frumoase văduve ale victimelor lor. Ţăranii englezi apăreau unuucronfcar „ca nişte clini turbaţi, ca nişte bacante dansând prin ţară”. Ciompii erau „ticăloşi, răufăcători, hoţi… oameni inutili de joasă condiţie… murdari şi jerpeliţi” „iar maillotini erau priviţi ca fraţii lor. Se credea că ţesătorii din Gând aveau intenţia să-i extermine pe toţi oamenii „buni” începând cu vârsta de şase ani.

Se considera de aceea că izvorul întregii subversiuni, focarul primejdiei, era la Gând.

Conştienţi de tot ceea ce putea influenţa rezultatul, francezii s-au pregătit pentru o ofensivă puternică, în Flandra. Erau implicate răscoala clasei de jos împotriva

celei de sus, pericolul unei alianţe engleze cu Artevelde, jurământul ostil al Flandrei faţă de cauza papei Urban în schismă. Enguerrand de Coucy era printre primii care au fost desemnaţi armatei, alăturându-i-se o suită de alţi trei baroni, 10 seniori, 37 de scutieri şi 10 arcaşi, nffrnărul lor crescând mai târziu la 63 de scutieri şi 30 de arcaşi. Vărul său, Raoul, Bastard de Coucy, fiul unchiului său Aubert, era mâna lui dreaptă deşi înrolat ca scutier. În atmosfera mohorâtă, de-abia după şase luni s-a reuşit a se strânge o forţă corespunzătoare şi bine echipată iar marşul lor începu de-abia în noiembrie. Mulţi îl sfătuiră să nu pornească în pragul iernii, însă nerăbdarea de a o lua înaintea englezilor zori acţiunea, în zile ploioase şi cu frig muşcător. Puterea armatei, al cărei număr variază în documenterai cifre de până la 50.000, număra probabil cam 12.000 – destul de mare spre a necesita pedestraşi pentru a tăia tufişuri şi copaci, lărgind linia de marş.

Regele, acum în vârstă de 14 ani, călări alături de armată însoţit de unchii lui, ducii de Burgundia, Bourbon şi Berry şi de cei mai de seamă seniori ai Franţei, Clisson, Saucerre, Coucy, amiralul de Vienne, conţii de la Marche, de Eux, de Blois, de Harcourt şi mulţi seniori şi scutieri notabili. Steagul purpuriu *Oriflamme*, păstrat pentru situaţii de urgenţă sau în războaie împotriva păgânilor era purtat pentru prima dată de la bătălia de la Poitiers pentru a sublinia caracterul de război sfânt – situaţie cam delicată, deoarece, dacă duşmanul era urbanist, urbanist era şi aliatul regelui, Ludovic de

Flandra. Nepopular din cauza afacerilor sale cu Anglia, Ludovic a fost tratat rece în tot timpul campaniei.

În spatele armatei era un zid de ostilitate. Oraşele şi populaţia franceză, simpatizanţi ai Gândului, reţineau sau împiedicau aprovizionarea şi continuau să refuze plata ajutoarelor. Ducele de Burgundia, dacă nu şi regele, era

înfierat cu voce tare. La Paris, maillotinii jurară pe toporiştele lor că se vor opune perceptorilor. Ei începură să fabrice coifuri şi arme în timpul nopţii şi complotară să ia Luvrul şi marile *hôtels* din Paris pentru ca să nu poată fi folosite ca bastioane împotriva lor. Totuşi, ei au fost stânjeniţi în acţiunea lor de sfatul lui Nicolas de Flamant, un negustor de postavuri care fusese asociat cu Étienne Marcel în uciderea a doi mareşali în 1358. El îi sfătui să aştepte până se va vedea dacă oamenii din Gând vor predomina; atunci ar fi momentul potrivit. În acelaşi timp, comunele se ridicară la Orléans, Blois, Chitons, Reims, Rouen, exprimându-şi asemenea sentimente încât ai fi zis că „diavolul a intrat în capul lor pentru a-i omorî pe toţi nobilii”.

Ajungând la râul Lys, la frontiera cu Flandra, armata regelui găsi podul care făcea legătura cu Comines distrus de inamic şi toate bărcile luate. Malurile râului erau mlăştinoase şi mâloase, 900 de flamanzi aşteptau pe cealaltă parte sub comanda locotenentului lui Artevelde, Peter van die Bossche, stând cu o toporişcă în mână. Coucy recomandase traversarea mai la est, spre Tournai, pentru a fi în legătură cu proviziile de la Hainault, însă Olivier de Clisson insistase să se ia ruta cea mai directă şi era acum foarte tulburat, recunoscând că ar fi trebuit să urmeze sfatul lui Enguerrand de Coucy.

În timp ce erau trimişi cercetaşi pentru a aduce lemne şi leaţuri de gard spre a repara podul, un grup de cavaleri a fost condus spre trei bărci scufundate, care au fost ridicate şi trase cu frânghii spre ambele maluri într-un loc ascuns de flamanzi. Cu acest mijloc, un grup aventuros de câte 9 cavaleri şi scutieri, fu trecut peste râu, în timp ce forţa principală distrase atenţia flamanzilor cu tiruri de arbalete şi „bombarde” sau de mici tunuri portabile. Temându-se să nu fie descoperiţi, dar totuşi hotărâţi „să

câştige faimă ca soldaţi curajoşi*, îndrăzneţii, aventurieri împreună cu mareşalul Sancerre, au continnuat să traverseze râul până ce 400 de oameni trecură pe partea cealaltă. Niciunui paj nu i se permise să-i însoţească.

Hotărând să cucerească Comines imediat, ei îşi încheiară armurile, ridicară flamurile şi mărşăluiră în formaţie de luptă, spre îngrijorarea extremă a conetabilului al cărui „sânge începu să tremure de frică pentru ei „Ah, pe sfântul Ives, pe sfântul Gheorghe, pe Maica Domnului, ce văd acolo? Aha, Rohan, Aha, Beaumanoir, Aha, Rochefort, Lavalle, Malestroiţ” strigă Clisson, numind fiecare flamură pe care o recunoştea. „Ce văd? Văd floarea armatei noastre depăşite ca număr! mai curând aş fi vrut să mor decât să văd aceasta… Pentru ce sunt conetabilul Franţei dacă fără sfatul meu v-aţi lansat în această aventură? Dacă pierdeţi, vina va fi pusă asupra mea şi se va spune că eu v-am trimis acolo-El declară că toţi care doreau ar trebui acum să se alăture forţei de pe celălalt mal şi dădu porunci mânioase să se grăbească reparaţia podului. Din cauză că se lăsa întunericul, flamanzilor li se porunci să nu atace şi francezii se opriră pentru acelaşi motiv. Neadăpostiţi, pe un vânt rece, cu picioarele în noroi şi cu ploaia şiroindu-le pe coifuri, rămaseică în armuri toată noaptea, ţinându-şi moralul ridicat, aşteptând atacul.

În zorii zilei, ambele părţi înaintară, francezii scoţând strigătele de luptă ale multor seniori care lipseau, ca să se creadă că sunt în număr mai mare. Olivier de Clisson suferi din nou puternice accese de îngrijorare, deplângându-şi neputinţa de a trece cu toată armata. Când lupta începu, lungile suliţe franceze cu vârfuri de oţel de Bordeaux depăşiră armele flamanzilor, străpunseră zalele lor subţiri şi îi dovediră. Peter van den Bossche fu doborât, rănit la cap şi umăr, dar fu dus la adăpost. În timp ce

flamanzii luptau cu disperare şi clopotele din sate sunau pentru ajutor, francezii terminară reparaţia podului. Armata lui Olivier căzu ca un trăsnet, îi puse pe fugă pe apărători şi încheie cucerirea Cominesului. Flamanzii au fost fugăriţi şi omorâţi pe străzi, pe câmpuri, în mori şi mănăstiri unde căutaseră adăpost, şi în oraşele învecinate. Într-o clipită jefuitorii scotociră regiunea şi găsiră pradă bogată deoarece – având încredere în Lys –, flamanzii nu-şi duseseră bunurile sau vitele în oraşele fortificate.

La intrarea regelui în Comines, marea burghezie din Ypres şi din oraşele învecinate îi răsturnară pe guvernatorii lui Artevelde şi trimiseră delegaţii la francezi cu condiţiile de predare. Doisprezece notabili din Ypres, în genunchi în faţa lui Carol al VI-lea se oferiră să-i cedeze oraşul definitiv în schimbul unei ocupaţii paşnice. Regele s-a declarat mulţumit să accepte la preţul de 40.000 de franci. Malines, Cassel, Dunkirk şi alte nouă oraşe se învoiră să se predea pentru 60.000 de franci. Deşi se presupune că astfel oraşele erau scutite de jaf, a fost imposibil ca bretonii să fie ţinuţi în frâu. Decât să se încarce cu blănuri, stofe şi vase, ei vândură ieftin prada populaţiei din Lille şi Tournai, „sinchisindu-se numai de argint şi aur”. Afacerile, ca un şacal, călcau pe urmele războiului.

La Gând, vreo 100 km spre nord, Filip von Artevelde convocă pe toţi bărbaţii din vecinătate care erau capabili să poarte arme, asigurându-i că vor învinge pe regele francez şi vor obţine suveranitatea, independenţa pentru Flandra. De luni de zile trimişii lui insistau pe lângă englezi însă, deşi venise un crainic cu condiţiile unui tratat, nu i-a urmat nicio corabie plină cu soldaţi. Chiar şi astfel, el şvea un alt aliat: se apropia iarna. Dacă şi-ar fi întărit poziţia şi ar fi aşteptat în defensivă, el ar fi reuşit să lase pe seama iernii şi a lipsurilor înfrângerea

invadatorilor. Însă ameninţarea unei răscoale interne din partea grupării contelui, care ar fi avut posibilitatea de a preda Bruges francezilor, îl sili pe Artevelde să acţioneze chiar dacă îi mai avea la ostateci pe cetăţenii de seamă ai Bruges-ului. Poate nu a fost împins de frică, ci de o prea mare încredere; poate pur şi simplu a calculat greşit.

Înarmată cu măciuci şi bastoane cu vârfuri de fier, cu cuţite mari la brâu şi cu coifuri de fier, a fost adunată o armată formidabilă de „40.000 sau 50.000” de flamanzi (în realitate probabil sub 20.000) din care 9.000 din Când, pe care Filip se baza cel mai mult. Purtând steagurile oraşelor şi meseriilor, ei merseră spre sud pentru a se întâlni cu duşmanul. Cercetaşii raportară francezilor apropierea lor; aceştia luară poziţie între colină şi oraşul Roosebeke la câţiva km de Passchendaele, unde istoria avea să mai consemneze o vărsare de sânge în 1916. Ca partizan al lui Urban, Louis de Male a fost silit de francezi să-şi retragă divizia din ordinea de bătaie, ca să nu fie nevoit să lupte alături de un eretic şi schismatic. Armata regelui aştepta nerăbdătoare bătălia în ploaie şi frig, „deoarece nu se simţeau bine să stea afară pe altfel de vreme”.

La ultimul consiliu de război în ajunul luptei, a fost luată o hotărâre extraordinară: Olivier de Clisson să-şi dea demisia din funcţia sa în ziua bătăliei pentru a fi alături de rege şi să fie înlocuit cu baronul de Coucy în calitate de conetabil. Foarte agitat şi susţinând că va fi considerat de către armată un laş, Clisson îl rugă pe rege să revină asupra acestei hotărâri. Băiatul, încurcat, după o lungă tăcere consimţi, „deoarece tu vezi mai departe decât mine sau decât cei care au propus-o de la început”.

Ce se ascundea după această propunere nu este scris în cronici, singura explicaţie este îngrijorarea pe care a avut-o Clisson la Lys. Pentru un bărbat care putea tăia 15 capete fără să clipească, aceasta reflecta o tensiune

neobişnuită care trebuie să-i fi convins pe colegii lui tot atât de neliniştiţi să recurgă la Coucy şi la acel expedient extrem, de a-l schimba pe conetabil la mijlocul drumului. A câştiga sau a pierde prin luptă împotriva altor cavaleri nu aduce schimbări fundamentale, însă în această luptă, nobilii simţeau că însuşi ordinul lor era periclitat/ Sentimentul este reflectat de Froissart în mai multe variante ale afirmaţiei sale că, dacă regele francez şi „nobilii cavaleri” ar fi fost înfrânţi în Flandra, toţi nobilii ar fi fost „morţi şi pierduţi în Franţa” şi „comunele s-ar fi răsculat în diverse ţări pentru a distruge toată nobilimea”.

În ajunul bătăliei, Artevelde înclina spre o acţiune defensivă şi porunci să se stea pe loc în faţa duşmanului. El avea avantajul terenului, ocupând o poziţie bună pe colină şi crezu că, în nerăbdarea şi stânjeneala lor, francezii vor deveni nesăbuiţi sau neglijenţi, sau chiar vor face stingă împrejur. El era însă dominat de bărbaţi care încă se mândreau cu victoria lor asupra contelui la Bruges şi nerăbdători să lupte. Acceptând hotărârea acestora, Artevelde porunci armatei să nu cruţe pe nimeni şi să nu ia niciun prizonier decât pe rege, „deoarece el este doar un copil care acţionează după cum i se spune. îl vom aduce la Gând şi-l vom învăţa flamanda”; cât priveşte tactica, el ordonă ca oamenii să stea totdeauna în corp compact, „pentru ca nimeni să nu le poată străpunge rândurile”, şi pentru o coeziune mai mare să-şi ţină armele intercalate. Ei urmau să zăpăcească duşmanul cu un tir puternic de arbalete şi de bombarde, folosite la Bruges şi după aceea, înaintând umăr la umăr, să învingă linia franceză prin, simpla greutate şi putere a rândurilor lor.

În încordarea nopţii de dinaintea luptei, sentinelele flamande raportară despre strigăte şi zornăit de arme de la tabăra franceză, ca şi cum duşmanul s-ar fi pregătit pentru un atac nocturn. Alţii crezură că erau „diavolii din iad care

alergau şi dansau în locul unde urma să fie bătălia datorită prăzii bogate pe care o aşteptau acolo”.

În dimineaţa lui 29 noiembrie 1382, două jumătăţi ostile ale societăţii se îndreptară una către alta într-o ceaţă „atât de groasă încât era aproape noapte”. Cu caii în spate, francezii înaintară pe jos, şi contrar obiceiului, în linişte, fără strigăte de luptă, cu ochii scrutând întunericul. Coborând dealul în ordine cu bastoanele ridicate, flamanzii le apărură ca o pădure mişcătoare. Ei deschiseră atacul cu un tir masiv al arbaletelor şi bombardelor, apoi atacară cu bastoanele coborâte şi cu forţa unor „mistreţi înfuriaţi”. Planul francezilor era ca batalionul regelui condus de conetabil să stea în centru, în timp ce două aripi puternice, din care una comandată de Bourbon şi Coucy – îl vor înconjura pe duşman din ambele părţi. Sub puterea şarjei flamande centrul francez cedă şi, în învălmăşeală, batalionul lui Bourbon-Coucy a fost blocat. „Vezi, vere, strigă Bourbon (după spusele biografului său contemporan) nu putem înainta să-i atacăm pe duşmani decât printre rândurile conetabilului nostru”.

„Monseigneur, adevăr grăiţi” răspunse baronul de Coucy care se crede că făcu un plan pe loc. „Şi-mi pare că dacă am înainta ca o aripă a batalionului regelui şi am cuceri colina am avea o zi întreagă pentru luptă după placul lui Dumnezeu”.

„Bunule văr, acesta-i un sfat bun” a fost de acord ducele de Bourbon şi astfel, după cum este scrisă istoria militară a secolului al XIV-lea, ei urcară colina şi-l surprinseră pe inamic din spate cu îngrozitoare lovituri de lance, topor şi spadă şi „oricine îl văzu pe baronul de Coucy croindu-şi drum prin mulţime şi lovindu-i pe flamanzi, tăind şi omorând, îşi va aminti totdeauna de un cavaler curajos”. În răstimpul oferit de această luptă, batalionul conetabilului îşi reveni şi se întoarse la luptă

împreună cu cealaltă aripă. Topoare grele şi măciuci tăiară coifurile flamande cu un zgomot „tot atât de mare de parcă toţi armurierii din Bruxelles şi Paris ar fi lucrat împreună”. Strânşi şi mai tare de francezi, flamanzii se înghesuiră atât de mult unul într-altul incit rândurile din interior nu puteau ridica armele; chiar şi să respire le veni greu neputând nici să lovească, nici să strige.

În timp ce lănciile franceze străpungeau şi topoarele hăcuiau trupurile, multora dintre cei ucişi lipsindu-le coiful şi platoşa, morţii se adunau în movile. Pedestraşii francezi, pătrunzând printre duşmani, uciseră pe cei căzuţi cu pumnalele, „cu un mai multă îndurare decât dacă ar fi fost câini”. Sub atacul aripii Bourbon-Coucy, ariergarda flamandă se întoarse şi fugi, aruncându-şi armele în timp ce fugeau. Filip de Artevelde, luptând în primele rânduri, încercă să-i replieze însă, din poziţia în care se afla, nu avea cum să comande eficient. îi lipsea siguranţa Prinţului Negru la Poitiers pentru a menţine controlul de pe vârful unui deal asupra bătăliei. Târât înapoi de masa soldaţilor, fu călcat în picioare şi omorât sub picioarele propriei sale armate, ca şi stegarul său, o femeie supranumită Marea Margot.

Bourbon şi Coucy, încălecând pe cai, îşi conduseră batalionul în urmărirea fugarilor şi, într-o luptă fioroasă, 3.000 de flamanzi adunaţi într-o pădure pentru o ultimă apărare au fost distruşi. Prăpădul era total. În timp ce batalionul lor urmărise şi omorâse orice picior duşman până la Courtrai, Coucy şi Bourbon se întoarseră călare la Roosebeke, unde regele „îi întâmpină voios şi lăudă pe Dumnezeu pentru victoria pe care, prin eforturile lor, le-o dăduse”. Lupta se terminase în două ore. Multe trupuri flamande au fost găsite fără răni, zdrobite de propriii lor tovarăşi dar atâtea alte mii au fost ucise de armele franceze încât „pământul era plin de sânge”. Numărul

celor care „nu erau drept-credincioşi” era relatat în cifre fantastice, însă s-a căzut în general de acord că puţini din armata flamandă supravieţuiseră. Bune numai să fie „prada câinilor şi corbilor”, leşurile au fost lăsate neîngropate, aşa încât încă multe zile după aceea duhoarea de pe câmpul de luptă era insuportabilă.

În timp ce era dezbrăcat de armură în pavilionul purpuriu, regele îşi exprimă dorinţa să-l vadă pe Artevelde viu sau mort. Pentru o recompensă de 100 de franci a fost găsit trupul lui care, dus în faţa învingătorilor, aceştia se uitară un timp la el în linişte. Regele îi dădu cu piciorul, „călcându-l ca pe un şerb”. Apoi a fost scos afară şi „spânzurat de un copac”. Imaginea lui

Artevelde a fost mai târziu ţesută într-o tapiserie zugrăvind bătălia, pe care o comandase ducele de Burgundia folosind-o ca pe un covor, deoarece îi plăcea să calce pe oamenii de rând care încercaseră să răstoarne ordinea hotărâtă.

Jefuirea oraşului Courtrai a fost neîndurătoare, ca răzbunare pentru înfrângerea din „bătălia pintenilor44 cu 80 de ani înainte. Cetăţenii fugiră în zadar în pivniţe şi biserici să scape de soldaţi; erau târâţi înapoi în stradă şi omorâţi. Louis de Male ceru iertare, în genunchi, pentru oraş, însă nu a fost luat în seamă. Fiecare casă a fost jefuită şi chiar şi nobilii oraşului şi copiii lor luaţi pentru răscumpărare. Ducele de Burgundia, cu un ochi demn de un Valois pentru lucrurile cele mai bune, demontă ceasul catedralei, cel mai frumos din Flandra, şi îl transportă cu carul cu boi la Dijon (unde se află şi în ziua de azi). Când plecă regele, din ordinul său s-a dat foc oraşului Courtrai, „astfel încât să se ştie de acum încolo că a fost acolo regele Franţei44. S-a crezut că Olivier de Clisson, redevenit feroce, a avut un amestec în această poruncă.

Întreaga victorie a avut o singură explicaţie majoră.

Când, obiectivul principal, nu a fost cucerit niciodată. La primele veşti despre înfrângerea armatei lor, oamenii erau descumpăniţi şi disperaţi, aşa încât, dacă francezii ar fi venit la porţile lor în zilele următoare bătăliei, „ei le-ar fi dat drumul fără nicio rezistenţă”. Însă războiul medieval avea tendinţa de a rata la mică distanţă obiectivul politic. Obosiţi de frig şi ploaie, preocupaţi de profit şi răzbdnare, imediat după victoria de la Roosebeke şi crezând că Gândul se va preda la cerere, francezii nu merseră în nord.

Peter van den Bossche, în ciuda rănilor sale, porunci să fie dus la Gând şi ridică moralul oraşului, susţinând că războiul încă nu se terminase, că francezii nu vor veni iarna şi, cu noi oameni, în alt anotimp „vom face mai mult decât am făcut vreodată44, chiar fără ajutorul englezilor. Imediat ce auziră de înfrângerea flamanzilor, englezii întrerupseră negocierile şi „nu au fost prea supăraţi de rezultat44. Dacă s-ar fi întâmplat altfel, ei s-ar fi temut că „marea trufie a oamenilor de rând44 ar fi încurajat o nouă răscoală în ţara lor. După aceea, când francezii încercară o nouă discuţie, Gândul „tot atât de dur şi de mândru44 ca şi cum ar fi fost victorios, refuză cu hotărâre să se supună contelui de Flandraci numai suzeranităţii directe a regelui Franţei. Contele şi, în special, Filip de Burgundia, moştenitorul aparent respinseră această cerere. În acea perioadă, la sfârşitul lui decembrie era prea târziu să începi un asediu. Autoritatea fiind restabilită în restul Flandrei, deşi nu reuşiseră s-o alieze papei Clement, francezii erau gata să meargă acasă. Aveau treburi de rezolvat în Paris.

În prima săptămână a lui ianuarie 1383, armata regelui se opri în afara Parisului şi trimise după şeful poliţiei şi magistraţi pentru a-şi asigura supunerea capitalei. Cu forţe armate la îndemână şi întărită de victoria de la Roosebeke, coroana avea autoritate mai

mare decât cu un an înainte şi era gata s-o folosească. Companii bretone şi normande au fost desfăşurate într-un semicerc în jurul Parisului, fiind gata de a jefui. O imensă armată de parizieni, într-o demonstraţie disperată de forţă pe care o pregătiseră de mult, ieşi afară înarmată cu halebarde, scuturi şi ciocane şi se puse în formaţie de luptă dincolo de Montmartre. Cu grijă, coroana trimise o delegaţie, incluzând conetabilul şi pe Coucy, pentru a le lăuda puterea şi a-i întreba de ce erau atât de mult puşi pe luptă. Oamenii de rând răspunseră că doreau ca regele să vadă puterea lor pe care el, fiind foarte tânăr, n-o văzuse niciodată. Li se porunci ferm să se întoarcă şi să lase armele dacă doreau ca regele să intre în Paris. Stăpâniţi de rezultatul de la Roosebeke, moralul lor nu se potrivea cu demonstraţia de forţă pe care o făcuseră; ei se întoarseră fără să se opună. Armata regelui a fost totuşi anunţată să apară pregătită ca pentru război şi nu pentru pace – adică, în armură – pentru intrarea în Paris.

Coucy şi mareşalul Sancerre au fost trimişi să deschidă accesul în oraşe scoţând imensele lui porţi din ţâţâni şi îndepărtând lanţurile de pe străzi. Porţile au fost aruncate pe străzi pentru ca regele să treacă cu calul peste ele –, pentru a călca în picioare mândria oraşului”, după cum recunoscu cu tristeţe călugărul de la St. Denis. Printre cetăţeni se iscă alarmă şi mânie şi se puseră sentinele în timpul nopţii spunând „Nu va fi încă pace. Regele a distrus şi a jefuit Ţara Flandrei şi va face acelaşi lucru şi aici”. Pentru a împiedica tulburările, crainicii anunţară poporului că nu se va face niciun rău şi nu se va jefui. În ziua intrării, burghezii, reprezentaţi de starostele negustorilor, magistraţii şi 500 de notabili înaintară în haine de sărbătoare cu rugămintea rituală pentru iertare. În timp ce îngenuncheau, regele şi nobilii săi, printre ei şi Coucy, flancaţi de soldaţi cu lăncile ridicate, intrară în oraş

călare prin porţile doborâte.

La toate podurile au fost puşi imediat soldaţi, precum şi în pieţele unde obişnuiau oamenii să se adune. Casele unde urmau să fie cazaţi soldaţii trebuiră să ţină uşile deschise. Tuturor celor care posedau arme li se porunci să le aducă într-un sac la Luvru de unde au fost duse la Vincennes.

Începură imediat arestările, fiind îndeosebi vizate personalităţile burgheze în care coroana recunoştea pe adevăraţii adversari. Jean de Marès şi Nicolas de Flament au fost printre cei 300 de cetăţeni bogaţi arestaţi. Au fost executaţi imediat doi negustori, un postăvar şi un bijutier şi încă 13 după o săptămână. Nicolas de Flament, cruţat în 1356, merse acum la butuc. Toţi burghezii care slujiseră în miliţia oraşului în timpul răscoalei au fost chemaţi unul după altul înaintea consiliului pentru a li se da amenzi mari. Liber să se răzbune, guvernul regelui continuă să dea sentinţe, amenzi şi să execute în următoarele şase săptămâni. „Ei tăiară capete”, relată Ménagier de Paris „trei şi patru deodată”, în total mai mult de 100, nemaisocotindii-i pe cei executaţi în alte oraşe răsculate. Pecetluirea cuceririi a fost reimpunerea unei taxe pe vânzări de 12 pence la livră pe toată marfa plus una pe vin şi sare, – aceeaşi taxă care provocase răscoala maillotinilor şi cea pe care parizienii refuzaseră s-o plătească cu un an înainte. O săptămână mai târziu, în faţa unei adunări complete a clasei conducătoare din oraş a fost citită ordonanţa regelui care revoca privilegiile şi drepturile Parisului. Dreptul mândru de autoguvernare şi cartele de libertăţi, câştigate cu greu de oraşe de-a lungul Evului Mediu târziu dispărură, fiind anulate de guvernul central[2]. Meseriile principale au fost private de autonomie, ca la

2 La Paris, rangurile de staroste al negustorilor şi cele de magistraţi au fost suprimate şi funcţiile lor preluate de coroană.

Rouen, şi supuse de atunci încolo inspectorilor numiţi de şeful poliţiei Parisului. Escadroanele poliţiei, care mai înainte erau menţinute de starostele negustorilor, au fost desfiinţate şi apărarea Parisului trecu în mâinile regelui. Au fost interzise adunările confreriilor ca germeni ai tulburărilor şi toate adunările publice cu excepţia celor ale Bisericii. Participanţii la întâlniri nelegale urmau să fie trataţi ca „rebeli şi neascultătorişi erau pasibili de perdeapsa cu moartea şi confiscarea averii.

Urmă procesul lui Jean de Marès. El nu părăsise Parisul ca ceilalţi notabili, amintea călugărul de la St. Denis, ci mai mult de un an potolise şi moderase furia poporului încercând să medieze între curte şi oraş. Din această cauză era urât de duci. Au fost aduşi o serie de informatori, ca să susţină învinuirea că el îi sfătuise pe răsculaţi să pună mâna pe arme. Judecat, a fost condamnat la moarte, dezbrăcat de robă şi glugă şi dus într-o căruţă cu încă 12 condamnaţi la locul execuţiei de la Las Hal-*” les. Pus deasupra celorlalţi în căruţă „pentru a fi văzut de toată lumea el strigă mulţimii adunate pe străzi: „Unde sunt cei care mă condamnă? Să iasă înainte, săjustifice condamnarea mea dacă pot”. Poporului îi fu milă de el dar niciunul nu îndrăzni să vorbească.

Când călăul i-a spus să ceară îndurare de la rege ca să fie iertat pentru crimele lui, Marès răspunse că nu făcuse nimic pentru care să ceară iertare „ci numai de la Dumnezeu voi cere îndurare şi mă voi ruga umil să mă ierte pentru păcatele mele”, După cuvintele de adio adresate oamenilor care plângeau, se lăsă pe mâna călăului.

Coroana convocă o adunare uriaşă în curtea Mesei de Marmură la 1 martie, aniversarea răscoalei maillotin-ilor. Din fiecare casă din Paris trebui să asiste câte o persoană cu capul descoperit. Carol al. VI-lea, însoţit de unchii săi şi

de consiliu stătea pe o platformă în timp ce Pierre d'Orgement, în calitate de cancelar, citi în numele regelui o acuzaţie brutală a tuturor crimelor comise de poporul Parisului de la moartea lui Carol al V-lea. După ce vorbi de execuţii, strigă cu o voce înfiorătoare –, Nu s-a terminat încă!" Poporul îşi ştia rolul. Se ridicară vaiete de frică din mulţime. cu hainele şi părul în dezordine, soţiile bărbaţilor închişi întinseră mâinile spre rege, implorându-l cu lacrimi în ochi să aibă îndurare, Unchii trufaşi şi fratele mai tânăr al regelui, Ludovic, îngenunch ară cerând să-i cruţe mai curând de châpă decât cea penală – civil însemnând amenzi. Orgement anunţă că regele, ascultând de bunătatea lui înnăscută şi de rugăminţile rudelor sale, consimte să dea o iertare generală, revocabilă dacă parizienii ar lua-o iar pe căi greşite. Condamnaţii la moarte vor fi eliberaţi din închisoare şi vor fi iertaţi nu însă şi de plata amenzilor. Unii oameni cu averi mari plătiră amenzi egale cu valoarea tuturor bunurilor lor: bani, case şi pământ, ajungând astfel la ruină.

Se luară aceleaşi măsuri drastice la Amiens, a cărui veche cartă a fost revocată; la Laon, Beauvais, Orléans şi alte oraşe. Sumele imense strânse ca amenzi se ridicară la 400.000 de franci, de la Paris, şi o cifră comparabilă din provincii. O mare parte merse la unchi, îmbogăţindu-i, pentru plata conetabilului şi a altor slujbaşi ai regelui care nu primiseră salariu de doi ani şi pentru a-i despăgubi pe nobili, inclusiv pe Enguerrand de Coucy, pentru cheltuielile făcute cu campania din Flandra. Coucy primi 13 200 de franci şi o garanţie pentru o treime din ajutoarele percepute pe domeniile lui pentru a acoperi cheltuielile destinate fortificării oraşelor şi castelelor sale.

În mod ciudat, având în vedere rolul lui la îndepărtarea porţilor, Enguerrand de Coucy lăsă o impresie bună la Paris. Se relata o zicală din popor că

„baronul de Coucy nu s-a temut să-l mustre pe rege şi să-i spună că dacă distrugea propria lui ţară va ajunge să mânuiască cazmaua muncitorului Profeţia, descriindu-l pe rege făcând o treabă de ţăran, impresionă mulţimea, urmând să aibă o viaţă lungă şi curioasă.

Autoritatea leilor a fost restabilită complet. Parisul nu mai avu un staroste al negustorilor încă 30 de ani; Rouen, nu-şi recăpătă niciodată libertăţile ce le avusese înainte de Harelle. Acolo unde revolta câştigase un control momentan, aceasta s-a datorat lipsei unor forţe organizate ale ordinii publice. Statul nu avea niciun plan de măsuri pentru a înfrunta revoluţia deşi, prin contrast, rolul represiunii era tot atât de formalizat ca un rit ceremonial.

Cu excepţia Gândului, răscoala armată nu a izbutit să aibă stabilitate deoarece nici ea nu avea un plan pregătit şi rândurile sale erau împărţite. Săracii asigurau forţa explozivă, însă curând deveniră agentul clasei negustorilor ale cărei interese nu erau ale lor. Oraşele nu-şi atinseră scopul deoarece se duşmăneau între ele. Gând şi-a continuat lupta încă doi ani, până ce, la moartea lui Louis de Male, libertăţile sale au fost restabilite de ducele de Burgundia pentru a-şi consolida moştenirea. În alte părţi libertăţile comunale şi autonomia au fost pierdute sau reduse. Procesul care acţionase în timpul revoltei lui Étienne Marcel continuă: în măsura în care oraşele pierdură, monarhia câştigă, în timp ce, prin sprijin financiar, coroana îşi mărea numărul partenerilor din nobilime.

După furtună, clasa de jos a fost considerată şi mai periculoasă, şi mai suspectă. A fost recunoscută mai curând ca o parte dinamică a societăţii decât una pasivă → de unii cu teamă, de alţii cu simpatie. „De aceea cei nevinovaţi trebuie să moară de foamea cu care aceşti lupi mari îşi umplu burta în fiecare zi” scria Deschamps. „Acest

grăunte, acest spic, ce este el decât sângele şi oasele poporului sărac care a arat pământul? De aceea spiritul lor cere lui Dumnezeu răzbunare. Vai de seniori, vai de consileri şi de toţi cei care ne mână astfel şi vai de toţi cei care fac parte din grupul lor, deoarece nimeni n-are grijă decât să-şi umple punga”.

Valul revoltelor. trecu, lăsând puţină schimbare în starea clasei muncitoare. În balanţa istoriei, inerţia cântăreşte mai mult decât schimbarea. Trebuiau să treacă 400 ani pentru ca urmaşii maillotinilor să cucerească Bastilia.

Capitolul 19 Ispita din Italia

Ispita unui cap de pod în Italia exercita aceeaşi atracţie pentru francezi cum exercita asupra englezilor cea a unui cap de pod în Franţa.

De când ducele de Anjou trecuse Alpii în 1382, revendicarea angevină a regatului Neapolelui atrase Franţa spre sud, creând obişnuinţa unei intervenţii – care avea să persiste timp de 500 de ani. Modelul ei a fost stabilit la început, când expediţia lui Anjou avu ghinion aproape imediat, şi trimise de mai multe ori după întăriri în cursul anului 1383, sub conducerea baronului de Coucy.

Angevinii domniseră în regatul Neapolelui şi Siciliei de când Carol de Anjou, fratele mai mic al lui Ludovic cel Sfânt fusese pus pe tron în 1266 prin influenţa papei. Sicilia a fost înghiţită de Aragon la sfârşitul secolului, însă dinastia Angevinilor menţinuse cea mai mare parte a teritoriului, acoperind întreaga jumătate inferioară a Italiei, la sud de Roma, cel mai mare domeniu al peninsulei.

Cu un comerţ şi o cultură înfloritoare, regatul Neapolelui se bucurase de domnia unui monarh cult, regele Robert, „noul Solomon”, la care veni Petraca pentru a-i cere asentimentul în literatură. Urmă Boccaccio,

deoarece prefera să locuiască în „fericitul, paşnicul, generosul şi minunatul Neapole cu singurul lui monarh”, decât în Florenţa să natală, republicană, „devorată de nenumă

— Numele de Sicilia rămase legat de regatul Neapolelui, provocând confuzia care trebuie respinsă în mod hotărât ca nefondată.

rate griji 4. Robert îşi construi palatul Castel Nuovo pe marginea apei, înspre neasemuitul golf al Neapoleli l unde veneau corăbii din Genova, Spania şi din Proveni pentru a face comerţ. Nobilii, şi negustorii îşi construiră şi ei *palazzi*, aducând artişti toscani pentru a le acoperi cu fresce şi sculpturi. Cu legi drepte şi monedă stabilă, drumuri sigure, hanuri pentru negustorii călători, festi» vităţi, turnire, muzică şi poezie, domnia lui Robert care luă sfârşit în 1343, avea să fie asemuită cu Paradisul. Cetăţenii puteau călători fără arme prin Calabria şi Apulia „cu excepţia unui băţ de lemn pentru a se apăra de câini”.

Nenorocirea secolului al XIV-lea coborî asupra lor după moartea bunului rege Robert. Talentele lui Robert reapărură în nepoata şi urmaşa sa Ioana, ale cărei patru încercări nefericite de a susţine succesiunea feminină prin căsătorie aduseră tulburări care culminară prin schismă. Conflictul dintre papi a transformat Neapole într-un câmp de bătaie. Când Ioana optă pentru Clement, şi, la instigarea lui, îl numi pe ducele de Anjou moştenitorul ei, furiosul Urban o declară detronată, ca eretică şi schismatică, şi încoronă pe un alt descendent angevin, Carol, duce de Durazzo, ca rege de drept al Neapolelui. Provenind dintr-un obscur principat albanez, acest prinţ luă tronul sub numele de Carol al III-lea.

Un bărbat de statură mică, cu păr blond şi despre care se spune că seamănă cu Robert în ceea ce priveşte curajul şi blândeţea precum şi în ceea ce priveşte

dragostea de învăţătură, Carol de Durazzo nu lasă ca firea lui blândă să-i ostoiască lupta sa împotriva Ioanei. După două luni, îi învinsese armata, se stabili în castelul Nuovo şi o închise pe regină în speranţa de a o constrânge să-l numească pe el ca moştenitor şi astfel să-şi legitimeze cucerirea. Primul ţel al oricărei lovituri de stat este să creeze aparenţa unei legitimităţi. Când Ioana refuză să-l recunoască şi ducele de Anjou intră în Italia pentru a-i veni în ajutor, Carol nu ezită. El porunci ca regina să fie strangulată în închisoare şi corpul ei expus în catedrală timp de 6 zile înainte de înmormântare pentru ca să nu existe dubii în legătură cu moartea ei.

Anjou veni prin Avignon, unde fu încoronat la rândul său ca rege al Neapolelui, Siciliei şi Ierusalimului, inclusiv al Provenţei de către Papa Clement iar rivalul său, Carol de Durazzo, a fost excomunicat în acelaşi timp. În ciuda puterii sale de convingere, Anjou nu fusese în stare să strângă în timpul insurecţiilor destule fonduri pentru a-i ajunge până la Neapole şi încercase în zadar să convingă consiliul regal să-i finanţeze incursiunea ca un război naţional. Acum, ca suveran ăl Provenţei, bătu cantităţi imense de monede şi-şi îmbogăţi trupele lăsându-le libere să prade pe noii săi supuşi, sub pretextul pedepsirii pentru recenta lor răscoală. El mai luă bani şi forţe de la Papa Clement în timp ce expediţiei sale i se alătură acel nobil energic, Amadeo, Contele Verde de Savoia, care aduse 1 100 de lăncieri pentru care Anjou trebuia să plătească 20.000 ducaţi pe lună.

Întărit şi conducând o armată de 15.000 de oameni „plini de pradă”, Anjou trecu în Lombardia urmat de 300 de măgari de povară şi nenumărate căruţe cu bagaje. Echipamentul Contelui Verde cuprindea un enorm cort verde ornamentat cu 12 scuturi cu blazonul Savoiei în roşu şi alb, o mantie de mătase de culoarea smaraldului,

brodată cu un model roşu şi alb, 12 harnaşamente toate verzi şi încă patru ornamentate cu „noduri ungureşti „pentru suita sa apropiată precum şi încălţări, glugi şi tunici verzi pentru paji.

Când, înainte de a pleca, unii dintre baronii săi aduseră obiecţii împotriva acestei aventuri invocând diverse motive, el îi făcu să tacă, spunând, cu o previziune nefericită: „Voi îndeplini ceea ce am promis chiar dacă aceasta va însemna moartea mea”. Mulţi seniori notabili se alăturară stindardului său „din dragoste pentru curajul şi generozitatea pe care o admirau la el”.

La Milano, averea lui Visconti completă cea mai mare parte din fondurile ducelui de Anjou, cum o făcuse şi la răscumpărarea tatălui său în schimbul aceloraşi bunuri. Fiul lui Anjou în vârstă de 7 ani, Louis, a fost propus *să t* se logodească cu fiica lui Bernabò, Lucia, Pentru perspectiva ca fiica lui să fie viitoarea regină a Neapolelui, Bernabò plăti 50.000 de florini – echivalentul venitului anual a aproape 100 de familii burgheze – plus o altă sumă de la Gian Galeazzo. Anjou folosea orice mijloc pentru a strânge fonduri necesare pompei unui rege în drum spre regatul său.

Purtând coifuri cu panaşe şi încărcat de daruri şi onoruri, el, Amadeo şi cavalerii lor părăsiră Milano cu pompă, urmaţi de un atât de mare număr de bărbaţi şi căruţe „ca şi cum ar fi fost o armată a lui Xerxes”. Se îndreptară spre est, pe drumul greu spre coasta Adriaticii deoarece Florenţa, care era atât împotriva lui Anjou cât şi a lui Durazzo, nu dorea încurcătura – şi nici jaful – presupuse de trecerea lor şi strânsese 6.000 de oameni pentru a bloca drumul prin Toscana. Conform călugărului de la St. Denis – care, ca şi călugărul Walsingham, avea un dinte împotriva ducilor jefuitori – Anjou şi nobilii săi se lăudau că datorită lor crinii Franţei vor răspândi până

departe „parfumul dulce al gloriei”. În timp ce călăreau, ei îşi proslăveau aventura cu cântece şi versuri şi „povestiri fabuloase” despre-curajul francezilor.

Deşi ducele de Anjou îşi exprima intenţia de „a sprijini soarta Bisericii cu ajutorul forţei cavalerismului” – adică prin forţa armelor – el nu îndreptă această forţă împotriva lui Urban. Părăsind coasta la Ancona pentru a trece Apeninii la începutul lui septembrie, el ocoli drumul spre Roma, deşi cu puţină îndrăzneală ar fi izbutit să cucerească oraşul la acea vreme. Agenţii aduseseră ştirea potrivit căreia Compania Albă a lui Hawkwood, făgăduită pentru apărarea lui Urban, fusese oprită de Florenţa pentru ocrotirea oraşului. În loc de aceasta, împotriva sfatului lui Amadeo de Savoia, ducele de Anjou luă drumul spre Neapole şi, în timp ce armata trecea prin defileuri şi peste chei, printre vârfuri „care atingeau cerul” o nenorocire se abătu asupra lor. Briganzii de la munte, împinşi din spate de Neapole, atacară caravana cu provizii şi ariergarda care însoţea vistieria, astfel încât ducele de Anjou ajunse la Caserta, la o zi depărtare de Neapole, mult mai sărac decât cum plecase. Recunoaşterea prealabilă a terenului nu făcea parte din strategiile războaielor medievale, deoarece nu făcea parte din turnire. Ciocnirea era totul.

Venise şi noiembrie. Intrând în teritoriul napolitan, Anjou se opri pentru o săptămână la Aquila pentru a lua parte la ceremonii de bun-venit oferite de partizanii cauzei sale. Întârzierea din timpul călătoriei sale îi lăsă timp lui Hawkwood, pus de Florenţa să vină în ajutorul adversarului lui Anjou. Trebuind să ia o hotărâre rapidă, Anjou îi trimise provocarea tradiţională lui Durazzo cerând data şi locul luptei. Carol al III-lea se dovedi derutant. Fortificat în Castel Nuovo, el îl lăsă pe ducele de Anjou să aştepte şi să-şi epuizeze resursele până ce ar fi fost posibil

să fie învins cu uşurinţă şi să i se ia înapoi toate teritoriile ocupate între timp. Declarând că este foarte bucuros să accepte provocarea ducelui de Anjou, Carol îl făcu să înainteze, silindu-l să cheltuiască şi să facă marşuri obositoare spre o lupjtă care dispărea pe măsură ce se apropia.

Tot mai îngrijorat odată cu venirea Crăciunului, Anjou făcu un testament, iar Amadeo, pierzând speranţa într-o victorie, propuse o pace negociată. În schimbul renunţării de către Anjou la pretenţia sa asupra Neapolelui, Carol de Durazzo trebuia să renunţe la Provenţa şi să-i dea ducelui de Anjou cale liberă spre coastă ca să se întoarcă în Franţa. Carpi al III-lea respinse condiţiile. Se căzu de acord să aibă loc o luptă între câte zece luptători de fiecare parte şi, ca de fiecare dată, când miza era prea importantă, această luptă nu avu loc.

În februarie 1383 apăru o epidemie printre soldaţi când erau în munţi deasupra Neapolelui, făcând numeroase victime printre care şi Amadeo de Savoia, mort la vârsta de 49 de ani. Pe 1 martie, plecată de un an din ţinutul zăpezilor Savoiei, splendida carieră verde a prinţului luă sfârşit. Chemat urgent, Anjou plânse amarnic la patul lui de moarte.

Înfrântă şi flămândă, armata angevină se retrase spre călcâiul Italiei. Tot ce rămase din comoara regească a fost folosit pentru cumpărarea hranei. Vesela de aur şi argint a ducelui de Anjou aduse bani puţini şi chiar şi coroana sa nupţială pe care o adusese pentru încoronare trebur să fie vândută. Minunata sa cămaşă de zale, brodată cu aur, purtată peste armură a fost de asemenea vândută şi el purtă în locul ei o simplă tunică cu irişi, pictaţi în galben. În loc de cărnurile şi pateürile fine cu care era obişnuit, a mâncat tocană de iepure şi pâine de orz. Odată cu trecerea lunilor, animalele de povară înfometate nu mai putură

trage, iar caii de luptă „în loc să tropăie pe pământ şi să necheze cu mândrie, lâncezeau cu capetele lăsate ca nişte animale obişnuite

De când părăsise Parisul, ducele de Anjou bombardase consiliul cu scrisori şi soli pentru ca acesta să-şi îndeplinească promisiunea de a finanţa o altă campanie împotriva

Neapolelui sub comanda lui Enguerrand de Coucy. Pe când se mai afla la Avignon el modernă pe reprezentantul său de la Paris, Pierre Gérard, să facă tot posibilul pentru a-l angaja pe baronul de Coucy. Urma să nu. i se plătească niciun ban până ce nu se angaja în scris să i se alăture ducelui de Anjou, însă Gérard era instruit „ca totdeauna că se poarte cât se poate de delicat cu acest senior”. Papa Clement sprijini cererile ducelui în faţa coroanei, spunând că există „superbe” daruri din diverse părţi ale Italiei şi promisiuni de succes, şi-şi exprimă adânca sa mâhnire faţă de refuzul consiliului francez să ajute o acţiune de care depindea sănătatea Bisericii. Totuşi, ducele a fost lăsat în suspensie în anul de după lupta de la Roosebeke. Coroana a fost în măsură să-şi îndeplinească promisiunea de-abia după înăbuşirea răscoalei din Paris, când şi-a umplut din nou vistieria cu amenzi. Între timp Amadeo murise, iar „armata lui Xerxes” lâncezea în mizerie la Bari.

Baronul de Coucy era dispus şi nerăbdător să meargă în ajutorul ducelui de Anjou. Se „consulta permanent la Paris cu cancelarul lui Anjou, episcopul Jean Le Fèvre, şi-l întrebă de mai multe ori dacă Le Fèvre obţinuse un răspuns pozitiv de la rege. În sfârşit, în aprilie 1383, consiliul aprobă suma de 190.000 de franci pentru Anjou, din care 80.000 reprezentau ajutoare strânse din propriile lui posesiuni. Chiar în acel moment Anglia, într-un ultim acces al setei de război, lansă o altă invazie. Toate energiile au fost îndreptate spre. O înfrunta şi, din ordinul

ducelui de Burgundia, tuturor soldaţilor le-a fost intere zis să părăsească regatul. Expediţia lui Enguerrand de Coucy căzu. Se organiză într-adevăr o armată însă nu pentru Italia, ci, încă o dată, pentru Flandra, unde englezii luaseră Dunkerque.

Condus de Henry Despenser, episcop de Norwich, raidul englez era fructul încercărilor lui Urban de a face o „cruciadă” împotriva Franţei schismatice. Aceasta începu cu un scaijtdal şi avea să se termine cu un fiasco. Răul moral făcut prestigiului papei în Anglia prin metodele finanţării „cruciadei” a avut o importanţă mai mare decât orice ar fi câştigat? papalitatea, chiar dacă raidul întreprins ar fi avut succes. Călugărilor, ca reprezentanţi papali, li se dădură „indulgenţe miraculoase” şi alte puteri de a vinde sau, mai rău, de a refuza iertarea „dacă oamenii nu plăteau conform capacităţii şi situaţiei lor”. Chiar şi împărtăşania nu era dată enoriaşilor care refuzau să ofere ceva pentru cruciadă. Se strânseră aur, argint, bijuterii şi bani, îndeosebi, conform lui Knighton, „de la doamne şi alte femei… Astfel a fost smulsă din mâinile femeilor comoara secretă a regatului”. Începură din nou proteste şi fu evocat unul din ultimele pamflete ale lui Wyclif, „împotriva războaielor clericale”. Predicatorii lollarzi denunţară pe „aceşti prelaţi lumeşti… căpitani principali şi forţe ale bătăliilor Satanei pentru a exila viaţa bună şi caritatea”. Din cauza naturii false a iertării spuneau ei „nicio gură nu poate spune cât de multe suflete merg în iad din cauza acestor căpitani blestemaţi şi a jurisdicţiilor şi blamărilor acestor anarhişti”.

Norwich era un prelat nu numai marţial dar şi un războinic activ. Deşi era episcop, el a fost descris de Walsinghâm ca „tânăr, neînfrânat şi insolent… / neînzestrat nici cu învăţătură, nici cu discreţie, fără experienţă, în a păstra sau în a acorda prietenie”. Când strânsesq destule

fonduri şi forţe şi aproximativ 5.000 de oameni, aliaţii săi din Gând au fost deja înfrânţi. Totuşi, el reuşi, după ce debarcă la Calais, să ia repede Gravelines, Dunkerque şi Bourbourg de pe coasta flamandă. După ce institui asediu la Ypres fără succes, îşi îndreptă atenţia spre Picardia, apărată atunci de Coucy în calitate de căpitan general. Norwich se retrase fără luptă când jumătate din forţa sa, sub condu** cerea veteranului Sir Hugh Calveley, refuză să-l urmeze mai departe. Deoarece câmpul era ocupat de o armată mult superioară, Norwich se închise rapid în Bourbourg în timp de Calveley porni spre. Calais. j, Pe credinţa mea” spuse acel căpitan veteran cu dezgust, „am făcut o campanie cât se poate de ruşinoasă; nici una atât de slabă sau atât de dezonorantă n-a pornit vreodată din Anglia”. Acesta era rezultatul, spunea el, dacă te încrezi în „acest episcop de Norwich care a vrut să zboare înainte de a avea aripi”.

O imensă armată franceză începu în august un asediu al Bourbourgului, în timpul căruia cavalerii francezi se distrau, se întâlneau cu cavaleri străini la turnire şi festivităţi, totul făcându-se cu splendoare competitivă şi fapte de curaj menite „să sporească faima vechii lor nobilimi”. În timpul acestor activităţi, Coucir făcu o demonstraţie impresionantă, în special pentru stilul său ecvestru. Călare pe un cal minunat şi conducând alţi câţiva purtând harnaşamente cu însemnele heraldice aparţinând casei sale, „el călări dintr-o parte în alta în modul cel mai, graţios spre încântarea tuturor celor care-l văzură, şi toţi îl lăudară şi-l cinstiră pentru înfăţişarea lui măreaţă şi pentru prestanţa sa”. Patru luni trecură în modul cel mai plăcut în faţa oraşului Bourbourg, într-o cu totul altă dispoziţie decât cea din timpul luptei împotriva oamenilor de rând cu un an înainte. Francezii nu manifestară o mare nerăbdare de a ataca şi, cum iarna se apropia, încheiară

afacerea printr-o mediere şireată a ducelui de Bretania. Norwich a fost mituit şi se duse acasă la pagubă şi dezonoare. Faima militară a englezilor, deja în declin de zece ani, scăzu şi mai mult, dându-le moraliştilor ocazia unui text împotriva nedreptăţilor şi asupririlor exercitate de oamenii spadei. „Mâna lui Dumnezeu este împotriva lor” spunea Thomas Brinton, episcop de Rochester „deoarece mâna lor este împotriva lui Dumnezeu”.

Deşi beligeranţii nu aveau cum să ştie, invazia lui Norwich a fost menită să fie ultima din acel secol, deşi nu şi a războiului. Luptele se împuţinară fără să aducă vreo înţelegere între Anglia şi Franţa. Ca de obicei, începură discuţii după asediul Bourbourgului, însă nu s-a ajuns la nimic mai bun decât la încheierea unui armistiţiu de nouă luni, semnat în ianuarie 1384. De data aceasta, baronul de Coucy n-a mai fost unul din negociatori deoarece era angajat într-un război personal în numele viitoarei lui rude, ducele de Bar, viitorul socru al fiicei sale. De aceea a fost celebrată în noiembrie căsătoria lui Marie cu Henri de Bar.

În tot acest timp, ducesa de Anjou şi cancelarul soţului ei, Jean Le Fèvre, implorau consiliul să dea ajutorul promis. Situaţia ducelui era acum mai. grea ca niciodată, deoarece fusese jefuit de unul din propriii săi nobili de 80.000 – 100.000 de franci strânşi pentru el de către soţia sa (sau după alte versiuni, împrumutaţi de la Visconti). Hoţul, care zece ani mai târziu avea să comită o altă crimă cu consecinţe istorice, era Pierre de Craon, un cavaler de origine nobilă şi cu mari moşii care-l însoţise pe duce în Italia. Trimis de ducele de Anjou să aducă banii, Craon se întoarse prin Veneţia unde cheltui cea mai mare parte din ei la petreceri extravagante, jocuri de noroc şi desfrâu, probabil din dorinţa de a-şi etala un stil demn de suveranul pe care-l reprezenta. Apoi păstră ce mai rămase şi nu se mai întoarse la duce. Aşa ceva ar părea de necrezut numai

dacă cineva, interesat de eşecul lui Anjou şi destul de puternic pentru a-l ocroti pe Craon ca să nu fie judecat, nu l-ar fi pus să facă aceasta. Persoana n-ar putea fi decât ducele de Burgundia dar presupunerea că ar fi mers atât de departe încât să-şi ruineze fratele pare exagerată. Totuşi, când Craon se întoarse în Franţa, el scăpă de pedeapsă datorită protecţiei ducelui de Burgundia cu a cărui soţie era înrudit.

Onoarea Franţei în ochii regelui şi a consiliului nu permitea ca Anjou să stea pe loc, nici să dea satisfacţie prea mare Papei Urban. În primăvara lui 1384, după ce se încheiase armistiţiul cu Anglia şi după ce Burgundia intră în posesiunea Flandrei, la moartea socrului său, se lansă în sfârşit campania de salvare a lui Coucy. Era deja târziu pentru a-l salva pe Anjou, însă Coucy nu era un căpitan care să zboare înainte de a avea aripi. În duelul armelor şi spiritului care era pe punctul de a-l purta în inima Italiei, el se arătă abil, responsabil şi talentat cu acea magică facultate de a ieşi neînvins din dezastrul înconjurător.

Încă mai înainte de a pleca, el institui, cum făcuse şi înainte de campania din Elveţia, o slujbă zilnică permanentă pentru el şi urmaşii lui, de data aceasta la abaţia St. Médard, lângă Soissons, asigurându-i o dublă acoperire. Pentru expediţia sa coroana îi oferi 78.000 de franci, din care 8.000 fuseseră daţi înapoi de Papă, 4.000 daţi lui Enguerrand de Coucy în compensaţie pentru neplata ajutoarelor promise în anul anterior. El strânse o armată evaluată la 1.500 de lăncieri, ridicându-se, împreună cu pedestraşii şi arcaşii la un total de 9.000 de oameni. Miles de Dormans, fostul* cancelar, care fusese nerăbdător să plece cu un an înainte se alătură cu 200 de lăncieri. Majoritatea armatei era evident formată din mercenari, parţial recrutaţi la Avignon unde se duse mai întâi baronul de Coucy, pentru consultaţii cu Clement.

În iulie, el trecu Alpii prin Mont Cenis, fiind împuternicit să încheie căsătoria prin procură a fiului lui Anjou cu fiica lui Bernabò. Un mesaj de da Bernabò îl invită să intre în Milano cu 200 din cei mai de seamă tovarăşi ai săi pe care Coucy, fie pentru fast, fie din precauţie, le mări numărul la 600. Întâmpinat „cu multă bucurie” de Bernabò în afara porţilor, ei intrară în oraş împreună, „însă numărul oamenilor eră aşa de mare încât rupseră podul”. Acesta pare să fi fost singurul *faux-pas* al baronului de Coucy, care nu l-a distras de la ceremoniile opulente şi de la înmânarea zilnică a cadourilor în timpul vizitei ce a durat două săptămâni.

Două săptămâni nu era prea mult pentru a-şi face drum prin labirintul rivalităţilor din Italia. Relaţiile reciproce dintre Veneţia, Genova, Milano, Piemont, Florenţa, dintre fel de fel de despoţi şi comunele din nordul Italiei se schimbau permanent. Imediat ce o putere se alătura alteia împotriva unei a treia în avantajul de moment, toate alianţele şi feudele îşi schimbau partenerii ca într-un dans *trecento*. Veneţia se duşmănea cu Genova, Milano învrăjbea pe una împotriva celeilalte şi se duşmănea cu Florenţa şi cu mai multe principate din Piemont. Florenţa se duşmănea cu vecina ei, Siena, Pisa şi Lucea şi formau diverse ligi împotriva lui Milano, politica Papei făcea ca toată lumea să tremure.

Primul risc al lui Enguerrand de Coucy consta în gelozia reciprocă dintre Bernabò şi melancolicul său nepot, Gian Galeazzo, care domnea acum în Pavia de la moartea tatălui său în 1378. Subtil, discret şi înşelător de blând, Gian Galeazzo cultiva în mod public timiditatea şi o voinţă ascunsă, tot atât de puternică şi fără principii ca şi cea a lui Bernabò. Mai târziu, când avea să fie mai bine cunoscut, Francesco Carrara din Padua spuse despre el: „11 cunosc pe Gian Galeazzo. Nici onoarea, nici mila, nici

credinţa jurată nu l-au făcut vreodată să facă o faptă dezinteresată. Dacă uneori caută ce este bun, este pentru că interesul lui o cere deoarece nu are simţ moral. Bunătatea, ca şi ura sau mânia. sunt pentru el o chestiune de calcul”. Ca adversar, părerea lui Carrara fireşte că era duşmănoasă dar nu neapărat nevalabilă, caracterul pe care-l atribuia lui Gian Galeazzo anticipa, cu mai mult de un secol, prinţul lui Machiavelli.

Gian Galeazzo lua în nume de rău şi se temea de amestecul lui Bernabò în anterioarele sale relaţii cu familia regală franceză. „Bernabò face noi alianţe cu Franţa” îl avertiză mama lui. „Dacă se înrudeşte, el va atenta la suveranitatea ta”. Având un singur copil faţă de ţarcul plin al lui Bernabò, Gian Galeazzo nu se putea măsura cu unchiul său la alianţe. Dacă nu se putea măsura cu el, el izbuti să-l îndepărteze, o alternativă rece care din acel moment – după cum s-a recunoscut mai târziu – începu să i se înfiripe în minte.

Între timp, el a plătit liniştit partea sa de subsidii pentru Anjou şi se pregăti să-l întâmpine pe Enguerrand la Pavia. Trecuseră zece ani de la ultima lor întâlnire la Montichiari care confirmase dezgustul lui Gian Galeazzo pentru luptă încât nu se mai duse niciodată pe câmpul de bătaie. Însă baronul nu apăru la Pavia pentru a reînnoi cunoştinţa, probabil pentru că Bernabò nu a dorit ca nepotul lui să se întâlnească cu trimisul francez.

În nordul Italiei a fost o agitaţie intensă când se auzi ştirea despre sosirea lui Enguerrand de Coucy. Siena trimise în secret soli la Milano pentru a negocia primirea sprijinului împotriva Florenţei. Florenţa trimise soli pentru a-l despărţi pe Coucy de Toscana cu cuvinte amabile şi declaraţii de prieteniè. Diplomaţia florentină era condusă de cancelarul permanent, Coluccio Salutati, un învăţat cultivat care-şi putea întocmi corespondenţa străină într-o

retorică latină elegantă, care reflectă încrederea în republică. Continuarea ocupării funcţiei sale, care era echivalentă cu cea de administrator şef, îi dădea mare influenţă, şi faptul că – numirea lui fusese reînnoită în mod regulat timp de 30 de ani este dovada – dată fiind tulburările din politica florentină – că era un om cu o abilitate politică remarcabilă, nemaivorbind de calmul său. Inima lui aparţinea literaturii şi noului umanism, însă în afaceri era eficient, harnic, învăţat şi blând, admirat pentru integritatea şi stilul lui. După părerea lui Gian Galeazzo, un document statal emis de Salutaţi cântărea cât 1.000 de călăreţi în balanţa politică. Acesta era adversarul lui Enguerrand de Coucy.

Ca răspuns la salutările florentinilor, baronul de Coucy fu surprinzător de amabil. „Ne-am întâlnit”, spune raportul scris probabil de Salutaţi, „cu îmbrăţişări şi salutări pline de bucurie şi el ne vorbi încurajator şi paşnic. El nu ne numi prieteni şi fraţi ci chiar părinţii şi stăpânii lui… Nu numai că ne-a promis să se abţină de la ostilitate împotriva noastră, dar ne asigură că ne va sprijini cu armata sa în treburile noastre”. Baronul de Coucy evident învăţase felul de a vorbi al italienilor. El îi asigură pe florentini că temerile lor sunt imaginare şi promise să se limiteze strict numai la o cale de trecere. Ei îi acceptară asigurările, probabil nu atât pentru că aveau încredere în ele, cât pentru că, Hawk wood fiind la Neapole, nu aveau o forţă armată capabilă să-i bareze drumul. Neutri dar bănuitori, ei strânseră o companie de 4.000. de ţărani şi oameni de rând pentru a păzi drumul.

Pornind în august, baronul de Coucy trecu Apeninii şi intră în ţara „miracolului toscan” prin vest. Chiparoşi se ridicau spre cerul albastru, pe pante creşteau vii şi măslini argintii. Printre dealuri, pe vârfurile cărora se găseau castele sau sate se mişcau încet boi, într-un peisaj care a

rămas acelaşi timp de 2000 de ani. Armata franceză pătrunde brutal, înaintând altfel decât în felul paşnic pe care-l promise baronul de Coucy. Spre a lor *stupor* şi *dolor* (stupoare şi durere), după cum se plânseră florentinii după aceea regelui Franţei cu amărăciune, ei aflară că „în sufletul lui el nu a fost faţă de noi cum s-a prefăcut a fi la suprafaţă”. În parte ca formă de intimidare pentru a reaminti Florenţei să rămână neutră, în parte pentru a plăti şi a-i aproviziona pe mercenari, Enguerrand de Coucy puse un tribut pe oraşe, prădă satele, luă chiar castele. Florenţa trimise soli strigând „Pace! Pace!” şi. oferind daruri bogate şi alte asigurări de neutralitate dacă va ocoli teritoriul florentin. Coucy continuă să răspundă consolator, însă forţa odată folosită deveni repede jaf, greu de stăpânit.

„Ei „nu numai că au furat gâşte şi găini, prădară porumbarele şi plecară cu oi, berbeci şi vite”, conform unei plângeri florentine, „dar se năpustiră de fapt asupra zidurilor şi caselor noastre, lipsite de apărare ca şi cum ar fi fost în război cu noi. Luară captivi şi-i torturară şi-i siliră să plătească răscumpărări. Ei uciseră bărbaţi şi femei în mod crud şi incendiară casele goale” *

Pe măsură ce Coucy avansa, Florenţa află cu dezamăgire că acesta ţinea legături cu seniorii exilaţi din Arezzo, un oraş muntos, vechi şi important la 100 km spre sud-est, pe care florentinii îl râvneau şi se pregăteau să-l anexeze. Istoria lui data din vremea etruscilor, faimoasa lui olărie cu smalţ roşu din vremea romanilor; din ciorchinele de turnuri cu foişoare şi balcoane, Sf. Francisc din pictura lui Giotto exorciza demonii zburători. În cearta dintre familiile Guelfilor şi Ghibelinilor, familia sa domnitoare, Tarlati, seniori de Pietramala au fost detronaţi în 1380, şi partea câştigătoare, prea slabă ca să menţină controlul, ceru ajutorul lui Carol de Durazzo. El sau agenţii săi

tratară Arezzo ca pe un oraş cucerit, îl supuseră jafului obişnuit şi amenzilor încât locuitorii au început să privească mai favorabil spre Florenţa. După negocieri complexe, Florenţa aproape că semnase un aranjament să cumpere oraşul de la Durazzo când intervenţia lui Coucy ameninţă să le dărâme toate speranţele. Ei aflară că seniorii exilaţi din Pietramala se oferiseră să-l sprijine la capturarea oraşului şi că el încheiase un tratat cu ei în acest scop. Obiectivul lui Enguerrand de Coucy era să obţină un punct de sprijin pentru cauza angevină şi o poziţie de unde ar fi avut cum exercita presiuni asupra. Florenţei pentru a-l aproviziona. Dacă ar fi atras împotriva lui compania lui Hawkwood din Neapole, forţele care se opuneàu lui Anjou ar fi slăbit.

Începu acum un duel între Coucy şi Florenţa. Atingându-şi ţinta, Enguerrand de Coucy făcu cereri mai mari şi dădu mai puţine asigurări. Ca răspuns la un nou protest al florentinilor împotriva jafului făcut de soldaţii lui, el dădu vina pe faptul că locuitorii s-au opus şi cu aroganţă rece ceru un tribut de 25.000 de florini de la Florenţa şi 20.000 de la Siena. Signoria se adună cu îngrijorare; unii susţineau să se plătească, alţii să se refuze. Unii propuneau o plată simbolică pentru a menţine faţada prieteniei şi a preveni un asalt al soldaţilor lui Coucy. În timp ce trimitea soli cu diverse propuneri, Florenţa îl avertiză pe Jacopo Carraciolo, guvernatorul din Arezzo care era plătit de ei, să-şi întărească zidurile, să fie pregătit să aprovizioneze întăririle florentine când acestea ar apărea şi să se aştepte la atac, pe 18 septembrie. Cu contribuţii generoase din partea magnaţilor burghezi, ei începură să adune o forţă armată.

Timp de o săptămână, în timp ce aşteptă răspunsul la cererile lui, Coucy rămase în apropiere fără să înainteze. Siena îi plăti 7.000 de florini, Florenţa, fără să explice

refuzul, nu-i plăti nimic. Ca şi cum ar fi fost mulţumit, Enguerrand îşi reluă marşul însă, în loc să plece spre Arezzo, se îndreptă spre sud, spre Cortona. Această schimbare de direcţie se dovedi a fi un vicleşug pentru a slăbi vigilenţa lui Carraciolo. În noaptea de 28 spre 29 septembrie, baronul de Coucy se întoarse spre Arezzo şi când ajunse la porţile oraşului îşi împărţi trupele în două grupuri. Unul îl trimise să asalteze zidurile cu mare zgomot şi strigăte în timp ce el conduse grupul cel mai puternic cu cei mai buni cavaleri în linişte spre poarta San Clemente, pe partea cealaltă. Doborând porţile, francezii intrară strigând „Trăiască regele Ludovic şi baronul de Coucy! Moarte Guelfilor şi ducelui de Durazzo!” Soldaţii lui Carraciolo se năpustiră să-i întâmpine şi strigăte de luptă şi zăngănit de arme umplură oraşul, se dădură lupte pe toate străzile şi în jurul vechiului amfiteatru până ce apărătorir cedară în faţa unei armate mai numeroase şi se retraseră în cetate. Seniorii de la Pietramala se întoarseră acasă în triumf şi, în timp ce Arezzo era din nou jefuit, baronul de Coucy revendică oraşul în numele regelui Ludovic al Neapolelui, Siciliei şi Ierusalimului.

În acel moment, Ludovic de Anjou era deja mort de nouă zile. Timp de un an şi jumătate lâncezise în călcâiul Italiei fără alte semne ale regalităţii decât titlul în timp ce armata sa se risipise şi se împuţinase, iar unii care avură posibilitatea se îmbarcară spre casă. Având controlul asupra oraşului Bari şi alte oraşe de pe coasta Adriaticii, el ar fi avut cum să se aprovizioneze pe mare, neputând fi atât de nevoiaş cum a fost zugrăvit de Cronicarii monastici cărora le plăcea să vorbească pe larg despre tema căderii din cauza vanităţii. Era însă imobilizat din lipsă de bani. Cavalerii lui sărăciţi călăreau pe măgari sau mergeau pe jos „pentru a grăbi ziua luptei44, dar, nu puteau găsi decât încăierări ocazionale. În septembrie 1384, Anjou răci

foarte tare după ce-şi sleise forţele împotriva jefuitorilor din armata sa. Febra crescu şi, simţind că i se apropie sfârşitul, ducele, ca şi fratele lui, Carol al V-lea, şi-a făcut testamentul chiar în ultima zi a vieţii sale. Muribundul părea să ştie totdeauna când îi suna ceasul, fără îndoială fiindcă nu se aştepta la vindecare şi unele simptome erau recunoscute ca fiind cele fatale. Cum era posibil ca ei să fie atât de des în măsură să-şi dicteze testamentul sau codicilurile este mai greu de explicat, numai dacă nu cumva moartea era un ritual organizat, cu mulţi participanţi care asistau. Patima pentru cucerire nefiindu-i micşorată, Anjou îl ruga în testamentul lui pe Papa Clement să aibă grijă ca fiul lui, Ludovic al II-lea, să-l urmeze la tronul Neapolelui şi Carol al VI-lea „să – ridice spada incomparabilei sale puteri44 pentru a o răzbuna pe regina Ioana. îl numi pe baronul de Coucy ca vicerege pentru a. continua campania, cu condiţia ca el să nu poată fi îndepărtat decât la ordinul ducesei de Anjou, ordin, confirmat de rege, ducii de Burgundia şi Berry. Muri la 20 septembrie în castelul din Bari într-o cameră care dădea spre mare. În timp ce corpul său, într-un coşciug de plumb era îmbarcat cu destinaţia Franţa pentru înmormântare şi foi>tele sale se destrămară, Carol de Durazzo ţinu slujbe funerare corespunzătoare rangului defunctului său rival şi îmbrăcă toată curtea în doliu.

Moartea ducelui de Anjou încă nu era cunoscută pe

Arno, când Florenţa află cu surprindere că Arezzo fusese capturat de Coucy. Balia sau Consiliul celor zece, numit în timpuri de criză, se adună în grabă. Au fost trimise scrisori şi ambasadori la Genova, Bologna, Padua, Perugia, Verona, Neapole şi chiar la Milano, cerându-li-se tuturor să se alăture Florenţei într-o ligă împotriva invadatorului a cărui prezenţă se spunea că primejduia toată Italia. A fost chemată compania lui Hawkwood de JLA

Neapole şi Papa Urban rugat să impună o dare specială asupra clerului, pentru a se strânge fonduri spre a-i alunga pe „schismatici „din Italia şi a zădărnici triumful Anti-Papei. În mijlocul agitaţiei sosiră ştiri prin Veneţia că pretendentul francez la Neapole murise. Florenţa jubilă şi dublă pregătirile pentru a-l înconjura pe ducele de Coucy în Arrezo. Nedându-şi seama de furtuna din jurul lui şi neştiind nici de moartea ducelui de Anjou, Enguerrand era încântat să informeze Signoria despre capturarea lui Arezzo, neîndoindu-se, scria el, că vor fi încântaţi să afle despre un asemenea eveniment atât de fericit pentru partizanii regelui Ludovic. Cu mai mare încântare încă, Signoria răspunse „ilustrului senior şi cel mai drag prieten „pentru a-l informa cu „mare durere” că Anjou a murit şi că mai mulţi dintre importanţii săi însoţitori apăruseră deja la Veneţia în drumul lor spre casă.1 Bineînţeles baronul nu crezu, bănuind o viclenie a florentinilor pentru a-l descuraja.

Pentru a-i impresiona pe locuitori se instală în stil mare şi se puse să câştige adepţi, pentru pretendentul angevin, dând mese şi primind cu generozitate pe toţi cei care declarau că sunt partizani ai cauzei sale. Însă, în timp ce asedia cetatea, îşi dădu seama curând că era înconjurat, dacă nu chiar asediat, de o forţă florentină la nord şi de fostul său camarad de arme, Sir John Hawkwood, la sud. În această conjunctură, scopul campaniei sale se prăbuşi când ajunse la el confirmarea faptului că ducele de Anjou era mort.

Baronul de Coucy se trezi izolat în centrul Italiei, cu nicio şansă de scăpare şi niciun motiv de a rezista. Problema lui era mai degrabă de a se salva. Ca să se cramponeze de Arezzo de dragul cauzei angevine pentru a asculta de voinţa ducelui de Anjou ar fi fost corect, însă ar fi însemnat pierzania. Nişte mesaje de la câţiva din adepţii

lui Anjou îi cerură să intre în regatul Neapolelui şi să fie guvernatorul lor, însă Coucy nu era tipul prostesc de cavaler-erou care să meargă spre dezastru fără să se gândească sau să-l accepte cu curaj dar fără minte când dezastrul survenea. El avea intenţia să folosească capturarea lui Arezzo pentru a se salva fără a pierde prestigiul pentru cauza angevină şi să-şi recupereze costul campaniei în acelaşi timp.

Siena, care refuzase să se alăture ligii floretine, a fost salvatorul lui. El oferi Arezzo spre vânzare Sienei pentru 20.000 de florini, ştiind că rivalitatea va sili Flprenţa să ofere un preţ mai bun inclusiv un permis de liberă trecere prin Toscana. Florenţă nu dobândise prea mare sprijin pentru ligă din cauză că celelalte state se temeau că ea o va folosi pentru extinderea ei. Bernabò, având interes într-o alianţă cu Franţa, sfătuise să se recâştige Arezzo mai curând cu bani decât cu forţa şi avertiză Florenţa că regele Franţei şi unchii lui ar putea face represalii mari asupra negustorilor şi bancherilor florentini în cazul în care Coucy ar fi atacat.

Şi Florenţa ştia când să folosească discreţia în locul curajului. Prin baronul de Coucy, perspectiva de a dobândi Arezzo apăruse din nou. Se făcură propuneri pentru predarea lui Carraciolo, guvernatorul oraşului, inclusiv se oferiră bani pentru plata salariilor restante ale soldaţilor lui. Având perspectiva plăţii pe care o crezuseră pierdută, oamenii lui Carraciolo făcură cunoscut şefului lor că erau gata să abandoneze o rezistenţă inutilă. În consecinţă, el a fost de acord să se predea cu condiţia ca Florenţa să-i dea o recompensă pentru daunele suferite în timpul apărării oraşului. În perioada cavalerismului nicio luptă nu era fără bani.

Deoarece Florenţa se pregătise să folosească armele împotriva lui Ehguerrand de Coucy, contrar promisiunii ei

de a rămâne neutră, ea era îngrijorată că Franţa ar putea trece la represalii. Pentru a le preveni, şi gnoria trimise lui Carol al VI-lea o istorisire voluminoasă despre faptele rele ale lui Coucy: jaful şi nedreptăţile, cererile de tribut, negocierea cu rebelii (Pietramala) pe teritoriul florentin. Cu mâhnire, scrisoarea arăta cum, după ce manifestase intenţii paşnice, Coucy acţionase cu ostilitate ca un duşman, cum „noi, chiar dacă suntem neobişnuiţi cu vorbe înşelătoare, i-am ghicit planurile” şi ne-a întristat ca „un bărbat atât de nobil şi distins, în special de sânge galic, a cărui virtute firească este mărinimia, şi-a permis să inventeze minciuni şi să pună capcane”; cum, în credinţa că nu ar putea reprezenta de fapt* pe regele Franţei printr-o astfel de purtare „am pregătit o armată să-răspundem cu forţă la forţă”; cum, în sfârşit „scriem aceasta cu mare durere şi amărăciune pentru ca să ştiţi că7 acţiunile noastre spit justificatei

Punând acestea la dosar, republica ajunge la un aranjament amabil cu baronul prin două tratate separate, bine întocmite, din 5 noiembrie. În primul, Enguerrand de Coucy, dornic să recunoască şi să recompenseze afecţiunea, devoţiunea şi respectul arătat întotdeauna de republica Florenţa faţă de casa regală a Franţei, cedează pentru totdeauna Arezzo, zidurile, fortăreaţa, casele, mobilierul, locuitorii, drepturile şi privilegiile sale Florenţei. Nu s-a făcut nicio menţiune de consideraţie, pentru ca tratatul să pară un act pur politic al lui Coucy îţi interesul angevin, împotriva lui Durazzo. El puse condiţia ca Pietramala să fie repuşi în proprietăţile lor, Florenţa să rămână neutră faţă de Neapole, trimişii şi mesagerii francezi spre Neapole să aibă liberă trecere cu dreptul de a cumpăra provizii iar el şi oamenii lui să aibă aceleaşi condiţii la întoarcerea în Franţa.

Suma asupra căreia s-a căzut de acord în al doilea

tratat era dubla faţă de cea cerută Sienei. Având în vedere marile cheltuieli pe care le-a avut baronul de Coucy când a luat oraşul Arezzo şi având în vedere că traversase teritoriul florentin „fără să aducă daune* (Florenţa era flexibilă în aceste chestiuni) şi intenţiona să plece în acelaşi fel, republica era de acord să-i plătească 40.000 florini, din care trei pătrimi urmau să fie plătiţi imediat înaintea cedării oraşului şi restul de 10.000, fie la Bologna, Pisa sau Florenţa, după dorinţa lui, la două săptămâni de la evacuarea oraşului Arezzo. Dispunând generos de averea cetăţenilor, francezii puteau lua cu ei orice puteau duce în ziua plecării.

Pentru felul în care a păstrat aparenţele şi şi-a atins scopurile dorite, înţelegerea a fost o capodoperă diplomatică. Păgubaşii au fost Durazzo, care a fost silit să accepte un fapt împlinit, Pietramala care, aşteptându-se să preia iar puterea, erau furioşi, şi poporul din Arezzo pe care nimeni nu-l despăgubi. Ca răzbunare, în ziua plecării, Pietramala prinse într-o ambuscadă un grup de francezi care strângeau diverse lucruri şi-i atraseră pe alţii „în casele lor oferindu-le hrană şi apoi îi uciseră. Baronul de Coucy ceru imediat ca Florenţa să-i pedepsească pe vinovaţi pentru a dovedi că astfel de ostilităţi „vă sunt foarte neplăcute şi că prietenia dintre noi rămâne fermă1. Florenţa îşi exprimă regretul şi, în loc să acţioneze, oferi o denunţare artistică a acelor „detestabili Pietramala. Se spune că numele lor de familie, Tarlati, deriva dintr-un cuvânt însemnând „lemn putred mâncat de carii11, în timp. ce numele Pietramala, derivând din *pietra* care înseamnă piatră, li se potrivea de asemeni, „deoarece sunt tari şi de neclintit în crimele lor11. Cu aceste observaţii colorate se termină duelul dintre Florenţa şi Enguerrand de Coucy.

Se îndepliniră obligaţiile reciproce. Florenţa plăti

30.000 de florini pe 15 şi 17 noiembrie, Carraciolo se predă pe 18, Coucy evacuă Arezzo pe 20 noiembrie. Evitând populaţia ostilă pe care ar fi întâlnit-o, mergând pe drumul pe care venise, el traversă munţii şi se întoarse de-a lungul pantei de est spre Bologna, postind unităţi de ariergardă pe drum pentru a semnala apariţia întoarcerii vreunui cuceritor. La Bologna, el primi de Crăciun ultima plată, complet. Intră din nou în Avignon în ianuarie 1385, adăugând traversarea Alpilor în mijlocul iernii unei reputaţii fără pată.

Darul lui Enguerrand de Coucy, neobişnuit pentru timpul lui, era recunoaşterea realităţilor, dacă privim felul în care a condus el o forţă expediţionară în comparaţie cu conducerea lui Anjou. Urmărirea cuceririi Neapolelui, deşi judecată aspru de critici după ce evenimentele s-au produs, nu era neapărat menită catastrofei. Ducele de Anjou avea aceeaşi şansă ca şi adversarul lui şi un motiv mai bun. Ce l-a învins a fost întârzierea, conducerea slabă şi pierderea timpului şi resurselor pe ceremonii care-i arătau regalitatea înainte să posede aceasta. Dacă ar fi condus o înaintare rapidă şi spartană cu toate energiile şi resursele aplicate la obiectiv, poate rezultatul ar fi fost altul, însă „dacă11 cere o atitudine modernă în Evul Mediu.

Daunele sociale n-au constat în eşec şi în acţiunea care a fost costisitoare. Costul războiului era otrava secolului al XIV-lea. Fondurile date de coroană şi de ducele de Anjou însuşi, fără să mai amintim suma furată de Pierre de Craon, fuseseră stoarse de la poporul Franţei pentru o cauză care, în niciun caz nu îi putea fi de folos în prezent sau în viitor. Acest fapt n-a rămas neobservat, nici n-a liniştit poporul. Auzind de moartea ducelui de Anjou, un croitor din Orléans, numit Guillaume de Jupponier, când „era doborât de alcool” izbucni într-o tiradă în care s-a

auzit vocea clasei sale, care se auzea atât de rar. „Pentru ce s-a dus acolo, acest duce de Anjou, acolo unde s-a dus? A jefuit şi a furat şi a dus bani în Italia spre a cuceri o altă ţară. E mort şi blestemat, şi regele Ludovic cel Sfânt de asemenea, ca şi alţii. Murdărie, ăsta-i un rege! Nu avem alt rege decât pe Dumnezeu. Credeţi că tot ce au este dobândit pe căi cinstite? îmi pun biruri şi iar biruri şi îi doare că nu pot lua tot ce avem. De ce să ia de la mine ce câştig cu acul? Aş vrea mai curând să moară regele şi toţi regii decât fiul meu să se înţepe la degetul cel mic”.

Cuvintele croitorului exprimau „ce alţii nu îndrăzneau să spună”. După ce a fost arestat şi închis, el a fost iertat de guvernatorul Orléans-ului.

Văduva ducelui de Anjou, născută Marie de Bretania, o fiică a sfântului însă nemilosului Carol de Blois, şi a soţiei sale nesupuse, urmări coroana Neapolelui în numele fiului ei, Ludovic al II-lea, cu aceeaşi stăruinţă energică cu care urmăriseră părinţii ei ducatul de Bretania, şi fără rezultate mai bune. Într-o competiţie cu Carol de Durazzo şi fiul lui, care a durat toată viaţa, Ludovic al II-lea n-a avut mai mult succes decât tatăl său. În timp ce Neapole trecu sub dominaţia Aragonului şi apoi a Bourbonilor spanioli, angevinii au perseverat cu pretenţia lor timp de două secole, cu toată perseverenţa nedescurajată a regalităţii în urmărirea unei coroane care nu putea fi atinsă.

Celălalt scop francez în Italia – dea. impune pe Clement prin forţă – deşi nu a fost încercat niciodată de ducele de Anjou, nu era abandonat. Mai curând deveni o şi mai mare obsesie. Între timp, nebunia îi întunecă mintea Papei Urban în timpul unei certe fatale cu Carol de Durazzo şi fu alungat din Neapole. Folosind mercenari, făcu un mare tărăboi în toată Italia prin dispute neîncetate, fiind asediat şi asediind, captiv şi salvat, împrăştiind anateme şi excomunicări, târând după el pe cei

şase cardinali prizonieri pe care-i acuzase că ar fi vrut să-l excomunice. Când unul din caii lor se ologi, Urban porunci ca nefericitul cardinal să fie omorât şi corpul lui lăsat neîngropat la marginea drumului. După aceea execută patru din cei cinci rămaşi. Nu se poate spune că el cinsti Biserica de la Roma.

Pierre de Craon se întoarse în Franţa după moartea lui Anjou, dispunând de o avere considerabilă. În timp ce noii lui camarazi, rămăşiţe ale armatei ducelui de Anjou cerşiră în drumul lor pe jos din Italia, el apăru la curte cu o suită magnifică, provocând indignare. „Ha!... Trădător ipocrit” strigă ducele de Berry, văzându-l intrând în consiliu – „ticălos şi neloial, meriţi să fii omorât! Tu eşti cel care ai provocat moartea fratelui meu. Prindeţi-l şi să se facă dreptate!” Nimeni n-a îndrăznit să îndeplinească porunca, de frica legăturii lui Craon cu ducele de Burgundia. Craon continuă să rămână o prezenţă decorativă la curtea lui Carol al VI-lea şi să scape pentru multă vreme de un proces implacabil intentat de ducesa de Anjou şi fiul ei, deşi în cele din urmă i se porunci să plătească 100.000 franci. Culmea ironiei, după ce *a* scăpat nevătămat din Italia, Coucy căzu de pe cal la Avignon şi se răni serios la un picior. Probabil că era o fractură multiplă, destul de gravă căci a trebuit să stea la pat timp de patru luni. Ca vicerege al lui Anjou, el îşi luă răspunderea pentru zdrenţăroşii veterani care se întorceau de la Bari, împărţind fonduri şi mediind certuri. La sosirea văduvei ducelui de Anjou pentru a anunţa pretenţiile fiului ei la Provenţa, el o vizită de mai multe ori (probabil că într-o litieră), o sfătui în chestiunea lui Pierre de Craon şi „o consolă cât putu mai bine”. În timpul acestor vizite se prea poate să se fi întâlnit şi să fi discutat cu autorul unuia din cele mai mari comentarii ale secolului al XIV-lea.

Honoré Bonet, stareţ benedictin din Salon în

Provenţa, avea o oarecare funcţie la curtea ducelui de Anjou şi trăia la Avignon prin anii 1382 – 86, în timp ce îşi scria observaţiile asupra genului de acţiuni în care Coucy era principalul personaj. „Arborele. bătăliilor” era o analiză a legilor şi obiceiurilor războiului şi inevitabil, a efectelor lui morale şi sociale. Scopul scrierii cărţii sale, spunea Bonet, era să găsească un răspuns la „marile tulburări şi la fărădelegile fioroase” ale timpului-Concluzia lui era sinceră. Pusă în forma unei întrebări – „Dacă poate fi această lume prin firea ei fără conflicte *şi* în pace?” – răspunsul lui era: „Nu, nici într-un caz nu poate fi altfel”.

„La începutul cărţii mele fac un copac al plângerii”, scria el, pe care se pot vedea trei lucruri: suferinţa care n-a mai fost vreodată „a schismei”, marea disensiune dintre prinţi şi regii creştini; şi „marea mâhnire şi discordie” între comunităţi. Bonet a analizat multe chestiuni practice şi morale – dacă un om, fiind prins în timp ce are un permis de liberă trecere, cel care i-a garantat trecerea este obligat să-l răscumpere cu banii săi; dacă un bărbat ar trebui să prefere moartea în locul fugii de la locul bătăliei; care erau drepturile de plată ale cavalerilor, inclusiv cazul când erau bolnavi sau când nu luptau; care erau regulile spolierii. În fiecare comentariu ideea sa dominantă era că războiul nu trebuie să dăuneze celor care nu fac război, în timp ce fiecare exemplu din timpul său arată contrariul. „Îl doare inima să vadă şi să audă ce mizerie aduce muncitorilor săraci… datorită cărora, sub Dumnezeu, Papa şi toţi regii şi seniorii din lume au carnea şi băutura şi îmbrăcămintea/4 Ca răspuns la această întrebare dacă este admisibil să iei prizonieri „pe negustorii, pe truditorii pământului şi pe păstorii44 duşmanului, răspunsul era nu.44 Toţi fermierii şi plugarii cu boii lor când îşi fac meseria44 şi orice asin, catâr sau cal înhămat la un plug trebuie să aibă imunitate „datorită muncii pe care o fac44.

Motivul era fundamental: siguranţa muncitorului şi a animalelor sale este în avantajul tuturor deoarece el lucrează pentru toţi.

— Bonet a reflectat dezamăgirea sporită faţă de „marea mâhnire şi discordie” provocată de violarea zilnică a acestui principiu. Călugări ca el şi poeţi ca Deschamps deplângeau deschis etica războaielor, nu pentru că ei ar fi fost mai sensibili decât alţi oameni ci deoarece erau logici şi obişnuiţi să pună ideile în scris. Fără nicio iluzie despre cavalerism, Bonet scrise că unii cavaleri erau îndrăzneţi din dorinţa de glorie, alţii de frică, alţii din „lăcomia de a câştiga bogăţii şi fără niciun alt motiv”. Când apăru în 1387 lucrarea sa *„Arborele bătăliilor”* *f* dedicată lui Carol al VI-lea, el nu. avu de suferit de pe urma adevărurilor ei. Dimpotrivă, fu invitat la curte şi i se dădură alocaţii şi posturi. Ca şi alţi profeţi, soarta lui a fost să fie cinstit şi apoi – tratat cu indiferenţă.

Capitolul 20

O a doua cucerire normandă

În timp ce Enguerrand de Coucy era încă la Avignon, datorită talentelor sale diplomatice a fost însărcinat cu delicata misiune de a-l informa pe Papa Clement despre alianţa maritală a regelui Franţei cu o casă de pe partea cealaltă a schismei. Mireasa în perspectivă era Elizabeta de Bavaria – sau Isabeau, după cum a devenit cunoscută prin echivalentul francez al numelui ei – o membră a dinastiei Wittelsbach şi nepoată a lui Bernabò Visconti. Bavaria, ca şi toate statele germane, îi dădeau ascultare lui-Urban, spre dezamăgirea amară a lui Carol al V-lea. Totuşi, o căsătorie cu o germană era importantă pentru a da regelui greutate împotriva Angliei, în special de când Richard al II-lea negocia căsătoria sa cu Ana de Boemia, fiica defunctului împărat.

Bavaria era cel mai puternic şi înfloritor st-l german

şi Wittelsbach cea mai bogată din cele trei familii – celelalte fiind Hapsburg şi Luxemburg – care în diferite perioade a ocupat tronul imperial. O alianţă cu Wittelsbach era atât de dorită încât Bernabò Visconti îşi căsători nu mai puţin de patru din copiii lui cu descendenţi ai acestei case. Taddea, al doilea din aceşti copii, aducând o zestre de 100.000 de ducaţi de aur, se căsători cu ducele Ştefan al III-lea al Bavariei care, deşi a* domnit împreună cu doi fraţi, poseda peste măsură toate calităţile unui autocrat. Nepăsător, cheltuitor, lăudăros, afemeiat, nepotolit în lipsa vreunui turnir sau război, el se potrivea bine cu fiica lui Visconti şi, când ea muri după 12 ani de căsătorie, sora ei

Maddalena, cu o altă zestre de 100.000 de ducaţi îi luă locul. Isabeau, produsul primei căsătorii era în 1385 o nemţoaică drăguţă, plinuţă, în vârstă de 15 ani, menită să aibă o soartă sinistră.

Problema căsătoriei cu Carol al VI-lea a fost abordată pentru prima dată când unchiul ei, ducele Frederick, veni să ia parte la plăcerile cavalerilor francezi, la asediul Bourbourgului. Află astfel că, o condiţie pentru viitoarea mireasă de a se logodi cu regele Franţei era să fie examinată în pielea goală de către doamnele de la curte spre a determina dacă este bine făcută pentru a avea copii. Transmisă irascibilului ei frate, propunerea a fost respinsă cu indignare. Şi ce se întâmplă dacă-i trimisă înapoi? întrebă ducele Ştefan şi dădu la o parte coroana oferită. Totuşi, alianţa a fost urmărită cu tact de către unchiul lui, Albert de Bavaria, domnitorul Hainault-ului-Olanda şi de către ducele de Burgundia cu ocazia celebrei nunţi duble a fiilor şi fiicelor lor. A fost obţinut consimţământul lui Ştefan* căzându-se de acord ca Isabeau să fie trimisă în Franţa sub pretextul unui pelerinaj, deşi Ştefan îl avertiză pe fratele lui care urma s-o însoţească, că dacă o va aduce înapoi „Nu vei avea un duşman mai mare decât pe mine”.

Zvonurile despre căsătoria plănuită provocară cea mai senzaţională lovitură a timpului când ajunseră la Milano – înlăturarea lui Bernabò de către nepotul lui, aşa-zis liniştit şi retras, Gian Galeazzo. Politica matrimonială a lui Bernabò care lezase în ultimul timp suveranitatea lui Gian Galëazzo datorită faptului că Bernabò avea obiceiul să dea ca zestre teritorii ale familiei Visconti sau veniturile de pe ele, la care nepotul avea aceleaşi drepturi – fără să-l consulte. Perspectiva ca nepoata lui Bernabò să ajungă pe tronul Franţei şi o altă perspectivă ca fiica lui Bernabò, Lucia, să ajungă pe tronul Neapolelui ameninţa să suprime sprijinul francez dat lui Gian Galeazzo. Lucia reapăru când ducesa de Anjou, care nu încetase o clipă să-şi sâcâie rudele franceze să mai încerce o dată în privinţa Neapolelui, a reuşit să obţină o promisiune de probă „în favoarea încercării şi, în consecinţă, trimise după Lucia pentru a încheia căsătoria prin procură cu fiul ei. Acest concurs de împrejurări îl împinse pe Gian Galeazzo la acţiune.

În mai 1385 el trimise un mesaj unchiului său spunând că este pe punctul de a face un pelerinaj la Madona del

Monte lângă Lago Maggiore şi că ar fi bucuros să-l întâlndască în afara Milanului. Propunerea lui părea destul de firească deoarece Gian Galeazzo, deşi „cu o minte subtilă şi cu maniere înţelepte”, era foarte credincios, purtând mătănii şi fiind însoţit de călugări oriunde se ducea, îngrijindu-se de penitentă şi pelerinaje. În afară de asta el se mai baza şi pe astrologi spre a-i alege momentele propice pentru hotărârile lui şi odată, refuză să discute o problemă diplomatică într-un anumit moment deoarece, după cum scrise corespondentului său „Respect astrologia în toate afacerile mele”. Aceste gusturi şi frica aparentă de unchiul lui, manifestată prin dublarea gărzii

sale şi prin ordinul ca toată mâncarea să-i fie gustată, îl făcu pe Bernabò să-l dispreţuiască. Când un curtean, bănuitor la mesajul lui Gian Galeazzo, îl avertiză asupra unui eventual complot, Bernabò l-a luat peste picior. „N-ai minte, îţi spun că-l cunosc pe nepotul meu”. La 76 ani, după o carieră de tiran, avea prea multă încredere în sine şi era nepăsător. Planul lui Gian Galeazzo a depins tocifiai de acest fapt.

Bernabò se duse la întâlnire în afara porţilor cu doi din fiii lui, însă fără altă protecţie. Gian Galeazzo, însoţit de o gardă personală numeroasă descălecă, îl îmbrăţişă pe unchiul lui şi, în timp ce-l ţinea strâns, strigă o poruncă în germană la care unul din generalii săi, condotierul Jacopo del Herme, îi tăie lui Bernabò cureaua de care era prinsă spada, în timp ce un altul, strigând „Eşti prizonier”, îi smulse bastonul funcţiei şi îl luă în paza. Forţele lui Gian Galeazzo galopară imediat prin Milano şi ocupară punctele cele mai puternice. Datorită guvernării rezonabile a oraşului Pavia, populaţia a fost dispusă să-l primească cu bucurie ca pe un eliberator şi-l salută cu aclamaţii „Viva îl conte!” urmate de primul lor gând la înlăturarea tiranului: „Jos cu birurile!” Pentru a-şi uşura trecerea, Gian Galeazzo permise. mulţimii să jefuiască palatul lui Bernabò şi să ardă registrele cu biruri. El reduse birurile ca una din primele sale măsuri şi-şi completă suma din mormanul de aur al lui Bernabò. Legitimitatea sau aparenţa legitimităţii a fost împăcată prin convocarea unui Mare Consiliu care să-l însărcineze pe Galeazzo cu guvernarea oficială şi prin trimiterea unei copii legale cu crimele lui Bernabò tuturor statelor şi conducătorilor.

Statul milanez, avea acum un singur conducător, care avea să-şi extindă puterea şi mai mult odată cu trecerea timpului. Fiii lui Bernabò au fost neutralizaţi, unul prin închisoare pe viaţă, altul datorită propriei sale nimicnicii

şi, printr-o pensie viageră, cel de al treilea, mezinul. Oraşele Lombardiei se supuseră fără să se opună iar tiranul fu închis în fortăreaţa de la Trezzo, unde muri în decembrie al aceluiaşi an, probabil otrăvit din ordinul uzurpatorului. Bernabò a fost înmormântat la Milano cu onoruri, deşi fără bastonul funcţiei sale, iar statuia sa ecvestră, făcută deja la comanda lui, a fost ridicată după cum plănuise.

Căderea modernului Tarquinius a surprins lumea, ecourile ei ajungând până în Povestirile din Canterbury unde este povestită în „povestea călugăruluicum „Nepotul de frate chiar făcutu-l-a în temniţă să moară”. Fără să fie cea mai neînsemnată dintre consecinţe faptul avea să sădească în inima superficială însă implacabilă a lui Isabeau de Bavaria o dorinţă neînduplecată de răzbunare împotriva lui Gian Galeazzo, care a detronat, dacă nu chiar ucis, pe bunicul pe care fără îndoială nu-l cunoscuse niciodată. Deoarece uzurpatorul avea să devină una din figurile majore ale Europei iar ea regină a Franţei, rezultatele erau grave şi cu importante consecinţe.

La 17 ani, Carol al VI-lea era un tânăr înflăcărat, nestatornic care călărise de 9 ori în competiţiile turnirelor date în onoarea dublei nunţi a familiei de Burgundia. Pofta sa războinică fusese încurajată de unchii săi de dragul războiului purtat în propriile lor interese. Din punct de vedere fizic „natura părea să fi fost darnică” cu el. De o înălţime peşte medie-robust, cu părul blond purtat. graţios până la umeri, neglijent şi excesiv de generos, dând oricui şi tuturor, indiferent de ce se găsea în vistierie, îi lipsea statornicia şi seriozitatea. Se spune că pe când avea 13 ani, în timpul unei vânători, fusese prins un cerb care purta o zgardă de aur cu inscripţia: *„Caesar hoc mâni donavit Ve* în caractere vechi. Spunându-i-se că cerbul trebuie să fi fost în pădure de pe vremea lui Iulius Cezar

„sau un alt împărat băiatul rege fu atât de încântat încât porunci ca toată argintăria şi celelalte obiecte regale să fie gravate cu un cerb purtând o zgardă în formă de coroană. Nu mai puţin înflăcărat în amor, conform călugărului de la St. Denis, el era victima „apetitului carnal”. Instabilitatea tremura sub aparenţa sănătăţii. Regina Ioana, mama lui, a suferit în 1373 o criză de nebunie. Moştenirea lui era o reţea de căsătorii între rude, iar toate surorile lui, afară de una, muriseră înaintea majoratului.

Diferitele mătuşi şi unchi insistară, la somptuoasa dublă nuntă a fiului şi fiicei ducelui de Burgundil, de la Cambrai în aprilie 1385, asupra farmecului lui Isibeau şi asupra deliciilor căsătoriei. Ca prinţ cu pretenţii, Filip intenţiona ca ceremonia să le întreacă pe toate celelalte. El împrumută bijuteriile coranei de la Carol al VI-lea, aduse alte tapiserii şi cai speciali de turnir de la Paris, comandă livrele special făcute pentru această ocazie din catifea roşie şi verde (cele mai scumpe culori), confecţiona pentru toate doamnele rochii din lamé de aur şi aduse 1.000 de lăncii pentru turnir. Au fost obţinute în duplicat dispensele papei pentru înrudire, una de la fiecare papă deoarece căsătoriile avură loc în timpul schismei. Au fost împărţite daruri în tot cursul festivităţilor care durară cinci zile, iar costul lor a fost dublu decât cel al hainelor. Costul total a fost de 112.000 de livre, egal cu un sfert din venitul statului flamand-burgund într-o vreme de profunde nemulţumiri şi nevoi sociale.

Isabeau ajunse în Franţa în iulie, după ce a fost iniţiată timp de patru săptămâni la curtea rudelor sale Wittelsbach din Hainault, îrp îmbrăcămintea, eticheta şi cochetăria franceză. Întâlnirea cu Carol avu loc la Amiens unde se mutase curtea franceză datorită noului război cu Flandra. În febra emoţiei regele sosi pe 13 iulie, în aceeaşi zi în care baronul de Coucy sosi de la Avignon „în grabă

mare cu veşti de la Papă”, deşi nu se spune ce veşti. Nedormit şi agitat, Carol tot întreba „Când o voi vedea?” şi, când o văzu, se îndrăgosti imediat, uitându-se la fetiţa germană cu admiraţie şi ardoare. Întrebat dacă va deveni regina Franţei, el răspunse cu putere „Pe legea mea, da!”

Isabeau nu înţelegea nimic din ce se spunea deoarece lecţiile ei de franceză păreau că n-au învăţaţ-o nimic, cu excepţia câtorva cuvinte vorbite cu un fomunţat accent german. Totuşi, purtările ei erau atrăgătoare şi nerăbdarea lui Carol a fost atât de mare încât nunta se făcu în grabă pe 17 iulie, o mulţime de glume făcându-se pe seama tinerei perechi înfocate. „Şi dacă, spunea Froissart, şi-au petrecut noaptea* cu mare plăcere, este uşor de crezut. Niciocăsătorie atât de nerăbdător dorită n-avea să sfârşească atât de trist, în nebunie, desfrâu şi ură.

După Venus, urmă Marte. Chiar înainte ca armistiţiul cu Anglia să expire în octombrie, scoţienii trântiseră soli să ceară ca o forţă franceză să li se alăture* c’a să facă în Anglia o gaură atât de mare, ca niciodată să nu-şi revină. Mândria Franţei întâmpină cu bucurie ocazia de à se arăta nu numai destul de puternică să respingă atacul dar şi dispusă să ia ofensiva. Era momentul să li se arate englezilor că nu pot fi mereu agresori ci „trebuie să se obişnuiască să fie atacaţi „în propria lor ţară, după cum sugeră înguerrand de Coucy lui Carol al V-lea. Fiâip cel Viteaz, persoana care guverna efectiv, aranjă ca amiralul Vienne, „un cavaler valoros şi cu pasiunea gloriei*, să ducă o forţă expediţionară în Scoţia şi să pregătească terenul pentru a-i urma o forţă mai mare care va fi condusă de Qissoh, Sancerre şi baronul de Coucy. Apoi, împreună cu scoţienii, ei vor „pătrunde cu îndrăzneală* dincolo de graniţă.

Comamdând 80 de cavaleri şi o forţă totală de 1500 de oameni plătiţi în avans pentru şase luni, Jean de Vienne

traversă Canalul la începutul lui 1385, aducând Un „dar* de 50.000 de franci de aur regelui Scoţiei şi 50 de armuri complete, inclusiv lănci şi scuturi, pentru nobilii lui, Tri*” mişii scoţieni cerură într-adevăr francezilor să aducă echipament pentru a înarma 1.000 de scoţieni, fapt care ar fi fost o avertizare, însă realităţile din Scoţia se dovediră a fi o surpriză neplăcută. Castelele erau goale şi întunecoase, cu condiţii primitive într-o n climat îngrozitor. Colibele umede din piatră ale căpeteniilor de clanuri erau şi mai rele, neavând ferestre sau hornuri, pline de fum de turbă şi miros de bălegar. Locatarii lor erau angajaţi în vendete fără sfârşit, grupuri organizate furau vite, neveste, trădau şi omorau. N-aveau fier ca să-şi potcovească caii, nici piele pentru şei sau hamuri, care înainte se importau gata-făcute din Flandra.

Obişnuiţi cu „săli cu tapiserii, castele bune şi paturi moi*, francezii se întrebau „De ce am venit încoace? * „N-am ştiut până acum ce înseamnă sărăcia. Nici gazdele nu erau mai mulţumite de oaspeţii lor. Reproşau cavalerilor francezi că le plăcea luxul şi-i întâmpinară cu răceală, în loc de a merge la luptă deschisă cu flamurile fluturând, scoţienii îşi retraseră forţele când aflară că înainta o armată engleză numeroasă.

Abătută din drum datorită unei noi revolte în Flandra, armata franceză de întărire nu mai veni. În timpul lâncezirii forţate, înflăcărarea războinică a amiralului de Vienne, frustrată fiind, se transformă în iubire; se lăsă prins într-o dragoste vinovată cu o verişoară a regelui scoţian, ceea ce înfurie pe gazde, „astfel încât amiralul era în pericol de moarte44. Dacă ultima ceartă a fost din cauza acestui fapt sau pentru că scoţienii insistară ca francezii să-şi plătească şederea, cert este că amiralul angajă rapid nişte corăbii şi plecă.

Între timp, grupul din Gând, condus de succesorul lui

Artevelde, Francis Ackerman, cucerise Damme, portul Bruges-ului, la gura râului Scheldt, unde trebuiau lansate întăririle franceze pentru Scoţia. Atacul a fost iniţiat de englezi, care sufereau din cauza obişnuitelor zvonuri privind o invazie franceză. O armată franceză, aducându-l pe rege direct din patul nupţial, se îndreptă spre nord pentru a asedia Damme şi, deşi armata suferea cumplit din cauza căldurii, arcaşilor englezi, şi a unei epidemii de ciumă ea recuceri oraşul după un asediu de şase săptămâni.

Pedeapsa a fost sălbatică, mai ales din partea burgunzilor care incendiară şi distruseră tot până la porţile Gândului. Mulţi prizonieri luaţi pentru răscumpărare fură omorâţi spre a servi de exemplu. Unul din ei îi avertiză pe călăi în faţa butucului: „regele poate omorî oameni cu inima puternică44 dar, deşi el exterminа pe toţi flamanzii, „osemintele lor se vor ridica din nou să lupte împotriva lui.44 Aluzia îl viza pe ducele de Burgundia, având în vedere că suferinţa propriilor săi supuşi nu era în interesul lui. Se încheie în decembrie o înţelegere de pace fără alte penalizări sau amenzi la Tournai şi se făcură după aceea eforturi pentru a restabili comerţul Flandrei. Însă răul făcut în timpul acelor zeci de ani de certuri nu a putut fi înlăturat; marea epocă a prosperităţii flamande trecuse.

Stimulată probabil de toate nunţile din jur, căsătoria lui Coucy în vârstă de 46 de ani cu o fată cam cu 30 de ani mai mică ca el avu loc în februarie 1386. Mireasa era Isabelle, fiica ducelui de Lorena, „o foarte frumoasă domnişoară dintr-o familie nobilă a casei de Blois44. Ea fusese avută în vedere ca mireasă pentru rege în timpul cât Ştefan de Bavaria se arătase recalcitrant şi era descrisă a fi

„De vârsta regelui sau foarte apropiată ca vârstă”,

ceea ce însemna că avea 16 – 18 ani. Carol aproape că fusese „de acord” cu această partidă, până ce se reînnoi propunerea bavareză.

Se ştie puţin despre a doua Isabelle de Coucy cu excepţia faptului că, după căsătorie, Enguerrand întreprinsese un vast program de renovări ale castelului din care se poate deduce (deşi nu e obligatoriu) că a făcut-o pentru a mulţumi pe o tânără şi frumoasă mireasă.

După căsătorie, se adăugă castelului o nouă aripă în partea de nord-vest aproape tot atât de grandioasă ca şi faimosul *donjon*, împreună cu multe îmbunătăţiri casnice. Noua aripă cuprindea o mare sală de banchete de 15 pe 60 m. numită Salle de Preux sau Sala celor nouă celebrităţi, eroii istoriei cei mai admiraţi în Evul Mediu. Ei erau trei antici – Hector, Alexandru cel Mare şi Iulius Cezar; trei evrei biblici – Joshua, regele Dăvid şi Iuda Macabeul; trei creştini – regele Arthur, Charlemagne şi cruciatul Godfrey de Bouillon.

O altă sală de 12 pe 24 m. era destinată celebrităţilor feminine: Hippolyta, Semiramida, Pentesilea şi alte regine legendare. Fiecare sală avea un cămin imens la fiecare capăt, un tavan înalt boltit şi ferestre largi arcuite care lăsau să pătrundă fâşii groase de lumină, altfel decât îngustele crăpături din celelalte ziduri. De pe o estradă ridicată în Salle de Preux, marile personaje cu doamnele lor, separate de mulţime, puteau urmări dansuri şi spectacole… În spatele estradei stătea rândul celor două celebrităţi în basorelief, „sculptate atât de frumos”, scria un admirator „că dacă n-aş fi văzut cu ochii mei n-aş fi crezut niciodată că de fapt sculpta în piatră atât de perfect frunze, fructe, şi alte forme delicatei

Printre alte adăugiri mai era şi un cămin pentru boudoir-ul doamnei, prins acum într-un unghi între noua şi vechea aripă; un teren interior de tenis cu un tavan de

lemn sculptat; un nou grajd în curtea inferioară; parapetele lungeau terasele; un spaţiu cu două arcade sub terasă pentru a se ţine lemn de foc; o rigolă cu latrine „Pentru a face loc restauratorilor, Bonniface şi Guedon să

— Printr-un noroc, registrele domestice de la Coucy-le-Château pentru anii 1386 – 87 rămaseră neatinse destulă vreme pentru ca un anticar local, Lucien Broche, să publice un raport asupra lor în 1905 – 1909. Originalele au dispărut în timpul primului război mondial, când Picardia a suferit mari distrugeri.

stea întinşi”; un rezervor de apă de 3 pe 6 m şi adânc de 5 m care alimenta cu apă bucătăriile prin patru mari conducte de piatră. Au fost instalate noi tavane de lemn în donjon, acoperişurile reparate în tot castelul, curăţate acrotarele şi rigolele şi au fost reparate ferestrele din camera de sus „pe care maimuţa doamnei de Coucy le stricase”. Au fost angajaţi meşteşugari de diverse meserii – un rotar ca să micşoreze trăsura adusă din Lofăna de noua doamnă Coucy, trăsură care era prea lungă pentru porţi şi a trebuit micşorată cu 30, 5 cm; sculptori în lemn pentru a lambrisa tavanele din camera notarului şi capela şi camera de toaletă a baronului de Coucy şi pentru a mări masa de banchete pentru noua sală; lăcătuşi pentru a înlocui vechile chei, lacăte, bolţuri şi balamale, îndeosebi pentru a face un nou lacăt la caseta din capela seniorului; instalatori pentru a repara chiuvetele din bucătărie şi ţevile de evacuare; pictori de la Paris pentru a decora pereţii şi „a matlasa din nou glugile alb cu roşu ale uniformei lui Coucy”. O mare parte din pământul nearendat, cum apare în registre, era ocupat cu via, în care trebuiau investiţi mulţi bani la sădirea, cultivarea şi recoltarea ei şi care aducea un venit considerabil seniorului. Alte cheltuieli se făceau cu salariile administratorilor, perceptorilor, daniilor pentru capelanii

celor două capele, pentru conservarea peştelui, completarea şeptelului, tăierea lemnelor, cositul şi strânsul finului, pentru hainele şi echipamentul seniorului şi ale suitei sale. Călătoriile lui Enguerrand de Coucy la Soissons şi în alte locuri îl arătau în general însoţit de circa 80 de cavaleri călare, scutieri şi servitori şi un astronom, Maître Guillaume de Verdun, pentru a-i îndeplini „anumite nevoi”.

A doua căsătorie ca şi prima nu a fost prea” prolifică, lucru care s-ar putea datora fie relaţiilor maritale ale baronului de Coucy, sau, pur şi simplu absenţelor lui îndelungate. Nu se născu niciun fiu care să ducă mai departe dinastia şi să menţină marea baronie ci numai o fiică. Numită Isabelle după mama ei, ea se căsători în cele din urmă cu al doilea fiu al ducelui de Burgundia. La o şată necunoscută, probabil câţiva ani mai târziu, se năseti în sfârşit mult doritul fiu al lui Enguerrand – în afara căsătoriei. Numit Perceval şi cunoscut sub numele de Bastardul din Coucy, el se căsători abia în 1419, ceea ce sugerează că a fost fructul unei legături târzii. Identitatea mamei nu se cunoaşte. Poate să fi fost o rivală a soţiei lui Coucy sau o înlocuitoare a ei în timpul misiunii sale în sud ca locotenent general al Guiennei. În mod evident, această femeie a fost de oarecare importanţă în viaţa baronului, sau el se mândrea pur şi simplu că are un fiu sau poate ambele, deoarece personal recunoscu paternitatea şi-l înzestra pe Perceval cu senioria Aubermont, feudă a domeniului La Fère. De atunci încolo Bastardul se putea numi *Seigneur* de Coucy şi *Seigneur* d’Aubermont.

În anul căsătoriilor, 1385 – 86, baronul de Coucy participă, la Dijon, la căsătoria rudei sale hapsburgice şi recentul său duşman, ducele Albert al III-lea cu o fiică a lui Filip cel Viteaz. Acesta a fost anul victoriei istorice de la Sempach când suliţaşii elveţieni îi înfrânseră pe Hapsburgi şi s-ar putea ca prezenţa lui Enguerrand de Coucy la Dijon

pentru căsătorie să fi avut vreo legătură cu dorinţa Hapsburgilor de a căpăta sprijinul lui. În orice caz, cearta cu familia mamei sale se pare că se terminase. „Totdeauna sfârşeau prin a se înţelege”, scria descoperitorul documentului.

Eşecul din Scoţia nu i-a dèscurajat pe francezi de a face planuri de ofensivă. Dimpotrivă, planul era acum extins la o invazie completă a Angliei, o adevărată infiltrare, probabil ca o a doua cucerire normandă. Exista o grupare numeroasă care credea că numai o victorie militară a francezilor ar putea sfârşi războiul asigurând supremaţia Papei Clement. În afară de aceasta, se ştia că Anglia era în mare discordie şi că nobilimea nu mai era unită pentru a sprijini pe rege, ci profund dezbinată. Ducele de Burgundia a fost iniţial promotorul planului de-invazie, însă când s-a luat hotărârea, în aprilie 1386, consiliul regal îl votă în unanimitate. Mulţi erau cei cara-l slujiseră pe Carol al V-lea, însă simţul lui de stăpânire a „artei posibilului” dispăruse. Din „mormanul de ruine” de după Poitiers, Carol învăţase disciplina ajustării ambiţiilor la posibilităţi; domnia fiului său avea să se dezveţe de ea cât mai repede cu putinţă. O *folie de grandeur*, sau doar acele „fantezii ale omnipotenţei” care definesc megalomania, cuprinse Franţa pe măsură ce un secol nebun se apropia de sfârşit. „Sunteţi cel mai mare rege în viaţă cu cel mai mare număr de supuşi” îi spunea ducele de Burgundia nepotului său „şi m-am gândit de multe ori de ce nu trecem odată în Anglia să zdrobim marea trufie a acestor englezi şi să facem ca această acţiune să fie veşnic pomenită”. Când, la puţin timp după Paşti, duce! e de Lancaster părăsi Anglia cu o mare forţă de 200 de corăbii pentru a cuceri tronul Castiliei, Franţei i se oferi ocazia. Ştirile despre mişcările fiecăruia se aflau prin pescarii francezi şi englezi care, ignorând ostilităţile, îşi veneau

reciproc în ajutor pe mare şi făceau schimb de peşte prins, lăsând comunicaţia prin Canal deschisă.

Flota de invazie franceză trebuia să fie cea mai mare „de când Dumnezeu făcuse lumea”. Armata iniţială pe care Clisson şi Coucy trebuia s-o conducă în Scoţia urma să fie forţa de invazie, umflată până la proporţii înfricoşătoare. Cronicarii scriu că erau 40.000 de cavaleri şi scutieri, 50.000 de cai, 60.000 de pedestraşi, cifre care erau menite să fie mai mult impresionante decât reale. Pregătirile pentru compania din Scoţia erau în curs înaintea întreruperii flamande şi au fost reluate cu şi mai mare elan. Ca totdeauna, banii erau pe primul plan. Se pusese deja o taxă pe vânzări de 5% plus 25% la băuturi în tot regatul pentru campania din Scoţia, strângându-se astfel 202.000 de livre. Această taxă fu reînnoită deoarece niciodată nu aducea destui bani.

Se cumpărară sau închinară corăbii din toate părţile Europei, din Prusia până în Castilia, în timp ce şantierele navale franceze lucrau zi şi noapte. Cele 600 de corăbii strânse cu un an înainte au fost mai mult decât dublate şi priveliştea pe care o ofereau la gura râului Scheldt era „cea mai măreaţă din câte fuseseră văzute vreodată”. Buonaccorso Pitti, nelipsitul florentin, văzu 1 200 de corăbii din care erau vase de luptă cu un „castel” pentru arcaşi. Nobilii francezi, bazându-se pe recuperarea cheltuielilor din jaf şi răscumpărări în Anglia, nu precupeţiră nimic pentru splendoarea prorelor aurite, a catargelor argintate şi velelor dungate cu material aurit şi mătase. Amiralul de Vienne comandă un artist flamand, Pierre de Lis, pentru a-i vopsi în roşu vasul amiral, împodobit cu blazonul său. Corabia neagră a lui Filip de Burgundia era decorată cu blazoanele tuturor posesiunilor sale şi avea drapele de mătase cu deviza sa îndrăzneaţă: „*Îl me tarde*”, însemnând aproximativ „Nu aştept”,

repetată cu aur pe pânza principală. Corabia lui de Coucy „una din cele mai somptuoase din flotă… foarte mare şi bogat ornată”, avu o soartă nefericită pe Sena unde era ancorată, fiind prinsă cu încă alte două corăbii într-un raid îndrăzneţ în susul fluviului întreprins de către un amiral portughez care acţiona ca aliat al ducelui de Lancaster.

Baronul de Coucy nu era imun la aroganţa timpului. Pecetea sa, pusă pe o chitanţă din octombrie 1386 pentru plăţile legate de flota de invazie, poartă blazonul său împreună cu leopardul regal al Angliei. Evident că se simţea îndreptăţit să emită revendicări în Anglia, probabil datorită fiicei sale, Filipa, verişoară primară a regelui Angliei. Contingentul lui Coucy din armata de invazie număra 5 cavaleri, 64 de scutieri şi 30 de arcaşi.

Golfurile şi estuarele largi ale râului Scheldt asigurau un imens adăpost pentru armada, cu comunicaţii pe uscat şi pe mare ca şi pe canalele interioare spre Bruges. Zi de zi veneau provizii – 2000 de butoaie cu biscuiţi, cherestea pentru confecţionarea căruţelor uriaşe, râşniţe portabile pentru a măcina grâul, ghiulele de fier şi piatră de la Reims, frânghii, luminări, felinare, saltele şi rogojini, urinare, vase de bărbierit, căzi de spălat rufe, pasarele pentru cai, lopeţi, cazmale şi ciocane. Slujbaşii scriau tot timpul comenzi, agenţi de cumpărare scotociră Normandia şi Picardia, Olanda şi Zeelanda ajungând până în Germania şi Spania pentru provizii – pentru grâu ca să facă 2000 de tone de biscuiţi, carne sărată de porc şi slănină, macrouri afumate, somn, ţipari şi heringi uscaţi, mazăre şi fasole uscată, ceapă, sare, 1.000 de butoaie (sau patru milioane de litri) de vin francez şi 857 de butoaie de vin din Grecia, Portugalia, Lepanto şi Ţările Române. Ducele de Burgundia comandă 101 vite, 447 de oi, 224 de şunci, 500 de găini grase, claponi, gâşte, ghimber, piper, şofran, scorţişoară şi cuişoare, 900 kg de migdale, 200 de zahăr,

400 de orez, 300 de orz, 94 de butoaie cu ulei de măsline, 400 de calupuri de brânză de Brie şi 144 de Chauny. Au fost adunate spade, lănci, halebarde, armuri, coifuri „cu vizoare moderne”, scuturi, drapele, panaşe, 200.000 de săgeţi, 1.000 de livre de praf de puşcă, 138 de ghiulele de piatră, 500 de berbeci pentru corăbii, catapulte şi aruncătoare de flăcări. Armurierii ciocăneau şi lustruiau, brodeurii lucrau la drapele, brutarii coceau biscuiţi, proviziile erau numărate la livrare, împachetate, depozitate, şi încărcate în cale. Radele erau pline cu vase de transport, vase comercia e spaniole, şlepuri, galere şi galioane.

Dintre toate pregătirile, cea mai uimitoare a fost oraşul demontabil de lemn pentru a adăposti invadatorii la debarcare. O talbără imensă cu un loc pentru fiecare căpitan şi compania sa, era virtualmente un Calais artificial ce trebuia trecut peste Canal. Dimensiunile sale simbolizau fantezia omnipotenţei. Trebuia să aibă o circumferinţă de 14, 4 km. şi o suprafaţă de 1.000 pogoane înconjurată de un zid de lemn înalt de e m., întărit cu turnuri la intervale de 25 – 55 m. Casele, barăcile, grajdurile şi pieţele unde companiile veneau să se aprovizioneze trebuiau aşezate de-a lungul unor străzi şi pieţe aranjate în prealabil. William Cuceritorul adusese în Anglia cu 300 ani în urmă un fort demontabil în ajutorul debarcării sale şi de atunci de multe ori se folosiseră astfel de dispozitive, însă niciunul atât de îndrăzneţ ca dimensiune şi concepţie nu fusese încercat în trecut. Fabricat în Normandia prin munca a 5.000 de tăietori de lemne şi tâmplări, supravegheat de o echipă de arhitecţi, urma să fie împachetat şi îmbarcat pe bucăţele, proiectate în aşa fel încât asamblarea să se facă la destinaţie, de necrezut, în trei ore. În scopuri militare secolul al XIV-lea, ca şi secolul al XX-lea, stăpânea o tehnologie mai

sofisticată decât capacitatea mintală şi morală care îndruma folosirea ei.

La Scheldt portul era plin de nobili, funcţionari, meşteşugari şi servitori de toate rangurile, care toţi trebuiau adăpostiţi şi plătiţi. Strălucirea absentului conte de Savoia era înlocuită de cea a fiului său, Amadeus al VII-lea, numit Contele Roşu, care ştia să înveselească pe toată lumea, fie el de origine umilă, mijlocie sau înaltă şi nu alunga pe nimeni de la masa lui fără să-i dea de mâncare. Eustache Deschamps era şi el prezent, scriind cu încredere

A ta va fi ţara Angliei:

Unde a fost odată o cucerire normandă.

Inima vitează va pleca din nou în război.

Toţi seniorii de vază ai Franţei erau prezenţi, cu excepţia ducelui de Berry a cărui întârziere provoca nelinişte.

Sporea nerăbdarea de a se îmbarca. Nobilii stăteau la Bruges „pentru a se simţi mai bine” şi călăreau la Sluys, unde stătea regele, o dată la câteva zile pentru a afla dacă se hotărâse ziua plecării. Răspunsul era totdeauna mâine sau săptămâna viitoare sau când se ridică ceaţa sau când vine ducele de Berry. Masa de oameni îngrămădită pe acea suprafaţă devenea neliniştită şi dezordonată. Mulţi, inclusiv cavalerii mai săraci şi scutierii, nu primeau plata şi costul vieţii creştea deoarece populaţia locală ridicase preţurile.

Cavalerii se plângeau că de-abia se putea cumpăra eu patru franci ceea ce înainte se cumpăra cu 1 franc. Flamanzii erau morocănoşi şi certăreţi „deoarece oamenii de rând le purtau pică francezilor în sinea lor pentru bătălia de la Rooseheke” < îşi spuneau unul altuia, „De ce dracu’ nu trece regele Franţei în Anglia? Nu suntem destul de săraci deşi admiteau că „francezi; nu ne fac mai săraci”.

Toate scuzele pentru amânare se rezumau la una –

aşteptarea ducelui de Berry. Faptul că nu sosea era un semn că spiritul invaziei nu era de fapt unanim, că existau dubii şi se luptau în spatele scenei interese contrare, că grupul care dorea pacea, reprezentat de Berry, se opunea grupului pentru război.

Ducele de Berry era prea absorbit de achiziţionări şi de artă ca să aibă interes pentru război. El trăia pentru averi, nu pentru glorie. Avea două reşedinţe la Paris, Hôtel de Nesle şi o alta lângă Temple, şi-şi construi sau cumpără în total 17 castele în ducatele sale Berry şi Auvergne. Le umplu cu ceasuri, monede, emailuri, mozaicuri, cărţi înluminate, instrumente muzicale, tapiserii, statui, tripticuri pictate cu scene strălucitoare pe fond auriu înrămate cu pietre scumpe, vase şi linguri de aur, cruci eu pietre scumpe şi casete pentru relicverrelicve şi curiozităţi Pô? * seda unul din dinţii lui Charlemagne, o bucată din mantia Sfântului Ilie, cupa lui Hristos de la Cina cea de taină, picături din laptele Fecioarei, o bună parte din părul şi dinţii ei încât putea să şi dăruiască, pământ din diverse locuri biblice, dinţii unui cetaceu arctic, spini de la un porc spinos, un dinte molar al unui uriaş şi destule veşminte cu franjuri de aur ca să îmbrace toţi canonicii a trei catedrale. Agenţii îl ţineau la curent cu toate curiozităţile şi când cineva îi spuse că lângă Lyon au fost dezgropate. În 1378 „oasele unui uriaş el autoriză imediat cumpărarea. Ţinea lebede şi urşi vii, o menajerie cu maimuţe şi dromaderi şi pomi fructiferi rari în grădină. Obişnuia să mănânce căpşuni cu beţişoare montate în aur şi argint şi citea la lumina lumânărilor puse în şase sfeşnice de fildeş sculptat.

Ca majoritatea seniorilor bogaţi, avea o bibliotecă cu lucrări clasice şi moderne; comandă traduceri din latină, cumpără romane de la librarii din Paris şi-şi legă cărţile în legături preţioase, unele în catifea roşie cu încuietori de aur. El comandă unor iluminatori faimoşi cel puţin 20 de

cărţi ale orelor, printre care două capodopere: *Grandes Heures* şi *Très Riches Heures*. Plăcerea lui era să i se ilustreze scenele şi portretele favorite, inclusiv pe al său. Cărţile de rugăciuni erau ornamentate cu oraşe şi castele cu multe turnuri delicate, aşezări rurale, cavaleri şi doamne în grădină, la vânătoare şi în sala de banchete, îmbrăcaţi în veşminte foarte elegante. Chiar şi ducele apare, îmbrăcat de obicei în albastrul pur al cerului, culoare atât de preţioasă încât două oale cu pigmentul acestei culori erau trecute într-un inventar al „comorilor” ducelui de Berry.

Ducele introduse în bisericile lui recent inventatele orgi cu pedală şi cumpără o jachetă nouă cu patru livre pentru cornetistul său, care cânta atât de frumos, încât să poată executa un solo înaintea lui Carol al V-lea. I se măcina praf de aur şi perle ca laxativ şi, în perioadele de repaus când i se luase sânge pentru a-i uşura efectele lăcomiei şi a unei tendinţe apoplectice, juca zaruri, jocul lui preferat. Într-o partidă îşi riscă mătăniile de coral pentru 40 de franci. Însoţit de lebedele, urşii şi tapiseriile sale se muta dintr-un castel în altul, ducând lucrări de artă pe jumătate terminate într-un loc pentru a fi terminate de alţii în alt loc, luând parte la procesiuni şi pelerinaje locale, vizitând mănăstiri, luând parte la culesul yiei toamna şi trimiţându-i ducesei odată în iunie mazăre nouă, cireşe şi 78 de pere coapte. Ţinea câini, căutând mereu alţii, indiferent de câţi avea, şi când auzea de o varietate neobişnuită a unui, ogar în Scoţia, obţinu un permis de liberă trecere de la Richard al II-lea pentru patru curieri călare care să facă dus-înto-s călătoria spre a-i aduce o pereche. Fondurile pentru a-şi satisface gusturile erau stoarse de la populaţia din Auvergne şi din Languedoc, unde a fost guvernator, prin cele mai grele biruri din Franţa timpului său, semănând ura şi mizeria care au dus

la revolta din Montpellier şi rechemarea lui. Cel mai mult a profitat de pe urma pedepsirii răscoalei Tuchinilor din 1383, când era din nou guvernator în locul lui Anjou. El nu dădu condamnări la moarte pentru conducătorii ei ci vându iertări şi impuse asupra comunelor o amendă enormă de 800.000 franci de aur, de patru ori mai mare decât putuse strânge Languedocul pentru răscumpărarea lui Ioan al II-lea. Urma să fie plătită printr-un bir fără precedent de 24 de franci de fum. Nepotolit şi neschimbat, ducele de Berry avea să continue să cheltuiască timp de 30 de ani până ce-şi va ruina toate domeniile pentru a-şi acoperi cheltuielile, şi muri insolvabil în 1416 la vârsta de 76 de ani.

Pe vremea când era aşteptat la Scheldt, avea 46 de ani, era vanitos, iubitor de plăceri, încăpăţânat, o pradă pentru paraziţi, mediocru ca inteligenţă şi spirit, salvat de la vulgaritate numai prin dragostea sa faţă de frumos. Poate că această pasiune de o viaţă era o reacţie faţă de trăsăturile sale urâte şi grosolane pe care le accentua în mod pervers; faţa cu nas turtit apare pe vase, peceţi, camee, tapiserii, panelele altarelor, vitralii, cărţile orelor. Conform unui vers popular, ducele dorea să se înconjoare „numai de nasuri turtite la curtea sa”. Ducele de Berry nu apăru la Scheldt până la 14 octombrie. Zilele se scurtau şi deveneau mai reci, canalul mai agitat. Între timp, la mijlocul lui septembrie, dezastrul lovi oraşul de lemn. Încărcat pe 72 vase, el era în drum de la Rouen spre Scheldt, când convoiul a fost atacat de o escadră engleză în largul portului Calais şi trei dintre vasele franceze au fost capturate împreună cu şeful tâmplărilor care răspundea de construcţia? Prea mari ca să poată intra în portul Calais, două dintre vase au fost remorcate spre Anglia şi secţiunile oraşului expuse la Londra spre groaza şi bucuria englezilor. Pentru francezi pierderea a fost o

prevestire.

Călugărul de la St. Denis, niciodată în dificultate când era vorba de semne rele, relată despre stoluri de corbi purtând cărbuni aprinşi pe care îi puneau pe şuri acoperite cu stuf, precum şi despre una din acele teribile furtuni, care apar în mod regulat în toate momentele întunecate ale cronicii sale şi care în acest caz, scoase din rădăcini cei mai înalţi copaci şi distruse o biserică printr-un trăsnet. În ziua când ducele de Berry sosi în sfârşit, elementele naturale „probabil mâniate de întârziere” aruncară marea într-un vacarm şi ridicară valuri „ca munţii de înalte” care scuturară corăbiile, fiind urmate de asemenea ploi încât părea că Dumnezeu a trimis un nou potop. Multe provizii care încă nu erau încărcate au fost distruse.

Trecură trei săptămâni fără nicio acţiune. În noiembrie căpitanii a 15 vase de invazie prezentară o listă cu motivele pentru care îmbarcarea la acea dată nu mai era posibilă. „Marea este cu adevărat blestemată; nopţile sunt prea lungi; prea întunecate, prea reci, prea ploioase, prea cu valuri mari; avem nevoie de lună plină; avem nevoie de vânt; pământurile Angliei sunt prea periculoase, porturile sunt nesigure; avem prea multe corăbii vechi, prea multe corăbii mici, ne temem că vasele mici pot fi scufundate de marile corăbii… /* Toate acestea fac aluzie la justificarea-unei decizii deja luate.

Imensa acţiune cu toate investiţiile în corăbii, arme, oameni, bani şi provizii a fost revocată, cel puţin pe timpul iernii. Marea armată se dezintegră şi plecă, proviziile perisabile au fost vândute flamanzilor la subpreţ, rămăşiţele oraşului demontabil date de rege ducelui de Burgundia, care le folosi la construcţii în propriul său domeniu. Dincolo de Canal, englezii jubilau.

Că ducele de Berry „n-avea nicio intenţie să plece în

Anglia „şi nu dorea ca expediţia să se urnească din loc era cunoscut în acel timp. De ambele părţi spori dorinţa pentru o pace negociată, deşi în fiecare ţară exista şi grupul prorăzboinic. Îndeosebi negustorii doreau să se termine acest „război inutil”, şi mulţi care recunoscură că el nu ducea nicăieri cereau pacea ca un pas spre terminarea schismei şi unirea a doi mari regi creştini împotriva turcilor. Indiferent dacă Berry s-a gândit sau nu în acest sens, era desigur îngrijorat de banii absorbiţi de război şi fusese în legătură cu ducele de Lancaster, care ar fi dorit ca ţara lui să facă pace cu Franţa pentru a fi liber să-şi urmărească ambiţiile sale în Castilia. Sub pretextul unor discuţii pentru pace, ducele de Berry şi ducele de Lancaster se întâlniseră pe la începutul anului, întâlnire din care ambii ieşiră mulţumiţi şi, un an mai târziu, Berry, ca văduv, negocia căsătoria cu fiica lui Lancaster, deşi aceasta nu s-a finalizat.

Filip cel Viteaz, chiar cu riscul de a lăsa regatul pe seama fratelui său ar fi avut posibilitatea să plece fără el dacă voinţa lui s-ar fi potrivit cu motto-ul care flutura pe catargul său. Însă se temea că, dacă pleca, ar fi fost posibil să izbucnească o nouă răscoală în Flandra. Drapelele proclamând „Nu aştept „au fost date jos dar el aşteptă totuşi. În acelaşi timp şi consiliul regal îşi arătă îndoiala în privinţa succesorului. Mult înainte de semnele rele cu corbii incendiatori şi furtunile care smulg copacii, un raport de la Avignon amintea „marea discuţie dacă regele va invada sau nu Anglia

Adevăratul fapt determinant a fost probabil reţinerea pe care o avea în faţa apei. Traversarea Canalului era un lucru nesigur, oricum cu atât mai rău când erai obligat să navighezi împotriva „teribilului vânt de vest” al acelui anotimp. Înainte de toate, se contura un ţărm ostil de cealaltă parte. În faţa acestei primejdii, invadatori

potenţiali, după ce au făcut pregătiri tot atât de grandioase ca cele din 1386, s-au întors – ca Napoleon sau Hitler. În tot timpul războiului din secolul al XIV-lea, englezii. aveau capete de pod aliate în Flandra, Normandia sau Bretania sau chiar propriile lor porturi la Calais şi Bordeaux. Lipsindu-i acest avantaj, Franţa nu întreprinse niciodată mai mult decât raiduri de pedepsire fără a încerca să cucerească teren. Nicio invazie* în ambele direcţii, a vreunui cap de pod ostil, care să reuşească* nu s-a întreprins între 1066 şi 1944.

Dacă teama era un motiv* ea nu a fost recunoscută. Invazia era considerată numai amânată până în anul următor, când urma să se întreprindă o versiune mai mică sub comanda conetabilului şi a baronului de Couey, în martie 1387, Carol al VI-lea făcu o vizită ceremonială la Coueyle-Château, în parte pentru a discuta despre planuri, după cum arată documentul rămas şi care se referă la proviziile pentru „o armată” cu care baronul de Couey urma să plece în Anglia. Fără îndoială că şi vizita regelui urmărea interesul coroanei pentru domeniul Couey. De data aceasta niciun poet al curţii n-a consemnat evenimentul, însă o infracţiune măruntă comisă în cursul vizitei a dat la iveală una din scrisorile regale de iertare care sunt ferestre spre viaţa săracilor.

Un oarecare Baudet Lefèvre, „un om sărac cu mulţi copii”, luă de la castel două tăvi de cositor folosite pentru a-i servi regelui masa, le ascunse sub tunică şi se duse la un han din oraş unde a fost văzut de un sergent al „dragului şi iubitului nostru văr, baronul de Couey”, care-l întrebă „Ce faci aici?” Baudet răspunse „Mă încălzesc”. În timp ce vorbea, sergentul văzu tăvile şi-l arestă. Fu dus la închisoare la castel, unde se constată că mai luase şi o tavă de argint aurită gravată cu însemnele regelui. „Ar fi murit în închisoare, însă deoarece am fost imploraţi cu umilinţă

să-i dăm iertarea şi să-l graţiem deoarece numitul Baudet a dus totdeauna o viaţă cinstită, fără să vorbească ce nu trebuie şi fără să fi comis vreo altă faptă rea ne bucură să-i acordăm graţia şi îndurarea noastră”, şi să achitam, eliberăm şi să-l iertăm pe petiţionar, acum şi în viitor prin „graţia şi autoritatea noastră regală” de toate jignirile, amenzile, pedeapsa civilă şi penală pe care le-ar fi îndurat şi a-i restitui lui şi bunei lui soţii toate tunurile şi să facem cunoscute acestea tuturor funcţionarilor juridici din regiune şi locţiitorilor sau succesorilor lor acum şi în viitor”.

Că toate acestea erau cerute în numele regelui pentru furtul a trei tăvi – şi cuvântul *furt* nu este folosit în document – sugerează, dincolo de o simplă prolixitate, grija de a-l arăta pe rege ca ocrotitor al celor săraci.

În mai, la două luni după vizita regelui, Enguerrand de Coucy luă parte la o întâlnire a Consiliului regal cu amiralul de Vienne, Guy de la Tremoille reprezentând Burgundia, Jean le Mercier, ministrul regelui şi alţii pentru a conferi despre noua invazie a Angliei. Conform călugărului de la St. Denis, plecarea „ruşinoasă” a regelui şi nobililor de la Scheldt a lăsat o impresie dureroasă asupra tuturor francezilor, astfel că s-a simţit nevoia să se şteargă impresia dându-se o lovitură puternică Angliei şi „să se comită acolo toate excesele unui duşman asupra altui duşman”. Planul de cucerire se transformase evident în ceva mai aproape de un fel de raid.

Expediţia urma să fie împărţită în două: o parte comandată de conetabil care să plece din Bretania şi cealaltă, comandată de amiral, Enguerrand de Coucy şi contele Waleran de St. Pol, care să plece din Harfleur, în Normandia. Obiectivul lor era Dover. Trebuiau să ia 6.000 de soldaţi, 2000 de arbaletieri, 6.000 de „alţi războinici”, destulă hrană pentru trei luni, inclusiv fân şi ovăz pentru

cai şi armuri în stare bună. Intenţiile erau desigur reale, deoarece în iunie la Soissons pe Aisne un vas al lui de Coucy a fost încărcat cu alimente, vase, ustensile de bucătărie, lenjerie de pat, arme şi corturi care trebuiau livrate la Rouen. Seniorii de Coucy, de Vienne şi alţii erau la Harfleur în timpul acesta. Raidurile pe coasta de la Calais, conduse de focosul Sir Harry Percy, numit „repezitul”, nu reuşiră să împiedice pregătirile deoarece Percy atacă spre nord, în direcţia greşită. Se fixă ziua plecării, toate proviziile fură încărcate, toţi oamenii primiră salariile pentru 15 zile şi „călătoria era atât de înaintată încât s-a crezut că nimic nu poate s-o zădărnicească”. Uneltind cât se poate de bine pentru a interveni, englezii îşi găsiră omul de data aceasta în conspiratorul cronic, Jean de Montfort, duce de Bretania. Pentru a determina unde era Monty fort într-un anumit moment, având în vedere că el încerca să-şi menţină echilibrul între Anglia şi Franţa, îţi trebuia măiestria unui vrăjitor. Deoarece în fiecare ţară se formară grupuri politice opuse, problema sa deveni mai complicată şi sforile mai încurcate. Nu-i de mirare că, după cum se spunea, el era un suveran căruia îi dădeau uşor lacrimile.

Unul din sentimentele sale constante era ura pentru concetăţeanul şi supusul lui, Olivier de Clisson, conetabil al Franţei. Sentimentul, care era reciproc, nu-l împiedică pe Montfort să facă un tratat cu Clisson în 1381 prin care „luând în consideraţie perfecta dragoste şi afinitate pe care o avem pentru dragul şi iubitul nostru văr şi vasal, *Messire* Olivier, *Seigneur* de Clisson, conetabil al Franţei… promitem să fim un stăpân bunsincer şi binevoitor pentru numitul senior şi să-i păzim onoarea şi condiţia persoanei sale”. Olivier promise loialitate reciprocă ca vasal. Dragostea şi afinitatea lui Jean de Montfort se transformă în furie clocotitoare când Olivier de Clisson aranjă o

căsătorie între fiica sa şi Jean de Penthièvre, fhji defunctului rival al lui Montfort, Charles de Blois, şi acum moştenitor al ducatului, în acea vreme Jean de Montfort neavând fii.

Prin diverse presiuni şi oferte, Anglia insistă asupra ducelui de Bretania de a întreprinde o acţiune pentru a împiedica invazia franceză. În acelaşi timp, el era implicat şi cu ducii de Burgundia şi de Berry. Ca văr al ducesei de Burgundia, el era legat de soţul ei prin spiritul de castă care însoţea automat înrudirea prin căsătorie. În mai 1387 el încheie un tratat personal cu ducele de Berry. Un interes comun împărtăşit cu ambii fraţi era ostilitatea împotriva conetabilului.

După cum prevăzuse baronul de Coucy, funcţia de conetabil făcea duşmani, între care veneau în mod firesc în primul rând unchii regelui. Orice ocupant al funcţiei era o figură a cărei putere avea posibilitatea de a ameninţa puterea lor, şi personalitatea lui Clisson stimula antagonismul încă şi mai mult din cauza averii lui. El avea un venit de 24.000 de franci pe an de pe urma funcţiei de conetabil, achiziţionând feude, construindu-şi un palat la Paris şi împrumutând tuturor bani: regelui, ducesei de Anjou, ducelui de Berry, lui Bureau de la Rivière şi 7500 de florini papei în 1384. Când datornicii întârziau cu restituirear-ea de obicei, el îşi putea îngădui să prelungească împrumutul *ÿi* să aibă un profit mai mare din gajuri şi dobândă.

În iun. le 1357, războinicul chior a fost prins de Mont* fort într-O lovitură tot atât de senzaţională şi foarte asemănătoare cu atacul asupra lui Bernabò, deşi nu atât de perfectă. Montf ori convocă un pai lament la Vannes la care erau obligaţi să ia parte toţi nobilii bretoni. În timpul discuţiilor, el îl trată pe Olivier de Clisson cu cea mai mare amabilitate şi după aceea îl chemă la masă sH invită, cu

anturajul lui să-i viziteze noul castel Hermine de lângă Vannes, Afabil, Montfort conduse pe oaspeţii săi prin toată clădirea, vizitară pivniţele pentru a gusta vinurile şa ajungând la intrarea dooj anului spuse: „Messire Olivier, nu cunosc pe partea aceasta a mării pe niciunul care să ştie mai multe despre fortificaţii ca voi; de aceea vă rog să urcaţi scara şi să vă daţi părerea asupra construcţiei turnului şi, dacă există greşeli, voi porunci să fie îndreptate conform sfatului vostru.

„Cu dragă inimă, Monseigneur „răspunse Clisson, „vă voi urma”.

„Nu, domnule, mergeţi singur” răspunse ducele, spunând că, în timp ce conetabilul va inspecta, el se întreţine cu baronul de Laval, cumnatul lui Clisson. Deşi Olivier de Clisson n-avea niciun motiv să se încreadă în gazda lui el se bază pe faptul că era musafir. Urcă deci scara şi, în momentul când intră în sala de la primul etaj, un corp de soldaţi l-au prins şi Dau închis, punându-i trei lanţuri grele în timp ce în tot castelul alţi oameni închideau uşile şi porţile cu zgomot. Ca acest sunet, „sângele lui Caval îi. Îngheţă în vine” şi se uită la duce care „se înverzi ca o frunză”. „Pentru Dumnezeu, monseigneur”, strigă Lavai, „ce faceţi? Să nu-i faceţi rău cumnatului meu; conetabilul!”

„Urcă-te pe cal şi pleacă de aici” îi răspunse Montfort. „Ştiu eu ce trebuie să fac”. Caval refuză să plece fără conetabil. În acel moment altcineva din grupul lui Clisson, Jean de Beaumanoir, veni în grabă. Montfort, care-l ura şi pe acesta, îşi scoase pumnalul şi repezindu-se la el ca apucat, strigă „Beaumanoir, vrei să fii ca stăpânul tău?” Beaumanoir spuse că ar fi o onoare pentru el. „Vrei să fii ca el?” strigă ducele furios şi când Beaumanoir răspunse că da, Montfort strigă „Ei bine, atunci îţi voi scoate un ochi!” Cu o mină tremurătoare ţinu pumnalul în faţa

ochilor lui, însă nu putu să-l împlânte. „Pleacă! Pleacă!” strigă răguşit. „Nu vei avea o soartă nici mai bună nici mai rea ca el” şi porunci oamenilor lui & a-l târască pe Beauman. oir într-o celulă a închisorii unde-l puseră „de asemenea, în lanţuri.

Laval rămase alături de duce toată noaptea, încercând prin rugăminţi să-l convingă să nu fie omorât Clişson. De trei ori Jean de Montfort porunci să i se taie capul sau să-l lege într-un sac şi să-l înece şi de două ori gărzile. îi scoaseră conetabilului lanţurile pentru a executa ordinul. De fiecare dată Lavai, în genunchi, reuşi în ultimul moment să-l convingă pe ducele cuprins de frământări, amintindu-i cum el şi Clisson fuseseră crescuţi împreună, cum luptase Clisson la Auray pentru cauza lui, cum dacă-l omora, după ce l-a invitat la masă şi la castelul lui ca musafir, „niciun prinţ nu va fi mai dezonorat ca voi... detestat şi urât de toată lumea”. Dacă l-ar ţine pe Olivier de Clisson. numai pentru răscumpărare, ar putea câştiga sume mari şi. oraşe şi castele, pentru care chiar Laval se punea chezaş.

La această propunere, Jean de Montfort în sfârşit reacţionă, N-avea nevoie de nicio garanţie, nici de garant, ci de 10. O, 600 de franci bani gheaţă, şi să predea locţiitorilor lui două oraşe şi trei castele, inclusiv Josselin, casa lui Clisson, pentru ca să fie eliberat conetabilul. Olivier de Clisson nu avu de ales, trebui să semneze condiţiile şi să rămână încarcérât în timp ce Beaumanoir a fost trimis să strângă banii, „Şi dacă aş spune că asemenea lucruri s-au petrecut şi n-aş spune deschis totul a scris Froissart, „ar fi q cronică dar nu o istorie”.

Întrucât îngrijorarea faţă de dispariţia conetabilului s-a răspândit cu repeziciune, s-a crezut în mare parte că fusese omorât şi s-a presupus imediat că întreaga expediţie în Anglia era „pierdută şi distrusă”. La Harfleur,

Coucy, Vienne şi St. Pol crezură de cuviinţă să nu continue expediţia fără Olivier de Clisson, chiar după ce s-a aflat că el era în viaţă. Fapta teribilă a ducelui stăruia în toate minţile şi insulta la adresa regelui, reprezentată de capturarea conetabilului, devenise prioritară faţă de un act de război împotriva Angliei. Expediţia cu toate vasele, proviziile şi războinicii ei a fost abandonată ea înainte şi cu o atât de mare uşurinţă încât se pune întrebarea dacă nu cumva întreruperea fusese binevenită. Dacă lovitura era menită să împiedice invazia, a fost un succes total, dar nu şi pentru Jean de Montfort căruia îi lipsea voinţa de granit a lui Gian Galeazzo.

Ca şi schisma din sânul Bisericii, ca şi brigandajul cavalerilor, ca şi comportamentul lumesc al călugărilor, actul lui Montfort distrugea principii fundamentale. A stârnit consternare. Cavalerii şi scutierii îşi spuneau unul altuia îngrijoraţi „Nimeni nu mai trebuie să se încreadă în vreun prinţ de când ducele i-a înşelat pe aceşti nobili”. Ce va spune regele francez? Desigur niciodată nu a existat un caz atât de ruşinos în Bretania sau în altă parte. Dacă un cavaler sărac ar fi făcut o astfel de faptă, ar fi fost dezonorat pentru totdeauna. În cine să se încreadă un om dacă nu în seniorul lui? Şi acest senior ar trebui să-l susţină şi să-i facă dreptate!” La eliberarea sa, Clisson, cu numai doi paji, galopă direct spre Paris cu o astfel de furie ca să capete satisfacţie, încât se spune că a făcut 150 de km. Într-o zi şi a ajuns în capitală după 48 de ore. Regele, simţind că onoarea lui este legată de cea a conetabilului său, era nerăbdător să ia măsuri, însă unchii lui, care încă îl tutelau, nu erau chiar atât de nerăbdători. Ei păreau să fie indiferenţi faţă de pierderile lui Clisson, spunându-i că ar fi trebuit să fi fost mai prevăzător când a acceptat invitaţia ducelui de Bretania, în special în ajunul îmbarcării spre Anglia, şi potoliră toate propunerile de acţiune

războinică împotriva ducelui. Din această cauză, apăru în guvern o disensii-le între unchii regelui pe de o parte, şi conetabilul – sprijinit de Coucy, Vienne, Rivière, Mercier şi fratele mai mic al regelui – pe de altă parte. Seniorul de Coucy susţinea că regele trebuie să ia cunoştinţă şi să-i ceară lui Jean de Montfort să restituie ce a luat. Unchii, deja geloşi pe influenţa lui Olivier de Clisson asupra regelui şi pe relaţiile sale strânse cu baronul de Coucy şi contele de Rivière, nu doriră nicio acţiune majoră care să-i sporească prestigiul. În mijlocul crizei apăru o nouă criză.

Un tânăr exhibiţionist turbulent, ducele de Guelders, îi trimise prin soli lui Carol al VI-lea o surprinzătoare şi insolentă provocare, anunţând că este aliatul lui Richard al II-lea şi de aceea un duşman pregătit să „vă sfideze pe voi care vă numiţi regele – Franţei”. Scrisoarea lui era adresată pur şi simplu lui Carol de Valois. Acest gest de fanfaronadă al unui mărunt prinţ german, conducătorul unui teritoriu îngust între Meuse şi Rin, uimi curtea deşi avea o explicaţie. Ducele de Guelders acceptase de curând plata pentru a se declara vasalul regelui Angliei şi provocarea sa adusă regelui, fără îndoială inspirată de englezi, era menită să producă necazuri.

Carol era încântat de ocazia cavalerească. Îl umplu pe sol cu daruri şi aşteptă cu nerăbdare să răspândească gloria numelui său într-o luptă personală, „văzând noi şi îndepărtate ţări”. Trebuind să facă faţă la două provocări deodată, cea a Bretaniei în vest şi a lui Guelders la est, Consiliul dezbătu multă vreme calea ce o avea de urmat. Unii se gândiseră să considere gestul lui Guelders ca pură „fanfaronadă” şi să-l ignore, însă din nou baronul de Coucy se referi la demnitatea nu atât a coroanei cât a nobililor. El susţinu cu tărie în Consiliu că dacă regele suportă ca astfel de insulte să treacă nerăzbunate, ţările străine i-ar* desconsidera pe nobilii francezi deoarece ei sunt sfetnicii

regelui şi au jurat să-i păzească onoarea. Probabil că s-a gândit că Franţa trebuia să facă ceva după ce a abandonat de două ori atacul împotriva Angliei. Faptul că el însuşi părea să sufere din cauza acestei provocări i-a impresionat pe ascultători şi ei au fost de acord că „el înţelege pe germani mai bine ca oricare altul din cauza disputelor lui cu ducii de Austria”.

De data aceasta Coucy era aliatul lui Filip cel Viteaz, care sprijinea puternic o campanie împotriva lui Guelders în propriul său interes. Între Flandra şi Guelders se întindea ducatul Brabant în ale cărui afaceri Filip, cu gândul la expansiune, era profund implicat.

Încurajând entuziasmul regelui, el angajă Franţa în războiul cu Guelders, însă consiliul insistă să se clarifice întâi chestiunea *jeu* Bretania deoarece, spuseră ei, dacă regele şi nobilii lui ar merge să se lupte cu Guelders, Montfort ar putea deschide calea englezilor.

Contele de Rivière şi amiralul de Vienne, trimişi să trateze cu Jean de Montfort, întâmpinară un refuz ursuz de a se supune. Ducele a spus numai că nu-i părea rău de nimic din ceea ce a făcut conetabilului, decât de un singur lucru: că l-a lăsat să plece viu. Nici nu acceptă el să ceară scuze pentru că a capturat un musafir, „deoarece un bărbat trebuie să-şi surprindă inamicul unde poate”. Urmară mai multe luni de tărăgănări şi frământări în toate grupările în timp ce Enguerrand de Coucy insista în Consiliu la fiecare întârziere. Anul se termină fără să aducă vreo schimbare, dar luând cu el pe fostul provocator de necazuri, vipera zbârcită, Carol de Navarra.

După o ultimă încercare de otrăvire, de data aceasta a ducilor de Burgundia şi de Berry, Carol de Navarra muri în împrejurări îngrozitoare. Bolnav şi îmbătrânit înainte de vreme, la 56 de ani, era chinuit de friguri şi frisoane şi, la recomandarea doctorilor, dormea învelit peste noapte în

pânză îmbibată în rachiu pentru a-i încălzi trupul şi a-l face să transpire. Pentru ca pânza să stea pe loc, feşele fură cusute ca un fel de giulgiu şi se aprinseră într-o noapte de la luminarea valetului, când acesta se aplecase să taie o aţă. Carol de Navarra urla de durere pe când feşele îmbibate cu rachiu ardeau în jurul corpului lui; mai trăi două săptămâni fără ca doctorii să poată să-i aline groaznicele dureri.

În anul următor consiliul hotărî să-l trimită la Montfort pe Coucy, ca fost cumnat, pentru a-l îndupleca. Se considera că nimeni altcineva nu i-ar fi mai agreabil lui Jean de Montfort, nici „cu o greutate mai mare”; cu el se vor mai duce contele de Rivière şi Jean de Vienne, constituind o misiune de „trei seniori foarte inteligenţi”. Anunţat că sosesc, Montfort înţelese din prezenţa baronului de Coucy ce greutate avea problema. îl salută cu afecţiune, îi propuse să meargă la vânătoare, îl conduse până în camera lui, „sporovăind şi discutând despre multe chestiuni indiferente cum fac seniorii care nu s-au văzut de multă vreme”. Când se ajunse la problema în cauză, nici chiar faimoasa putere de convingere a lui Coucy, nici „cuvintele frumoase şi blânde” nu-l mişcară. Stătu la o fereastră şi se uită afară în linişte, timp îndelungat, apoi se întoarse şi spuse: „Cum se poate hrăni o iubire dacă nu mai este nimic decât ură? w, şi repetă că-i părea rău numai că-l lăsase pe Olivier de Clisson în viaţă.

Au fost necesare două vizite şi argumentele cele mai rezonabile şi mai elocvente ale lui Enguerrand de Coucy şi aluziile cele mai pline de tact asupra poziţiei slabe a lui Jean de Montfort – deoarece avea puţin sprijin de la supuşii săi – pentru a îndeplini acest obiectiv. După ce l-a convins pe Montfort să dea înapoi lui Clisson castelele, a fost trimis din nou să obţină restituirea tuturor banilor şi, cel mai greu din toate, să-l împingă, să-l linguşească şi să-l

tragă pe duce la Paris pentru judecată. Dorind cu disperare să-l evite pe Clisson, Montfort prezentă o mie de scuze, însă cu ajutorul ducelui de Burgundia, dornic acum să se ajungă la o înţelegere, el a fost, convins. Pentru ca să nu-i fie teamă că va fi asasinat, Coucy îl convinse să meargă până la Blois unde îl vor întâmpina unchii regelui. Cu liberă trecere de la rege, păzit de propria sa oaste de 1200 de oameni, Jean de Montfort se aventură în susul Loarei într-o flotilă de şase vase şi, în iunie 1388 ajunse în cele din urmă la porţile Luvrului. Restituirea averii lui Olivier de Clisson şi iertarea din partea regelui erau deja pecetluite cu obişnuita formulă de reconciliere în care ducele şi conetabilul jurau să fie „bun şi loial” suveran şi respectiv vasal şi, uitându-se unul la celălalt, băură din aceeaşi cupă în semn de „dragoste şi pace”.

În semn de apreciere, Coucy primi de la rege o Biblie franceză şi de la istorie, prin Froissart „un tribut memorabil. „Şi am cunoscut patru seniori care erau cei mai amuzanţi din toţi pe care i-am cunoscut, ei erau ducele de Brabant, Contele de Foix, contele de Savoia şi în special, seniorul de Coucy, pentru că el era cel mai curtenitor şi mai convingător senior din toată creştinătatea… cu cele mai bune obiceiuri. Aceasta a fost faima pe care a avut-o printre toţi seniorii şi doamnele din Franţa, Anglia, Germania şi Lombardia şi în toate locuirile unde era cunoscut, deoarece în vremea sa călătorise mult şi văzuse o mare parte din lume, şi mai avea o înclinaţie firească spre politeţe”.

Cu aceste talente, Coucy l-a îngenuncheat pe cel mai turbulent vasal, după Carol de Navarra.

Capitolul 21 Iluzia se destramă

Dublul eşec al invaziei franceze în Anglia şi, în tabăra engleză, eşecurile succesive ale raidurilor ducilor de Buckingham şi de Norwick dădură la iveală falsitatea

pretenţiilor cavalereşti. La aceasta s-a adăugat şi jignirea adusă cavalerilor austrieci, care au fost măcelăriţi în 1385 de către elveţieni, oameni de rând, la Sempach într-o bătălie care a inversat verdictul de la Roosebeke.

Austriecii, aşteptându-se să repete masacrul francez al „ticăloşilor din clasa nerăzboinică, descălecaseră ca să lupte pe jos cum făcuseră francezii în Flandra. Însă elveţienii erau flexibili şi rapizi în mişcări, tocmai opusul liniei strânse care a provocat înfrângerea flamanzilor. Când soarta se întoarse împotriva austriecilor, rezervele lor călare fugiră de pe câmpul de bătaie fără să se angajeze în luptă, aşa cum făcuse batalionul ducelui de Orléans la Poitiers. Din cei 900 de oameni ai avangărzii, zăceau pe câmpul de bătaie la sfârşitul luptei aproape 700 de cadavre, inclusiv cel al ducelui Leopold.

Ce le lipsea cavalerilor de la sfârşitul secolului al XIV-lea era inovaţia. Neîndepărtându-se de la forma tradiţională ei puneau puţin sau de loc preţ pe tactica de luptăm când toţi cei din nobilime erau luptători prin funcţie, profesionalismul nu era mai mare ci mai mic. Cavalerismul nu-şi dădea seama că era în declin, sau dacă-şi dădea seama se ţinea şi mai pătimaş de forma exterioară şi de riturile strălucitoare pentru a se convinge că ficţiunea era încă realitate. Observatorii din afară, totuşi, deveneau din ce în ce mai critici cu cât ficţiitnea devenea din ce în ce mai neplauzibilă. Trecuseră deja 50 de ani de la începutul războiului cu Anglia şi 50 de ani de război distrugător nu puteau să nu diminueze prestigiul unei clase de războinici care nu putea nici câştiga, nici face pace, ci doar să aducă necazuri şi mizerie poporului. Deschamps îşi bătu joc în mod deschis de aventura din Scoţia într-o lungă baladă cu refrenul „Acum nu eşti pe Grand Pont din Paris”:

Tu, care eşti gătit ca un mire

Tu, care vorbeşti atât de frumos când eşti în Franţa

Despre faptele pe care le vei face.

Te duci să cucereşti ce-ai pierdut:

Ce-i aceea? Faima care atât de mult timp A cinstit ţara ta.

Dacă încerci să o recucereşti în bătălie Arată-ţi vitejia, nu hainele fanteziste…

Nu eşti acum pe Grand Pont din Paris

Nici Mézières, scriindu-şi al său *Songe du vieil Pèlerin* în 1388, nu-şi reţinu dispreţul, cum nici Honoré Bonet nu şi-a reţinut reproşurile. Deoarece cavalerii au câştigat o victorie „prin mâna lui Dumnezeu la Roosebeke împotriva unei mulţimi de scărmănători şi ţesători, sunt vanitoşi şi se cred egalii strămoşilor lor, regele Arthur Charlemagne şi Godefrey de Bouillon. Din toate regulile războiului scrise de asirieni, evrei, romani, greci şi toţi creştinii, aceşti cavaleri francezi nu deţin nicio zecime, deşi ei cred că nu sunt cavaleri în lume mai curajoşi ca ei”.

Hainele la modă ale nobililor, gustul lor pentru lux, dormitoarele separate unde se închideau până la prânz, paturile moi, băile parfumate şi tot confortul din timpul campaniei erau citate ca mărturie a vieţii dulci pe care o duceau cavalerii. După cum Jean Gerson, cancelar al Universităţii, remarca sarcastic câţiva ani mai târziu, romanii din antichitate „nu-şi purtau cu ei trei sau patru cai de povară şi care pline cu haine, bijuterii, covoare, încălţări, pantaloni şi corturi duble. Ei nu purtau cu ei sobe de fier sau alamă pentru a-şi coace plăcintele”.

Mai mult decât paturile moi şi înfumurarea, eşecul moral al cavalerismului provoca o vie consternare. În locul trubadurilor glorificând cavalerul ideal şi dragostea ideală în epopei romantice, moraliştii deplângeau acum în satire şi alegorii, ea şi în tratate didactice, ceea ce a devenit cavalerul – jefuitor şi agresor mai curând decât apărător ai dreptăţii. În a doua jumătate a secolului nu se mai

compuneau *chansons de gestes* şi, în acelaşi timp, dispăruseră acele *fabliaux* desfnnate. Cauza nu trebuie să fi fost atât de mult decăderea idealului cât o decădere misterioasă a spiritului literar. Viciile, nebuniile şi ciudatele dezordini ale timpului cereau moralizare, deşi, în chip ironic, glorificarea cavalerismului de către Froissart în propria sa imagine este cea care durează.

În Italia, plângerile aveau altă sursă: cavalerismul era separat de nobilime… Cu câţiva ani în urmă”, se lamenta Franco Sacchetti la sfârşitul secolului, „brutarii, torcătorii, cămătarii, zarafii şi escrocii deveneau cavaleri. De ce are nevoie un funcţionar oficial să fie cavaler când e trimis să conducă un oarecare orăşel de provincie?… Cum ai decăzut, nefericită, demnitate! Din lunga listă de obligaţii cavalerişti, pe care din ele o îndeplinesc aceşti cavaleri ai noştri? Aş vrea să vorbesc despre aceste lucruri pentru ca cititorul să vadă că a murit cavalerismul.

Dacă tonul lui Sacchetti era nemulţumit, el era împărtăşit de mase largi. Cu regatele Franţei şi Angliei conduse de minori şi pradă dezbinării, cu noul împărat Venceslav care se dovedi a fi un beţiv şi o brută, cu Biserica împărţită între doi papi, fiecare cât se poate de departe de sfinţenie, nicio strălucire a clasei conducătoare nu putea acoperi mânjirea ei. Baronul de Coucy avea dreptate în ce priveşte pierderea prestigiului, chiar dacă remediul său urma să înrăutăţească lucrurile.

Campania împotriva Guelders-ului din septembrie-octombrie 1388, dovedi că haosul era o boală militară mult înainte ca să fi fost creat cuvântul. Se făcură mobilizări pentru expediţie la o scară care depăşea toate proporţiile faţă de o cauză atât de măruntă sau eventualele câştiguri. Datorită relaţiilor sale din Bar şi Lorena, care erau în drum, şi cunoaşterii terenului, Enguerrand de Couey a fost desemnat să recruteze pe seniorii din regiune şi să

organizeze campania. Ruta preferată era prin Brabant, însă oraşele şi nobilii acestui ducat atraseră atenţia că nu vor admite niciodată trecerea unei armate franceze, deoarece ar aduce mai multe daune moşiilor lor, „decât dacă ar fi duşmanul în ţară”.

Se luă o hotărâre de forţă majoră, şi anume aceea de a merge direct prin pădurea întunecată şi ameninţătoare din

Ardeni pe unde, după cum remarcă Froissart cu îngrozită inexactitate, nu trecuse niciodată vreun călător”. Pentru aceasta era nevoie de a trimite cercetaşi care să găsească drumul, urmaţi de o forţă de 2500 oameni pentru a face un drum, o sarcină aproape la fel de dificilă ca şi oraşul demontabil. Costul a fost acoperit de o taxă triplă pe sare şi vânzări pentru un scop greu de acceptat ca „apărare a regatului. Poate că din această cauză i se ceruse baronului de Coucy să recruteze în numele său, ca şi cum mai curând ar fi fost vorba de o altă expediţie împotriva Hapsburgilor, decât în numele regelui.

Condusă de Enguerrand de Coucy* o avangardă de 1.000 de lăncieri începu marşul, urmată de rege şi de corpul principal cu „12.000” de căruţe pentru bagaje, neţinând seama şi de animalele de povară, în timp ce era pe drum, Coucy a fost detaşat pe neaşteptate într-o misiune la Avignon pentru un scop neînregistrat dar probabil în legătură cu planul care continua să-i obsedeze pe francezi de a cuceri Roma pentru Clement. El se întoarse – „spre marea bucurie a întregii armate* – într-o lună, ceea ce, considerând că parcursese aproape 800 km numai dus, a însemnat o călătorie deosebit de rapidă.

La Guelders au fost puţine bătălii şi nicio glorie. Campania se transformă în negocieri, corturile erau ude din cauza ploilor de vară, proviziile se stricară din cauza umezelii, alimente erau puţine în ciuda unei ţări bogate.

Întoarcerea, după ce onoarea fusese satisfăcută printr-o scuză negociată a ducelui de Guelders, a fost îngrozitoare, sub o ploaie necontenită. Drumurile erau noroioase, caii se împiedicau de buşteni şi pietre alunecoase, oamenii se înecau în râurile umflate de ploi iar carele cu pradă au fost luate de apă. Cavalerii, scutierii şi marii seniori se întoarseră fără mândrie sau vreun avantaj, mulţi dintre ei bolnavi şi epuizaţi, şi condamnându-l pe ducele de Burgundia, pentru ale cărui ambiţii în Brabant îl făceau, în mod corect, răspunzător. Seniorului de Coucy pare să nu i se fi „adus vreo vină, cum nu i se adusese niciodată, nici cu ocazia revoltei din Paris, De la începutul domniei, guvernarea unchilor dusese ţara la ruină din cauza cheltuielilor făcute pentru nişte proiecte grandioase care sfârşiră cu nimic. Odată cu Guelders-ul, încrederea în ei luă sfârşit. Faptul că se ştia că se guvernează prost reiese din semnele rele şi incidentele puse în scris de către un cronicar scrupulos cum era călugărul de la St. Denis. În timp ce se aduna armata pentru Guelders, relatează el, un sihastru făcu tot drumul din Provenţa pentru a spune regelui şi unchilor lui că un înger îl trimisese să-f-avertizeze că trebuie să se poarte mai blând cu supuşii lor şi să le uşureze povara birurilor şi subsidiilor. Nobilii de la curte îşi bătură joc ele sihastru pentru sărăcia lui şi rămaseră surzi la sfatul lui şi, deşi tânărul rege îl trată cu blândeţe şi se arătă dispus să-l asculte, unchii regelui îl trimiseră înapoi şi triplară birurile.

Satira lui Deschamps deveni mai caustică după campania din Guelders la care participase personal şi se îmbolnăvise, ca şi ceilalţi, de un „curent intestinal”. Militarii nu-şi găsesc cel mai bun prieten în persoana unui corespondent de război care suferă de dizenterie. De-a lungul mai multor balade, tema lui Deschamps nu este decât o comparaţie nefavorabilă cu cavalerii din trecut. Ei

căpătaseră îndrăzneală printr-o îndelungată ucenicie şi antrenament, călărind distanţe mari, antrenându-se în lupta corp la corp şi la aruncarea pietrelor, urcarea pe scări pe fortăreţe şi lupta cu spada şi scutul. Acum tinerii îşi bat joc de antrenament şi-i numesc pe cei care vor să-i instruiască nişte. Iaşi. Ei îşi petrec tinereţea cu mâncatul şi băutura, cheltuind şi împrumutând bani, „lustruindu-se ca fildeşul… toţi nişte paladini”. Ei dorm până târziu în aşternuturi albe, cer vin când se trezesc, mănâncă prepeliţe şi claponi graşi, îşi piaptănă părul, nu ştiu nimic despre administrarea moşiilor, şi nu au altă grijă decât strângerea banilor. Sunt aroganţi, necredincioşi, slăbiţi din cauza lăcomiei şi desfrâului şi nepotriviţi pentru meseria armelor, „cea mai grea din lume”.

Condamnându-i pe de o parte pentru moliciune şi indolenţă, Deschamps, pe de altă parte îi critică aspru pentru nepăsare, imprudenţă şi judecată proastă. În lucrarea sa *Lay de Vaillance*, ei nu ascultă de ordine, nu pun sentinele de noapte sau cercetaşi, nu acoperă pe cei din prima linie, lasă ca proviziile şi căruţele să fie capturate. „Când lipsea pâinea într-o zi sau ploua dimineaţa, ei strigau «Armata va muri de foame»” şi „când lăsau ca proviziile se strice pe pământ, ei voiau să se întoarcă”. Pornesc iarna, atacă nepăsători în anotimp nepotrivit, niciodată nu ascultă sfatul celor mai în vârstă până nu-i ameninţă pericolul, se plâng cru voce tare când au necazuri şi se lasă înfrânţi. „Din cauza nepăsărilor nebuneşti, asemenea armate trebuie dispreţuite”.

Deschamps critică, însă nu este un susţinător al schimbărilor fundamentale sau al infuziei de sânge proaspăt în nobilime. El simpatizează burghezia, deplânge nedreptatea faţă de ţăran şi scrie balade proslăvindu-i pe Robin şi Margot de la ţară pentru dragostea lor pentru Franţa, însă denunţă pe ţăranii care vor să devină scutieri

şi să se îndepărteze de la munca câmpului. „Astfel de potlogari trebuie aduşi în faţa justiţiei şi făcuţi să rămână în clasa lor”.

Toată societatea este înfăţişată coruptă în lucrarea lui Mézières *Visul bătrânului pelerin*. Ca şi lucrarea lui Langland *Viziunea plugarului Piers*, este un ghid alegoric al necazurilor epocii şi, în plus, o rugăminte pentru „reformarea întregii lumi, întregului creştinism şi îndeosebi a regatului Franţei”. Pelerinul Dorinţă Arzătoare şi sora lui, Buna Speranţă, călătoresc prin lume pentru a vedea dacă omenirea este pregătită pentru întoarcerea Reginei Adevărului cu slujitoarele ei Pacea, îndurarea şi Dreptatea, absente de multă vreme de pe pământ. Mesajul lui Mézières era urgent, conştiinţa relelor fapte, profundă, pronosticul său cât se poate de sumbru.

Parcă drept răspuns, Carol al VI-lea îi înlătură pe unchii săi când împlini 20 de ani şi-şi asumă completa suveranitate îndată ce s-a întors de la Guelders în 1388. Cardinalul de Laon, cu rangul de prelat, propuse moţiunea la o adunare a Consiliului. Câteva zile mai târziu, el se îmbolnăvi şi muri, „scăpând de furia şi ura unchilor regelui” bănuiţi că l-au otrăvit.

Mai târziu, Olivier de Clisson s-a lăudat în faţa unui trimis englez că el a fost acela care l-a făcut pe Carol al

VI-lea „rege şi stăpân al regatului său şi scoase guvernarea din mâinile unchilor lui”. În afară de duşmănia personală a lui Clisson, în acel timp Coucy şi alţii din consiliu erau nerăbdători să ridice de pe coroană şi de pe umerii lor povara nepopularităţii ducilor. Totuşi, persoana cea mai interesată era fratele mai mic al regelui, mai deştept, mai dinamic şi moştenitor prezumtiv, Ludovic, duce de Touraine, care va deveni mai cunoscut în curând sub titlul de ducele de Orléans.

Începând cu 1389, Ludovic de Orléans îl înlocui pe

ducele de Burgundia în Consiliul regal şi, pentru tot restul vieţii sale scurte şi pline de evenimente, deja pe jumătate trăită, urma să joace un rol major în afacerile franceze, legate îndeosebi de Coucy. Un chipeş căutător de plăceri, slujitor „devotat al lui Venus” căruia îi plăcea compania „dansatoarelor, linguşitorilor şi oamenilor libertini”, el era de asemenea bigot şi obişnuia să se retragă timp de două sau trei zile la mănăstirea Celestine al cărui sediu de la Paris (pe actualul Quai des Célestines) fusese ctitorit de către tatăl său în 1363. Un ordin de penitenţă frecventat şi de Philippe de Mézières, care fusese tutorele prinţilor regali, celestinii respectau regulile extrem de severe de abstinenţă menite să uşureze concentrarea asupra eternităţii şi asupra dispariţiei trupului, Ludovic era foarte influenţat de Mézières, pe care-l numi executorul lui. Evident că a învăţat mai mult de la el decât fratele lui, deoarece se spunea că era singurul membru al familiei regale care înţelegea latina diplomatică. Pe de o parte era un învăţat, pe de altă parte era un pasionat jucător de şah şi tenis, precum şi de zaruri şi cărţi. Juca cu majordomul, cu paharnicul şi sculptorul său iar tenis juca cu nobilii şi pierdea sume de până la 2000 de franci aur.

Ludovic era la fel de rapace şi dornic de putere ca şi unchii săi, pe care-i înlătură pentru a face loc ambiţiei sale. Vrajba, pe care o începu atunci, avea să se termine 19 ani mai târziu prin asasinarea sa de către vărul său, Jean, fiu şi urmaş al ducelui de Burgundia şi avea să despartă Franţa de Burgundia şi să deschidă calea englezilor. Spre sfârşitul vieţii sale el adoptă *Carnal*, o glugă de cleric sau o mantie de cavaler cu o semnificaţie ciudată; în acel timp se spunea că reprezintă *Ca-mal* sau *Combien de mai*, însemnând cât de mult rău se face în aceste zile. Vlăstar al ultimei generaţii a secolului, Ludovic, deşi se lăsa în voia plăcerilor, vedea lumea din

care făcea parte în culori sumbre. Un vers din acel timp îl descrie ca

Îngrijorat, chiar trist, deşi frumos;
El părea prea melancolic pentru unul
A cărui inimă era tare ca oţelul.

Baronul de Coucy, deşi implicat în înlăturarea ducilor, menţinu, totuşi, casa sa deschisă pentru Filip cel Viteaz şi fiul acestuia, Contele de Nevers, imediat după aceea. Relatările ducelui arată că el şi fiul lui au cinat şi dormit la castel pe 8 decembrie, „pe cheltuiala lui Monseigneur de Couey” şi că, în timpul vizitei, el îi dădu doamnei de Coucy un inel cu diamante şi o broşă cu safire şi perle pentru fetiţa ei. Baronul de Coucy merita oricând să fie cultivat.

Consiliul reorganizat făcu un efort serios de a pune capăt autocraţiei ducilor şi a restabili sistemul administrativ al lui Carol al V-lea. Marmoseţii – Rivière, Mercier şi alţii – recăpătară autoritatea, birocraţia protejaţilor unchilor a fost înlăturată, fură numiţi cinci împuterniciţi pentru a descoperi cele mai mari abuzuri, a înlătura funcţionarii corupţi şi a-i înlocui prin „oameni buni”. Ca un pas spre reconciliere cu burghezia Parisului, se înfiinţează din nou funcţia de şef al poliţiei Parisului, şi unele vechi funcţii şi privilegii municipale, deşi nu toate. Se luară, sau cel puţin au fost formulate măsuri de a îmbunătăţi canalizarea şi a limita numărul cerşetorilor de meserie, ale căror cârje, legături pe ochi, răni purulente şi cioturi erau înlăturate în fiecare noapte într-un cartier „cunoscut din cauza transformărilor ce aveau loc acolo drept Curtea Miracolelor.

A fost recunoscută, într-o serie de ordonanţe care tra – tău reformele financiare şi juridice, problema centrală a finanţării guvernului. Anularea scutirii de impozite a Universităţii a fost una din măsurile încercate de Rivière şi Mercier fără bune rezultate, deoarece le aduse puternica

duşmănie a Universităţii alături de cea a ducilor.

În acelaşi timp, în Anglia, avea loc o dramă fatală pe care a pregătit-o regele împotriva unchilor şi împotriva altor adversari. Figura centrală era soţul Filipei de Coucy, Robert de Vere, al nouălea duce de Oxford, cel mai apropiat sfetnicii prieten al regelui Richard. Adus la curte încă pe vremea când era un băiat, în virtutea căsătoriei sale cu Filipa, Oxford căpătă o influenţă dominantă asupra lui Richard, care era cu cinci ani mai mic ca el şi fără tată. El „îl conducea pe rege cum îi plăcea” şi „dacă spunea că negru este alb, Richard nu-l contrazicea... Totul se făcea prin el şi nimic nu se făcea fără el”.

La 21 de ani, subţirel, cu păr blond, faţă palidă, cu o piele care se înroşea uşor, regele era „aspru şi gângăvit în vorbire”; îmbrăcat splendid, potrivnic războiului, repezit cu servitorii lui, arogant şi capricios. Mândria sa de Plantagenet, combinată cu influenţa lui Oxford, formaseră un suveran inconsecvent şi voluntar care punea biruri exorbitante pentru a-şi plăti luxul. Înainte de căderea sa, care termină domnia Plantageneţilor, el inventă batista, înregistrată în registrele casei sale ca „mici bucăţi (de pânză) pentru a fi date regelui ca să le ducă în mână şi să-şi şteargă nasul”.

Guvernarea prin favoriţi înclină spre exercitarea arbitrară a puterii, care în orice caz era tendinţa firească a lui Richard. El îl făcuse pe Oxford cavaler al Ordinului Jartierei şi, la 21 de ani, membru al Consiliului Privat, copleşindu-l cu „daruri – pământuri, castele, epitropir seniorii, venituri – şi o funcţie ereditară de şerif care aparţinea familiei soţiei lui Buckingham. Acesta nu era un lucru înţelept, dar dacă autocraţii ar acţiona totdeauna înţelept ei n-ar furniza istoriei lecţii moralizatoare. Buckingham cel nemilos, acum duce de Rochester, nu avea nevoie de o altă provocare pentru a-şi urî nepotul, pe care-

l dispreţuia pentru reţinerea sa de a continua războiul. Atrăgând pe duşmanii lui Oxford, ducele de Gloucester deveni focarul grupării de opoziţie care dorea să ia puterea din mâna favoritului regelui.

Lupta ajunse la culme când Richard, cu ocazia unei rebeliuni în Irlanda, crea pentru Oxford titlul fără precedent de marchiz de Dublin şi, în consecinţă, duce de Irlanda, fiind superior celorlalţi duci. I se dădură puteri regale pentru a înăbuşi rebeliunea, însă în loc să meargă în Irlanda, lucru care cel puţin ar fi dat nobililor satisfacţia de a-l scoate din scenă, Oxford a fost cuprins de dragoste pentru una din doamnele de onoare a soţiei lui Richard. Pasiunea lui pentru această doamnă originară din Boemia era atât de mare încât se hotărî să divorţeze de Filipa pentru a se căsători cu ea, înfuriind astfel unchii regali ai Filipei, ducii de Lancaster, Gloucester şi York. În ciuda insultei aduse familiei regale, Richard era prea hipnotizat de Oxford pentru a nu-şi da „consimţământul în mod nepotrivit şi cu păcat”, luând chiar parte la repudierea propriei sale verişoare. Oxford trimise la Roma *o* cerere de divorţ, bazată pe o „falsă mărturie”; Richard îl imploră pe Papa Urban să-i dea răspuns favorabil iar Papa nu simţi nicio remuşcare să fie de acord, de vreme ce Filipa era de partea lui Clement.

Froissart spuse despre felul cum o trată Oxford pe soţia sa că a fost „principalül lucru care i-a luat onoarea”. Chiar şi mama lui s-a alăturat condamnării generale, şi arătă acest lucru luând-o pe Filipa să locuiască cu ea. Probabil mai curând faptul că Filipa avea sânge regesc şi nepopularitatea lui Oxford decât indignarea morală provocară toată această dezaprobare. Deşi căsătoria era considerată un sacrament, divorţul era frecvent şi dacă ştiai ce sfori să tragi, se obţinea uşor. În *Plugarul Piers* se spune că toţi avocaţii „fac şi desfac căsătorii pentru bani”,

iar predicatorii se plângeau că un bărbat poate să scape de soţia lui dându-i judecătorului un palton de blană. În teorie, divorţul nu exista, totuşi, tribunalele Evului Mediu erau pline de procese de divorţ. Indiferent de teorie, divorţul era un fapt de viaţă, un element permanent în marele dezacord dintre teoria şi practica medievală.

Un grup de lorzi, cunoscuţi datorită naturii acţiunii lor ca lorzi apelanţi, prezentară, în noiembrie 1387, un apel oficial împotriva earl-ului de Oxford şi a altor patru consilieri din grupul regelui. Când ei numiră o comisie de guvernare condusă de Gloucester, împuternicit cu atribute de regent, Richard şi Oxford strânseră o armată pentru a asigura suveranitatea regelui prin forţa armelor. Conflictul ajunse la apogeu în aşa-zisa „Bătălie de la podul Radcot”; înfruntând forţe superioare, Oxford scăpă intrând în apă călare, după ce-şi aruncă o parte din armură, şi dispărând apoi la galop în întuneric. Luă o corabie care pleca în Flandra, unde avusese grijă să-şi depună o mare sumă de bani la bancherii lombarzi din Bruges.

O lună mai târziu, în februarie 1388, într-o şedinţă cunoscută sub numele de Parlamentul nemilos, i se aduseră lui Oxford şi cancelarului, Michael de la Pole, conte de Suffolk, care scăpase de asemenea, învinuirea de trădare. Au fost învinuiţi că au conspirat să-l domine pe rege, să-i elimine consilierii potriviţi, să-l asasineze pe ducele de Gloucester, să sărăcească coroana prin acordare de favoruri lor şi rudelor lor, că nu au ţinut seama de Parlament şi că au dat Calais înapoi regelui Franţei în schimbul ajutorului împotriva propriilor lor adversari. Parlamentul îi condamnă în contumacie pe Oxford şi Suffolk la spânzurătoare ca trădători. Alţi trei care nu scăpaseră – ministrul justiţiei, primarul Londrei şi fostul tutore al lui Richard, Sir Simon Burley – au fost executaţi. Richard rămase umilit şi înstrăinat de prietenul pe care nu

avea să-l mai vadă niciodată. Înjosirea unui rege şi lăsarea lui pe tron avea pericolele ei. Richard avea să se răzbune.

Împotriva opoziţiei vehemente a lui Enguerrand de Coucy, Oxford a fost invitat în Franţa în 1388, argumentându-se că ar fi avantajos să obţină informaţii de la el despre certurile din Anglia. Poate că într-adevăr Oxford făcuse propuneri pentru Calais. Boşi baronul de Coucy „îl ura din adâncul inimii”, el a fost obligat să fie de acord. Oxford veni, fu primit la curte şi distrat cum se cuvine „însă Coucy nu avu linişte până ce, cu sprijinul lui Clisson, Rivière şi Mercier nud făcu pe rege să-l expulzeze din Franţa pe cel care îi dezonorase fiica. S-a găsit o reşedinţă lui Oxford în Brabant, unde în 1392 a fost omorât la o vânătoare de mistreţi la vârsta de 30 de ani. Regele Richard porunci să i se aducă trupul în Anglia pentru a-l înmormânta şi, în timpul unei ceremonii frumoase, chiar dacă izolate, privi mâhnit la faţa îmbălsămată şi puse un inel în degetul marelui provocator de necazuri. Între timp, divorţul fiind anulat, Filipa rămase în mod legal contesă de Oxford.

Un favor acordat baronului de Coucy *în* acea vreme stă mărturie cicatricelor lăsate de ciumă şi război în ultimele decenii. În noiembrie 1388 a fost numit Grand Bouteiller (mare majordom) al Franţei, echivalentul seneşaiului şef sau intendent domestic al coroanei. În acelaşi timp i s-a acordat privilegiul de a ţine două târguri anuale de câte 3 zile fiecare, fiind permisă vânzarea tuturor mărfurilor scutite de taxe. Textul prin care a acordat acest privilegiu spune că oraşul lui Enguerrand de Coucy a suferit de trei ori „de pe urma focurilor răului, care s-au abătut asupra numitului oraş din cauza lipsei lucrătorilor ce au murit în timpul marii ciume. Şi de asemenea, din cauza războaielor dinainte, locuitorii şi comunitatea numitului oraş, castelul şi pământurile lui

Coucy sărăciseră atât de mult, scăzuse numărul oamenilor, caselor, moşiilor, arendelor şi veniturilor şi a tuturor celorlalte bunuri şi averi încât numitul oraş era în pericol de a rămâne pustiu şi de nelocuit iar Viile, câmpurile şi celelalte terenuri să înţelenească”.

Intenţia acordării acestui privilegiu, care a urmat unui studiu asupra baroniei redactat în timpul vizitei regelui la Coucy cu un an înainte era, evident, atât în interesul regelui cât şi al seniorului de Coucy, pentru a restabili un domeniu extrem de important în document baronia este descrisă ca o „cheie şi o graniţă” a regatului, cu frontiere care ajung până la Flandra şi imperiu, iar castelul, ca „unul din cele mai notabile şi mai frumoase ale ţinutului. Lăsând „numitul Oraş şi castel pustiite *şi* nelocuite ar fi posibil să apară multe pericole, daune şi neplăceri ireparabile dacă aceasta s-ar întâmpla”. Faptul că acordarea acestui privilegiu urma imediat după transferul puterii grupului dominat de Marmoseţi, Clisson şi chiar Coucy, nu era o coincidenţă. De la acea dată încolo, Coucy sluji ca prim-preşedinte laic la *Chambre des Comptes*, un post asociat cu funcţia de *bouteiller* care, iniţial, se ocupa de veniturile şi conturile regale. Deşi nu pare să fi primit salariu pentru această funcţie, el continuă să primească o alocaţie anuală de la coroană. Domeniul lui, mult extins datorită multiplelor achiziţii şi cuprinzând acum 50 de oraşe şi sate, părea să fie destul de mare pentru a depăşi averile în declin ale proprietarilor funciari mai mici.

Picardia, regiunea sa de baştină, de atâtea ori aflată în drumul invaziei, era „bătută şi pedepsită” scria Mézières, şi el originar din Picardia, „şi azi nu mai este înfloritoare”. Din locurile ajunse în mizerie, ultimii ţărani fugiră în alte regiuni astfel că, „în prezent”, conform unei plângeri din 1388, „nu pot fi găsiţi oameni pentru a lucra

sau cultiva pământul”. Semnele unui secol de nenorocire – populaţie scăzută, comerţ diminuat, sate părăsite, abaţii ruinate – erau pretutindeni în Franţa, ceea ce era suficient pentru a crea un climat de pesimism. În Normandia, unele comune se reduceau la două sau trei vetre; în dioceza Bayeux fuseseră abandonate mai multe oraşe începând cu 1370, de asemeni mai multe parohii din Bretania. Comerţul din Chilons, pe Marna, se redusese de la 30.000 de bucăţi de stofă pe an la 800. În regiunea Parisului, conform unei ordonanţe din 1388, „multe şosele importante şi vechi poduri, uliţe şi drumuri” fuseseră lăsate în paragină, inundate de curente de apă, năpădite de iarbă, mărăcini şi copaci iar altele, devenite de netrecut, abandonate cu totul. Aceleaşi exemple puteau fi găsite şi în sud.

Schisma adusese şi daune fizice pe lângă cele spirituale, ca atunci când unei abaţii benedictine, incendiată deja de două ori de către companii, i-au fost suprimate veniturile moşiilor din Flandra şi cheltui atâţia bani pe avocaţi în diversé dispute încât Papa a fost silit să-i reducă impozitul de la 200 de livre la 40 pentru o perioadă de 25 de ani. Alte abaţii, jefuite de companii sau depopulate de ciumă căzură pradă indisciplinei şi dezordinii şi, în unele cazuri, nu au mai fost folosite iar pământurile se înţeleniră. Veniturile reduse şi costurile ridicate sărăciră pe mulţi proprietari de pământuri, ceea ce-i făcu să pună noi biruri şi să intenteze noi taxe pentru lucrătorii lor. Când această măsură grăbi fuga de pe moşii, nobilii încercară să o împiedice prin confiscarea bunurilor şi prin alte penalizări care sporiră ostilitatea ţăranilor.

Adunate laolaltă, faptele decăderii lasă o impresie foarte puternică. În viaţa reală, fiecare epocă are perioadele sale luminoase şi întunecate. La sfârşitul secolului, celebrul cavaler spaniol, Don Pero Nino, într-o

vizită în Franţa, ne-a lăsat o imagine a vieţii nobilimii tot atât de încântătoare şi de bucolică în realitate pe cât era deseori reprezentată în tapiserii şi în cărţile orelor. Castelul Serifontaine, pe care-l vizită, era situat pe malurile unui râu din Normandia şi era probabil la fel de bogat „ca şi cum ar fi fost la Paris”. În jurul lui erau livezi şi grădini splendide şi un iaz cu peşte din care în fiecare zi, când erau deschise conductele, puteai să prinzi destul peşte pentru a hrăni 300 de oameni. Gazda, mai în vârstă şi bolnăvicioasă, însă plăcută, Reynaud de Trie, succesorul lui Vienne ca amiral al Franţei, avea 40 sau 50 de câini de vânătoare, 20 de cai de toate felurile pentru folosinţa lui personală, păduri pline cu vânat, mare şi mic, şoimi folosiţi la vânătoare pe lângă râu şi ca soţie „cea mai frumoasă doamnă pe atunci din Franţa”. Ea pare să se fi bucurat de privilegii deosebite.

Această doamnă „avea propria sa locuinţă nobilă, separată de cea a amiralului”, deşi era legată cu un podeţ, şi era servită de 10 domnişoare nobile cu veşminte bogate care n-aveau altă datorie decât să se distreze şi s-o amuze pe doamnă, deoarece ea mai avea încă multe servitoare. Dimineaţa, ea şi domnişoarele mergeau într-un crâng, fiecare având o carte a orelor şi mătănii, şi îşi spuneau rugăciunile şezând izolate una de alta, fără să vorbească până ce nu terminau. Întorcându-se la castel, culegând violete şi alte flori în drumul lor, ele ascultau slujba de dimineaţă în capelă, după care mâncau ciocârlii şi pui fripţi din vase de argint, având ca băutură vin. După aceea, ele călăreau pe şei frumoase împreună cu cavaleri şi scutieri, făceau în plimbarea lor cununi de flori şi cântau „poeme lirice (*lais*), rondele, balade şi cântece de tot felul pe care francezii le compun”, armonizându-şi vocile „diferite şi bine cultivate”...

La principala masă a zilei servită în sala castelului

fiecare cavaler stătea lângă o doamnă şi „orice bărbat care cu măsură şi curtoazie putea vorbi de arme şi de dragoste era sigur... că va fi ascultat şi i se va răspunde după dorinţă”. În timpul mesei copioase şi după aceea, pentru dansul cavalerilor cu doamnele cântau menestreli, dansul dura o oră şi se termina cu un sărut. Se serveau condimente şi vin după care urma siesta, apoi societatea se ridică şi mergea la vânătoare cu şoimi pe râu. Acolo „vedeai măiestrie sportivă, câini înotând, tobe bătând, nade fluturând şi doamnele şi domnii distrându-se cum nu se poate descrieloborând pe o pajişte, li se serveau fripturi reci de potârnichi şi fructe şi, în timp ce mâncau şi beau, făceau cununi din ierburi şi se întorceau la castel cântând.

Seara luau cina, jucau popice sau dansau la lumina făcliilor „până noaptea târziu”, sau câteodată stăpâna casei, plictisită poate de atâtea plăceri, „pleca pe jos să caute distracţii în sat”. După alte fructe şi vin, societatea se ducea la culcare. Şi în timpul declinului Romei existaseră probabil locuri cu bogăţie şi încântare şi zile senine unde niciodată nu pătrundea necazul. Parisul era altă afacere. Deschamps descrie o petrecere gălăgioasă, la o dată nespecificată, care începuse cu o masă la reşedinţa ducelui de Berry, Hôtel de Nesle, şi sfârşise printr-un joc de zaruri într-o tavernă. Musafirii erau Enguerrand de Coucy şi cei trei duci – de Berry, Burgundia şi Bourbon – precum şi „mai mulţi lombarzi cumsecade” şi cavaleri şi scutieri al căror obicei de a bea şi juca în locurile frecventate de oamenii de rând i-a inspirat poetului un lung pamflet plicticos împotriva jocurilor de noroc.

Din nefericire, baronul de Coucy figurează şi într-o lamentaţie plină de duh asupra cheliei, în care Deschamps cere să se introducă din nou la curte obiceiul de a-şi acoperi capul pentru a cruţa complexele celor cheli, printre care se enumeră pe el şi încă 12 mari seniori,

inclusiv baronul de Coucy. Dacă chelia este singura trăsătură a fizicului său care ajunge la posteritate, înseamnă că este o tristă păcăleală a istoriei, chiar dacă cei la fel ca el erau de rang mare. Contele de St. Pol, baronul de Hangest, Guillaume de Bordes, purtătorul Oriflammei la Bourbourg şi alţi mari cavaleri şi slujitori distinşi ai fostului rege se numărau printre „cheloşi”. Mai puţin norocoşi erau aşa-zişii *cheveux reboursés*, adică cei cu puţin păr care trebuiau să poarte la ei piepteni şi oglinzi pentru a-şi ţine cele câteva fire peste locurile goale. Pare uimitor faptul că a purta capul descoperit, îndeobşte un semn de ruşine, putea să devină oricând un capriciu – dacă nu era adoptat cu un fel de anti-şoc de către filfizonii timpului în dorinţa lor, pe care o deplângea predicatorul John Bromyard, „de a inventa o nouă sclivisire pentru ca oamenii să se poată minuna din nou când îi vor privi”.

— Deschamps se ocupa de oameni aşa cum erau, nu cum ar fi trebuit să fie. Versurile sale sunt populate de codoşi, vrăjitori, călugări, critici, avocaţi, perceptori, prostituate, prelaţi, pungaşi, proxeneţi şi o varietate de femei respingătoare, bătrâne şi urâte. Cu cât îmbătrânea, viziunea lui deveni mai acidă, poate datorită diverselor sale suferinţe, inclusiv durerile de dinţi – „cele mai crude suferinţe”… El recomanda ca regim pentru păstrarea sănătăţii să bei vin roşu cu apă, să te abţii de la băuturi cu mirodenii, varză, cărnuri tari, fructe, castane, unt şi smântână şi sosuri cu ceapă şi usturoi, să te îmbraci călduros iarna şi uşor vara, să faci mişcare şi să nu dormi niciodată pe burtă.

Deşi şi-a exprimat întotdeauna indignarea faţă de nedreptatea socială, Deschamps a privit cu un ochi critic specia umană care, deşi înzestrată cu raţiune, preferă nebunia. Păcatele epocii pe care le condamna cel mai tare erau lipsa de pietate ce provoca neascultare faţă de

Dumnezeu, mândria care generează toate celelalte vicii, sodomia, păcatul „nefiresc”, vrăjitoria şi dragostea de bani. Sub noua domnie, deşi avea un post de *maître d’hôtel* la Ludovic de Orléans, el se simţi înlocuit la curte cu tinerii favoriţi şi eleganţi, cu un curaj îndoielnic, obiceiuri echivoce şi credinţă nesigură. Critica sa adusă vieţii de la curte este la fel ca aceea adusă guvernării celei mai înalte din orice perioadă; era criticată ipocrizia, linguşirea, minciuna, mituirea şi înşelăciunea; el arăta că acolo unde domnea calomnia şi cupiditatea, lipsea bunul simţ, adevărul nu îndrăznea să apară şi pentru supravieţuire trebuia să fii surd, orb şi mut.

După 50 de ani, scopul războiului se estompase şi oamenii abia îşi mai aminteau cauza lui. Deşi ducele de Gloucester şi „mistreţii” Angliei erau tot atât de războinici ca înainte, ei nu reuşiră ăă strângă fondurile pentru o altă expediţie. În Franţa, invazia nereuşită a Angliei făcu ca dorinţa de agresiune să dispară. Creştea sentimentul antirăzboinic, chiar dacă în cazul lui Mézières era în interesul întoarcerii ostilităţilor împotriva necredincioşilor. „De 50 de ani toată creştinătatea este tulburată de ambiţia voastră de a mai câştiga puţin teren. Dacă această chestiune este dreaptă sau nedreaptă nu se mai ştie de mult şi toţi credincioşii trebuie făcuţi acum răspunzători pentru vărsarea sângelui atâtor creştiniădunarea creştinilor într-o cruciadă nu era considerată de un om ca Mézières drept război ci folosirea spadei întru slava lui Dumnezeu.

După şase luni de discuţii se încheie, în iunie 1389, un armistiţiu de trei ani însă nu o înţelegere definitivă, cu prevederi complicate pentru negocierea fiecărui transfer de teritoriu sau suveranitate în cazul unei dispute. Fiind restabilite comunicaţiile, Coucy avu acum posibilitatea să trimită un mesager Filipei în Anglia „datorită marii lui

dorinţe de a cunoaşte precis situaţia ei” * El a fost numit căpitan al Guiennei pentru a supraveghea armistiţiul în sud şi a păzi şi apăra ţara de la Dordogne până la mare, inclusiv Auvergne şi Limousin.

Ştirea despre pace a fost primită de către oamenii simpli cu scepticism şi cu o ciudată reînviere a profeţier atribuită odată lui Coucy, despre rege şi lopata sa. Cetăţenii din Bois-Gribaut din Limousin începură discuţiile cu privire la ştirea despre armistiţiu adusă de un burghez din satul lor, la întoarcerea lui de la Paris. Unii nu au fost impresionaţi, spunând că în curând se va porni din nou împotriva Angliei. Un sărman cioban numit Marcial le Verit, despre care se spune că fusese ţinut în închisoare de către englezi în mare mizerie, şi-a exprimat o părere mai subversivă, pentru care a fost arestat mai târziu: „Să nu credeţi. Nu veţi vedea pacea niciodată. Cât despre mine, n-o cred deoarece regele a distrus şi a jefuit Flandra cum a făcut şi cu Parisul. Şi ce-i mai rău* seniorul de Coucy i-a adus o lopată şi i-a spus că acum după ce a distrus ţara va trebui s-o folosească Evident că zicala a lovit la ţintă.

Baronul de Coucy apăru ca un simbol de alt gen într-o provocare, adresată lui înainte ca armistiţiul să fie semnat, de Thomas Mowbray, duce de Nottingham şi viitor duce de Norfolk, unul dintre lorzii apelanţi pe care Richard îi linguşise numindu-l duce-mareşal al Angliei pe viaţă. Coucy apărea acestui tânăr de 23 de ani drept chintesenţa cavalerismului; a-l întâlni în luptă însemna să înveţi îndrăzneala şi să cucereşti onoarea. Când pietatea şi virtutea, presupusele izvoare ale comportării cavalereşti, erau evidente prin absenţa lor, mantia onoarei şi curajului era căutată cu mai mare înfrigurare. Fiinţele umane de orice vârstă au nevoie să fie mulţumite de ele însele; timpurile rele ale istoriei vin atunci când nu o pot face.

Ca „bărbat de onoare, curaj, cavalerism şi mare

renume cum este cunoscut în multe locuri onorabile”, Coucy a fost provocat de Nottingham să fixeze o zi şi un loc pentru un turnir în care se vor înfrunta pe jos cu lancea, spada, pumnalul şi securea. El urma să trimită, pecetluit cu pecetea sa, „un permis/ de liberă trecere bun şi loial” de la regele său şi, dacă ar fi fost ales Calais drept loc al turnirului, Nottingham ar fi trimis la rândul său un permis de liberă trecere de la regele lui. El a propus ca lupta să aibă loc în faţa „atâtor persoane pentru câte domnia voastră şi cu mine suntem gata să asigurăm permise de liberă trecere şi locuinţă”. Nu-i înregistrat nicăieri răspunsul său sau că s-ar fi ţinut un astfel de turnir. Acesta fie că nu l-a interesat pe baronul de Coucy, fie că nu a dorit să se angajeze în timp ce armistiţiul era încă în vigoare.

Lipsit de glorie, Nottingham acceptă faimoasa provocare de la St. Ingelbert în anul următor, când cutezătorul Boucicaut şi doi camarazi, supăraţi de lăudăroşenia englezilor după armistiţiu, se oferiră să lupte sub orice formă împotriva tuturor celor dispuşi timp de 40 de zile. A fost sfătuit să se abţină de a începe din nou o ceartă atât de curând după armistiţiu „pentru mofturile tineriler cavaleri sălbatici” iar prietenii îi sfătuiră pe cei trei că ai fi peste puterile lor. Boucicaut nu era omul care să fie mânat de prudenţă. Prima lui luptă a fost la Roosebeke când avea 16 ani, unde un uriaş flamand, bătându-şi joc de tinereţea lui şi de înălţimea sa mică, îi spuse să se întoarcă în braţele mamei sale. Scoţându-şi pumnalul, Boucicaut îl împlântă între coastele omului cu vorbele „Copiii din ţara ta joacă astfel de jocuri?” El şi camarazii lui au susţinut lupta de la St. Ingelbert cu mare curaj, iar Boucicaut avea să devină mareşal al Franţei şi să ia parte la ultima aventură a lui Coucy.

Dorinţa arzătoare a lui Nottingham de a lupta urma

să aibă un sfârşit maji întunecat. Zece ani mai târziu, pe când el era duce de Norfolk, ea avea să-l mine către duelul Istoric cu Bolingbroke care a grăbit căderea lui Richard al II-lea. Exilat împreună cu adversarul lui după duel, Nottingham avea să moară în exil după un an.

Mutându-se din loc în loc, vizitând, cercetând, întrebând, Jean Froissart veni la Paris în luna când s-a semnat armistiţiul pentru a vizita *„le gentil Sire de Coucy*... unul dintre seniorii şi ocrotitorii mei”. În cei douăzeci de ani de la moartea ocrotitoarei sale, regina Filipa a Angliei, Froissart avusese un oarecare sprijin de la împăratul Venceslav şi obţinuse o rentă clericală prin patronajul lui Guy de Chitillon, conte de Blois, fără nicio altă îndatorire decât să-şi continue istorisirea. Când Guy de Blois dădu faliment, baronul de Coucy îl propuse pe Froissart pentru o funcţie de canonic la Lille, care încă nu se materializase. Între timp:

Bunul senior de Coucy
Deseori mi-a umplut pumnul
Cu (o pungă de) florini cu pecete roşie[3]

În timp ce beneficiarul ocrotirii este la rândul său generos cu complimentele, cele ale lui Froissart pentru Coucy par mai mult decât pur convenţionale; ele se adaugă unui ins distinct. „Gentil” era un cuvânt care se aplică îndeobşte oricărui nobil important şi bine văzut, însemnând nu mai mult decât că ea sau el era de viţă nobilă; Coucy este însă şi „subtil”, „prudent” şi îndeosebi *„imaginaţii”*, sau *„fort imaginaţii”*, însemnând inteligent, prevăzător sau departe-văzător, iar atotcuprinzătorul *„sage”* sau *„très-sage”*, care ar însemna înţelept, cu bun-

3 Originalul „Ma souvent le poing fouci / De beaux florins a rouge escaille" este neclar, însă s-ar putea referi la faptul că monedele cu valoare bună, neroase sau ciupite, erau deseori puse într-o pungă legată la gură şi sigilată eu ceară colorată, în acest caz „pecete roşie".

simţ, precaut, raţional, discret, judicios, rece, sobru, cumpătat, bine crescut, statornic, virtuos sau probabil una sau toate din acestea. El este de asemeni descris ca „*cointe*”, însemnând elegant în purtări şi veşminte, amabil, curtenitor, curajos – un compendiu al atributelor cavalerismului.

Cartea întâi din *Cronicile* lui Froissart, în care se recunoaşte imediat că proslăveşte cavalerismul, apăruse în 1370, fiind în curând foarte cerută. Cea mai veche copie a manuscrisului Cărţii întâi, păstrată în prezent de Biblioteca Regală a Belgiei, poartă blazonul baronului de Coucy.

Copierea multiplă a manuscriselor nu mai era monopolul călugărilor singuratici în chiliile lor, ci ocupaţia scribilor profesionişti care aveau propriile lor bresle. Licenţiaţi la Paris la Universitate, probabil pentru a asigura texte exacte, scribii erau spaima autorilor în viaţă care se plângeau cu amărăciune de întârzierile şi erorile copiştilor. „Necazul şi descurajarea” pe care le suferă un scriitor, se văita Petrarca, erau de nedescris.

„Ignoranţa, lenea şi aroganţa acestor indivizi” era atât de mare încât, atunci când un scriitor le dă lucrarea sa, el nu ştie niciodată ce schimbări va găsi în ea când o va căpăta înapoi.

Apariţia unui public burghez în secolul al XIV-lea şi sporirea producţiei de hârtie au creat un public cititor mai larg decât nobilii care cunoscuseră literatura din recitări şi din lectura cu voce tare în castelele lor. Pătura neguţătorilor, obişnuită datorită ocupaţiei ei cu cititul şi cu scrisul, era dispusă să citească cărţi de toate felurile: versuri, istorie, romanţuri, călătorii, povestiri obscene, alegorii şi lucrări religioase. A poseda cărţi devenise semnul unui om cultivat. Deoarece magnaţii şi noii îmbogăţiţi imitau manierele, idealurile şi îmbrăcămintea nobilimii, cronicile cavalerismului erau la mare modă.

Care erau cărţile pe care le poseda Enguerrand al VII-lea în afară de cronicile lui Froissart nu se ştie, cu excepţia celor trecute în lista arhivelor regale date lui în dar de către rege. În afară de Biblia franceză de la Facerea Lumii până la Psalmi, pe care a primit-o pentru serviciile aduse cu ocazia supunerii ducelui de Bretania, în 1390, el primi romanul *Regele Peppin şi soţia sa Bertha Picior-Mare* şi *Gestes de Charlemagne*, în versuri, „bine înscrise pe trei coloane pe pagină, într-un volum foarte mare”, care aparţinuse reginei şi pe care „regele o luă de la ea şi i-o dădu lui Monsieur de Coucy”.

Froissart sosi la Paris din sud unde-şi vizitase un alt ocrotitor, contele de Foix, şi fusese primit de papă la Avignon. El luase parte şi la nunta ducelui de Berry cu o mireasă de 12 ani, nuntă ce fusese o ocazie pentru comentarii neruşinate. Dornic să afle astfel de veşti din prima mână, Coucy îl invită pe Froissart să-l însoţească într-o călătorie la feuda sa din Mortagne. Călărind-împreună, ei se informară reciproc, Coucy spunându-i cronicarului ce ştia despre discuţiile duse pentru armistiţiu iar Froissart fiind plin de veşti despre gazda sa străineitoare de la Foix. Contele de Foix, care avea tutela miresei ducelui de Berry, se părea că avusese mari avantaje de pe urma înflăcărării ducelui; el a tărăgănat tratativele de căsătorie până ce ducele de Berry, în nerăbdarea sa, a fost de acord să plătească 30.000 de franci pentru a acoperi cheltuielile făcute cu fata cât timp a fost pupila lui Foix.

Punând neîncetat întrebări, Froissart a avut posibilitatea de a scoate de la contele de Foix o viziune contemporană asupra secolului al XIV-lea, văzută de pe poziţia unui privilegiat. Istoria propriei sale vieţi, spuse Gaston Phoebus, va fi mai căutată decât oricare alta deoarece „în aceşti 50 de ani fuseseră mai multe fapte de

arme şi mai multe minuni în lume decât în 300 ani”. Pentru el, efervescenţa timpurilor era incitantă; nu avea presimţiri rele. În mijlocul evenimentelor nu există perspectivă.

Nicio presimţire rea legată de cavalerism nu a jucat vreun rol în sărbătorirea frenetică a conferirii titlului de cavaler lui Ludovic al II-lea de Anjou în vârstă de 12 ani şi a fratelui său de 10 ani. În cele 4 zile ale ceremoniei în care au avut loc festivităţi prea seculare în abaţia regală de la St. Denis, Franţa secolului al XIV-lea a retrăit decadenţa Romei şi într-adevăr, ridicarea băieţilor la rang de cavaleri nu era prea departe de gestul împăratului care l-a făcut consul pe calul său. Marea pompă a acestui eveniment şi alegerea lui St. Denis ca loc de ceremonie erau menite să incite entuziasmul pentru recuperarea regatului Neapolelui de către Ange vini. Se făcuseră schimbări radicale în incinta abaţiei pentru a fi posibil să se organizeze turnire, dansuri şi banchete. Slujbele religioase făcură loc ciocăniturilor tâmplărilor şi unui du-te-vino al muncitorilor cu materialele lor. După ritualul scăldării şi rugăciunilor, cei doi prinţişori, îmbrăcaţi în mantii îmblănite, căptuşite cu mătase roşie, lungi până la podea, au fost însoţiţi la altar de scutieri ţinând de vârf săbii scoase din teacă cu pinteni de aur care atârnau de mâner. În entuziasmul său pentru formele cavalereşti, Carol al VI-lea reînvie ritualuri străvechi care nu se mai foloseau încă de pe vremea tatălui său şi fuseseră atât de uitate încât spectatorii „au considerat totul ca foarte ciudat şi extraordinar” şi întrebară ce înseamnă aceste rituri. Aceeaşi nostalgie a fost reînviată în turnirul de a doua zi, când cavalerii în armuri lucitoare erau conduşi în arenă de doamne nobile „pentru a imita galanteria celebrităţilor străvechi”. Fiecare dintre doamne scoase la rândul ei din sân o panglică de mătje colorată pentru a-şi

desemna cavalerul. După turnirele din fiecare zi, cei ce petreceau „transformară noaptea în zi” cu dansuri, baluri mascate, mâncăruri, beţii şi, conform indignatului călugăr de la St. Denis, „libertinaj şi adulter”. Cavalerismul reprezentat de cei doi mici prinţi pe jumătate uitaţi, nu a înregistrat vreun progres notabil…

În cursul anului 1389 cheltuielile guvernului au continuat să se ridice la sume tot atât de mari ca pe vremea guvernării unchilor regelui, deşi scopul lui era mai curând civil decât militar. Culmea a constituit-o intrarea ceremonioasă a lui Isabeau de Bavaria în Paris pentru încoronarea ei ca regină, un eveniment de o splendoare spectaculoasă şi minunăţii fără seamăn oferite distracţiei publice. Deşi costul lui contrazicea bunele intenţii ale noului guvern, spectacolul era el însuşi o formă de guvernare în acelaşi sens ca şi circul roman. Ce înseamnă un guvern decât un aranjament prin care cei mulţi acceptă autoritatea celor puţini? Circurile şi ceremoniile sunt menite să încurajeze această acceptare; ele fie că reuşesc, fie că îndeplinesc contrariul deoarece costă prea mult.

O parte din strălucirea reginei a fost eclipsată de Valentina Visconti, noua soţie a lui Ludovic d’Orléans care sosi chiar la timp pentru eveniment. De la căsătoria ei prin procură cu Ludovic în 1387, cei doi ani care trecuseră fuseseră ceruţi de tatăl ei, Gian Galeazzo, pentru a-i strânge o dotă fără precedent de jumătate de milion de franci aur, plus Asti şi alte teritorii în Piemont. Valentina era singurul copil care-i rămăsese, la care ţinea atât de mult încât părăsi Pavia pentru a. nu fi prezent la plecarea ei, „şi aceasta deoarece nu-şi putea lua rămas bun de la ea fără să izbucnească în lacrimi”. Ca fiică a soţiei sale moarte, Isabelle de Franţa – şi astfel verişoară primară cu Ludovic de Orléans – Valentina crescuse într-un cămin pe care tatăl ei îl făcuse: „un adăpost al celebrităţilor, al celor

mai mari învăţaţi şi artişti pe care-i cinstcă foarte mult”. Ea vorbea curent latina, franceza, şi germana şi îşi aduse cu ea în Franţa cărţile şi harpa. O mie trei sute de cavaleri o conduseră peste Alpi, trusoul ei poate fi dedus de la o robă brodată cu 2500 perle şi stropită cu diamante; viitorul său cămin alături de Ludovic era pardosit cu piele de Aragon şi cu draperii de catifea roşiatică brodate cu trandafiri şi arbalete. Registrele gospodăriei arată că cearşafurile de mătase erau cadou de Anul Nou şi costaseră 400 de franci, însă tot luxul nu a reuşit să împiedice ca tristeţea să copleşească această căsătorie.

În marea zi a intrării reginei, procesiunea a mers de-a lungul străzii St. Denis, principalul bulevard care ducea la Châtelet şi la Grand Pont peste Sena. Era o zi a doamnelor, ducese şi mari doamne fiind purtate în litiere bogat ornamentate şi însoţite de ambele părţi de nobili seniori. Coucy o însoţea pe fiica lui Marie şi pe soacra ei, ducesa de Bar, în timp ce soţia lui mergea într-o litieră. Hainele şi giuvaierurile doamnelor erau capodopere ale artei croitorilor şi bijutierilor, deoarece regele dorea ca aceasta să depăşească toate celelalte ceremonii. El poruncise să fie consultate arhivele de la St. Denis asupra detaliilor încoronărilor reginelor din trecut. Ducele de Burgundia, totdeauna îmbrăcat splendid, nu avea nevoie de ajutor; el purta o jiletcă de catifea brodată cu 40 de oi şi 40 de lebede, fiecare cu un clopoţel de perle în jurulgâtului.

De-a lungul bulevardului se înşirau 1200 de burghezi conduşi de şeful poliţiei, îmbrăcaţi în verde pe o parte a drumului şi în roşu aprins pe cealaltă parte. Se strânsese o asemenea mulţime pentru a privi „încât aveai impresia că se adunase toată omenirea acolo”. Pe case şi la ferestre de-a lungul străzii St. Denis erau atârnate mătăsuri şi tapiserii şi strada însăşi era acoperită cu ţesături fine, „atât de

multe de parcă n-ar fi costat nimic”.

Intrând în Paris prin Porte St. Denis, alaiul trecu pe sub un cer paradiziac făcut din material întins peste poartă, plin de stele, sub care copii îmbrăcaţi ca nişte îngeri cântau dulce. Lângă drum era o fântână din care ţâşnea vin roşu şi alb, servit de fete cântând melodios, în cupe de aur; apoi exista o estradă în faţa bisericii St. Trinité, pe care se juca Pas Saladin, o dramă a celei de-a treia cruciade; apoi un alt firmament plin de stele „cu figura lui Dumnezeu aşezat maiestuos”, apoi „o poartă a paradisului” din care au coborât doi îngeri cu o coroană de aur şi pietre scumpe pe care o puseră pe capul reginei cu un cântec potrivit; apoi un loc închis cu perdele în dreptul Sfântului Jacques, în care se cânta la orgă. La Châtelet a fost ridicat un minunat simulacru de castel şi de câmp cu pomi, ca scenă a unei piese dramatizând „Patul Dreptăţii”. Tema ei era credinţa populară favorită că regele era investit cu atributele regalităţii pentru a men

! ine dreptatea în favoarea celui mic împotriva celui mare. n mijlocul unei agitaţii de păsări şi animale, 12 fete cu săbiile scoase apărau Cerbul alb împotriva Leului şi Vulturului.

Au fost văzute şi admirate atâtea minunăţii încât se făcuse seară până când procesiunea a trecut podul spre Notre Dame şi spre toiul paradei. Pe o sârmă legată de turnul de la Notre Dame până la cea mai înaltă clădire de pe Pont St. Michel stătea în echilibru un acrobat cu două luminări aprinse în mâini. „Cântând, el merse pe sârmă de-a lungul întregii străzi pentru ca toţi cei care-l vedeau să se minuneze de ce putea fi”. Cu luminările încă arzând, el a fost văzut de întreg Parisul şi încă de la două mile din afara lui. Întoarcerea alaiului de la catedrală în timpul nopţii a fost luminată de 500 de făclii.

Încoronarea şi celelalte festivităţi au abundat în lamé

de aur, hermină, catifele, mătăsuri, coroane, bijuterii şi toată strălucirea splendidă care îi orbeşte pe privitori. Se ţinu un mare banchet în aceeaşi sală în care-l primise Carol al V-lea pe împărat, urmat de un spectacol asemănător, (folosind probabil aceeaşi recuzită), arătând căderea Troiei, cu castele şi vapoare care se mişcau pe roţi. La masa înaltă cu regele şi regina erau aşezaţi numai prelaţii şi opt doamne, inclusiv doamna de Coucy şi ducesa de Bar. Regele purta coroana lui de aur şi mantia de purpură îmblănită cu hermină care, gândindu-ne că era august, dădea dreptate sfatului lui Deschamps de a se purta haine uşoare în timpul verii. Era o asemenea înghesuială şi căldură în sală încât regina, care-era însărcinată în şapte luni, după ce trecu prin aceste cinci zile de ceremonii continue ra mijlocul lui august aproape că leşină, iar doamna de Coucy chiar leşină iar una dintre mesele unde stăteau doamnele a fost răsturnată de oamenii care se înghesuiau. Se sparseră geamurile pentru a lăsa să intre aerul, însă regina şi multe doamne se retraseră în camerele lor.

Vremea caldă afectă şi turnirurile; caii ridicau atâta praf încât cavalerii erau nemulţumiţi; însă baronul de Coucy „străluci” ca de obicei. Regele porunci să se arunce 200 butoaie cu apă peste praf, „totuşi şi a doua zi mai era încă destul praf şi chiar prea mult”.

Patruzeci din burghezii de seamă ai Parisului îi dădură regelui şi reginei daruri în bijuterii şi vase de aur în speranţa că vor scădea birurile. Duse de doi oameni îmbrăcaţi ca înţelepţii antichităţii, darurile erau închise într-o litieră acoperită cu o mătase subţire prin care se putea vedea scânteierea bijuteriilor şi strălucirea aurului. Această prezentare plină de imaginaţie fu mai puţin convingătoare decât se prevăzuse. Două luni mai târziu, când regele plecă într-o călătorie în sud pentru a-şi etala

suveranitatea nou dobândită în faţa poporului şi a căuta să-l uşureze de asupriri, birurile au fost sporite la Paris îndată ce plecă pentru a plăti cheltuielile intrării reginei şi pentru noua călătorie, care la rândul ei se dovedi atât de somptuoasă încât duse nu la reducerea birurilor ci la sporirea lor. Printr-o manipulare a valutei pentru a sprijini acoperirea cheltuielilor, s-a interzis la Paris circulaţia micilor monede de argint de 4 şi 12 peni, care erau banii gheaţă obişnuiţi ai poporului, privându-i astfel pe săraci timp de două săptămâni de mijloace pentru a-şi cumpăra hrană de la piaţă. Cine poate spune dacă două săptămâni de foame şi furie au cântărit mai greu în balanţă decât viziunea miraculoasă a ocrobatului pe sârmă lui şi fântânile din care curgea vin?

Capitolul 22 Asediul Barbariei

Baronul de Coucy împlini 50 de ani în 1390. El era acum, în anturajul regal, seniorul principal în afară de fratele regelui şi unchiul matern, om de nădejde atât pentru misiuni politice cât şi pentru comandă militară. Avea poziţii oficiale în calitate de căpitan general al regiunilor Auvergne şi Guienne şi membru al Consiliului regal, însă aventurile sale în al 50-lea an al vieţii l-au dus mult dincolo de aceste funcţii.

Când, în septembrie 1389, Carol al VI-lea pomi cu fratele său Ludovic şi unchiul său ducele de Bourbon să se întâlnească cu Papa la Avignon şi să-şi etaleze regalitatea în Languedoc, Enguerrand de Coucy comandă escorta regală. Scopul călătoriei a fost în primul rând să găsească împreună cu Papa Clement un mijloc de a recâştiga unicul control al papalităţii şi, în al doilea rând, să îmbunătăţească relaţiile coroanei în „Languedoc, relaţii stricate de asupririle ducelui de Berry. Delegaţiile din sud îi spuseseră regelui, în genunchi şi cu lacrimi în ochi, despre „tirania zdrobitoare” şi „birurile intolerabile” ale

funcţionarilor lui Berry. Dacă regele nu lua măsuri, spuneau ei, cei 40.000 de oameni din Languedoc care fugiseră deja în Aragon vor fi urmaţi de mulţi alţii.

Acum că era armistiţiu cu Anglia, Carol a fost sfătuit de contele de Rivière şi de Mercier să facă această călătorie pentru a afla cum erau conduşi supuşii lui şi să se facă mai iubit de ei de dragul fondurilor „de care avea mare nevoie”. La 22 de ani, vârsta la care tatăl lui era deja un domnitor matur, Carol al VI-lea era un tânăr superficial, cheltuind ce nu avea într-o mare de largheţe. Eforturile vistieriei de a stăvili scurgerea, scriind în dreptul numelui primitorului „A primit prea mult” sau „Trebuie să dea înapoi”, erau zadarnice.

Ducii de Burgundia şi de Berry au fost foarte jigniţi când regele îi informă că nu-l vor însoţi în călătorie; ei trebuiau să rămână pe moşiile lor. Ştiind că porunca era iniţiată de Rivière şi Mercier şi că regele urmează să-i „ancheteze” pe cei care guvernează Languedoc, ei se consultară reciproc şi au fost de acord că trebuie să „disimuleze acest afront”, însă că va veni timpul „când cei care l-au sfătuit o vor plăti”. Atât timp cât vor rămâne uniţi, îşi spuseră unul altuia, alţii „nu ne pot face niciun rău deoarece noi suntem personajele cele mai mari ale Franţei”. Astfel era limbajul acestor doi duci, scrie Froissart fără să roşească.

De la Lyon, regele şi societatea sa îşi continuară călătoria spre Avignon cu vasul pe Ron, o formă mai confortabilă de călătorie decât călare. În asemenea călătorii, suita regală obişnuia să umple mai multe nave, printre care una cu o cameră care conţinea două cămine pentru rege şi altele cu bucătării şi birouri şi o cantitate de argintărie şi bijuterii, pentru a le amaneta spre a obţine banii gheaţă eventual necesari. Călătoria lui Carol în jos pe Ronul tumultuos trebuie să fi avut multe opriri pentru a-l

face cunoscut în oraşele din drum, deoarece călătoria a durat nouă zile. Primirile organizate nu se deosebeau prea mult atunci faţă de cele din zilele noastre. O mie de copii îmbrăcaţi în culorile regale au fost plasaţi pe platforme de lemn pentru a flutura steguleţe şi „să aclame în onoarea regelui în timp ce va trece pe lângă ei”.

Pe 30 octombrie, îmbrăcat în purpură şi hermină, Carol îşi făcu intrarea în palatul papal unde a fost întâmpinat de Clement şi de 26 de cardinali şi poftit la un splendid banchet cu întreaga sa companie. El îi dădu în dar papei un veşmânt de catifea albastră, brodat cu perle într-un desen cu îngeri, crini şi stele. Cu punga goală sau nu, „el dorea să se vorbească de el chiar şi în ţări străine pentru splendoarea pe care o etala”.

Fără o situaţie sigură în afara sprijinului francez, papalitatea lui Clement ar fi dispărut ca fumul şi schisma dezastruoasă s-ar fi sfârşit dacă francezii ar fi dorit-o. Însă ei n-au dorit-o. Dacă este rar printre indivizi ca ei să-şi recunoască greşelile şi să elimine pierderile, această recunoaştere este de-a dreptul necunoscută printre state. Statele funcţionează numai în termenii pe care cei care au controlul lor consideră c-ar fi putere sau ambiţie personnală, şi ambele poartă ochelari de cal. A-l impune pe Clement în Italia printr-o politică de putere sau forţa armelor n-a fost niciodată posibil. Urban de la Roma, nebun sau nu, şi după aceea urmaşul său, era cel care avea sprijinul popular ca adevăratul papă. Ignorând evidenţa şi diferenţa dintre ţel şi mijloace, francezii urmăriră scopul lor cu o insistenţă oarbă care atinge aproape frivolitatea.

În timpul întrevederilor cu Clement, Carol al VI-lea şi sfetnicii săi propuseră să-i deschidă drumul spre Roma şi să-l sprijine pentru a câştiga controlul asupra Italiei, instalându-l pe Ludovic de Orléans la nord într-o reînviere

a regatului tulbure al Adriei, şi pe Ludovic al II-lea de Anjou în regatul de asemenea neatins al Neapolelui şi Siciliei, în sud. În acest scop, lui Ludovic al II-lea, adus la Avignon de neobosita-i mamă, i se făcu o încoronare măreaţă ca rege al Neapolelui şi Siciliei (incluzând Ierusalimul). Baronul de Coucy, ales din nou pentru rafinamentul şi strălucirea sa cu aceste ocazii, execută călare ceremonia servirii micului rege, împreună cu contele de Geneva, fratele papei Clement.

Be-abia se terminaseră aceste aranjamente când se primi ştirea că papa roman, Urban cel Groaznic, murise de trei săptămâni şi că locul lui a fost luat în grabă şi în secret, de un cardinal napolitan, Piero Romacelld, sub numele de Bonifaciu al IX-lea. Roma, nu mai puţin ca Avignonul, nu era dispusă să renunţe la pretenţia ei în favoarea unei soluţii negociate. Neavând nicio şansă de a profita de moartea lui Urban, francezii şi Clement căzură de acord să urmărească problema înlăturării lui Bonifaciu. Carol al VI-lea promise că la întoarcerea sa în Franţa el nu „se va ocupa de altceva, până ce nu va restabili unitatea Bisericii”.

Activităţi mai uşuratice îl angajară pe rege în timp ce se hotărau aceste chestiuni. El şi fratele său Ludovic, împreună cu tânărul Amadeus de Savoia, fiul defunctului conte Verde, „fiind tineri şi frivoli” îşi petrecură toate nopţile în cântece şi dansuri cu doamnele din Avignon, care-l lăudară călduros pe rege pentru cadourile oferite. Fratele papei acţionă ca maestru de chefuri. Distracţia cea mai memorabilă a fost un concurs literar pe un subiect de dragoste curteană, şi anume dacă cea mai mare satisfacţie o aduce fidelitatea sau nestatornicia. Inclus într-un grup de poezii numit *Cent Ballades*, ideea simpozionului se născuse între patru tineri cavaleri înflăcăraţi, inclusiv Boucicaut şi contele de Eu, văr al regelui, care fuseseră împreună în

timpul unei recente incursiuni în Ţara Sfântă. În timp ce erau închişi temporar la Damasc, cei patru îşi trecură timpul cu o dezbatere în versuri, şi când se întoarseră prin Veneţia, tocmai la timp ca să se alăture societăţii din Avignon, provocară pe nobilii lor prieteni şi prinţi să dea răspunsuri.

Ludovic de Orléans compuse o baladă ca şi Guy de Tremoille, Jean de Bucy, un adept de-al lui Coucy şi un alt bastard de-al lui numit Aubert. El fusese fostul scutier al lui Enguerrand şi văr primar, un fiu al fratelui tatălui lui, legitimizat mai târziu de Carol al VI-lea după moartea lui Enguerrand. Nu se ştie nimic de el afară de faptul că Deschamps îl descrie ca fiind unul din „persecutorii” lui, într-un grup căruia îi place mult prea mult vinul. Deşi prietenii şi adepţii lui Enguerrand intrară în concurs, el nu intră, lucru prea puţin important pentru personalitatea sa.

Înainte de inventarea tiparului literatura era gustată, ca muzica de cameră, în grupuri. Ascultătorii celor *Cent Ballades* putură auzi astfel pledoaria pentru fidelitate făcută în numele unui cavaler mai în vârstă reprezentându-l pe Hutin de Vermeilles, un ins real, cunoscut pentru loialitate în dragoste şi respect pentru femei. Argumentul lui Hutin este cel tradiţional, că dragostea credincioasă depăşeşte „delectarea trupului” deoarece îl face pe iubit mai bun, mai curtenitor faţă de toate femeile şi sporeşte curajul războinicului în dorinţa de a bucura inima iubitei sale. Dragostea îl face mai îndrăzneţ în asedii, raiduri, ambuscade, în avangardă sau apărare, în pelerinajele la Ierusalim sau cruciadele împotriva turcilor. Pe de altă parte, argumentele pentru infidelitate au fost pledate în numele unei femei numită la Guignarde, accentuând bucuriile promiscuităţii şi pericolele relaţiilor serioase. „Toţi iubiţii” sunt apoi chemaţi să judece disputa.

Deşi majoritatea versificatorilor nobili se declară

pentru Hutin şi loialitate, unii sunt ambigui. Ducele de Berry, care tocmai se căsătorise cu mireasa lui de 12 ani, se felicită că „a scăpat de dragoste” şi recomandă să se vorbească despre fidelitate şi să se practice infidelitatea.

Acelaşi ton este adoptat şi de Bastardul din Coucy, care respiră devoţiune pasionată şi dragoste veşnică în fiecare din stanţele sale, însă le termină pe toate cu refrenul

Aussi dist on, mais îl n’en sera riens.

Aşa se spune, dar nu se ajunge la nimic /

Balada lui este cea mai cinică din toate. Dintre celelalte, unele sunt candide, unele satirice, unele ambivalente, câteva serioase, însă niciuna nu exprimă ceva simţit profund, cum ar fi exprimat dacă subiectul ar fi fost cavalerismul. Dragostea curteană este doar un joc obişnuit, nu un ideal bine motivat de care să se agaţe oamenii cu disperare şi pentru care, ca şi cavalerii care au primit provocarea de la St. Ingelbert, să-şi rişte viaţa.

Plecând mai departe în Languedoc, Carol al VI-lea şi curtea sa trecură cu alai mare prin Nîmes, Montpellier, Narbonne până la Toulouse, pe străzi bogat împodobite „încât era o minune să-i vezi”. Îl întâmpinară oameni din toate grupurile şi clasele, fiecare în veşminte potrivite, şi se puseră mese la care poporul putea mânca şi bea. Cămara regelui a fost aprovizionată de supuşii lui; într-un oraş el primi o turmă de oi şi 12 boi graşi, precum şi 12 cai de vânătoare cu clopoţei de argint. Între timp, miniştrii lui se interesară despre condiţiile de trai, poruncire reforme şi desfiinţară cele mai mari biruri.

Intervenţia regală puse în scenă cel mai grandios gest al ei la Béziers, când l-a pedepsit pe principalul funcţionar al ducelui de Berry, nepopularul Bétizac. Investigaţiile secrete ale miniştrilor regelui dezvăluiră multe „acte atroce şi asemenea extorcări încât toată ţara

striga împotriva lui”. Când a fost arestat şi interogat, Bétizac insistă că toţi banii, cam trei milioane de franci, fuseseră plătiţi corect ducelui de Berry şi contabilizaţi. Când fu arestat, documentele lui confirmară spusele sale. Comportarea lui nu părea să fie pasibilă de pedeapsă cu moartea deoarece, după cum arătau unii anchetatori, „Ce putea face el dacă sumele au fost cheltuite cu extravaganţă… deoarece acest duce de Berry este cel mai lacom om în viaţă”. Alţii nu erau de acord, spunând că Bétizac sărăcise atât de rău poporul „încât sângele din aceste sărmane fiinţe strigă împotriva lui”. Ar fi trebuit să protesteze împotriva ducelui său, dacă n-ar fi reuşit să-l înfrâneze, trebuia să-l informeze pe rege şi Consiliul regal.

Ştirea despre arestarea lui Bétizac aduse un torent de plângeri care arătau cât era de urât de popor şi, în acelaşi timp, aduse scrisori trufaşe de la Berry, care confirmau că tot ce făcuse Bétizac, fusese făcut la poruncile lui. Deşi regele dori ca guvernatorul să fie condamnat la moarte, Consiliul nu găsi motive juridice pentru aceasta, de vreme ce superiorul lui, ducele de Berry, fusese numit de coroană.

Problema a fost rezolvată cu viclenie. Bétizac a fost informat în particular că va fi în mod sigur condamnat la moarte şi că singura lui speranţă era să se declare eretic. Dacă făcea aceasta, el va fi transferat Bisericii şi trimis la Avignon pentru judecată, unde nimeni nu va îndrăzni să-l condamne, datorită dependenţei papei de ducele de Berry, cel mai puternic şi mai zelos dintre sprijinitorii lui. Crezând ce i s-a spus, „deoarece cei cărora le este viaţa în pericol au mintea cam rătăcită*, Bétizac făcu aşa cum fusese sfătuit. El recunoscu vina sa constând din greşeli de credinţă, în faţa episcopului din Béziers, care, conform practicilor bisericeşti cu ereticii care au mărturisit, îl predă imediat forţelor civile pentru execuţie. Târât la rug

în piaţa publică, legat cu frânghie şi cu lanţuri de gât şi burduşit cu nuiele, Bétizac a fost ars şi oasele lui spânzurate, spre bucuria populaţiei. Lui Berry i se luă funcţia de locotenent al Languedocului, fiind înlocuit de o echipă de reformatori regali. Poporul din provincie îl aclamă pe tânărul rege pentru dreptatea sa şi votă un ajutor de 300.000 de franci.

La Toulouse, regele se întâlni cu ambasadori de la Genova care-i aduceau o propunere pentru „o acţiune mare şi nobilă împotriva regatului berber din Tunisia. Ei îi voiau pe cavalerii francezi să conducă o campanie de suprimare a piraţilor barbari care, cu sprijinul neoficial al sultanului lor, hărţuiau comerţul genovez, făceau incursiuni de jaf în Sicilia şi în insulele meditaraneene şi-i vindeau pe creştinii capturaţi – în pieţele lor ca sclavi. Presupunând că Franţa, de când cu armistiţiul cu Anglia, terminase cu neliniştea, genovezii credeau că „neavând nimic, de făcut, cavalerii ei ar fi bucuroşi să se alăture acestei acţiuni războinice. Obiectivul propus era Mahdia *.

— Numită „Africa” sau „*Auffrique*” de europenii din acea vreme şi câteodată confundată de ei cu Cartagina, anticul Tunis.

baza principală a piraţilor şi cel mai bun post pe coasta Tunisiei. Cu acest important punct de sprijin în mâinile creştinilor, îi spuseră ambasadorii lui Carol, puterea regilor berberi ar fi zdrobită şi ar putea fi distruşi sau convertiţi. Genova se oferi să pună la dispoziţie flota necesară, proviziile, arcaşii şi pedestraşii în schimbul forţei de luptă franceze – numai cavaleri şi scutieri, fără servitori – conduşi de un prinţ al familiei regale pentru a asigura o angajare autentică.

Oferindu-i pe necredincioşi drept duşmani, propunerea a fost îmbrăcată în toată aure Qla unei cruciade şi înecată în linguşeli. Pentru faptele ei istorice

împotriva păgânilor, spuseră ambasadorii, numele Franţei era temut până în India, destul pentru a opri pe turci şi sarazini. Păgânii, avertizară ei, domină Asia şi Africa, ei intraseră în Europa, ameninţă Constantinopol, înspăimântă Ungaria, ocupă Granada. Însă sprijinită de Genova, o campanie franceză ar fi scurtă şi gloria de lungă durată. „Un lucru bun pentru suveranitatea voastră”, îi spuseră ei lui Carol, „deoarece voi sunteţi cel mai mare rege între creştini şi aveţi atâta renume”.

Proiectul era conceput de acel „foarte subtil bărbat” Antoniotto Adorno, doge de Genova, a cărui asuprire crease o grupare de opoziţie printre supuşii lui. El spera să-şi îndulcească ameninţarea, sprijinind iniţiativele comerciale ale republicii, câştigând în acelaşi timp un aliat puternic în caz de nevoie. Cavalerii francezi erau încântaţi de perspectivă, miniştrii însă erau precauţi, Neavând o pace permanentă cu Anglia, ei nu au fost de acord cu trimiterea forţei franceze în afara ţării, iar chestiunea conducerii ar fi iscat gelozii. Trebuind să aştepte până la noi consultări, genovezii au trebuit să meargă acasă fără să primească un răspuns.

În timp ce era la Toulouse baronul de Coucy se alătură suitei regelui la o vânătoare, din care aproape că a rezultat portretul lui atât de necesar spre a fi lăsat istoriei. Vânătorii se rătăciră într-o pădure la căderea nopţii. Intrând din ce în ce mai adânc în păienjenişul întunecos, ei nu şi-au găsit drumul până ce regele se jură că, dacă scapă de acest pericol, va dărui contravaloarea calului său capelei Notre Dame de Bonne Espérance, de la mănăstirea Carmes din

Toulouse. Ca răspuns, lumina străpunse cerul, se văzu o cărare şi în ziua următoare regele îşi îndeplini jurământul, comemorat mai târziu printr-o frescă în mănăstire, conţinând singura reprezentare contemporană

cunoscută a lui Enguerrand de Coucy. Din nefericire, chipul nu se vede. În copiile care au supravieţuit demolării mănăstirii în 1808, el este zărit între şapte nobili din suita regelui, fiecare identificat prin blazon. Aceştia sunt Ludovic de Orléans, ducele de Bourbon, Henri de Navarra, Olivier de Clisson, Filip de Eu, Henri de Bar şi, în sfârşit, Enguerrand de Coucy, singurula cărui faţă este întoarsă ca şi cum şi-ar bate joc de posteritate în mod deliberat.

Puţin după aceea, *a* plecat probabil în Spania ca să aranjeze cu regele şi regina de Aragon căsătoria fiicei lor Yolande, de 8 ani, cu Ludovic al II-lea de Anjou. Relatarea lui Froissart despre această misiune, care era menită să câştige un aliat în obţinerea coroanei Neapolelul de către angevini, este o încâlceală fără ieşire despre ce ar fi fost posibil sau nu să se întâmple. El afirmă că baronul se Coucy însoţi pe Anjou la o căsătorie adevărată care de fapt nu avu loc decât în 1400 şi plasează scena în mijlocul multor altor discrepanţe de timp şi loc. Totuşi, s-a încheiat într-adevăr un contract de căsătorie în 1390 şi baronul de Coucy ar fi fost desigur cel ales pentru a negocia. De la moartea soţului ei, ducesa de Anjou i-a căutat cu insistenţă influenţa pentru a o ajuta în cauza sa, mai mult încă, Coucy era înrudit prin căsătorie şi bine cunoscut de regina Aragonului, care fusese Yolande de Bar, sora ginerelui lui. El fusese reprezentantul la căsătoria anterioară a tânărului Ludovic cu fiica lui Bernabò Visconti, care a fost anulată când Bernabò căzu de la putere. În versiunea lui Froissart, ducesa de Anjou îl rugă pe seniôrul de Coucy să-l însoţească pe fiul ei în Spania şi „el a fost de acord cu bucurie” să întreprindă călătoria. Ludovic, în vârstă de 12 ani, îşi luă rămas bun de la papă şi de la mama lui în hohote de plâns, deoarece „inimile lor li se frângeau din cauza despărţirii şi nu era sigur când se vor mai vedea din nou”. Coucy împreună cu suita lui plecară călare la

Barcelona / 400 km sau mai mult de la Avignon, sau 300 de la Toulouse / şi la sosirea lor, regina Aragonului a fost „cât se poate de mulţumită să-l vadă pe baronul de Coucy” şi-i mulţumi tânărului de Anjou că l-a adus, spunând că „toate vor fi mai bune din această cauză.

Toate sunt destul de fireşti deşi probabil că nu s-au întâmplat; negura vremii s-a aşternut peste fapte.

Dacă într-adevăr Coucy s-a dus în Spania, el ar fi văzut o ţară aflată într-o situaţie explozivă. În Peninsula de sub Pirinei ajunseseră acum ecourile revoltelor care trecuseră prin Europa cu 10 ani înainte. Îndelungatele războaie civile dintre Pedro cel Crud şi fratele său vitreg Enrique târâseră după ele valul inevitabil de jafuri, asupriri şi biruri. Antagonismele sociale şi-au găsit refularea în prigoana împotriva evreilor care, în istorie, devin cu regularitate un microcosmos a relelor mari ale lumii. În Spania, rolul lor a fost mai proeminent şi s-au bucurat de o mai mare prosperitate decât în altă parte. Pedro cel Crud îi întrebuinţase pe scară largă ca sfetnici şi agenţi, în afară de faptul că avea o amantă evreică. Preferinţa lui îi oferi lui Enrique un temei pentru acuzaţiile sale, până ce Enrique ieşi victorios. Apoi şi el folosi serviciile financiare ale evreilor.

Ura poporului era aţâţată de instigatori care sporeau teama că influenţa evreilor creştea şi cereau anularea datoriilor faţă de ucigaşii lui Hristos. Având un motiv religios, teama economică se poate transforma în furie. Un arhidiacon fanatic, Ferran Martinez, predică o versiune a soluţiei finale a lui Hitler. În 1391 începu uciderea, luarea averii şi convertirea forţată a evreilor, şi acest gust pentru violenţă se transformă curând în insurecţie împotriva clerului şi clasei avute, culminând cu patru zile de teroare la Barcelona. Ocrotirea evreilor a fost denunţată de populaţie ca trădare faţă de creştinism. Treptat,

conducătorii îşi redobândiră poziţiile, însă agresiunea împotriva evreilor fusese prea evidentă şi dăunătoare din punct de vedere fizic ca să fie reparată. Ei au devenit vulnerabili, iar Spania va permite expulzarea finală după o sută de ani.

Coucy apare din nou la Toulouse la 5 ianuarie 1390 şi la 28 ianuarie la Avignon, unde participă la audierile în favoarea canonizării unui sfânt francez. Candidatul era Pierre de Luxembourg, de viţă nobilă, un tânăr de înaltă sfinţenie şi de familie mare, decedat de curând, la vârsta de 17 ani, a cărui numire era menită să ridice poziţia papei de la Avignon. Legitimitatea lui Clement nu putea fi pusă la îndoială dacă Dumnezeu ar fi primit în anturajul său pe un sfânt. Numele lui Pierre a fost propus sub cele mai înalte auspicii, prima dată de către ducesa de Anjou în 1385, apoi de către noul cancelar al Universităţii din Paris, Pierre d'Ailly, în numele regelui.

Fiul castului şi piosului conte Guy de St. Pol, care murise de ciumă ca ostatic în Anglia, şi al lui Jeanne de Luxembourg din aceeaşi familie cu defunctul împărat Carol al IV-lea, Pierre rămăsese orfan la trei ani şi renunţase cam devreme la cele trupeşti printr-un jurământ de castitate permanentă făcut la şase ani. Se spunea că-i impusese acelaşi jurământ şi surorii lui de 12 ani şi că-i reproşase fratelui său că a râs, pe motivul că în evanghelie scrie că Iisus a plâns dar nu a râs. La opt ani era deja un ascet, exagerat de înalt, cu pieptul scobit, care fusese trimis să studieze la Paris, unde practica postul şi autoflagelarea şi ceru să intre în austerul ordin al celestinilor, la modă în vremea aceea. Deoarece tutorii nu i-au permis, el vizita frecvent ordinul pentru a se hrăni numai cu pâine şi apă şi a dormi pe pământul gol, complet îmbrăcat, păstrându-şi brâul şi pantofii pentru a fi gata, fără să piardă timp, pentru rugăciunile de la miezul nopţii.

Pietatea să remarcabilă combinată cu originea nobilă îi aduse numirea în funcţie de canonic la 9 ani, ca arhidiacon câţiva ani mai târziu, ca episcopie Metz la 15 ani şi cardinal la 16 ani. Roba roşie nu-i descurajă austeritatea şi rugăciunile singuratice. Viaţa lui „nu a fost altceva decât umilinţă” şi „fugi totdeauna de vanitate şi prisosurile lumii”. El petrecea cea mai mare parte a zilei şi nopţii în rugăciuni solitare sau punându-şi pe hârtie păcatele într-un carnet la lumina lumânării şi spovedindu-se de două ori pe zi capelanului său. Nerăbdarea lui, ca şi limbuţia Ecaterinei din Siena, era câteodată prea mult pentru capelan, care din când în când se făcea că doarme când auzea că Pierre bate la uşă în mijlocul nopţii.

Cardinalul-copil dobândi facultatea de a vindeca în mod miraculos: se spunea că a salvat-o pe ducesa de Bourbon de durerile facerii, care durau de două săptămâni, vindecase rănile lui Guy de Tremoille, căpătate în timpul unui turnir, înviase pe un intendent al ducelui de Bourbon care fusese lovit de trăsnet şi, în afara acestui cerc destul de limitat, redase sănătatea unui lucrător sărac care fusese torturat de briganzi. Când muri în 1387 din cauza epuizării şi a rigorilor pe care şi le impusese, a fost înmormântat conform dorinţei sale în cimitirul săracilor din Avignon, unde mormântul îi deveni loc de pelerinaj zilnic al săracilor şi bolnavilor, făcând „mari minuni”. Regi şi nobili, inclusiv baronul de Coucy, trimiseră daruri bogate şi lămpi de argint iar Froissart, care niciodată nu scăpa nimic, veni să observe mulţimile la mormânt.

Pentru a avea probe de necontestat pentru canonizare, audierile asupra meritelor lui Pierre durară şase luni şi se luă mărturie de la 72 de martori despre 285 de aspecte diferite. Ca al optulea martor în prima săptămână, Coucy depuse mărturie spunând cum, când Pierre s-a dus să ia în primire episcopatul, ceruse soldaţii

fratelui său, contele Waleran de Pol pentru a-i îndepărta pe clericii urbanişti care deţineau proprietatea episcopală. Când Waleran ceru să fie plătit din veniturile episcopatului, Pierre spuse că mai curând ar muri decât să încheie vreo înţelegere pe baza pământurilor Bisericii, după care se iscă o astfel de discordie între fraţi încât chiar Coucy trebui să ia în păstrare proprietatea Bisericii până ce s-ar fi ajuns la o înţelegere. El adăugă că-l cunoaşte pe Pierre din copilărie, când se minuna de pietatea sa, şi că n-a văzut vreodată în Avignon un tânăr atât de virtuos.

Toţi martorii nu au fost de ajuns. Fie că lipsa de sfinţenie a lui Clement a dat înapoi în faţa unei chestiuni de sfinţenie sau că el a ezitat din alte motive, cert este că el lăsă procesul în suspensie iar reputaţia sa ca antipapă făcu ca acesta să nu fie reluat decât peste 140 ani. Pierre de Luxembourg a fost în cele din urmă beatificat, însă nu canonizat, în 1527.

În compania regelui şi a curţii, Coucy se întoarse la Paris prin Dijon, unde ducele de Burgundia era gata să „se prefacă” – cum făcea în toate – într-o manieră măreaţă pentru a intra din nou în graţie. Se scrisese o întreagă carte despre festivităţile, veşmintele, banchetele, turnirele, darurile şi cheltuielile pentru această ocazie, însă în mijlocul nenorocirilor din secolul al XIV-lea aceste extravaganţe reapar atât de regulat încât uimirea dispare.

Menite să etaleze un statut politic, aceste festivităţi trebuie să fi constituit un stimulent economic. Pentru vizita regelui în Burgundia primiseră comenzi pentru mărfuri şi servicii croitori, brodeuri, bijutieri, armurieri şi toate meseriile. Numai ducele comandă 320 de lănci noi, pentru a le da concurenţilor. Toate oraşele din Burgundia care urmau să fie vizitate de rege în drumul lui primiră fonduri pentru a curăţa şi împodobi şi chiar pentru a repara

străzile şi pieţele. Chiar Dijon, cu pădurea lui de turnuri şi clopotniţe şi hornuri prevăzute cu grilaje de fier pentru a nu lăsa berzele să-şi facă cuib, uliţele sale strâmte şi întortocheate şi tavernele rău famate, trebui să înceapă curăţenia, îndepărtând murdăria lăsată de animale. Printre arcadele sale întunecate de lemn hoinăreau în voie. câini, pisici, porci şi oi, porcii în mod special lăsând miros şi murdărie. Mâncători lacomi, gălăgioşi şi „nesociabili ei erau subiectul permanentelor plângeri pentru că muşcau şi, într-un caz, au mâncat un copil, motiv pentru care animalul vinovat a fost executat prin spânzurare. Regulamentele care interziceau ţinerea porcilor în oraş şi aruncarea murdăriei lor în râu nu prea aveau efect.

Deoarece nu exista o sală suficient de mare ca să încapă toţi oaspeţii a fost comandat un cort gigantic, confecţionat din 30 100 de coţi de material, pentru a acoperi curtea palatului. După eveniment, materialul a fost tăiat şivândut pe bucăţi. Cantitatea de ţesături folosită pentru draperiile din satin albastru care au fost atârnate în toate camerele ducale, pentru 300 de rochii de mătase şi damasc destinate doamnelor participante şi pentru tot atâtea jiletci din catifea pestriţă şi satin pentru cavaleri, trebuie să fi golit Flandra. Câte croitorese au fost angajate pentru a broda draperiile, cu deviza ducelui *„Îl me tarde”* împletită cu iniţialele soţiei sale pe un fundal cu turturele azurii agăţate într-o pădure de portocali şi lămâi? câţi tâmplări şi muncitori au găsit de lucru la răzuitul pereţilor, la tăiatul copacilor, nivelatul terenului şi construcţia tribunelor acoperite pentru trei zile de turnire în luna februarie? Când numai gazda avea treizeci de cai de luptă pentru festivităţi, este de presupus că numărul total ar fi necesitat o armată de rândaşi şi grăjdari. Spre oraş se îmbulziră jongleri, actori de miracole, acrobaţi şi dresori pentru a distra poporul în timp ce nobilii participau la

turnire.

Enguerrand de Coucy, chiar şi la 50 de ani, a fost un câştigător, sau poate chiar *câştigătorul* turnirului, primind o cataramă de perle cu safire de la ducesă ca recompensă, în schimbul de daruri pentru rămas bun (şi se ţinea cont cu scrupulozitate de cât costa fiecare dar) ducele de Burgundia îl depăşi pe rege, dându-i un cadou mai scump decât cel pe care regele îl dădu ducesei. Ceremoniile se terminară cu cântece şi dansuri ale doamnelor şi domnipoarelor „din dragoste pentru rege, pentru ducele de Touraine (Orléans), ducele de Bourbon şi baronul de Coucy”.

Curând după întoarcerea lui Carol la Paris, promisiunea lui de a nu se gândi la nimic decât la reunificarea Bisericii a fost lăsată de o parte în favoarea acţiunii atrăgătoare a Genovei împotriva regatului Barbariei. Era o aventură gata pregătită, fără a necesita manevre politice serioase ca cele cerute de cauza papală. Cruciada, chiar dacă cea puţin de a face cu crucea, dădea prestigiu participanţilor, fără a mai aminti *Privuegium cruciş* care permitea un moratoriu asupra datoriilor lor şi imunitate faţă de justiţie. În timp ce „focul curajului înflăcăra toate inimile „se observară unele precauţii. Consiliul limită numărul cavalerilor care puteau părăsi ţara la 1.500 şi niciunul nu avea dreptul de a pleca fără aprobarea regelui. Toţi care se înrolau trebuiau să-şi cumpere echipamentul cu banii lor şi nu aveau voie să ia oameni în afara domeniului lor.

Ludovic de Orléans, intenţionând să devină el, în locul unchiului său, ducele de Burgundia, cel mai important bărbat din regat, dorea comanda şi îi copleşi cu daruri pe nobilii influenţi în speranţa s-o obţină. Unchiul lui exercita destulă influenţă pentru ca el să n-o capete, pe motivul tinereţii, şi lipsei sale de experienţă, punând astfel

şi mai multe paie pe foc. Ducele de Burgundia avea prea multe interese de rezolvat acasă ca să vrea să părăsească ţara; Berry nu era în graţii şi nici nu era un războinic. Ducele de Bourbon, nerăbdător să-şi găsească gloria pe urmele lui Ludovic cel Sfânt care murise pe ţărmurile Tunisiei în ultima lui cruciadă, a fost deci ales, avându-l pe baronul de Coucy ca adjunct la comandă.

Printr-un gest de mare prinţ, Coucy ctitori o biserică şi o mănăstire înainte de plecare. Deoarece viaţa religioasă era recunoscută ca superioară celei seculare, întemeierea unei instituţii religioase era o cale în plus de a se bucura de binecuvântarea Bisericii. În afară de aceasta, după cum spusese ducele de Burgundia când întemeiase o mănăstire carthusiană la Champmol în 1385, „pentru izbăvirea sufletului nimic nu e mai potrivit decât rugăciunile călugărilor pioşi”.

Baronul de Coucy alese ordinul celestinilor, a căror au

— Carthusian, un călugăr sau o călugăriţă dintr-un ordin foarte strict din o mănăstire aflată la Chartreuse în Franţa, ctitorită în 1084 de către Sf. Bruno (Nota trad.).

steritate extremă îi făcuseră, paradoxal, favoriţii unei nobilimi subjugată patimilor lumeşti. Era această preferinţă într-adevăr un paradox, sau era o nelinişte spirituală şi o nevoie de pocăinţă într-o viaţă atât de deosebită faţă de principiile pe care le mărturisea? Dualitatea vieţii sub credinţa creştină se manifesta în graba cu care Ludovic de Orléans se îndepărta de bogăţii şi de plăceri, ca şi de intrigile politice pentru a merge la privegherile dure şi reci dintr-o mănăstire celestină. Prin împărtăşirea austerităţilor monacale scăpa de dezgustul faţă de sine. Chiar şi contele de Foix, un materialist încăpăţânat care cunoştea mânia, vanitatea şi alte păcate îşi compuse propria sa carte de rugăciuni în care

recunoştea marea suferinţă care vine de la a crede că „Dumnezeu nu mai există şi că binele şi răul provin din firea lucrurilor fără ca Dumnezeu să intervină. După aceea vine moartea, moartea trupului şi a sufletului”.

Oricâtă mângâiere ar putea da credinţa creştină ea este contrabalansată de neliniştea pe care o naşte. În această nelinişte, spre sfârşitul vieţii sale, Chaucer în „envoy”-ul său la povestirea parohului era îndemnat să-şi „revoce” operele vieţii sale – *Povestirile din Canterbury*, *TroÜus* şi *Cressida*, *Cartea Ducesei* şi toate poemele care nu erau pioase – şi să-l roage pe Hristos să-l ierte că a scris aceste „deşertăciuni lumeşti… pentru ca să fiu unul din cei care în Ziua Judecăţii vor fi izbăviţi”. Creştinismul deţinea într-adevăr o putere tragică dacă, pentru a se izbăvi, un om îşi renega propria sa creaţie.

Fondatorul din secolul al XIII-lea al ordinului celestinilor îşi alesese de tânăr o viaţă de schimnic într-o peşteră pentru a se devota lui Dumnezeu în timp ce ajunsese la completa renunţare de sine şi la tot ce însemna viaţă. El petrecuse 16 ore pe zi în rugăciuni, purtând o cămaşă din păr, hrănindu-se cu foi de varză şi apă în timpul a şase „posturi mari” într-un an, fiecare de 40 de zile. Atrăgând discipoli şi devenind celebru, el ajunse să fie ales ca Papa Celestin al V-lea; apoi cu pocăinţă amarnică şi într-un gest unic pentru papalitate, renunţă la pontificat pentru a se întoarce la chinuirea de sine şi căutarea lui Dumnezeu. Ordinul care-i poartă numele, fiind din ce în ce mai mult în graţiile papilor şi regilor, a fost scutit de taxe bisericâşti şi autorizat să dea timp de 200 de ani indulgenţe persoanelor care într-adevăr se căiau şi vizitau mănăstirile sale în zilele de sărbătoare.

Nu există mărturii că Enguerrand de Coucy ar fi avut obiceiul să viziteze ordinul şi niciuna care să sugereze că era un om cu spiritul tulburat. După toate probabilităţile,

alegerea sa nu reflecta vreo nelinişte împovărătoare ci faptul că, cu cât austeritatea practicată de călugării celestini era mai mare, cu atât era mai mare siguranţa izbăvirii ocrotitorilor lor.

Hrisovul său, datat 26 aprilie 1390, se deschide cu siguranţa de sine caracteristică familiei Coucy: „Ţinând cont că pelerinajul şi bunurile lumeşti ale acestei vieţi trecătoare sunt date celor care pot şi ştiu cum să le folosească şi să le sporească spre a păstra avuţie pentru Dumnezeu care ne-a împrumutat aceste bunuri” şi în scopul rugăciunilor permanente pentru el, soţia lui actuală, strămoşii şi urmaşii lui şi toţi cavalerii şi doamnele acestui ordin al coroanei, el hotărăşte şi ctitoreşte o mănăstire pentru 12 călugări ai ordinului celestin pe proprietatea sa, la Villeneuve, pe malurile râului Aisne, dincolo de Soissons.

El acordă mănăstirii 400 de livre venit anual, venit asigurat ordinului menţionat printr-o mare varietate de garanţii legale. Şi ori de câte ori venitul este mai mic de 400 de livre, el specifică cum poate fi obţinută suma aşa încât călugării „să posede în tihnă acele venituri fără frică de ipotecare din partea noastră sau a urmaşilor noştri”. În orice dispută viitoare, călugării să aibă „sfatul, sprijinul şi ajutor din partea noastră şi a juriştilor, a sfetnicilor şi servitorilor noştri, ca şi cum ar fi disputa noastră”. Celestinii aveau evident un avocat isteţ care lucrase la această donaţie, sau Enguerrand de Coucy îşi dăduse mare silinţă în această încercare permanentă a donatorilor de a depăşi viitorul.

Ctitoria mănăstirii îl preocupă încă mulţi ani. Când clădirile încă nu fuseseră terminate după un anumit timp, el mai adăugă 200 de livre venit anual pentru a o termina. Şi mai târziu dărui celestinilor un mare conac la Soissons care aparţinea confreriei arcaşilor pentru ca şi călugării să

aibă un loc de adăpost în timp de război şi să-şi poată continua viaţa monastică; aceasta, judecând după un alt dar, devenise şi mai confortabilă. Informat că nu mai aveau călugării vin – predecesorii lor trăiseră şi fără el – Enguerrand aranjă să li se cumpere o vie destul de mare pentru a le asigura o cantitate anuală suficientă.

Din cauză că nu semnase hirsovul pentru această danie înaintea morţii sale, via urma să devină una din numeroasele revendicări ale mănăstirii, într-o dispută aprigă împotriva urmaşilor.

Cei mai nobili din regat se adunară pentru o acţiune împotriva berberilor, alăturându-li-se cavaleri din Hainault şi Flandra, precum şi un grup englez de la Calais condus de fiul nelegitim al lui Lancaster, John Beaufort, duce de Somerset, întemeietorul dinastiei Tudorilor. Clisson, conetabilul, rămase ca să păzească ţara şi să nu-i lase adversarului, ducele de Burgundia, mână liberă. Altfel grupul cuprindea, în afară de Bourbon şi Coucy, toate numele mari: amiralul de Vienne; contele de Eu, a cărui faimă se datora rangului familiei; Jean d'Harcourt al VII-lea; Philippe de Bar, fratele ginerelui baronului de Coucy; Geoffrey Boucicaut, fratele şi mai celebrului Jean; Yvain, fiu nelegitim al contelui de Foix, şi un gascon notabil pe nume Soudic de la Trau, „unul din cavalerii curajoşi ai lumii

Hegele îl finanţă pe ducele de Bourbon cu 12.000 de franci şi împărţi mai mult de 20.000 între ceilalţi seniori. Ducele împrumută alţi 20.000 de la Ludovic de Orléans, garantaţi de veniturile de pe moşiile sale. Enguerrand de Coucy, căruia tocmai i se plătiseră 6.000 de franci de către coroană pentru a-şi acoperi cheltuielile făcute la Avignon şi Languedoc şi împrumutase încă 10.000 de la Ludovic de Orléans, era „mai bine sprijinit decât oricare altul”, în afară de Bourbon. El şi contele de Eu mai aduseră cu ei

încă 200 de cavaleri. Papa Clement dădu o indulgenţă generală care era generoasă, ţinând seama că fusese părăsită propria sa cauză, şi poate prea generos chiar de vreme ce fusese vorba să fie acordată numai unei cruciade pentru recucerirea Ierusalimului. Într-adevăr, cu excepţia Ierusalimului, conform cinstitului Bonet, războiul, „n-ar trebui făcut împotriva păgânilor” deoarece Dumnezeu a făcut lumea pentru toţi şi „nu putem şi nu ar trebui să constrângem sau să silim pe păgâni să primească botezul sau credinţa sfântă”.

Grupul francez se întâlni cu vasele de transport genoveze la Marsilia, de unde plecară spre Genova pentru a lua provizii, arcaşi şi pedestraşi, precum şi pe cavalerii străini. Numărul cavalerilor şi scutierilor se ridica la

1 400 – 1.500 şi forţa totală era probabil de 5.000, fără a ţine seama probabil de cei 1.000 de marinari pentru cele 40 de galere şi 20 de corăbii de marfă. Ducele de Bourbon, baronul de Coucy, contele de Eu şi curajosul Soudic debarcară pe uscat pentru a fi primiţi de dogele Genovei care le dădu în dar siropuri, condimente, prune de Damasc şi „alte licori bune pentru boli”. Aceasta n-a însemnat că nu au fost prea puţine provizii. Bourbon trebuia să mai livreze 200 de butoaie cu vin, 200 de bucăţi de slănină şi

2000 de găini pentru bolnavi şi răniţi. Din cauza spaţiului restrâns, mulţi cai nu au putut fi transportaţi; pentru a economisi întreţinerea lor, aceştia trebuiră să fie vânduţi la mai puţin de jumătate din valoarea lor. În ultimul moment, s-a iscat o mare încurcătură în ceea ce priveşte binecuvântarea ce trebuia dată flotei, deoarece Genova şi Franţa recunoscusem papi diferiţi. Din cauza războiului, aliaţii trebuiră să facă o punte peste schismă. Până la urmă doi preoţi oficiară, reprezentând ambii papi.

Fiind depăşite aceste greutăţi, impunătoarea armată

care se pregătea să plece la 1 iulie 1390 a fost un spectacol fascinant şi, mult după aceea, un subiect favorit al acelora care ilustrau cărţile. Nu mai e nevoie să-l numim pe înluminatorul care a scris: „Ce minunat lucru este să vezi această flotă sau flamurile ce poartă blazoanele diferiţilor seniori scânteind în soare şi fluturând în vânt, şi să auzi, când muzicanţii suflă în goarne şi trompete, sunetele acelor voci care se duc şi răsună peste mare”.

Avură parte de ghinion aproape imediat, când o furtună furioasă pe Elba împrăştie flota şi provocă o întârziere de nouă zile până ce flota se strânse din nou la punctul de întâlnire în Malta. În ultima săptămână a lui iulie flota porni spre Mahdia, situată pe curbura de jos a coastei de nord a Africii, la 160 km sud-est de Tunis. Oraşul înconjurat de ziduri se afla în centru şi era punctul cel mai înalt al unei peninsule înguste, lungă de 1, 6 km, portul ei, bine fortificat fiind apărat de un lanţ şi de tunuri înzestrate cu dispozitive de aruncat pietre.

Invadatorii hotărâră să trimită pe mal un grup de debarcare sub conducerea lui Enguerrand de Coucy, care să constituie avangarda şi să distragă atenţia inamicului în timp ce grupul principal trebuia să debarce a doua zi. Cu tânărul şi iritabilul conte de Eu ca adjunct, grupul lui Coucy format din 600 – 800 de soldaţi, sprijiniţi de arcaşii genovezi, porni în ambarcaţiuni cu vâsle. În timp ce vâslaşii îşi cufundară vâslele în marea liniştită, apele, luând parte la jalnica eroare mult înainte ca ea să fie comisă, „păreau să fie încântate să-i poarte pe aceşti creştini pe ţărmurile păgânilor”. Bărcile de debarcare duceau de obicei până la 20 de cai, ai căror călăreţi urcau în şa cât mai erau încă la bord şi apoi cu coiful pe cap şi lancea în mână, debarcau prin nişte uşi largi de la pupă, şarjau spre inamic şi, dacă erau urmăriţi, veneau călare înapoi la bordul vasului lor care era dus de vâslaşi înapoi

în larg.

Baronul de Coucy a fost primul pe ţărm şi-şi conduse grupul în formaţie de luptă pentru a întâmpina atacul. Nimeni nu veni. Avertizaţi de invazie şi crezând că forţa lui era inferioară celei a creştinilor, sultanul berber Abou – l-Abbas hotărâse să-i lase să debarce fără să rişte o bătălie. După aceea, evitând o bătălie decisivă, el i-ar fi lăsat pe invadatori să-şi uzezè forţele în faţa zidurilor de piatră în soarele de august, în timp ce ei i-ar fi hărţuit prin atacuri rapide până ce epuizarea, căldura, lipsa proviziilor şi imposibilitatea de a aduce întăriri i-ar fi înfrânt. A fost aceeaşi strategie pe care Carol al V-lea a folosit-o împotriva englezilor şi care de atunci a slujit de multe ori la o bună apărare.

Încrezători în victoria asupra păgânilor dispreţuiţi, cruciaţii îşi stabiliră tabăra cu corturi viu colorate în faţa zidurilor oraşului, în centru fiind pavilionul ducelui de Bourbon, ce arbora flamura cu crini, iar arbaletierii genovezi pe flancuri. Ei puteau să facă o blocadă pe mare şi pe uscat a oraşului Mahdia, însă oraşul depozitase ceva provizii şi avea acces la apă dulce prin canale subterane. În formă de triunghi, oraşul avea o mare populaţie şi o garnizoană de 6.000 de oameni, probabil în locuinţe subterane. Ştiind că dacă ar fi căzut Mahdia, creştinii ar trece nestingheriţi la cucerirea Tunisiei, sultanul întărise apărarea Mahdiei în toate punctele şi ceruse ajutorul regilor din vecinătate pentru a strânge o armată în interiorul ţării.

Timp de trei zile, nicio mişcare nu, întrerupse pregătirile de asediu ale invadatorilor până ce, în a treia seară, berberii ieşiră din fortăreaţă scoţând strigăte înfricoşătoare. Datorită unui sistem de alarmă organizat de sentinelele din jurul taberei creştine ei au fost respinşi, lăsând în urmă 300 de morţi. Oraşul îşi reluă rezistenţa sa

tăcută în timp ce creştinii, pentru a-i împiedica pe călăreţi să revină, ridicară o barieră înaltă de 1, 20 m din stâlpi, legată cu frânghii, cu vâsle şi lănci încrucişate servind drept camuflaj pentru arcaşii şi sentinelele postate una la 35 m.

De la distanţă, sunetul de tobe şi trâmbiţe anunţă apropierea armatei de eliberare a sarazinilor, care se ridica la 40.000 de oameni. Făcându-şi tabăra în spatele oraşului, ei nu se aventurară într-o ofensivă majoră ci se rezumară la câteva raiduri pe cai iuţi, aruncându-se asupra creştinilor când soarele era mai puternic, silindu-i să lupte, în armurile lor grele. Europenii fură „aproape fripţi” înăuntrul oţelului lor, spre deosebire de berberi care purtau platoşe din material matlasat sau din piele. Dacă erau urmăriţi se împrăştiau rapid, numai pentru a se regrupa din nou şi a urmări inamicul care, împovărat de armuri, suferi mari pierderi. În următoarele şase săptămâni încăierările continuară* aproape în fiecare zi, şi, câteodată în timpul nopţii.

Corăbiile gënoveze aprovizionară tabăra creştină pe mare cu provizii din Sicilia şi Calabria, însă livrările erau neregulate, provocând perioade de lipsuri. Vinul greu importat de genovezi provoca letargie. Căldura şi setea, rănile, febra şi bolile din cauza apei proaste – aceleaşi condiţii, cu excepţia ciumei, ca în timpul cruciadei Sfântului Ludovic – se abătură asupra asediatorilor. Norii de insecte ca şi inaccesibilitatea oraşului îi deprima pe asediatori. Încercară să raţionalizeze proviziile şi să se încurajeze reciproc. Baronul de Coucy îndeosebi, conform loialului Froissart, „se îngriji de bunăstarea cavalerilor şi scutierilor mai săraci, în timp ce ducele de Bourbon era nepăsător şi stătea cu picioarele unul peste altul în faţa pavilionului său, cerându-le la toţi să i se adreseze printr-o a treia persoană cu multe ploconeli, nepăsându-i dacă acei

cavaleri mai mărunţi erau în încurcătură. Baronul de Coucy, dimpotrivă, îi ajută. Era amabil cu toţi şi se purta mai curtenitor decât ducele de Bourbon, care niciodată nu vorbea cu cavalerii şi scutierii străini în maniera agreabilă a baronului de Coucy

Neaducând cu ei berbeci pentru a străpunge zidurile, asediatorii începură construcţia unui imens turn de asalt pe roţi. Avea trei etaje, pentru a depăşi zidurile Mahdiei şi o suprafaţă de 12 m. Între timp apărătorii, suferind din cauza blocadei, trimiseră soli pentru negocieri. Conduşi în faţa lui Bourbon şi a lui Coucy, care ascultară atenţi traducerea făcută de genovezi, solii întrebară de ce au venit cavalerii francezi şi englezi să facă război cu cei care nu le făcuseră niciun rău. Spuseră că îi necăjiseră numai pe geaovezi, ceea ce era firesc între vecini, pentru că aşa fusese obiceiul ca „să luăm unul de la altul tot ce se poate”.

Răspunsul necesita o mare grijă, spre a servi un exemplu bun pentru un război drept. Bourbon şi Coucy se consultară cu 12 din seniorii de seamă şi, presupunând evident că necredincioşii nu ştiau acest lucru, răspunseră că au venit să facă război cu sarazinii deoarece erau păgâni „fără un crez al lor”, ceea ce îi făcea dintr-odată duşmani, şi de asemenea ca să-şi răzbune strămoşii „pentru că l-au răstignit şi omorât pe fiul Domnului, numit Iisus Hristos”.

„La acest răspuns, sarazinii nu făcură decât să râdă, spunând că evreii l-au răstignit pe Iisus Hristos şi nu ei”. Discuţiile se terminară aici.

În continuare un berber şi un creştin, întâlnindu-se în afara zidurilor, începură o dispută – probabil nu în mod spontan deoarece berberii căutau o cale de a face prizonieri – în legătură cu religiile lor. Berberul propuse ca disputa să fie rezolvată prin înfruntarea a 10 luptători de

ambele părţi. Răspunzând pe loc, se prezentară zece cruciaţi, inclusiv Guy şi Guillaume de Tremoille, Geoffrey Boucicaut şi doi cavaleri englezi, în timp ce tabăra fremăta de emoţie în aşteptarea evenimentului. Numai baronul lui Coucy nu era de acord.

„Ţineţi-vă gura, voi care niciodată nu ţineţi seama de consecinţe” spuse el. „Nu văd niciun avantaj în această luptă”. Presupunând că sarazinii nu trimit cavaleri ci numai simpli paji, ce onoare sau avantaj s-ar câştiga dacă ar fi învinşi? Presupunând că provocarea este o capcană pentru a captura cavaleri creştini ca prizonieri, din care până acum nu au luat niciunul? O astfel de luptă n-ar putea cuceri Mahdia, oricare ar fi rezultatul. Mai mult încă, o înfruntare, mai ales cu un inamic cu care nu eşti familiarizat, n-ar trebui acceptată niciodată fără o deliberare, nici fără autorizarea Consiliului superior şi fără a se cunoaşte identitatea completă a adversarului cu nume şi prenume, rang şi blazon. Coucy îi admonestă pe luptători pentru indisciplină şi pentru că nu s-au supus comenzii superioare care ar trebui să fie precumpănitoare în armată. Prin această concepţie, el îi depăşea pe compatrioţii lui.

Deşi sfatul lui câştigă mulţi adepţi, alţii îi sprijiniră pe contele de Eu şi pe Philippe de Bar, care insistară că, provocarea fiind acceptară, nu se mai puteau retrage şi că lupta trebuia să urmeze. Conduşi de Geoffrey Boucicaut care în „mândria lui nereţinută” se oferi să lupte cu 20 de oameni împotriva a 40, luptătorii porniră călare în armura lor la timpul şi locul fixat. O mulţime de camarazi îi însoţiră, numărul lor mărindu-se până în momentul când toţi cei apţi au fost prezenţi la locul luptei lăsând tabăra păzită numai de bolnavi, sub conducerea lui Coucy. Văzând un număr. atât de mare, berberii preferară să nu apară.

Cu intenţia de a preveni încăierarea, fără îndoială la

sfatul lui de Coucy, ducele de Bourbon se grăbeşte pe măgarul lui, trezindu-se înconjurat de mai multe mii de războinici aţâţaţi. Temându-se că nu va fi ascultat dacă ordonă retragerea, el decise să se lase în voia sorţii. Începând cu un atac asupra taberei duşmane, bătălia se desfăşoară cu furie sălbatică. Creştinii pricinuiesc răni dar nu pot distruge armata sarazină mult superioară şi, sufocându-se în armuri, au la rându-le multe pierderi. Sunt scăldaţi în sudoare, gâfâind cu gura căscată şi cu nările dilatate, devoraţi de sete. Răniţii îşi dau sufletul în braţele camarazilor lor, cei epuizaţi cad la pământ nemişcaţi. Aproape de înserare, chiar şi contele de Eu le spuse să se retragă pe motivul că, dacă sarazinii vor ataca tabăra, „acolo nu-i nimeni decât baronul de Coucy cu câţiva oameni bolnavi; ar putea fi toţi pierduţi” şi tabăra ocupată.

Relatările diferă foarte mult în ceea ce priveşte răniţii: după biograful lui Bourbon, doi cavaleri şi patru scutieri; după Froissart nu mai puţin de 60, multora dintre ei dându-le numele. Oricare ar fi numărul, ei au fost pierduţi într-o luptă fără sens.

Frustrarea se amesteca cu mizeriile fizice ale unui asediu care dura de două luni fără rezultat. Se auziră voci care cereau ridicarea asediului. Cârtitorii spuneau că prin mici încăierări nu se va putea cuceri niciodată oraşul. Pentru fiecare duşman omorât, 10 îi luau locul deoarece sarazinii erau în ţară lor. Se apropia iarna cu nopţi lungi şi reci şi se ivi bănuiala că genovezii, „care sunt oameni grosolani şi trădători”, ar putea dezerta, plecând peste noapte cu corăbiile lor. Îngrijoraţi din cauza lungii perioade fără comerţ, genovezii într-adevăr deveniră neliniştiţi. Ei spuseră că se aşteptaseră ca francezii să ia Mahdia în două săptămâni însă, după cum mergeau lucrurile, ei nu vor cuceri vreodată oraşul, necum Tunisia, nici anul acesta sau anul viitor. În mijlocul acestor îndoieli

şi nemulţumiri se convocă un consiliu de război, care a fost de acord să se facă un ultim efort pentru a lua Mahdia cu asalt.

Ziua a marcat un măcel. Rezistenţa armatei sarazinilor condusă de fiii sultanului era intensă. Garnizoana Mahdiei, luptând „cu certitudinea unei recompense glorioase pe lumea cealaltă” aruncă de pe ziduri o ploaie de săgeţi, pietre şi ulei încins care reuşiră să distrugă marele turn de asalt al cruciaţilor. Soldaţii care se urcară pe scări până pe marginea zidurilor au fost rostogoliţi înapoi. În ciuda celor mai puternice asalturi care aproape că ocupară una din cele trei porţi ale oraşului, Mahdia nu putu fi ocupată. Armata de luptă berberă a fost respinsă, însă, ca adesea în Franţa, oraşul cu ziduri rezistă.

Ulterior, ambele părţi au fost dispuse să termine ostilităţile. Berberii asediaţi, suportând invazia şi blocada, nu aveau niciun avantaj să prelungească războiul pe pământul lor. Cu armele şi tacticile lor mai uşoare ei nu puteau să se aştepte la o victorie decisivă pe câmpul de luptă. Instigatorii genovezi ai acţiunii erau mai mult decât gata pentru retragere. În timp ce negociau condiţiile cu berberii, invadatorii ridicară tabăra. Drapelele strălucitoare au fost date jos, corturile împăturite, retragerea spre corăbii se făcu la nouă săptămâni după debarcare. „Deoarece ai fost primul care ai debarcat, bunule vere” îi spuse ducele de Bourbon baronului de Coucy, „eu vreau să fiu ultimul care se îmbarcă” – o alegere mai puţin exigentă.

Tratatul încheiat de genovezi asigură nişte condiţii pe care francezii le declarară onorabile, permiţându-le să plece cu capul în sus, chiar dacă fără victorie. Într-adevăr, în timpul ultimului consiliu convocat pentru discutarea condiţiilor ei se convinseră pe ei înşişi că făcuseră un lucru

bun. Ca să menţii un asediu timp de două luni împotriva regilor sarazini şi a unui oraş puternic, spuse Soudic de la Trau, era un lucru „tot atât de onorabil ca şi cum aş fi fost în trei bătălii”. Alţi vorbitori îi adoptară bucuroşi ideea şi toţi, inclusiv baronul de Coucy, au fost de acord să accepte condiţiile.

O altă acţiune, a patra de la eşecul din Scoţia, se terminase în zadar nu din lipsă de voinţă sau curaj sau capacitate de luptă, ci din cauza preluării impetuoase a unei sarcini nepractice din punct de vedere militar. Cavalerii cunoşteau tăria zidurilor împotriva oamenilor, problemele asediului pentru asediatori, riscurile aprovizionării peste mare, tot aşa de bine ca interiorul coifului lor. Ei ar fi avut posibilitatea să cunoască condiţiile din Africa de nord din debandada celor două cruciade ale lui Ludovic cel Sfânt, indiferent de timpul care se scursese; 120 de ani în urmă era ca ieri în ceea ce priveşte schimbările ce se aşteptau. Neglijenţa militară avea o scuză totuşi. Într-o perioadă cu comunicaţii proaste, informaţiile anticipate lipseau de obicei. Putea foarte bine să nu se bănuiască fortificaţia puternică a oraşului Mahdia. Necunoaşterea duşmanului era o stare a timpului, dispreţul pentru acest duşman, o stare a mentalităţii sale.

Froissart susţinea că i-au spus cavalerii după aceea „Dacă baronul de Coucy ar fi fost comandant, rezultatul ar fi fost altul”. Aceasta-i improbabil. Cu toate că lipsa unui comandament unic a influenţat rezultatul, ceea ce în principal a dăunat în asediul Barbariei a fost lipsa unu: interes vital. Când acesta a existat, când interesele au fost importante, cum a fost redresarea Franţei sub Carol al VI-lea, s-a impus o strategie compatibilă cu obiectivul propus, iar nesocotinţa şi lipsa de prevedere au fost înlăturate. Pentru francezi campania tunisiană a fost doar o aventură cavalerească cu un pretext religios. Ceea ce îi îmboldea pe

cavaleri la război era dorinţa de a face fapte de vitejie, sporită de zelul religios, nicidecum atingerea unui scop politic prin forţa armelor. Ei se preocupau de acţiune nu de scop şi din această cauză scopul era atât de rar atins.

În Franţa, unde nu se primise nicio ştire despre soarta expediţiei, se ţineau slujbe pentru a pogorî mila Domnului asupra cruciaţilor care luptau pentru credinţă. Carol al VI-lea a vizitat Coucy-le-Château în septembrie poate pentru a o linişti pe tânăra doamnă de Coucy sau poate pentru a inspecta din nou o proprietate râvnită de coroană şi care putea rămâne curând fără stăpân. Bucuria a fost mare când au venit veşti despre întoarcerea cruciaţilor la Genova, la mijlocul lunii octombrie. Unii dintre cei bolnavi au murit acolo, alţii şi-au revenit lent după suferinţele îndurate. După traversarea Alpilor în timpul iernii, au mai trecut şase luni până ce ducele de Bourbon şi baronul de Coucy au ajuns la Paris, urmaţi la intervale de timp de însoţitorii lor.

Intervalele şi distanţele au ascuns adevărul. Cu toate că s-au întors fără pradă, răscumpărări sau prizonieri ei au fost aclamaţi, ca şi cum ar fi fost victorioşi (după cum au fost aclamaţi şi inamicii lor în palatele musulmane). Nu existau corespondenţi străini în Tunisia, care să raporteze despre campanie şi nici ziare în Franţa care să publice dezamăgirile acestei acţiuni. Pierderile în morţi şi dispăruţi care s-au ridicat la 274 de cavaleri şi scutieri sau cam 20% din forţa expediţionară n-au produs o impresie negativă; aceste pierderi erau obişnuite. Până la urmă, Franţa a fost admirată pentru această acţiune şi de Genova deoarece prezenţa francezilor ca aliaţi ai Genovei în această luptă i-a alarmat îndeajuns pe berberi ca să-i determine să-şi reducă actele pirateresti.

Nerăbdător să asculte, despre toate cele ce s-au petrecut, regele Carol a ascultat relatările ducelui de

Bourbon şi baronului de Coucy şi a multor altora. Câtuşi de puţin descurajat de povestirile lor, el a declarat că de îndată ce se va putea încheia pace cu Anglia, el va pleca bucuros sub binecuvântarea Bisericii cu o armată regală „pentru a înălţa credinţa creştină şi a-i nimici pe păgâni”. Printre participanţi amintirile dureroase şi acţiunile zadarnice s-au şters şi când, după câţiva ani, a fost propovăduită o nouă cruciadă împotriva turcilor, atitudinea lor faţă de inamic a rămas neschimbată şi entuziasmul netulburat.

Capitolul 23

Într-un codru întunecos

Nedescurajaţi de rezultatul echivoc din Berberia, regele Franţei şi Consiliul s-au îndreptat fără răgaz spre o aventură formidabilă: terminarea schismei prin forţa armelor. Planul unui marş spre Roma pentru a-l înlătura pe papa Bonifaciu şi a-l instala pe papa Clement a fost numit *Voie de Fait* sau Calea Forţei; o cale opusă Căii Abdicării, adică a abdicării voluntare, mutuale, a papilor după cum susţinea Universitatea. Marşul prin Italia şi luarea Romei prin forţă era o întreprindere tot atât de nerealistă ca şi invazia Angliei, dovedită atât de recent ca fiind peste puterile Franţei însă politicienii nu au arătat nicio ezitare. Consiliul regal a luat hotărârea la sfârşitul lui noiembrie, la câteva zile după întoarcerea baronului de Coucy şi ducelui de Bourbon din Tunisia.

Planul a fost prezentat regelui ca un preludiu al cruciadei. Miniştrii i-au spus că el nu ar putea porni cu conştiinţa curată sub semnul crucii împotriva turcilor până ce nu era reunificată Biserica. „Nu ne putem imagina nimic mai frumos, nici mai rezonabil pentru noi decât să mergeţi la Roma şi să nimiciţi cu forţa armelor pe acest antipapă Bonifaciu. Nimic nu vi s-ar potrivi mai bine. Putem nădăjdui că acest antipapă şi cardinalii lui, când vor

înţelege că veniţi împotriva lor cu o armată puternică se vor supune milei voastre”. După această mare izbândă, perspectiva strălucitoare de a înainta până la Ierusalim era la îndemână.

Când ar putea porni? întrebă regele înflăcărat. El fusese crescut sub influenţa arzătoare a lui Mézières care umpluse curtea regală cu propaganda lui despre cruciadă ca mijloc de salvare a societăţii şi ca salvare a Franţei.

Sfetnicii lui Carol i-au spus că poate începe imediat campania şi planul s-a pus de îndată în mişcare. Trebuia inclusă toată casa regală, chiar şi ducele de Bretania a fost invitat deoarece „nu credeau că este prudent să fie lăsat acasă”. El a prezis în mod supărător că acţiunea proiectată „se va termina în vorbe”.

S-a căzut de acord asupra unei forţe armate imense de 12.000 de lăncieri, cu plecarea de la punctul de adunare din Lyon după patru luni, deci în martie 1391. Regele şi fratele său trebuiau să conducă 4.000 de lăncieri, ducii de Burgundia, Berry şi conetabilul câte 2000 fiecare, ducele de Bourbon şi baronul de Coucy câte 1.000; toţi trebuiau să primească plata anticipat pe trei luni. Birurile necesare pentru organizarea unei asemenea armate şi întreţinerea ei par să fi fost tratate cu uşurinţă; finanţarea aventurii a. fost tot atât de nerealistă ca şi Calea Forţei însăşi. Când s-a întrunit Consiliul pentru a autoriza birurile, semnul de rău augur apărut sub forma unei furtuni îngrozitoare, i-a făcut pe membrii Consiliului să ezite. A fost oare un semn al lui Dumnezeu împotriva impunerii unor noi dări asupra unui popor deja supra-împovărat?

Vocea Universităţii s-a pronunţat împotriva *Voie de Fait* mai explicit decât tunetele şi fulgerele. Într-o predică uimitoare de 12 ore ţinută în faţa regelui şi a Curţii la 6 ianuarie 1391, Jean Gerson, un tânăr învăţat având deja

faimă de predicator şi-a exprimat opoziţia. Având 27 de ani şi doi ani până la doctoratul lui în teologie, Gerson era protejatul rectorului, Pierre d'Ajily, căruia avea să-i urmeze în curând la vârsta de 31 de ani. Odată cu intensificarea schismei, el avea să devină apărătorul cel mai important al supremaţiei unui Conciliu bisericescasupra papei şi cel mai remarcabil teolog francez al epocii sale.

Gerson era un om care nu putea îi supus clasificării şi generalizării. Mistic în credinţă, el era raţional în practică. Ca iubitor al căii de mijloc, el nu avea încredere în excesele altor mistici şi vizionări; ca om al Bisericii, era atât conformist cât şi non-conformist. Umanist în idei; el s-a opus cu brutalitate primilor umanişti francezi în marea dezbatere despre *Roman de la Rose*. Deşi nu-i plăceau vizionarii, îndeosebi femei, el avea să devină în ultimul său an de viaţă unul din cei doi teologi dispuşi să garanteze autenticitatea vocilor Ioanei d'Arc. Aceasta nu din cauză că ar fi fost un liberal în sensul modern al noţiunii, ci pentru că a înţeles intensitatea credinţei ei religioase. El a fost un compendiu şi o oglindă a ideilor şi influenţelor intelectuale ale epocii sale.

În vremurile mai vechi, ar fi fost un călugăr, dar în ultima sută de ani, universitatea preluase de la mănăstire activitatea principală de a transmite cunoştinţele trecutului şi de a le continua în prezent. Intrând la Universitatea din Paris la vârsta de 14 ani, Gerson a constatat apoi că teologia şi filosofia erau petrâficate în silogismele aride ale scolasticii. În marea epocă a lui Aquino, scolastica preluase sarcina de a răspunde la toate întrebările despre credinţă prin raţiune şi logică însă raţiunea s-a dovedit incapabilă de a da explicaţii asupra lui Dumnezeu şi a universului şi efortul s-a diminuat lăsând numai carapacea tare a unei argumentări prin logică practicată, după cum spunea Petraraca cu dezgust, de

„copiii cu cap de mistreţ”. Când aceştia începeau să „scuipe silogisme”, sfatul lui Petrarca era să o iei la sănătoasa. Gerson, ca şi alţii din timpul său atât de frământat, jinduia după ceva mai plin de sens pentru suflet şi a găsit alternativă în credinţa mistică şi în comuniunea directă cu Dumnezeu.

El a crezut că societatea poate fi regenerată numai printr-o reînnoire şi aprofundare a credinţei în care „curiozitatea zadarnică” nu avea loc. „Cunoaşterea lui Dumnezeu este mai bine dobândită printr-un sentiment de căinţă decât prin cercetare intelectuală”. El a adoptat aceeaşi concepţie şi despre supranatural, afirmând existenţa demonilor şi fiind în dezacord cu acei care nu credeau în ei din lipsă de-credinţă şi din cauza „infestării cu raţiune”. Totuşi Gerson nu a putut ţine raţiunea să nu intervină. El a luat în derâdere superstiţiile magice şi ale astrologilor şi a recomandat examinarea atentă a viziunilor înainte de a li se da crezare.

Nu a fost de acord cu Biblia în limba natală, totuşi, ca poet, profesor şi orator, a scris multe din predicile şi tratatele sale în franceză pentru a putea transmite semnificaţiile lor oamenilor simpli şi tinerilor. Educatorii medievali pierdeau în genere mult timp compunând predici pentru copii. Gerson era interesat îndeosebi în educarea copiilor şi, în mod neobişnuit, îi considera persoane distincte de adulţi. Într-un tratat pentru şcoli bisericeşti el a arătat că este nevoie să se ţină o lampă aprinsă în dormitorul copiilor mai mici pentru a le servi ca simbol al credinţei şi a le da lumină, când se sculau noaptea pentru „nevoile fireşti El a avertizat că reformarea Bisericii trebuia să înceapă cu educaţia corectă a copiilor şi că reforma colegiilor să înceapă cu reformarea şcolilor elementare.

A recomandat confesorilor să insufle copiilor un

simţământ al păcatului în ceea ce priveşte obiceiurile lor sexuale pentru ca ei să recunoască nevoia de căinţă. Masturbarea, chiar fără ejaculare „era un păcat care îi răpea copilului virginitatea mai mult chiar decât faptul că la aceeaşi vârstă s-ar culca cu o femeie”. Absenţa sentimentelor de culpabilitate, a păcatului la copii era o situaţie ce trebuia schimbată. Ei nu trebuiau să audă discuţii triviale sau să li se îngăduie să se sărute sau să se mângâie sau să doarmă în acelaşi pat cu copiii de alt sex şi nici măcar cu adulţii de acelaşi sex. Gerson a avut şase surori, toate nemăritate şi fecioare. Probabil că o puternică influenţă familială şi-a pus amprenta asupra personalităţii sale.

Problema sexuală a fost un factor care l-a determinat pe Gerson să respingă violent romanul lui Jean de Meung, *Roman de la Rose*.

Preamărirea dragostei carnale de către Meung, înclinaţiile lui anticlericale, scepticismul său de liber cugetător, toate erau erezii pentru Gerson. Când Christine de Pisan l-a atacat pe Jean de Meung în 1399 în *Epistola către Dumnezeul iubirii*, Gerson a sprijinit-o cu toată pasiunea incendiatorului de cărţi. El a denunţat *Roman de la Rose* ca dăunător şi imoral. Romanul degrada femeile şi făcea viciul atrăgător. Dacă ar fi avut singurul exemplar existent, spunea el, şi ar valora 1.000 de livre, el nu ar ezita să-l dea pradă flăcărilor. „În foc oameni buni, în foc”.

Admiratorii lui Meung au sărit în apărarea lui în scrisori deschise către Christine şi Gerson. Apărătorii, Jean de Montreuil, Gontier şi Pierre Col erau clerici şi învăţaţi aflaţi în slujba secretariatului coroanei. împreună cu profesorii ce aveau aceeaşi părere, ei au fost printre acei care au ales altă cale decât a lui Gerson ca reacţie la răspunsurile prăfuite ale scolasticii. Cu credinţa lor în raţiunea umană şi admiterea instinctelor fireşti, ei

recunoşteau spiritul laic. În acest sens erau umanişti deşi nu erau preocupaţi de cercetările clasice ale mişcării umaniste din Florenţa. Ceea ce admirau la Meung era gândirea lui liberă şi atacul îndrăzneţ împotriva formulelor şablon. Printre anumiţi oameni învăţaţi şi luminaţi susţinea Jean de Montreuil, *Roman de la Rose* era atât de important încât mai curând se puteau lipsi de cămăşi decât de această carte. „Cu cât studiez mai mult seriozitatea misterelor şi misterul seriozităţii acestei profunde şi celebre opere cu atât sunt mai uimit de dezacordul dumneavoastră”.

Deşi înflăcărată, această exprimare nu era neobişnuită. Pierre Col a fost mai curajos apărând senzualitatea care îl ofensa atât de mult pe Gerson. El afirma despre cântecul lui Solomon că el proslăvea dragostea pentru fiica faraonului, nu pentru Biserică, că vulva femeii reprezentată de trandafir era considerată sacră după evanghelia Sf. Luca, şi că însăşi Gerson se va îndrăgosti într-o zi cum li s-a întâmplat multor teologi.

Discuţia s-a extins. Christine a răspuns cu *Le Dit de la Rose* şi Gerson cu magistralul eseu *Tractatus contra romantium de Rosa* în care figuri alegorice îşi exprimă plângerile împotriva lui Jean de Meung în faţa „curţii sfinte a creştinătăţii” şi el este condamnat ca atare. Deşi Gerson a avut ultimul cuvânt, el nu a izbutit să distrugă interesul faţă de această carte. A continuat să fie citită până în secolul al XVI-lea, supravieţuind chiar unei încercări pioase de a-i „moralizaimaginile în care trandafirul a fost transformat într-o alegorie pentru Iisus.

În timp ce Gerson rămânea în cadrul instituţiei bisericeşti, căutarea credinţei îi atrăgea pe alţii în afară ei, spre mişcări care se depărtau de religia instituţională. Oamenii căutau în comunitatea laică un înlocuitor al ritualurilor cuprinse de rutină şi corupţie. Credinţa era cu

atât mai necesară acum când se părea că drumul a fost pierdut într-o pădure întunecoasă unde totul era confuzie şi spaimă.

Daunele aduse de schismă s-au adâncit. Ambii papi erau absorbiţi de manifestări extravagante de dragul prestigiului şi de căutarea sumelor de bani, din ce în ce mai mari, pentru a face faţă acestor extravaganţe. Papa Bonifaciu de la Roma lua dobândă şi vindea prebendele, câteodată revânzând acelaşi post unor persoane care ofereau mai mult. Vindea dreptul de a deţine 10 – 12 – prebende în acelaşi timp. Clement al VII-lea obţinea împrumuturi şi subsidii „voluntare” şi multiplica birurile ecleziastice până ce episcopii în 1392 au refuzat să mai plătească şi au afişat protestul lor pe uşile palatului papal de la Avignon. Depinzând de Franţa, trecea taxele bisericeşti în numele coroanei, şi, în multiplele dispute care s-au iscat din această cauză el a luat partea coroanei împotriva clerului. Nu avea nicio măsură a nevoilor sale; a trebuit să împrumute de la cămătari şi să amaneteze odoarele sacre. La moartea sa, se spune că însăşi tiara papală era amanetată.

În interiorul imperiului schisma nu a avut un efect separator prea mare deoarece condiţiile erau deja atât de haotice încât nu puteau deveni mai rele. Carol al IV-lea îşi luase precauţia ca fiul lui cel mai mare, Venceslav să fie încoronat ca rege al Boemiei şi să fie numit împărat. Odată cu titlul obţinut înainte de vreme, nu au sosit însă şi înţelegerea şi unitatea. Aceasta nu era de mirare deoarece Carol a împărţit guvernarea teritoriilor imperiale între cei doi fraţi ai lui Venceslav, un unchi şi un văr. Deseori interesele lor nu coincideau; casele rivale de Wittelsbach şi Hapsburg erau ostile, cele 20 şi ceva de principate erau nesupuse, oraşele care se luptau pentru a-şi menţine privilegiile au format ligi împotriva nobililor. Nu se puteau

strânge birurile pentru exercitarea guvernării centrale din cauza anarhiei şi autoritatea împăratului era prea superficială pentru a controla situaţia.

Venceslav al IV-lea avea 18 ani când s-a urcat pe tron în 1378, la puţin timp după ce şi-a însoţit tatăl în vizita memorabilă la Paris.

Deşi iniţiat în ale guvernării de către tatăl său, bine educat şi cunoscând latina, franceza, germana şi ceha îi lipsea tăria de a fi stăpân pe situaţie. În ciuda eforturilor sale de a stabili un echilibru de forţe, permanentele războaie între grupuri şi clase sociale, dintre oraşe şi prinţi, între mica şi marea nobilime, între germani şi cehi, ligi împotriva altor ligi, au creat o reţea de disensiuni care au sfâşiat suveranitatea şi l-au distrus pe suveran.

O figură tragică, ruinată, Venceslav apare în cronici ca un fel de Caliban, jumătate măscărici, jumătate vicios – o imagine compusă din jumătăţi de adevăruri şi legendă reflectând animozităţile dintre diversele grupuri de inamici ai lui. Deoarece domnia lui a fost cauza revol. tei husite împotriva Bisericii şi a ridicării naţionalismului ceh ostil faţă de germani, Venceslav a suferit postum atât din pârtea cronicarilor clerici cât şi a celor germani. Avantajul nejustificat al cuvântului scris triumfă până la sfârşit. Însă chiar dacă se exagerează, poveştile despre Venceslav sunt prea multe de acelaşi gen pentru a nu conţine un sâmbure de adevăr.

Descris de către partizanii lui ca un bărbat frumos şi manierat el apare, în genere, mai mult ca un „mistreţ sălbatic” care umblă noaptea într-o companie ticăloasă, intră în casele orăşenilor pentru a le silui nevestele, care şi-a închis propria nevastă într-o casă de toleranţă şi a prăjit un bucătar pentru că îi servise o mâncare arsă. După aceste versiuni, el a fost procreat de către un cârpaci, s-a născut diform (provocând moartea mamei la naşterea sa),

a murdărit apa de botez şi a pătat altarul din Cauza transpiraţiei abundente când a fost încoronat la vârsta de doi ani – toate semnele, deşi probabil *exăpost facto*, ale unei domnii nelegiuite. Era fericit numai când vâna, petrecând luni întregi în pădure vânând animale de vizuină şi neglijând domnia, preferând tovărăşia pădurarilor şi însoţitorilor de vânătoare pe care îi înnobila, spre mânia baronilor. Eforturile sale iniţiale de a menţine dreptatea şi a impune ordinea s-au soldat cu un eşec; şi-a făcut numai duşmani prin favorizarea unei fracţiuni în dauna alteia, iar erorile sale de judecată i-au dat un simţământ de incompetenţă. Incapabil să urmeze o politică constantă a fugit de probleme şi şi-a găsit refugiul în vânătoare şi băutură. Deşi era ceva obişnuit în Germania pentru un bărbat din orice rang al societăţii să bea până cădea sub masă, Venceslav a devenit un alcoolic inveterat. El deveni din ce în ce mai irascibil, furios şi indolent. Ca suveran stătea la Praga şi îşi neglija restul imperiului. Era cuprins adesea de accese de sălbăticie când se credea că „şi-a pierdut controlul raţiunii”. Ca şi cum ar fi fost oglinda stăpânului său, se spune că unul din câinii de vânătoare care îl urma peste tot a atacat şi a omorât-o pe prima lui nevastă, Ioana de Bavaria – deşi conform altor izvoare, ea a murit de ciumă lăsând în urmă un bărbat disperat, prea îndurerat sau eventual prea beat ca să asiste la înmormântare. Evident nu atât de respingător pe cât a fost descris mai târziu, el s-a căsătorit cu altă prinţesă bavareză, despre care se spune că era foarte frumoasă şi că ţinea foarte mult la ea. Nu la fel de mult îl îndrăgea şi Biserica, ai căror preoţi i-a pus la stâlpul infamiei împreună cu concubinele lor. În timpul domniei lui a avut loc faimosul pogrom din 1389 când un preot, care conducea o procesiune prin cartierul evreilor din Praga, a fost lovit de o piatră aruncată de către un copil de evreu,

făcându-i pe orăşeni să măcelărească 3.000 de oameni din comunitatea evreiască. Când supravieţuitorii au cerut dreptatea de la rege, Venceslav a declarat că evreii şi-au meritat pedeapsa şi i-a amendat pe supravieţuitori, nu pe făptaşi.

Conflictul său, rămas celebru, a fost cu Biserica şi s-a terminat prin canonizarea victimei sale. Cauza rezida în lupta obişnuită a autorităţii laice împotriva celei ecleziastice. Duşmănia a atins punctul culminant în 1393 când arhiepiscopul de Praga a poruncit vicarului său general, Ioan din Pomuk să confirme alegerea unui abate ales de călugări împotriva candidatului preferat de rege. Venceslav furios îl aruncă pe arhiepiscop, pe vicarul general şi încă doi prelaţi în închisoare, apoi, după eliberarea arhiepiscopului, i-a torturat pe ceilalţi ca să le smulgă o mărturisire despre nişte planuri clericale ostile. Înnebunit de tăcerea lor, se spune că a apucat o torţă în mână ca să i-o pună victimei pe picioare. Înfricoşat de ceea ce a făcut, el s-a oferit apoi să le dăruiască viaţa în schimbul făgăduielii sub jurământ că nu vor povesti despre torturarea lor. Când Ioan din Pomuk s-a dovedit a fi prea slăbit pentru a semna jurăm intui, Venceslav, într-un acces de furie, spre a distruge orice mărturie, a poruncit ca Ioan să fie legat de mâini şi de picioare şi aruncat de pe un pod în Moldau. Ioan din Pomuk a fost ulterior canonizat ca martir şi făcut sfântul patron* al tuturor podurilor.

Necazurile regelui au continuat în 1390. Era beat mai tot timpul însă nu într-atât să nu-şi mărească posesiunile Boemiei în dauna marilor nobili. În consecinţă, a reuşit să-i unească împotriva lui timp de ajuns de îndelungat pentru a le da posibilitatea să-l dea jos din tronul împărătesc în 1400, deşi a rămas în continuare regele Boemiei.

Dificultăţile lui Venceslav nu au fost numai personale sau temperamentale. Ele au fost o sinteză a secolului său.

Şi el s-a rătăcit în pădurea întunecoasă a timpului său. Ca şi Ioan al II-lea al Franţei, s-a născub pentru o domnie prea grea pentru el într-o epocă când prea multe mergeau anapoda. Ca şi domnia, Biserica din ţara sa nu a reuşit în misiunea ei şi a dat naştere la cea mai puternică mişcare pentru reformă din Europa. Luându-şi doctrina de la Wyclif şi luându-şi numele de la Jan Hus care a fost ars pe rug ca eretic în 1415, răscoala husită a deschis calea către Reformare, 160 de ani mai târziu. Ea a grăbit şi sfârşitul lui Venceslav care a murit din cauza unei apoplexii în 1419.

În Franţa atmosfera febrilă s-a arătat în 1389 când o controversă nepătimaşă asupra concepţiei imaculate a Fecioarei a făcut să fie acuzaţi călugării dominicani, ca evreii în timpul ciumei, că au otrăvit râurile poate chiar şi fântânile. S-a întâmplat că un dominican, Jean de Montson, a răspândit opinia că Fecioara a fost concepută în păcatul originar. El a fost condamnat de Universitatea din Paris care susţinea părerea contrară, franciscană, a concepţiei imaculate. Când Montson a apelat la papa Clement, d'Ailly şi Gerson au plecat la Avignon să ceară aprobarea oficială a părerii lor. Clement era în dilemă. Concepţia lui Montson era aceea a ortodoxiei anterioare aprobată de Toma d'Aquino. Dacă Clement ar fi denunţat propria lui ortodoxie, ar fi fost atacat de rivalul lui de la Roma. Dacă o susţinea el ar fi contrazis Universitatea şi ar fi stârnit mânia populară în Franţa. În toiul acestei situaţii, dominicanii erau ameninţaţi. Temându-se pentru viaţa lui, Montson a mers la Roma, lăsându-l pe Clement să se declare pentru concepţia imaculată.

În timp ce devoţiunea pentru Fecioară mai putea stârni încă astfel de sentimente la sfârşitul secolului, necredinţa şi lipsa de respect erau ceva obişnuit dacă plângerile clericilor şi ale predicatorilor reflectă adevărul.

Ocupaţia normală a clericilor era critica la adresa laicilor însă acum volumul acestei critici creştea. Mulţi oameni „nu cred în nimic mai înalt decât acoperişul casei lor” se lamenta viitorul sfânt Bernardino de Siena. Colegul său, călugărul Walsingham a povestit că anumiţi baroni din Anglia cred „că nu există Dumnezeu şi neagă sfânta împărtăşanie a altarului şi învierea după moarte şi consideră că aşa cum moare un animal de povară, astfel este şi sfârşitul omului la mărturiile de pierdere a credinţei se mai poate adăuga succesiunea de testamente şi donaţii făcute altarelor, capelelor, mănăstirilor, sihaştrilor şi sumele pentru rugăciuni şi pelerinaje prin intermediari. Unii dintre cei care au trăit în necredinţă în timpul vieţii îşi încercau norocul când se apropia sfârşitul.

Folosirea prea frecventă a excomunicării pentru nepredicarea împărtăşaniei sau nerespectarea zilelor de post, atât de deplânsă de Gerson şi de alţi reformatori era o mărturie a scăderii credinţei religioase. Bisericile erau goale şi poporul participa în mică măsură scria Nicolas de Clamanges în voluminosul lui tratat de *Ruina et Reparation Ecclesiae* (Ruina şi Reforma Bisericii). După el, tinerii veneau rar la biserică în afara zilelor de sărbătoare şi atunci numai ca să vadă feţele vopsite şi rochiile decoltate ale doamnelor şi spectacolul coafurilor lor, „imense turnuri cu coarne ornate cu perle”. Oamenii ţineau posturile în ajun de sărbătoare fără să se roage, cu cântece şi dansuri lascive în timp ce preoţii jucau zaruri şi priveau la cele ce se petreceau. Gerson deplângea aceeaşi indiferenţă: oamenii plecau din biserică în mijlocul slujbelor pentru a trage o duşcă şi când „aud clopotele anunţând binecuvântarea, ei aleargă înapoi în biserică ca nişte tauri1”. Jocul de cărţi, scria el, înjurăturile şi blasfemia se practică în timpul celor mai sfinte sărbători şi s-au desenat imagini obscene în biserică, corupând pe

tineri. Pelerinajele erau prilejuri pentru desfrâu, adulter şi plăceri profane. În unele cazuri lipsa de respect era un subprodus al unei religii care făcea atât de mult parte din viaţa zilnică încât era tratată cu o prea mare familiaritate. Corul reprobării de la sfârşitul secolului indica însă un element crescând de dezgust. „Oamenii dormeau cu nepăsare şi închideau ochii în faţa scandalului” se plângea călugărul de la Sf. Denis. „Era pierdere de timp să discuţi despre căile de reformare a Bisericii”.

Totuşi indiferenţa, ca vidul din natură, nu este o stare naturală a treburilor umane. În acel timp s-a ridicat o mişcare cucernică în micile târguri ale nordului Olandei, între mlaştinile dezolante şi luncile de la gurile Rinului – ca şi cum numai un colţ îndepărtat al Europei învrăjbite a putut găsi proaspetei pietăţi un loc să răsară. Deoarece membrii ei trăiau în comun, au ajuns cunoscuţi de către vecinii lor ca Fraţii Vieţii Comune, deşi ei îşi spuneau simplu „credincioşii”. Scopul lor era de a găsi o uniune directă cu Dumnezeu şi, prin predici şi fapte bune să creeze o societate laică preacucernică. Ei nu au fost extremişti ca vechii Fraţi ai Spiritului Liber ci, după cum spuneau ei, „oameni credincioşi care încearcă să trăiască în lume”, înţelegând că lumea laică era deosebită de cea monahala.

Gerard Groote, fondatorul mişcării, era fiul unui comerciant prosper de stofe din Deventer, Olanda. Născut în acelaşi an ea şi Coucy, el şi-a petrecut o tinereţe desfrânată ca student la drept şi teologie la Universitatea din Paris, unde s-a iniţiat în magie şi medicină şi a făcut dragoste cu femei „în fiecare codru verde şi pe fiecare munte”. Considerând disputele învăţaţilor „nefolositoare şi pline de discordie”, părăsi Universitatea şi după o carieră ca pastor în Utrecht şi Köln s-a convertit dându-şi proprietatea din Deventer în scopuri de binefacere şi

continuând să predice evanghelia izvorâtă dintr-un „sâmbure interior de devoţiune” mai curând decât din botez şi împărtăşanie.

Zelul, talentul său retoric şi o personalitate impresionantă au atras mulţimi de ascultători, care câteodată nu mai încăpeau în biserici. Veneau să asculte oameni de la mari depărtări. Purtând CTV eche pelerină cenuşie şi haine peticite, târând după el un butoiaş cu cărţi cu ajutorul cărora respingea criticile după o predică, Groote îndemna la dragoste pentru aproapele tău şi pentru Dumnezeu, înlăturarea viciului şi respectarea poruncilor lui Hristos. Deplângând corupţia şi prezicând apropiata cădere a Bisericii, el predica preoţilor în latină iar laicilor în limba maternă. Un discipol îi nota cuvintele şi altul mergea înainte pentru a afişa o viitoare predică pe Uşile bisericilor din oraşul următor. Se strângeau grupuri de entuziaşti pentru a-i adopta principiile şi se uneau treptat pentru a le practica, locuind împreună însă în case segregate după sex.

Asocierea era voluntară fără să fie nevoie să depui jurământul care era esenţial la ordinele obişnuite, obligând pe membrii la o viaţă despărţită de lume. În baza regulilor din *Devotia* Modernă a lui Groote, membrii trebuiau să trăiască în sărăcie şi curăţenie însă, în loc să cerşească precum călugării, trebuiau să-şi câştige existenţa cu învăţatul copiilor şi cu două ocupaţii care nu erau supuse breslelor, copierea manuscriselor şi gătitul. Groote credea că munca „era minunat de necesară pentru omenire pentru a purifica mintea omului”, deşi nu cea din comerţ. „Munca fizică este sfântă, însă afacerile sunt periculoase”. Când muri de o boală în 1384, numărul caselor cu adepţii lui din Olanda şi Renania trecea de o sută, cele cu femei fiind de trei ori mai multe decât cele cu bărbaţi.

Accentul pus de comunităţi pe devoţiunea individuală

şi Chiar existenţa lor fără vreun jurământ sau o regulă oficială erau în ele însele o critică adusă ordinelor autorizate. Religia voluntară care se îndruma singură a fost mai periculoasă pentru Biserică decât orice număr de necredincioşi. Înainte de a muri, lui Groote i se interzisese să mai predice de către episcopul din Utrecht. Când alţi oameni ai Bisericii încercară după aceea să suprime mişcarea, adepţii ei îşi apărară cu vigoare şi cu succes principiile. La Conciliul din Constanţa din 1415 Gerson, deşi lui personal nu-i plăceau aceste doctrine, îi apără pe adepţii lui Groote împotriva învinuirilor de erezie. Comunităţile lor supravieţuiră deoarece exista un climat de simpatie în favoarea lor, şi nu numai printre laici. La doi ani după moartea lui Groote, Fraţii îşi întemeiară prima lor mănăstire oficială împreună cu Ordinyl augustinilor, deşi tot fără jurământ. Cu toate că a rămas mică şi limitată, mişcarea avea să ofere în curând, prin *Imitarea lui Hristos* de Thomas a Kempis, cartea religioasă cea mai citită în catolicism după Biblie.

În 1380, în micul oraş Kempen la sud de Deventer, se născu un băiat de ţăran al unei mame evident învăţate care ţinea o şcoală pentru copiii cei mai mici ai oraşului. La 12 ani, Thomas din Kempen – sau a Kempis cum a fost numit ulterior – intră într-o şcoală a mişcării *Viaţa în comun* la Deventer, trăi şi studie împreună cu discipolii ei şi apoi intră într-o mănăstire augustină asociată unde rămase pentru restul celor 91 de ani ai săi. Iubind cărţile şi colţurile liniştite, el compilă spusele şi predicile lui Groote şi ale discipolilor acestuia într-o rapsodie lungă pe tema lumii ca amăgire şi a împărăţiei lui Dumnezeu care există în tine însuţi; că viaţa spirituală interioară este pregătirea pentru viaţa veşnică. Ceea ce repeta la nesfârşit, prin neîncetate variante şi admonestări, era că viaţa simţurilor nu are nicio valoare, că bogăţiile, plăcerile şi puterile lumii

– pe care oamenii le doresc cel mai mult şi rar le obţin – nu le sunt bune la nimic oricum şi că ele sunt numai un obstacol în calea vieţii veşnice; că drumul spre izbăvire constă în renunţarea la dorinţele pământeşti şi în lupta continuă împotriva păcatului pentru a face loc dragostei pentru Dumnezeu; că omul se naşte „cu o înclinaţie spre rău” pe care trebuie să o înfrângă pentru a fi izbăvit; că binele este în ce faci iar nu în ce ştii – „Mai curând m-aş căi decât să ştiu cum să-l definesc”; că numai cei săraci cu duhul au pace – „este mai sigur să fii supus decât să ai puterea”, că a dori ceva înseamnă „să fii imediat neliniştit”; că omul nu este decât un pelerin prin viaţă, lumea este un exil, eşti acasă numai cu Dumnezeu.

Nimic din toate acestea nu erau noi sau deosebite. *Imitarea lui Hristos* era ceea ce se spunea, o imitare a mesajului lui Hristos, o consolare pentru cei umili care formează majoritatea omenirii, o asigurare a promisiunii că răsplata va veni după aceea. Mult timp după ce a apărut cartea lui Thomas se cunoştea atât de puţin despre autorul ei încât se presupuse de către unii că Jean Gerson erbacon ascuns în spatele acestui obscur Shakespeare nordic.

În 1391 apelul lui Gerson împotriva căii prin forţă reţinu atenţia curţii de la cei mici până la cei mari. Amintindu-şi cum îi pândise temniţa pe predecesorii lui, el îşi urmări argumentul cu un oarecare risc dar, fiind născut în Burgundia, el obţinuse ca ducele să-i fie protector, ceea ce probabil a făcut ca predica să poată fi ţinută. El îndemnă coroana să abandoneze *Voie de Fait* cu „bătăliile ei îndoielnice şi cu vărsare de sânge”, recomandând mai curând recurgerea la rugăciune şi procesiuni de căinţă. Printr-o doi ană discretă el deplânse că Universitatea păstra tăcerea asupra subiectului unui Conciliu al Bisericii, „deoarece nu am nicio îndoială că dacă aţi fi fost mai bine informaţi despre ce dorea să vă spună fiica voastră foarte

umilă şi devotată, Universitatea din Paris, despre această chestiune, aţi fi ascyltat-o cu bunăvoinţă şi mult bine ar fi ieşit din aceasta”.

El sugeră cu îndrăzneală că bunăstarea papalităţii depindea de cea a comunităţii creştine, ca un întreg, şi că ar fi „de netolerat” dacă Sfântul Scaun, instituit pentru binele Bisericii, ar deveni instrumentul gravei sale dăunări. El aminti de Ludovic cel Sfânt, Charlemagne, Roland şi Olivier şi de Maccabei pentru a-l determina pe Carol al VI-lea să şteargă pata schismei, o sarcină pe care Gerson nu ezită s-o declare mai importantă decât o cruciadă împotriva Islamului. „Ce-i mai măreţ decât unitatea creştinătăţii? Cine poate deţine mai bine această unitate decât cel mai creştin rege?”

O intervenţie mai realistă decât cea a lui Gerson blocă pentru moment *Voie de Fait*. Franţa nu putea merge să facă război în Italia fără alianţa sau cel puţin fără neutralitatea binevoitoare a Florenţei şi Milanului, o perspectivă vădit împiedicată de faptul că acestea erau în război una cu alta. Fiecare avea apărători rivali în Franţa. Milano era reprezentată de Valentina Visconti, soţia lui Ludovic de Orléans. Ludovic viza să obţină regatul promis al Adriei, care încă aştepta să fie desprins din Statele papale în schimbul ajutorului francez. Visul depindea de accesul la bogăţia Milanului şi de participarea socrului lui Ludovic în *Voie de Fait*. Interesele lui Gian Galeazzo erau duplicitare. El era de acord ca regatul Adriei să fie în mâini prieteneşti – adică în mâna francezilor – în timp ce se temea să lase ca Franţa să devină o putere în Italia. El dorea o alianţă împotriva Florenţei însă nu dorea să opteze deschis pentru Clement sau să se angajeze în *Voie de Fait*. Cârmuind printre aceste primejdii, el trebui să zădărnicească planurile ligii florentine împotriva lui şi să dejoace aranjamentele diverşilor fii şi rude ale lui Bernabò

care îi doreau distrugerea.

Se răspândise vestea la Neapole că regele Franţei şi antipapa Clement vor veni la Roma cu o mare armată pentru a reunifica Biserica. Clement era atât de sigur de acest program încât comandase altare portabile, şei de călărie, samare, pături şi tot echipamentul necesar unei deplasări majore. Foarte alarmat, papa Bonifaciu îi rugă pe englezi să-i oprească pe francezi. Aceasta s-a făcut nu printr-o ameninţare de război ci printr-o ofertă de pace. În februarie 1391 veniră în Franţa ambasadori englezi aducând o ofertă de negociere a unui tratat definitiv. Baronul de Coucy şi contele de Rivière au fost delegaţi să trateze cu englezii, să cineze cu ei şi „să le ţină companie”. Ca o probă a intenţiilor lor serioase, ambasadorii spuseră că unchii regelui Richard, Lancaster şi războinicul Gloucester, vor reprezenta Anglia la discuţii. Franţa nu avea cum să refuze ocazia ce i se oferea, chiar dacă aceasta însemna să amâne *Voie de Fait* care, bineînţeles, era scopul Angliei. Discuţiile au fost fixate pentru sfârşitul lui iunie şi marşul spre Roma rămase în suspensie.

Când iunie veni, englezii, atingându-şi scopul iniţial, ezitară să facă pace. La rugămintea lor, discuţiile au fost amânate pentru încă nouă luni, până în martie viitor. Adevărul era că părerile sfetnicilor englezi erau foarte împărţite. Regele Richard şi cei doi unchi ai săi mai în vârstă, Lancaster şi York, doreau pacea în timp ce neîndurătorul Thomas de Gloucester se opunea cu neînduplecare. În generaţia de după perioada când tatăl lui luptase cu Franţa fără prea mult elan, simţul camaraderiei cavalereşti scăzuse. Gloucester, fiul cel mai mic, era neclintit în convingerea sa că francezii erau perfizi şi înşelători şi că, prin legi viclene şi vorbire ambiguă, ademeniseră pe englezi să nu mai recunoască cuceririle confirmate în tratatul de la Brétigny. El refuză să

facă pace până ce nu i se vor da înapoi „toate cetăţile, oraşele, pământurile şi senioriile” pe care le luaseră prin prefăcătorie, nemaiamintind şi de cei 1 400.000 de franci datoraţi pentru răscumpărarea regelui Ioan.

Adevăratul motiv pentru atitudinea lui era mai profund* Ducele de Gloucester şi baronii din gruparea lui se opuneau păcii deoarece credeau că războiul era ocupaţia lor. În spatele lor se aflau cavalerii mai săraci, scutierii şi arcaşii Angliei care, nefiind interesaţi dacă au sau nu dreptate, aveau „chef de război deoarece acesta fusese mijlocul lor de existenţă”.

În acest moment vechiul aliat al Angliei, ducele de Bretania, dornic de ceartă ca întotdeauna, reîncepu deodată disputa lui cu Franţa. Descotorosindu-se de loialitatea de vasal, deveni din ce în ce mai agresiv şi mai încrezut, bătând monedă cu propria sa imagine şi asumându-şi şi alte drepturi de suveranitate independentă. Francezii erau nerăbdători să-l aducă la supunere înaintea datei discuţiilor cu englezii, ştiind că altfel flancul lor neacoperit îi va pune într-o poziţie dezavantajoasă. Coucy, una din puţinele persoane acceptate de irascibilul duce, îi aranjă o întâlnire cu regele şi cu Consiliul la Tours. Montfort veni pe Loara urmat de o suită de 1509 de cavaleri şi scutieri, într-un convoi de cinci corăbii înarmate cu tunuri; timp de trei luni, din octombrie până în decembrie 1391 se tergiversă încercarea. Când alunecos, când intransigent, Montfort nu a fost convins să accepte condiţiile. Ca ultimă soluţie se propuse ca fiica regelui, Jeanne, de-abia în vârstă de un an, să se căsătorească cu fiul lui Montfort, ca unic mijloc de a anexa Bretania. Aceeaşi soluţie eşuase nu de mult cu Carol de Navarra. Fără prea multă amabilitate, după ce încheie ce pusese la cale, Montfort plecă acasă „păstrându-şi întreaga ură”.

În timp ce era la Tours, Coucy a fost prins într-o

afacere care avea să constituie o ironie amară, chiar dacă postumă, pentru el. S-a întâmplat ca singurul fiu şi moştenitor al contelui Guy de Blois să moară, lăsând o moşie enormă fără moştenitori dinastici. Dorinţa de acaparare fără limite a lui Ludovic de Orléans se îndreptă imediat spre această proprietate, care se întindea între domeniile lui din Touraine şi Orléans. El, regele şi Coucy plecară călare împreună din Tours-ul învecinat să-l viziteze pe tatăl care îşi pierduse fiul şi care era totodată falit. Contele Guy fusese ostatecul din Anglia care, ca să-şi răscumpere libertatea, îşi tranferase proprietatea din Soissons lui Coucy prin regele Eduard. Cheltuind fără măsură, îşi risipise marea avere; mâncând şi bând prea mult ajunsese, atât el cât şi nevasta lui, să fie „atât de graşi” încât el nu mai putea urca în şa şi trebuia dus la vânătoare în litieră. Supus unor accese de mânie, odată omorâse cu pumnalul pe un cavaler, cum pare să fi fost obiceiul în secolul al XIV-lea. Acum era bătrân, bolnav şi fără copii, înconjurat de roiuri de moştenitori prezumtivi certăreţi. Baronul de Coucy avea mare influenţă asupra contelui Guy, în afara faptului că mai avea un drept asupra proprietăţii lui derivând din banii pe care-i mai avea de încasat din tranzacţia de la Soissons. Ca *„un grand traitteur”* (un negociator desăvârşit), el a fost ales de ambele părţi, pentru a evalua moşia şi a aranja vânzarea ei lui Ludovic de Orléans. Vânzarea unei proprietăţi dinastice pe bani era considerată o ruşine. Dacă Coucy ezită să acţioneze în această problemă – şi nu avem nicio mărturie că a ezitat – el a fost generos, aproape prea generos recompensat de Ludovic pentru serviciile sale. Când reuşi să reducă preţul cerut de Blois, de 200.000 de franci pentru pământurile sale din Hainault, cu 50% sau 25%, Ludovic îi plăti lui diferenţa. În acelaşi timp, Ludovic îi achită lui Coucy datoria de 10.000 de florini împrumutată

pentru campania din Tunisia „drept consideraţie pentru vărul nostru care ne-a făcut multe şi mari servicii”. Pentru întreaga moşie Blois, Ludovic plăti 400.000 de franci din zestrea soţiei sale, devenind astfel proprietar teritorial la nivelul unchilor lui.

Lui Froissart, care fusese în serviciul lui Guy de Blois înaintea vremurilor când era cu punga goală r îi scăpă aprecierea aspră şi cam surprinzătoare că „Baronul de Coucy a avut o mare vină în toată povestea aceasta”. Poate se referea la faptul că nu trebuia Coucy să facă bani dintr-o tranzacţie pe care Froissart o considera josnică. Gel care venerează o castă are elteodată idealuri mai înalte decât membrii săi. Ca ultimă ironie, şi domeniul lui Coucy după moartea lui avea să aibă soarta proprietăţii din Blois şi să cadă în mâinile lui Orléans.

Rar acasă, dacă era vreodată, baronul de Coucy îşi reluă îndatoririle ca Locotenent general în Auvergne şi Guienne în ianuarie 1392 şi veni în nord din nou în martie pentru a-l însoţi pe rege la marile negocieri de ia Amiens. Ca semn bun, chiar înainte de negocieri, lui Carol şi Isabeau li se născu un fiu, cel de al cincilea copil, dintre care cei doi mai mari erau deja morţi. Parisul sărbători evenimentul cu mare emoţie în sunet de clopote şi cu focuri arzând în pieţe publice. Oamenii umplură bisericile să mulţumească lui Dumnezeu pentru Delfin şi. după aceea au cântat şi au dansat pe străzi unde mese încărcate cu vin şi mâncare fuseseră puse de către nobilele doamne şi burghezii bogaţi. Cel care le dădu prilej de bucurie avea să moară la vârsta de 9 ani, după cum aveau să moară încă patru fii; supravieţui numai o progenitură plăpândă care deveni Delfinul neputincios, încoronat în cele din urmă sub numele de Carol al VII-lea de către Ioana d’Arc.

Au fost luate măsuri excepţionale să nu se iste certuri între francezi şi englezi care să întrerupă discuţiile.

Consiliul porunci supuşilor francezi să se abţină, ameninţându-i cu pedeapsa cu moartea, de la toate insultele şi observaţiile provocatoare, sau de la provocări şi chiar discuţii despre luptă. Nimeni n-avea voie să iasă noaptea fără o făclie; orice valet sau paj care provoca o ceartă într-o tavernă era condamnat la moarte. Patru companii de câte 1.000 de sentinele urmau să stea de strajă zi şi noapte pentru a împiedica adunările mari care puteau produce tulburări. Dacă suna clopotul de incendiu, ei nu trebuiau să se mişte de la posturile lor ci să lase companiile de pompieri să răspundă la alarmă. Englezii urmau să fie primiţi cu „mari onoruri”, trataţi cu cea mai mare curtoăzie şi ospătaţi pe gratis. Hangiii nu trebuiau să le ceară bani ci să dea conturile lor vistieriei regale pentru a fi plătiţi.

Aceste precauţii exprimau dorinţa francezilor, mai puţin de a face pace *per* se cât pentru o înţelegere care le-ar deschide drumul spre *Voie de Fait* şi spre cruciadă. De partea engleză, ducii de Lancaster şi York arătau acelaşi sentiment, însă absenţa lui Gloucester lăsa un gol care nu prevestea nimic bun. Ca recunoaştere a influenţei baronului de Coucy, ducii englezi aduseseră cu ei pe fiica lui, Filipa, fără îndoială sperând ca aceasta să câştige sprijinul lui pentru condiţiile lor. Filipa îşi exprimase dorinţa arzătoare să-şi vadă tatăl pe care de-abia îl cunoştea şi baronul de Couey era foarte bucuros s-o întâlnească. Fiica lui „călători în bună stare, însă ca o văduvă care a avut puţine bucurii în timpul căsătoriei ei”.

În prezenţa lui Carol, aşezat pe tron, discuţiile se deschiseră de Paşti cu cea mai mare ceremonie şi grandoare, ca şi cum acestea aveau să sprijine marea povară a rezultatului tratativelor. Lancaster îngenunche de trei ori în timp ce se apropia de tron în ritualul omagiului şi a fost întâmpinat de rege cu cuvinte afectuoase şi de

către ducii de Burgundia şi Berry cu sărutul păcii. Strălucirea ducelui de Burgundia n-a fost niciodată mai minunată. Purta catifea neagră, brodată pe mâneca stingă cu 22 de trandafiri făcuţi din safire şi rubine înconjurate cu perle. În altă zi era îmbrăcat într-o robă de catifea purpurie brodată pe fiecare parte cu un urs de argint a cărui zgardă, bot şi lesă sclipeau de pietre scumpe. Marii seniori francezi, inclusiv baronul de Couey, dădură câte un banchet pentru englezi în serile următoare, la care se schimbară galanterii cavalereşti şi se reînnoiră vechi cunoştinţe.

Toate precauţiile, mesele gratuite şi luxul înconjurător nu au fost de ajuns pentru a obţine pace. Discuţiile durară două săptămâni, însă ambele părţi ştiură că era de prisos. Cererea englezilor ca francezii să plătească mai mult de un milion de franci din răscumpărarea lui Ioan a fost contracarată de cererea francezilor ca englezii să plătească despăgubiri de trei milioane pentru daune de război pe pământul lor. Ei merseră atât de departe încât după ce ceruseră înapoi Calais, se mulţumeau şi cu raderea oraşului şi a zidurilor sale de pe suprafaţa pământului, pentru a face locul inutilizabil. Englezii refuzară, considerând că atât timp cât deţineau Calais „purtau cheia spre Franţa la cingătoare”. Şi suveranitatea Aquitaniei a fost dezbătută, ca întotdeauna. Chiar când francezii se oferiră în sfârşit să plătească ce mai datorau din răscumpărarea lui Ioan şi să garanteze o posesiune paşnică, dacă nu suveranitatea Aquitaniei, în schimbul distrugerii oraşului Calais, englezii se abţinură. Nu erau siguri dacă doreau pacea. Când Carol le prezentă cauza cruciadei ei spuseră, ca de atâtea ori mai înainte, că nu aveau puteri depline să încheie un tratat definitiv ci că vor raporta regelui lor. Încă una din nenumăratele tratative de pacr eşuă. Încă o dată a fost

prelungit armistiţiul pentru încă un an. Ce greu se termina un război.

Fie din supărare, fie din cauze naturale, regele Carol se îmbolnăvi în timpul tratativelor, având febră mare şi stări de delir. Dus de la Amiens în mediul liniştit al palatului episcopal de la Beauvais unde a fost îngrijit atent, îşi reveni curând şi prin luna iunie reluă vânătoarea şi celelalte distracţii ale sale. Ciudata şi neaşteptata boală nu a fost considerată un semn rău prevestitor, deşi ar fi putut fi.

Capitolul 24 Dans macabru

Istoria n-a demonstrat niciodată urai crud vulnerabilitatea unei naţiuni faţă de persoana şefului ei de stat decât în nenorocirea abătută asupra Franţei începând cu 1392.

Împrejurările care au dus la criză au apărut în timpul unei lupte pentru putere, concentrându-se asupra figurii lui Clisson, conetabilul. Ca principal susţinător al partidului ministerial, el era obiectul duşmăniei politice a unchilor, precum şi a urii neîmpăcate a ducelui de Bretania. Deoarece, atât timp cât menţinea funcţia militară de control, profitând de imensele ei avantaje financiare şi rămânea în asociaţie cu Marmoset şi fratele regelui, unchii se vedeau îndepărtaţi de la putere. Ducelui de Bretania îi era frică de el ca rival în afacerile bretone şi îl ura cu atât mai aprig deoarece nu reuşise să-l omoare când avusese ocazia. În dorinţa lor comună de a-l distruge pe Olivier de Clisson, interesele ducelui de Bretania coincideau cu cele ale unchilor regelui, şi ei menţineau o legătură tainică unul cu altul.

Omul de legătură era un protejat al ducelui, înrudit atât cu ducesa de Burgundia cât şi cu ducele de Bretania, acelaşi sinistru Pierre de Craon, care delapidase fondurile ducelui de Anjou în campania din Neapole. De atunci îşi

bătuse joc de un ordin al curţii de a o despăgubi pe văduva ducelui de Anjou şi asasinase un cavaler din Laon, folosindu-şi însă influenţa pentru a obţine iertarea. Aceste infracţiuni nu-l împiedicaseră să găsească bunăvoinţa în cercul regal al căutătorilor de plăceri. El avea, evident, farmecul ticăloşilor. Totuşi, îl înfurie pe Ludovic de Orléans, informând-o pe soţia lui – aparent dintr-un irezistibil acces de răutate – despre o pasiune extraconjugală care-i fusese mărturisită de Ludovic. Acesta chiar îl luase pe Craon să-l însoţească într-o vizită la frumoasă, prea virtuoasa doamnă, care refuză o ofertă de 1.000 de coroane de aur pentru favorurile ei. Descoperind trădarea lui Craon, Ludovic, furios, îi povesti regelui, care-l exilă pe turbulent. Craon pretinse că fusese înlăturat deoarece încercase să-l facă pe Ludovic să renunţe la practici oculte şi la însoţirea cu vrăjitori.

Cuprins de ură, el se refugiase la ducele de Bretania care era vărul lui. Ducele găsi în Craon pe agentul pentru o altă încercare de a-l distruge pe Clisson. Deoarece Clisson era căsătorit cu o nepoată a ducesei de Anjou, automat împărtăşea ura de moarte a acestei familii pentru Craon. Pe această bază, Craon bănuia deja, şi ducele îl convinse cu uşurinţă, că în spatele exilării sale se ascundea mâna lui Clisson – ceea ce poate că era adevărat. Clisson descoperise, se spune, corespondenţa secretă între Craon şi duci. În orice caz, Craon „respira acum numai pentru răzbunare”.

În noaptea de 13 iunie 1392, întorcându-se în secret la Paris, Craon aştepta într-o ambuscadă la intersecţia unei străzi, pe unde trecea Clisson în drumul lui spre *hôtel*-ul său. Craon era însoţit de un grup de 40 de adepţi în armuri, destui pentru a-şi copleşi adversarul. Când un nobil avea într-adevăr intenţia să omoare un alt nobil, codul cavaleresc în mod surprinzător nu-l inhiba.

Decât să-şi provoace duşmanul la luptă deschisă, Craon preferă să lovească în întuneric. Judecând după isprăvile sale era un om fără simţ moral, dar nu era singurul. Şi Jean de Montfort violase onoarea, loialitatea şi orice alt principiu al cavalerismului când îl răpise pe Clisson. Nici Clisson nu era Roland. În timpul vieţii acestor oameni, sub efectul nefast al ciumei, brigandajului şi schismei, codurile normale de conduită se dezintegrară.

Însoţit de opt servitori cu făclii dar neînarmaţi pentru luptă, Olivier de Clisson se întorcea călare de la o petrecere dată de rege la St. Pol. Discuta cu scutierii lui despre o masă pe care voia s-o dea în zilele următoare pentru Coucy, Orléans şi Vienne când, deodată, lumina făcliilor căzu pe un grup compact de oameni călare şi pe licărirea slabă a coifurilor şi platoşelor. Atacatorii şarjară, stingând torţele lui Clisson şi strigând „*A mort*! *À mort*! ce Oamenii lui Craon nu ştiau pe cine atacă deoarece se ţinuse secret identitatea victimei. Fură îngroziţi când îl auziră pe şeful lor strigând în entuziasmul lui, în timp ce, cu spada scoasă, îi îndemna să înainteze: „Clisson, trebuie să mori!”

Clisson strigă spre atacatorul său necunoscut „Cine eşti?”

„Sunt Pierre de Craon, duşmanul tău!” răspunse sincer Craon deoarece vedea deja în faţa ochilor un cadavru şi răsturnarea guvernului. Oamenii lui, uluiţi să descopere că erau angajaţi în asasinarea conetabilului Franţei, ezitară să mai atace „deoarece trădarea nu-i niciodată curajoasă”. Înarmat numai cu un pumnal, Clisson se apără cu disperare până ce, atins de mai multe lovituri, a fost dat jos de pe cal. Căzu pe pragul uşii unui brutar, deschizând uşa în cădere prin greutatea corpului, tocmai când brutarul, auzind larma, apăru la timp ca să-l tragă în casă. Crezând că l-au omorât, Craon şi grupul lui se

grăbiră să plece. Supravieţuitorii dintre scutierii lui Clisson îl găsiră în prăvălie, crestat de tăieturi de spadă, scăldat în sânge şi aparent fără viaţă. Când regele, sculat din somn şi anunţat despre îngrozitoarea veste ajunse la brutărie, Clisson îşi recăpătase cunoştinţa.

„Cum îţi merge conetabile?” întrebă Carol, uluit la vederea lui.

„Slab, sire”.

„Cine ţi-a făcut asta?” Când Clisson numi asasinul, Carol jură că „nicio faptă nu va fi vreodată mai ispăşită ca aceasta, nici mai aspru pedepsită”. Chemă chirurgi, care, examinând trupul puternic al conetabilului, supravieţuitor în atâtea lupte, promiseră că-l vor vindeca. Dus la reşedinţa lui, Clisson fu „foarte înviorat” de vizita lui Coucy care, în calitate de frate de arme fusese primul anunţat, după rege.

Poruncile pentru capturarea lui Craon nu au putut fi îndeplinite deoarece porţile Parisului, neavând zăvoare de la răscoală, nu puteau fi închise. Aflând că, în mod surprinzător, Olivier de Clisson trăia, Craon fugi din oraş, galopă până la Chartres şi de acolo în Bretania. „Este diabolic” îi spuse ducelui când îi explică eşecul. „Cred că toţi diavolii din iad, în slujba cărora e conetabilul, l-au păzit şi l-au scos din mâinile mele deoarece avea mai mult de 60 de lovituri de spadă şi pumnal şi, sincer, am crezut că este mort”.

Regele Carol, simţindu-se el însuşi atacat în persoana celui mai important apărător al statului, urmări pe asasin cu mânie nestăpânită. Doi dintre scutierii lui Craon şi un paj au fost decapitaţi când au fost prinşi, precum şi administratorul reşedinţei sale pe motivul că nu a anunţat reîntoarcerea sa la Paris. Unui canonic din Chartres care-i dăduse adăpost i se luară veniturile şi a fost condamnat la închisoare numai cu pâine şi apă. Proprietăţile şi veniturile

lui Craon fură confiscate în avantajul vistieriei regale; se porunci-ca reşedinţele şi castelele sale să fie distruse. Starea de spirit aţâţată a regelui se transmise locţiitorilor lui, ca orice mânie regească. Se spune că amiralul de Vienne, însărcinat cu inventarierea averii lui Craon, le-a aruncat pe drumuri pe soţia şi fiica lui, fără bunuri sau bani, numai cu ce aveau pe ele – după ce a violat-o pe fiică potrivit unui raport – şi se înfruptă din bogatul mobilier şi lucruri de valoare din reşedinţa lor. Probabil că trădarea lui Craon justifica această indecenţă, deşi purtarea lui a fost aspru condamnată de nobili. Urmară ciudate excese după tentativa de asasinare a conetabilului, ca şi cum fapta lui Craon ar fi dat drumul la o contagiune a răului.

Se trecu de la asasinat la război când ducele de Bretania, poruncindu-i-se să predea acuzatul, negă că ştie ceva de el şi refuză să se intereseze în vreun fel. Sfidat astfel, regele ceru război împotriva ducelui. De-abia înzdrăvenit după boala de la Amiens, Carol apărea deseori distrat şi incoerent în vorbire. Doctorii îl sfătuiră să nu ia parte la o campanie însă încurajat de fratele lui, el insistă. Ducii de Burgundia şi de Berry, care depindeau de ducele de Bretania ca aliat al lor în lupta politică, făcură toate încercările să împiedice ostilităţile. Ardoarea spiritului de partizanat din familie se adăuga conflictului din cauza ducesei de Burgundia, care era nepoata lui Montfort şi de aceea îşi alese tabăra, urându-l pe Clisson cu toată intensitatea. Desigur că în spatele azilului dat lui Craon se găsea influenţa burgund a. Se spune că ducele de Berry, pe de altă parte, ştia dinainte despre atacul lui Craon.

Când s-a aflat că testamentul lui Clisson, dictat după atac, lăsa o avere de 1 700.000 de franci, nemaisocotind pământurile, furia geloasă a unchilor când se văzură depăşiţi în recompensele avariţiei nu cunoscu margini. O astfel de avere – mai mare decât cea a regelui, spuneau ei

– nu putea proveni din surse cinstite. Publicul era gata s-o creadă deoarece şi Rivière şi Mercier strânseseră averi din servicii guvernamentale şi erau antipatizaţi în general fiind aroganţi şi venali. Toate aceste certuri şi ranchiune clocoteau în spatele nestatornicului rege când acesta ceru război.

Consiliul aprobă campania; unchii, neconsultaţi în legătură cu hotărârea, însă ştiuţi că vor merge cu regele, îi urâră şi mai mult pe miniştri… Ei nu visau la nimic altceva decât cum să-i distrugău. Regele, însoţit de ducele de Bourbon şi baronul de Coucy, părăsi Parisul pe 1 iulie, mergând spre vest în etape lente întrucât cavalerii şi suitele lor trebuiau să li se alăture. Sănătatea şubredă a lui Carol necesita opriri prelungite, şi se mai întârzie şi din cauză că erau aşteptaţi unchii. Sperând să înlăture războiul, ei îşi iroseau timpul şi tărăgănau, făcându-l pe Carol să-şi piardă răbdarea. Abia mâncând sau bând, el ţinea consiliu în fiecare zi, insistând asupra insulţei care i se adusese prin conetabil, enervat la fiecare contrazicere, refuzând absolut să fie abătut de la dorinţa lui de a-l pedepsi pe ducele de Bretania. Neînţelegerile, sosind odată cu ducii de Burgundia şi de Berry, se răspândiră printre cavaleri care se certau dacă era drept sau nu să întreprindă această acţiune. Ca răspuns la o altă cerere de predare a lui Craon, ducele de Montfort răspunse din nou că nu ştie nimic de el. Carol, deşi fusese găsit de către medicii lui „cu febră şi într-o stare care nu-i permitea să călătorească numai voi să aştepte.

În căldura de la mijlocul lui august începu marşul de la Le Mans, la frontiera cu Bretania. Pe un drum nisipos sub un soare arzător, regele, îmbrăcat într-o jachetă de catifea neagră şi o pălărie de catifea roşie ornamentată cu perle, călărea separat de ceilalţi pentru a evita praful. Doi paji călăreau în spatele lui, unul ducându-i coiful, altul

lancea. În faţă călăreau cei doi unchi într-un grup şi Ludovic de Orléans cu baronul de Coucy şi ducele de Bourbon în altul. În timp ce armata trecu prin pădurea de la Mans, de după un copac apăru un bărbat desculţ şi în zdrenţe care apucă frâul regelui, strigând cu o voce prevestitoare de osândă „Nu călări mai departe, nobile rege! Întoarce-te! Eşti trădat Carol se sperie. Garda luă mâna omului de pe frâu, însă deoarece nu părea decât un biet nebun nu fu arestat, nici chiar după ce el urmă grupul timp de jumătate de oră strigând că regele este trădat.

Ieşind din pădure, călăreţii ajunseră la prânz într-un câmp deschis. Oamenii şi caii sufereau sub razele soarelui. Unul din paji, dormitând în şa, scăpă lancea regelui, care lovi coiful de oţel purtat de camaradul lui cu un zgomot puternic. Regele se cutremură, apoi, deodată, scoţând spada, dădu pinteni calului şi şarjă strigând „înainte împotriva trădătorilor! Ei vor să mă predea duşmanului!” Rotindu-şi spada şi şarjând el lovi pe toţi care erau în jurul lui.

„Dumnezeule, strigă ducele de Burgundia, regele şi-a ieşit din minţi! Să-l ţină cineva!” Niciunul nu îndrăzni s-o facă. Parând loviturile, dar incapabili să-l lovească pe rege, ei se învârtiră îngroziţi în timp ce Carol se năpusti ba la unul, ba la altul până ce rămase sleit de puteri, gâfâind şi scăldat în sudori. Atunci şambelanul lui, Guillaume de Martel, pe care-l iubea, îl cuprinse pe la spate în timp ce ceilalţi îi luară spada şi, ridicându-l de pe cal, îl aşezară încet pe pământ. Rămase nemişcat şi mut, uitându-se ţintă cu ochii deschişi şi nerecunoscând pe nimeni. Unul sau mai mulţi cavaleri (numărul diferă în diversele versiuni) pe care-i omorâse în nebunia lui zăceau lângă el în praf.

Curajos ca totdeauna, Filip de Burgundia luă conducerea. „Trebuie să ne întoarcem la Mans”, hotărî el. Cu aceasta se sfârşeşte marşul împotriva ducelui de

Bretania. Culcat într-un car cu boi – care tocmai trecea, regele Franţei a fost dus înapoi în timp ce grupul înspăimântat, unii chiar gândindu-se cu furie la viitor, călărea alături. Aproape nedând niciun semn de viaţă, doar inima îi mai bătea, Carol rămase în comă timp de patru zile. Se credea că este pe patul de moarte. Doctorii săi nu dădeau nicio speranţă şi ceilalţi doctori care au fost chemaţi – ai ducelui de Burgundia, de Orléans, de Bourbon –, s-au declarat de acord după consult că ştiinţa lor era neputincioasă.

După ce s-a răspândit – vestea despre nebunia regelui, pe buzele tuturor erau zvonuri despre vrăjitorie şi otrăvire, şi emoţia poporului era atât de mare încât camera bolnavului trebui să fie deschisă pentru public. Camera se umplu cu lacrimile şi vaietele oamenilor care luau parte la moartea regelui şi „toţi bunii francezi plânseră ca pentru singurul lor fecior, deoarece sănătatea Franţei era legată de cea a regelui Preoţi suspinând spuneau rugăciuni, episcopii conduceau procesiuni în picioarele goale cărând figuri de ceară ale regelui în mărime naturală la biserici, poporul aducea în dar relicve care erau cunoscute pentru efectele lor tămăduitoare şi se prosternau în faţa lui Hristos şi a sfinţilor pentru a cere vindecarea.

Puţini credeau că boala avea cauze naturale. Unii o vedeau ca mânie divină pentru că regele nu ridicase armele să sfârşească schisma; alţii, ca o avertizare a lui Dumnezeu împotriva acestei intenţii; alţii, în fine, ca pedeapsă divină pentru birurile grele. Majoritatea credeau că era vorba de vrăjitorie, cu atât mai mult cu cât marea secetă din acea vară secase iazurile şi râurile astfel că vitele muriră de sete, transportul pe apă încetă şi negustorii spuneau că avuseseră cele mai mari pierderi din ultimii 20 de ani.

Într-un moment morbid se ridica la suprafaţă

credinţa în conspiraţie. Circulau zvonuri împotriva ducilor. De ce nu a fost arestată şi interogată „fantoma din pădure?” Fusese pusă acolo de ducele de Bretania sau de unchi pentru a-l determina pe rege să se întoarcă? Excesul de mânie al regelui din cauza întârzierii ducilor i-a adus nebunia? Pentru a linişti bănuielile publice, ducele de Burgundia făcu o anchetă oficială la care doctorii regelui depuseră mărturie asupra bolii anterioare a lui Carol.

Seniorul de Coucy îşi chemă şi el doctorul personal, cel mai venerat şi mai învăţat din Franţa. Acesta era Guillaumme de Harsigny, născut în Laon, în vârstă de 92 de ani, aceeaşi vârstă ca şi secolul. După ce-şi luă titlul la Universitatea din Paris, el călătorise mult pentru a-şi lărgi cunoştinţele, studiase cu profesori arabi la Cairo şi italieni la Salerno şi în cele din urmă se întoarse încărcat cu un mare renume în Picardia natală. Nimic din bolile oamenilor nu-i era necunoscut. Sub îngrijirea lui sau printr-un proces natural care a coincis cu aceasta febra regelui scăzu şi începu să îşi recapete raţiunea când şi când, intervale în care bietul tânăr, neavând încă 25 de ani, recunoştea cu groază ce-l lovise. În răstimp de o lună, revenirea fizică a lui Carol progresă destul de mult pentru ca Harsigny să-l ducă la castelui Creil, în susul râului Oise, unde se putea bucura de „cel mai bun aer din regiunea Parisului”. Curtea era foarte bucuroasă şi avu numai cuvinte de laudă pentru cunoştinţele doctorului lui Coucy.

În primele patru zile când se aştepta ca regele să moară, unchii avură şansa să se răzbune pe Marmoseţi. „A venit ceasul* spuse Berry „când le voi plăti cu vârf şi îndesat. Chiar în ziua declanşării delirului regelui, cineva care pricepu repede întoarcerea roţii norocului îi avertiză pe Marmoseţi să plece. În ziua următoare, în timp ce mai erau la Le Mans, ducii de Berry şi de Burgundia, luând conducerea în calitate de rudele cele mai în vârstă ale

regelui (deşi de fapt Ludovic era mai aproape de coroană), înlăturară tot Consiliul, demobilizară armata şi preluară frâiele guvernării. Întorcându-se la Paris după două săptămâni, ei convocară un consiliu servil care încredinţă în toată regula conducerea lui Filip cel Viteaz pe motivul că Ludovic de Orléans era prea tânăr şi-i înlăturară pe Marmoseţi printr-un proces juridic. Rivière şi Mercier, care nu abandonaseră puterea la timp, au fost arestaţi şi închişi iar pământurile lor, casele, mobilierul şi averea lor confiscate. Un coleg mai prevăzător, Jean de Montagu, despre care se spunea că este fiul natural al lui Carol al V-lea, plecă cu averea sa la Avignon în momentul când auzi de delirul regelui.

Uşurinţa cu care a fost răsturnat guvernul este surprinzătoare. Numai eclipsa regelui şi rănile lui Clisson au făcut-o posibilă. Fără autoritatea regală ca să-i sprijine, Rivière şi Mercier n-aveau o poziţie independentă; nu a fost numit niciun regent pentru Delfinul în vârstă de şase ani; lui Ludovic îi lipsea siguranţa şi hotărârea de a acţiona, deşi el ar fi putut prelua puterea dacă Coucy, Bourbon şi restul consiliului ar fi fost pregătiţi să impună ducilor aceasta. S-a văzut clar că nu erau pregătiţi. Ei nu puteau fi siguri de sprijin militar deoarece nobilii importanţi erau lipsiţi de coeziune. Din cauza incertitudinii asupra stării regelui nimeni nu ştia din ce parte se va ridica puterea. Înainte de toate conetabilul era *hors de combat*.

Cu un instinct sigur, Coucy pare să-şi fi făcut repede alegerea, deoarece la 25 august el acceptă o misiune împreună cu şambelanul ducelui de Burgundia, Guy de Tremoille, să informeze pe ducele de Bretania că războiul împotriva lui fusese revocat. În soarta lui Rivière şi Mercier, el jucă un rol mai întunecat. Deşi slujise alături de Rivière în multe misiuni comune în ultimii 15 ani, baronul

de Coucy făcu parte din grupul trimis să-i prindă pe fostul lui partener în castelul acestuia, unde se ascunsese înàintea ordinului de arestare. Se spune că Rivière a deschis el însuşi uşa. Zece ani mai târziu, după ce soţul ei şi Coucy muriseră, văduva contelui de Rivière pretinse că acel care îi luase lăzi cu vase de argint şi aur şi tapiserii din castel, fusese Coucy deşi nu i se aduse vreodată o asemenea învinuire în timpul vieţii.

Totuşi, de pe urma lui Mercier, Coucy beneficie în mod deschis. În scopul coruperii lui, ducii îi dădură principalul castel al lui Mercier de la Nouvions-le-Comte în dieceza Laon, cu toate arendele şi veniturile lui. Înzestrrarea de către un conducător a unui nobil cu averea confiscată de la un alt nobil era un mijloc obişnuit de a obţine sprijin. Dacă baronul de Coucy a avut sau nu remuşcări când a acceptat, nu ştim, dar dacă ar fi refuzat ar fi fost considerat un adversar deschis al ducilor.

În închisoare, Rivière şi Mercier aşteptau zilnic tortura şi execuţia, soarta obişnuită a celor care pierdeau puterea. Riviere rămase stoic, însă se spune că Mercier ar fi plâns atât de mult încât aproape că-şi pierdu vederea, în fiecare zi veneau oameni în *Place de Grève*, aşteptându-se să asiste la executarea prizonierilor. „Prudent, rece şi prevăzător”, ducele de Burgundia nu pronunţă ultima pedeapsă. El preferă să fie circumspect atât timp cât mai era o şansă ca regele să-şi recapete suveranitatea. Când Carol îşi mai reveni, ceru eliberarea foştilor lui consilieri şi opinia publică, din dragoste şi milă pentru rege, se întoarse în favoarea lor. Acum îşi aduseseră aminte că Rivière a fost totdeauna „blând, curtenitor, cuviincios şi răbdător cu oamenii săraci”. După 18 luni de închisoare ambii au fost în sfârşit eliberaţi şi exilaţi de la curte, deşi averea le-a fost restituită, probabil şi achiziţia temporară a baronului de Coucy.

Înlăturarea lui Olivier de Clisson avea să fie triumful ducelui de Burgundia. Precipitând evenimentul, Clisson veni în calitate de conetabil să întrebe ce măsuri trebuiau luate pentru guvernarea regatului. Filip se uită la el răuvoitor. „Clisson, Clisson” spuse printre dinţi „nu trebuie să te ocupi de asta; regatul va fi guvernat fără oficiile tale”. Apoi, neputând ascunde adevăratul motiv al mâniei sale, el întrebă „de unde dracu’” strânsese Olivier de Clisson o avere atât de mare, mai mare decât a lui şi a ducelui de Berry luate împreună. „Piei din ochii mei” izbucni el „că, de n-ar fi în joc onoarea mea, ţi-aş scoate şi celălalt ochi!” Clisson se duse acasă gânditor. În acea neapte, la adăpostul întunericului, el şi doi servitori părăsi *hôtel*-ul lui prin poarta din spate şi se duse la castelul lui de la Montehléry, chiar în sudul Parisului, unde se putea apăra.

Furios din cauza acestei fugi, ducele de Burgundia îl alese din nou pe Coucy ca agent împotriva propriului lui frate de arme. împreună cu Guy de Tremoille, el a fost numit să comande o forţă de 300 lăncieri incluzând mulţi foşti camarazi ai conetabilului, cărora li se ordonă să plece pe cinci drumuri separate şi să nu se întoarcă fără Clisson, viu sau mort. Aceasta nu pare să fi fost una din mişcările inteligente ale ducelui de Burgundia. Bineînţeles, Clisson a fost avertizat de către prietenii săi, şi fugi în fortăreaţa lui de la Josselin în Bretania, unde pe terenul lui putea respinge atacul. Dar fuga lui îi dădu posibilitatea ducelui de Burgundia să-l folosească în chip de ţap ispăşitor. El a fost judecat în contumacie, condamnat drept „trădător ipocrit şi ticălos”, înlăturat din funcţia de conetabil, exilat şi amendat cu 100.000 de mărci. Ludovic de Orléans refuză să ratifice procedura, însă în timpul acestei răsturnări de situaţie el nu îndrăzni niciodată să-i provoace deschis pe unchii săi.

Încă o dată i se oferi spada conetabilului lui Coucy, pe care ducele de Burgundia era dornic să-l aibă în tabăra lui. Dacă postul nu-i surâsese în ultimele zile ale lui Carol al V-lea, acum avea şi mai puţină atracţie şi nici nu voia să profite de căderea prietenului său. El „refuză net” să-l accepte, „chiar dacă va fi silit să părăsească Franţa”. Riscul implicat nu se materializă. Văzând că este neînduplecat, unchii dădură postul tânărului conte de Eu, pentru ca să devină destul de bogat, după cum se spunea, ca să se căsătorească cu fiica ducelui de Berry.

Sub îngrijirea doctorului baronului de Coucy, regele părea însănătoşit pe la sfârşitul lui septembrie. Însoţit de Coucy el făcu un pelerinaj de mulţumire la Notre Dame de Liesse, o bisericuţă de lângă Laon, aniversând miracolul celor trei cruciaţi din Picardia care în timp ce erau prizonierii sarazinilor, convertiră pe fiica sultanului la creştinism şi îi dădură o statuie a Fecioarei, după care au fost imediat duşi pe calea aerului, împreună cu prinţesa, în ţara lor de baştină. Carol se întoarse pe la Coucy-le-Château unde, pe 4 octombrie, el cină împreună cu ducele de Burgundia şi, însoţit din nou de Coucy, se rugă la St. Denis în drumul lui spre Paris. Sub noul regim, Coucy rămase un membru de frunte al Consiliului, împărţindu-şi timpul între participarea la şedinţele lui şi funcţiile sale ca *Lieutenant-Général* de Auvergne. Spre mâhnirea curţii, înţeleptul şi bătrânul Harsigny, refuzând toate rugăminţile şi ofertele de bogăţii ca să rămână, insistă să se întoarcă la liniştea căminului lui de la Laon. I se dădură 2000 de coroane de aur şi privilegiul de a folosi patru cai din grajdurile regale, gratuit, oricând ar fi dorit să viziteze curtea. El n-o făcu niciodată. La câteva luni după aceea muri, lăsând o efigie istorică.

Mormântul lui Harsigny a fost primul de acest fel în cultul morţii, care era o moştenire a secolului al XIV-lea,

Imaginea sa de marmură nu-l arată în floarea vârstei, la 33 de ani cum era obiceiul în speranţa reînvierii, când se aştepta ca cei aleşi să se scoale la aceeaşi vârstă ca Iisus Hristos. Mai curând, ca urmare a instrucţiunilor lui, efigia este imaginea vizibilă a cadavrului din sicriu. Corpul culcat este arătat exact cum era la moarte, gol, extrem de slab ca cei foarte bătrâni, cu pielea zbârcită întinsă pe oase, cu mâinile încrucişate pe organele genitale, fără nicio pânză sau alt acoperământ, o mărturisire crudă a nimicniciei vieţii muritoare, înainte de a-şi părăsi pacientul regal, Harsigny recomandă ca regele să nu fie împovărat cu răspunderile statului. „Vi-l dau înapoi sănătos” spusese „însă fiţi atenţi să nu-l supăraţi sau să-l iritaţi”. „Mintea lui nu-i încă zdravănă; puţin câte puţin se va reface. Daţi-i cât mai puţin de făcut; plăcerea şi uitarea îi vor face mai bine ca orice altceva”. Acest sfat le convenea de minune ducilor. Suveran numai cu numele, Carol se întoarse la Paris pentru a flirta cu doamnele în grădinile de la Sf. Pol şi a se bucura de distracţiile şi festivităţile organizate în fiecare seară de către soţia şi fratele lui. În urma nebuniei, frivolitatea abundă iar unchii nu intervenire, „deoarece atât timp cât regina şi ducele de Orléans dansau, ei nu erau periculoşi şi nici măcar supărători”.

Furnizorii şi cămătarii curţii prosperară, în fiecare oră se prezentau piese cu mistere şi magicieni; vrăjitorii şi impostorii găsiră credulitate nelimitată, moda ajunse la extrem, mai ales în coafuri. Tinerii îşi făceau cârlionţi şi îşi aranjau barba în două smocuri, în timp ce sofisticatele rotocoale împletite de pe urechile doamnelor deveniră atât de fanteziste şi enorme încât doamnele trebuiau să iasă pe uşă într-o parte. Regina Isabeau şi cumnata ei Valentina se luau la întrecere în ceea ce priveşte noutăţile şi opulenţa; rochiile erau încărcate cu bijuterii, franjuri şi embleme fanteziste. În taverne poporul murmura împotriva

extravaganţei şi stricăciunii. Ei al iubeau pe tânărul încoronat care, pentru afabilitatea, mâna lui spartă şi a conversaţiei libere cu toate rangurile, era numit *Charles le bienaimé* (Carol cel iubit), însă deplângeau „străinii” din Bavaria şi Italia şi-i condamnau pe unchi pentru faptul că permiteau risipa, nepotrivită cu regele Franţei.

Puşi în fruntea curţii, nişte băieţi care încă nu atinseseră anii adolescenţei, Carol şi Ludovic n-aveau niciunul grija tatălui lor pentru demnitatea coroanei; n-avea nici disciplină, nici simţul etichetei. Lipsiţi de responsabilităţi majore, ei le înlocuiau cu joaca, şi joaca adulţilor necesită noi excese pentru a fi amuzantă.

În noaptea când acestea se terminară în groază, Coucy nu era de faţă, fiind în Savoia, unde îşi folosea talentele de negociator pentru a aplana o înspăimântătoare ceartă de familie care despărţise casa conducătoare şi toate familiile nobile înrudite şi crease o criză de ostilitate ce ameninţa să oprească marşul spre Roma. Cearta, implicând familiile ducale, drepturile de moştenire şi bineînţeles averea, decurgea din faptul că Amadeus al VII-lea, Contele Roşu care murise de curând la vârsta de 31 de ani, lăsă tutela fiului mamei lui, o soră a ducelui de Bourbon, în loc s-Q lase nevestei lui, fiica ducelui de Berry. Avea să dureze trei luni până când Coucy şi Guy de Tremoille să reuşească să negocieze un tratat care sfârşi scandalul şi lăsă contesele rivale în „armonie paşnică cu supuşii lor”.

În marţea dinaintea zilei de întâmpinarea Domnului (28 ianuarie 1939), la patru zile după ce Coucy pàrâsisè Parisul, regina dădu un bal mascat pentru a sărbători căsătoria unei doamne de onoare favorite care, de două ori văduvă, se mărita acum pentru a treia oară. După anumite tradiţii recăsătorirea unei femei era considerată prilej de batjocură şi se sărbătorea deseori printr-un tărăboi în jurul

proaspeţilor căsătoriţi, cu tot felul de libertăţi, deghizări, dezordini şi o muzică puternică şi discordantă cu sunet de ţimbale în faţa camerei nupţiale. Deşi aceasta era un obicei „contrar oricărei decenţe”, spune călugărul sever de la St. Denis, regele Carol se lăsă convins de către prieteni desfrânaţi să se alăture unui astfel de tămbălău.

Şase tineri, inclusiv regele şi Yvain, fiul din flori al contelui de Foix, se deghizară ca „sălbaticii din pădure” în bucăţi de pânză cusute pe corpul lor şi unse cu răşină şau smoală pentru a ţine un costum de cânepă ferfeniţit, „astfel că apărură mâţoşi şi păroşi din cap până în călcâie”. Măştile le acopereau complet feţele. Dându-şi seama, de riscul de a umbla în sălile pline cu făclii, ei interziseră tuturor celor care purtau făclii să intre în timpul dansului. În mod limpede a fost implicat şi un element al ruletei ruseşti, tentaţia morţii care a constituit în atâtea rânduri un factor de stârnire a tineretului decadent din familiile mari. Unele comportamente variază puţin de-a lungul secolelor. În mod clar, de asemenea, a existat un element de cruzime în a da unui om aproape nebun un rol de actor.

Autorul afacerii, „cel mai crud şi mai insolent om”, era un anume Huguest de Guisay, favorizat în cercul regelui pentru planurile sale scandaloase. Era un om „cu o viaţă ticăloasă” care „corupea şi însoţea tinerii la desfrâu” şi care-i ura şi dispreţuia pe oamenii de rând. El îi numea câini, şi, cu lovituri de spadă şi bici îi plăcea să-i silească să imite lătratul. Dacă nu-i plăcea un servitor, îl silea să se culce pe pământ şi, stând în spatele lui, îl lovea cu pintenii, strigând „Latră, câine!” ca răspuns la strigătele de durere ale acestuia.

În dansul lor, al sălbaticilor, cei mascaţi făcură tumbe în faţa veselilor comeseni, imitând urletele lupilor şi făcând gesturi obscene în timp ce oaspeţii încercau să

descopere identitatea lor. Carol o tachina şi gesticula în faţa ducesei de Berry în vârstă de 15 ani când Ludovic de Orléans şi Filip de Bar, sosind de la alte distracţii, intrară în sală însoţiţi de făclii, în ciuda interdicţiei. Fie că voiau să descopere cine erau dansatorii, sau căutând primejdia dinadins – relatările despre acest episod diferă – Ludovic ridică o făclie peste monştrii care făceau giumbuşlucuri. Căzu o scânteie, o flacără tremură pe un picior, întâi un dansator luă foc, apoi un altul. Regina, singură care ştia că regele Carol era printre ei, ţipă şi leşină. Ducesa de Berry, care-l recunoscuse pe rege, aruncă fusta ei peste el pentru a-l ocroti de scântei, salvându-i astfel viaţa. Camera se umplu de plânsetele şi strigătele de groază şi de ţipetele chinuite ale oamenilor care ardeau. Musafirii care încercară să înăbuşe flăcările şi să rupă costumele de pe victime, suferiră arsuri grave. În afara regelui, numai baronul de Nantouillet care se aruncă într-un recipient pentru răcit vinul, plin cu apă, scapă. Contele de Joigny a murit ars pe loc, Yvain de Foix şi Aimery Poitiers muriră după două zile în suferinţe mari. Huguet de Guisay mai trăi trei zile în chinuri, blestemând şi insultând pe ceilalţi dansatori, atât pe cei morţi cât şi pe cei vii, până în ultimul său ceas. Când sicriul lui a fost dus pe străzi, oamenii de rând îl întâmpinară cu strigăte de „Latră, câine!”

Această poveste sinistră, venind atât de curând după nebunia regelui, a fost ca un semn de exclamaţie la succesiunea funestă a evenimentelor care au tulburat secolul. Salvarea ca prin urechile acului a lui Carol aruncă Parisul într-o mare agitaţie” şi cetăţenii au fost cuprinşi de mânie la frivolitatea îngrozitoare care puse viaţa şi onoarea regelui în pericol. Dacă ar fi murit, spuneau ei, poporul ar fi masacrat pe unchi şi toată curtea; „niciunul n-ar fi scăpat de moarte, niciun cavaler nu s-ar mai fi găsit în Paris”. Alarmaţi din cauza acestor sentimente periculoase,

care aminteau de rebeliunea maillotinilor cu 10 ani înainte, unchii îl convinseră pe rege să călăuzească o procesiune de penitenţă spre Notre Dame, pentru a linişti poporul. În spatele lui Carol călare, unchii şi fratele său îl urmau desculţi ca penitenţii. Agent involuntar al tragediei, lui Ludovic de Orléans în special i se reproşau obiceiurile desfrânate. Ca ispăşire, el construi o capelă pentru celestini cu minunate vitralii şi cu bogate ornamente pentru altar şi o zestre pentru rugăciuni veşnice. El plăti cu veniturile primite de la rege din averea confiscată a lui Craon, lăsând deschisă întrebarea al cui suflet a fost izbăvit.

Fatalul bal mascat a fost numit *Bal des Ardents* – Balul celor care ard – însă la fel de bine ar fi putut să fie numit *Danse Macabre*, după un nou gen de piesă-procesiune pe tema morţii care devenise modernă în ultima vreme. De origine şi înţeles incerte, cuvântul *macabru* apăru pentru prima dată în scris într-un poem din 1376 al cancelarului ducelui de Anjou, Jean le Fèvre, conţinând rândul „Je *fis de Macabré le danse* ((dansez dansul macabru). Poate că a derivat dintr-un mai vechi *Danse Machabreus* însemnând „al Maccabeilor”, sau din asemănarea cu un cuvânt ebraic ce-i denumea pe gropari şi a faptului că evreii lucrau ca gropari în Franţa medievală. Dansul însuşi se dezvoltă probabil sub influenţa revenirii ciumei, ca o demonstraţie de stradă pentru a ilustra predicile despre supunerea tuturor în faţa Morţii egalizatoare. În picturi murale ilustrând dansul la Biserica Inocenţilor din Paris, procesiunea este formată din 15 perechi de figuri, clerici şi laici, de la papă şi împărat până la călugăr şi ţăran, sihastru şi copil. „Înaintaţi, vedeţi-vă în noi, spun ei în versurile însoţitoare, morţi, goi, putrezi şi duhnind. Aşa veţi fi… să trăieşti fără a te gândi la aceasta rişti să fii damnat… Putere, onoare, bogăţii nu sunt nimic;

în ceasul morţii numai faptele bune contează… Fiecare ar trebui să se gândească cel puţin o dată pe zi la sfârşitul lui neplăcutea să-i amintească să facă fapte bune şi să meargă la slujbă dacă vrea să se îndrepte şi să scape de „îngrozitoarea suferinţă a iadului fără de sfârşit despre care nu se poate rosti”.

Fiecare figură spune partea sa: conetabilul ştie că moartea ia pe cei mai curajoşi, chiar pe Charlemagne; cavalerul, o dată iubit de doamne, ştie că nu le va mai face să danseze; burtosul arată că „cei mai graşi putrezesc întâi”; astrologul, că nu-l pot salva cunoştinţele lui; ţăranul, care şi-a trăit toate zilele cu griji şi muncă şi deseori şi-a dorit moartea, acum când i-a sunat ceasul ar dori mai degrabă să sape la vie „chiar şi pe ploaie şi vânt”. Morala este repetată la tot pasul; aici eşti tu, şi tu, şi tu. Figura cadaverică care conduce procesiunea nu este Moartea ci Mortul. „Eşti tu”, spune inscripţia de sub picturile murale ale dansului de la La Chaise-Dieu din Auvergne.

Cultul morţii avea să atingă punctul culminant în secolul al XV-lea, însă sursa lui a fost secolul al XIV-lea. Când era posibil să te întâlneşti cu moartea în fiecare zi la orice colţ, te-ai fi aşteptat să devină banală; în loc de aceasta, ea exercita o fascinaţie vampirică. Se punea accentul pe viermi şi putrezire şi pe detaliile fizice înfiorătoare. Unde înainte ideea dominantă a morţii era călătoria spirituală a sufletului, acum părea mai însemnată putrezirea corpului. Efigiile, din primele secole erau senine, cu mâinile alăturate pentru rugăciune şi cu ochii deschişi, anticipând viaţa veşnică. Acum, urmând exemplul lui Harsigny, marii prelaţi porunceau să fie arătaţi ca nişte cadavre, cu detalii realiste. Pentru a îndeplini aceasta, se făceau din ceară măşti mortuare şi mulaje ale părţilor corpului, promovând în mod incidental portretizarea şi

noua recunoaştere a trăsăturilor individului. Mesajul efigiilor a fost acela al dansului macabru. Peste cadavrul costeliv, neacoperit al cardinalului Jean de La Grange care avea să moară la Avignon în 1402, inscripţia îi întreabă pe cei care privesc „Aşa, mizerabile, ce motiv ai să te mândreşti?”

Cultul lugubrului din deceniile viitoare a făcut ca cimitirul Inocenţilor din Paris, cu *Danse Macabre* pictat pe pereţii lui, să devină locul preferat de înmormântare şi locul de întâlnire cel mai popular din Paris. Cripte zidite în cele 48 de arcade ale mănăstirii au fost donate de către burghezi bogaţi şi nobili – printre ei Boucicaut şi Berry – pentru rămăşiţele lor pământeşti. Deoarece 20 de parohi aveau dreptul de înmormântare la Inocenţi, morţii mai vechi trebuiră dezgropaţi continuu şi pietrele lor de mormânt vândute pentru a face loc celor noi. Craniile şi oasele îngrămădite sub arcadele mănăstirii erau atracţia curioşilor şi o dovadă sumbră a celei din urmă egalizări. În mănăstire şi în jurul ei îşi găsiră loc tot felul de prăvălii; prostituate îşi căutau clienţii acolo, alchimiştii îşi găsiră o piaţă, persoanele galante îşi dădeau întâlniri, câinii vagabondau. Parizienii veneau să viziteze criptele, să se uite la înmormântări şi dezgropări, să privească la picturile murale şi să citească versurile. Ascultau predici care durau o zi şi se înfiorau când Mortul sunând din corn intra din Rue St. Denis, conducând procesiunea lui de dansatori înfiorători.

Arta se ocupa de cele lugrube. Cununa de spini, rareori pictată mai înainte, deveni un instrument real al durerii care aducea sânge în picturile din a doua jumătate a secolului. Fecioara primise şapte suferinţe, de la fuga în Egipt până la Pieta – trupul neînsufleţit al fiului său stând culcat pe genunchii ei. Staus Sluter, sculptor al ducelui de Burgundia făcu în 1390 prima Pietă cunoscută în Franţa

pentru mănăstirea Champmol la Dijon. În acelaşi timp, triste apar şi feţele zâmbitoare ale aşa-numitelor Madone Frumoase, cu veşmintele lor delicate şi cu pruncii fericiţi. Pictura seculară este veselă şi încântătoare; moartea nu tulbură niciodată acele picnicuri lirice sub turnuri fermecate.

Moartea Neagră se întoarse pentru a patra oară în 1388 – 90. Recidivele anterioare afectaseră mai ales copiii care nu aveau imunitate însă, a patra oară o nouă generaţie de adulţi căzu victimă acestei molipsiri rapide. În acel timp, populaţia Europei scăzuse la 40% Şi 50% din cât fusese la începutul secolului şi avea să scadă şi mai mult pe la mijlocul secolului al XV-lea. Oamenii din acea perioadă rareori amintesc de această surprinzătoare diminuare a lumii lor deşi, evident, o observară în comerţul redus, în terenurile cultivate mai restrânse, în abaţii şi biserici abandonate sau incapabile de a ţine slujbe din lipsă de venituri, în cartiere urbane distruse de război şi lăsate nereparate după 60 de ani.

Pe de altă parte s-ar putea ca fiind mai puţini, mâncau mai bine şi în mod proporţional circulau şi mai mulţi bani. Apar totdeauna condiţii contradictorii. Există mărturii că afacerile creşteau deşi comerţul scăzuse. Un negustor italian care muri în 1410 lăsă 100.000 de documente de corespondenţă cu agenţi din Italia, Franţa, Spania, Anglia şi Tunisia. Clasa negustorilor avea mai mulţi bani la îndemână decât înainte şi cheltuiala lor încurajă artele, confortul şi progresul tehnologic. Secolul al XIV-lea n-a fost arid. Atelierele de tapiserii din Arras, Bruxelles şi celebrul Nicolas Bataille din Paris produceau minuni care răpeau vitraliilor primul loc în arta decorativă. Hărţile marinarilor ajunseră să fie mai eficiente, făcând ca monştri marini să dispară din colţul de jos în favoarea unor linii de coastă exacte şi accesoriilor de navigaţie. Banii

burghezilor au pus la dispoziţie scriitorilor şi poeţilor un nou public şi au încurajat literatura prin cumpărarea de cărţi. Mai multe mii de scribi erau angajaţi să copieze pentru a acoperi necesarul celor 25 de librari şi *staţionarii* dim Paris. Stilul flamboyant din arhitectură, cu multitudinea sa de mici turnuleţe, nişe acoperite şi contraforturi dantelate, exprima nu numai o exuberanţă tehnică ci o negare, chiar o sfidare, a declinului. Cum să împaci cu pesimismul catedrala din Milano, acel munte fantastic de filigran în piatră începută în ultimul sfert al secolului?

Efectele psihologice sunt mai limpezi decât cele fizice. Nu s-a scris niciodată atât de mult despre *mizeria* vieţii umane, iar, sentimentul cifrelor care scădeau, chiar dacă nu este menţionat, a promovat pesimismul privitor la soarta oamenilor. „Ce va cădea asupra noastră, Dumnezeu ştie” scria John Gower în Anglia în 1393.

Pentru oamenii de afaceri, nu mai puţin decât pentru poeţi, nesiguranţa timpului dădea puţină încredere în viitor. Scrisorile lui Francesco Datini, negustor din Praţi, îl arată trăind cu spaima zilnică de război, ciumă, foamete şi revolte, necrezând nici în stabilitatea guvernului, nici în cinstea colegilor săi: „Pământul şi marea sunt pline de hoţi” scria el unui partener „şi marea majoritate a oamenilor sunt predispuşi la rău”.

Gerson credea că trăieşte într-o perioadă de senilitate a lumii când societatea, ca şi un bătrân delirant, suferă de fantezii şi iluzii. El, ca şi alţii, simţea că venise timpul pentru venirea Antihristului şi pentru sfârşitul lumii – pentru a fi urmată de una mai bună. În dorinţa populară, Apocalipsul ar aduce din nou un mare împărat – un al doilea Charlemagne, un al treilea Frederick, un Mesia Imperial – care, însoţit de un papă angelic, ar reforma Biserica, ar reînnoi societatea şi ar salva creştinismul.

Oameni ai Bisericii şi moralişti aflaţi într-o dispoziţie apocaliptică subliniau mai mult ca oricând vanitatea lucrurilor lumeşti, deşi fără să reducă în mod vizibil dorinţa vreunuia pentru posesiuni şi mândria de a le avea.

Clerul era dator să adopte o concepţie pesimistă despre soarta omului pentru a dovedi nevoia izbăvirii. În niciun caz nu era ceva nou pentru secolul al XIV-lea. Cum cardinalul de Ailly credea că a sosit timpul Antihristului, aşa crezuse şi Toma d'Aquino cu o sută de ani înainte. Dacă erau dezamăgiţi credincioşii din cauza corupţiei Bisericii, aceasta se întâmplase nu mai puţin şi în anul 1040, când un călugăr de la Cluny scria: „Deoarece oricând religia a eşuat printre pontifi... ce putem crede decât că întreaga rasă umană, rădăcină şi ramură, cu bună ştiinţă alunecă din nou în prăpastia haosului primitiv?" Deşi într-o perioadă de declin, dictonul favorit al lui Mézières era „Lucrurile acestei lumi trecătoare merg din rău în mai rău"; el este egalat de afirmaţiile lui Roger Bacon din 1271, la apogeul unei perioade de avânt, „Mai multe păcate domnesc în aceste zile decât în orice altă perioadă... dreptatea piere, întreaga pace este sfărâmată".

Sentimentele nu erau noi, însă în secolul al XIV-lea ele erau mai pătrunzătoare şi mai defăimătoare pentru specia umană. „Timpurile trecute aveau virtute şi dreptate, însă azi domneşte numai viciul „spune lamentaţia lui Deschamps. Cum poţi avea încredere în permisele de liberă trecere? întreabă Christine de Pisan, comentând eşecurile cavalerismului, „văzând puţinul adevăr şi fidelitate care se găseşte în lume în aceste zile". În altă parte, ea scrie: „Toate bunele obiceiuri decad şi virtuţile nu mai sunt preţuiteM. Jeluirea ei avea o oarecare justificare, deoarece chiar Universitatea se apucase să vândă diplome în teologie candidaţilor care nu voiau să înceapă studiile ei îndelungate şi dificile sau care se

temeau că nu vor reuşi la examen. Alte universităţi primiră autorizaţia să acorde diplome, chiar şi oraşele care nu aveau universităţi, dând naştere zicalei sarcastice „De ce nu o diplomă de la o cocină de porci?” Condamnarea pentru decadenţă a epocii era la modă, însă decadenţa era considerată reală şi sentimentul unui declin moral faţă de zilele mai bune din trecut era insistent. Poeţii scriau chiar pentrti cercurile pe care le condamnau şi ei trebuie să fi atins vreo coardă sensibilă. Deschamps – care niciodată nu se lăsa de critică – a fost numit şambelanul lui Ludovic de Orléans în 1312.

Toate straturile sociale împărtăşeau vina. Cutremurat profund de răscoala ţăranilor, Gower a scris un cântec de jale despre corupţia timpului numit *Vox Clamantis*, în care dezvăluie o „dezgustătoare multitudine de vicii „printre săraci şi bogaţi. Autorul necunoscut al unei alte acuzaţii intitulată „*Viciile diverselor straturi ale societăţii*” le găsi la toţi o vină: Biserica este scufundată în schismă şi simonie, clerul şi călugării sunt în întuneric, regii, nobilii şi cavalerii sunt supuşi corupţiei şi puterii, negustorii, cămătăriei şi fraudei, legea este supusă mituirii, comunele sunt scufundate în ignoranţă şi sunt asuprite de tâlhari şi ucigaşi.

Omenirea era purtată de unul din refluxurile istoriei; la mijlocul secolului, Moartea Neagră ridicase problema ostilităţii lui Dumnezeu faţă de om şi, de atunci, evenimentele aduseră puţină consolare. Contemporanilor, *mizeria* timpului le reflecta păcatul şi, într-adevăr, păcatul sub forma lăcomiei şi a neomeniei era preponderent. Pe pantele coborâtoare ale Evului Mediu, omul pierduse încrederea în capacitatea sa de a clădi o societate sănătoasă.

Dorinţa de pace şi de a pune capăt schismei era proclamată pe scară largă. Un notar din Cahors spuse că

în toţi cei 36 de ani ai vieţii nu cunoscuse dioceza lui un an fără război. Observatori atenţi, conştienţi de daunele sociale, cereau pace ca singura speranţă de reformă, de reunificare a Bisericii şi de rezistenţă împotriva turcilor care ajunseseră la Dunăre. În *Visul unui bătrân pelerin*, scris în 1389 pentru a-i convinge pe Carol al VI-lea şi Richard al II-lea să facă pace, Mézières înfăţişează portretul patetic şi dramatic al unei bătrâne în zdrenţe, cu părul alb, despletit, sprijinindu-se într-un toiag şi ducând o cărticică roasă de şoareci. Ea era numită *Devoţiunea*, însă acum se numeşte *Disperarea* deoarece locuitorii regatului ei sunt sclavi la

Mahomed, creştinismul este primejduit, frontierele estice ale creştinismului ameninţate de duşmanii credinţei.

„*Veniat Pax*!” strigătul din faimoasa predică a lui Gerson cu 15 ani în urmă, răsuna deja în inimile oamenilor. Puţini puteau spune pentru ce se ducea războiul. În Anglia, Gower nu-l mai considera un război drept ci unul prelungit de „lorzii lacomr pentru câştig. „Să se termine! * – striga el – „pentru ca lumea să trăiască în linişte. Dacă Deschamps este un bun reporter, ţăranii francezi pot fi auziţi, discutând despre război în timp ce recoltează» „A durat destul* spune Robin, „nu cunosc pe nimeni care să nu se teamă de el. Desigur că întreaga poveste nu valorează doi bani.

„Totuşr răspunde Henry Cocoşatul, cu tristă înţelepciune:

„Toţi vor trebui să apuce scutul

Deoarece nu vom avea pace până ce nu ne vor da înapoi Calais

Acesta este refrenul fiecărei strofe şi acesta era punctul fierbinte. Oricât ar fi fost de nerăbdători să termine starea de război, conducătorii Franţei nu erau dispuşi să încheie o pace permanentă care să lase poarta

deschisă a Calais-ului în mâinile englezilor.

Pentru ducele de Burgundia, pacea era* o necesitate presantă pentru a restabili comerţul între Flandra şi Anglia. Numai cu aprobarea lui a fost posibil ca un om sfânt, numit Robert Ermitul, să apară la curte, protejat de şambelanul regelui, Guillaume Martel, pentru a aduce ştirea că cerul poruncea să fie pace. Când se întorcea din Palestina, spuse Ermitul, o voce îi vorbise în mijlocul unei înfiorătoare furtuni pe mare, spunându-i că va supravieţui pericolului, şi că atunci când va atinge uscatul va trebui să meargă la rege să-i spună să facă pace cu Anglia şi să-l avertizeze că toţi cei care vor fi împotrivă, vor plăti scump. Pacea avea atât adversarii cât şi apărătorii ei.

Cel mai important apărător – şi cea mai însemnată schimbare de situaţie – era regele Angliei. Tot atât de autocrat ca şi tatăl lui, fără a fi însă un soldat, Richard al II-lea dorea terminarea războiului pentru a reduce puterea baronilor şi a promova o monarhie absolută. Dorinţa lui coincidea cu cea a ducelui de Lancaster care, instalându-şi fiicele ca regine a Castiliei şi a Portugalier, dorea pace cu Franţa pentru a le proteja interesele. „Lasă-l pe fratele meu Gloucester să facă război cu Sultanul Baiazid care ameninţă creştinătatea la frontierele Ungarier spuse el; aceasta era sfera propice pentru cei nerăbdători să lupte.

Pria eforturile, conjugate ale lui Lancaster şi Burgundia, discuţiile au fost reluate în mai 1393 la Leulinghen, un sat distrus de război pe malurile râului Somme lângă Abbeville. Din lipsă de case, delegaţii – ducii de Burguxidia şi Berry pentru Franţa, Lancaster, Gloucester şi arhiepiscopul de York pentru Anglia – şi suitele lor locuiră în corturi, cel al lui Filip de Burgundia fiind fireşte punctul central. Era făcut din pânză pictată, în forma unui castel cu turnuleţe şi ziduri crenelate având un portic la intrare între două turnuri de lemn. Salonul

principal despărţea mai multe apartamente între care se aflau mici alei.

Teoretic, regele Carol era cazat la o abaţie benedictină din apropiere, cu o frumoasă grădină îngrădită de ziduri, pe malurile minunatului fluviu. Cu gândul la aventura cruciadei, regele Franţei, ca şi regele Angliei, erau gata să încheie o luptă începută înainte ca unul din ei să se fi născut Tratativele erau ţinute într-o capelă cu acoperiş de stuf şi cu pereţii acoperiţi de tapiserii care înfăţişau vechi lupte, pentru a ascunde picturile murale distruse din spatele lor. Când ducele de Lancaster spuse că delegaţii nu ar trebui să se uite la scene de război când tratează pacea, tapiseriile au fost repede înlocuite cu scene din ultimele zile ale lui Hristos. Ca unchi mai în vârstă, Berry şi Lancaster stăteau pe scaune înalte, ducii de Burgundia şi de Gloucester lângă ei, iar conţii, prelaţii, cavalerii, avocaţii, învăţaţii şi funcţionarii erau înşiraţi de-a lungul pereţilor. Printre delegaţi umbla un oaspete regesc, Leon al V-lea de Lusignan, numit rege a Armeniei deşi, de fapt tot ceea ce rămăsese din regatul lui era Cipru. Turcii luându-i-i şi pe acesta, el era o voce înflăcărată în favoarea cruciadei, plictisindu-i atât pe ducii francezi cât şi pe cei englezi.

Schisma deveni un subiect de discuţie atunci când Papa Clement trimise pe nobilul cardinal spaniol Pedro de Luna, bine burduşit cu aur şi daruri splendide, pentru a-i convinge pe englezi de legitimitatea papalităţii de la Avignon. Supărat, Lancaster îi spuse: „Voi, cardinalii din Avignon, sunteţi cei care i-aţi dat naştere (schismei); voi cei care o susţineţi, care o sporiţi în fiecare zi. Vai vouă!” Ducele de Burgundia nu comentă subiectul. El se oferi să ignore schisma pentru a conduce discuţiile spre un tratat, lăsând Universităţii sarcina să găsească mijloacele de reunificare a Bisericii.

Când se ajunse la cererea Franţei de a distruge oraşul Calais şi la cererea englezilor de îndeplinire a tuturor condiţiilor tratatului de la Brétigny, părţile erau mai departe una de alta ca niciodată. Calais era „ultimul oraş pe care-l vom ceda vreodată” spuseră englezii în timp ce francezii insistară că teritoriile care refuzaseră în mod hotărât de a acorda jurământul lor Angliei nu puteau fi transferate cu sila. În acest impas, fiecare parte abandonă discret urmărirea cererii ei majore şi se ocupă de subiectele mai mici.

Neînduplecat şi bănuitor, ducele de Gloucester se opuse fiecărei propuneri. El se plânse că francezii foloseau un limbaj ambiguu, plin de „cuvinte subtile cu dublu înţeles” pe care le întorceau şi le suceau în propriul lor avantaj – cuvinte pe care englezii nu le foloseau „deoarece vorbirea şi intenţiile lor sunt clare”. Funcţiona deja stereotipul francezului subtil şi al englezului direct. La insistenţa lui Gloucester, englezii cerură ca toate propunerile să fie trecute în scris pentru ca ei să poată să analizeze atent toate frazele pe care le-ar găsi obscure sau susceptibile de interpretări. Apoi ei vor trimite pe funcţionarii lor să afle cum le-au înţeles francezii şi după aceea să ceară fie amendarea, fie înlăturarea lor, prin aceasta lungind procedura.

Dificultatea de a încheia pacea avea şi o cauză reală. Deşi lorzii englezi vorbeau franceza, limba era învăţată, nu era limba lor maternă, iar ei nu se simţeau siguri pe ea. Un nobil atât de mare cum era primul duce de Lancaster, care scrise *Livre des sainctes médicines*, spunea despre lucrarea sa „Dacă franceza mea nu este corectă, trebuie să fiu scuzat deoarece sunt englez şi nu-s prea versat în franceză”. Ducele de Gloucester invocă problema limbii ca scuză pentru tărăgăneala lui şi întârzierea de a încheia înţelegerile, însă neîncrederea în francezi era reală. De

când Carol ai V-lea mânuise clauzele tratatului de la Brétigny, englezii au abordat – şi s-au împotrivit – înţelegerilor cu teama de a fi traşi pe sfoară.

Pentru a-l influenţa pe Gloucester prin misiunea sa divină şi prin elocinţă, Robert Ermitul a fost chemat la conferinţă de către ducele de Burgundia, Preacuviosul sihastru îl rugă pe duce în cuvinte pătimaşe: „Din dragoste pentru Dumnezeu, nu te mai opune păcii”. În timp ce războiul dintre englezi şi francezi îi dezbina pe creştini, Baiazid şi turcii lui avansau. Datoria creştinilor, implora el, era să se unească împotriva păgânilor.

„Ha, Robert” răspunse Gloucester, „nu vreau să împiedic o pace, însă voi francezii folosiţi cuvinte atât de colorate pe care nu le înţelegem încât, când vreţi, le faceţi să însemne război sau pace după placul vostru… totdeauna prefăcându-vă până ce v-aţi atins scopul”. Cu toate acestea, ducele de Gloucester trebui să renunţe la intransigenţa lui din respect pentru dorinţa nepotului său regal, pe care-l dispreţuia. Lipsită de un acord asupra oraşului Calais, pacea permanentă era încă evazivă însă se făcuse oarecare progres prin faptul că era prelungit armistiţiul cu încă 4 ani, în timpul cărora diversele teritorii disputate urmau să revină uneia din părţi, netezind calea pentru o înţelegere finală.

În iunie, în timp ce se discutau ultimele clauze, nebunia îl cuprinse din nou pe regele Franţei. Ca şi boala de la Amiens care a indicat primul atac, al doilea atac coincise cu discuţiile de pace. Poate nerăbdarea faţă de nişte tratative de lungă durată a fost factorul perturbator De data aceasta nebunia a fost mai gravă decât prima dată şi dură o perioadă mai îndelungată, de 8 luni. Pentru restul vieţii lui, care avea să se termine de-abia în 1422, la 30 de ani după primul atac, Carol va fi cuprins de nebunie cu intermitenţe, cu reveniri destul de dese ca să împiedice o

guvernare stabilă şi să exacerbeze lupta pentru putere în jurul tronului său pe jumătate vacant. În aceşti 30 de ani, înfruntarea între fracţiunile Orléans şi Burgundia şi dintre urmaşii lor avea să-i aducă înapoi pe englezi iar Franţa să devină la fel de ruinată şi neajutorată ca după lupta de la Poitiers.

În timpul crizei din 1393 mintea regelui „a fost acoperită cu asemenea umbre” încât nu-şi putea aminti cine şi ce era. El nu ştia că este rege, că era căsătorit, că avea copii sau că numele lui era Carol. El manifesta două aversiuni: faţă de crinul înlănţuit cu numele lui sau cu iniţialele din însemnele lui heraldice, pe care încerca să le şteargă cu furie ori de câte ori le vedea, şi faţă de soţia lui de care fugea cu groază. Dacă se apropia de el, obişnuia

Bă strige „Cine este femeia asta a cărei vedere mă tulbură? Aflaţi ce vrea şi scăpaţi-mă de dorinţele ei ca să nu mă mai urmărească”lând văzu blazonul Bavariei, dansă în faţa lui, făcând gesturi grosolane. Nu-şi recunoaşterea copiii deşi îl recunoştea pe fratele lui, unchii, sfetnicii şi servitorii lui şi-şi amintea de numele celor morţi de mult. Numai soţia neglijată a fratelui său, trista Valentina, de care întreba mereu numind-o „iubita lui soră”, reuşea să-l liniştească. Această preferinţă dădu fireşte naştere la zvonuri, răspândite de fracţiunea burgundă, cum că Valentina îl vrăjise cu o otravă deosebită. Mizând pe crimele lui Visconti şi reputaţia italienilor pentru otrăviri, intriganţii o învinuiră pe Valentina că ţintea un loc mai înalt, tatăl ei spunându-i să devină regina Franţei.

Nebunia era obişnuită în Evul Mediu în toate variantele ei. William de Hainault-Bavaria, un nepot al reginei Filipa a Angliei, „înalt, tânăr, puternic, brunet şi vioi”, fusese un maniac furios trebuind să fie închis într-un castel de-a lungul a 30 de ani, majoritatea timpului cu ambele picioare şi mâini legate. Cei care sufereau de boli

mai uşoare nu erau închişi ci umblau printre vecinii lor precum cei sluţi, cei cu spasme şi alte infirmităţi şi se alăturau pelerinajelor la Rocamadour în căutarea vindecării. Nebunia era considerată deoseori vindecabilă şi înţeleasă ca un fenomen firesc, provocat de un stress mental sau emoţional. Se prescria, odihnă şi somn, precum şi sângerări, băi, unsori, loţiuni făcute din metal, voie bună. Mai era văzută fi ca o boală dată de Dumnezeu sau de Diavol, care trebuia tratată prin exorcism sau prin raderea părului de pe capul victimei în formă de cruce, sau prin legarea acesteia de catapeteasmă în biserică pentru ca starea ei să se îmbunătăţească prin ascultarea slujbei.

Niciun doctor sau tratament nu-i ajută lui Carol al ¥I-lea în timpul ultimelor sale crize. I se permise unui şarlatan şleampăt cu ochi răi şi pseudo-mistic, numit Arnaut Guilhem, să-l trateze pe Carol, căci acesta pretinse că posedă o carte dată de Dumnezeu lui Adam cu ajutorul căreia omul putea învinge toate bolile care erau rezultatul păcatului originar. Un prototip de Rasputin, care câştigase încrederea reginei şi curtenilor, el insistă că boala regelui era provocată de vrăjitorie însă, nereuşind să cheme forţe superioare, a fost în cele din urmă dat afară. Au fost încercaţi alţi vraci şi remedii de tot felul, dar fără rezultat. Chiar doctori de la Universitate se prezentară, pentru a descoperi şi pedepsi „vrăjitorii”. Odată, doi călugări augustini, după ce nu obţinuseră niciun rezultat de la incantaţiile magice şi de la un lichid făcut din perle pisate propuseră să facă nişte incizii în capul regelui. Când acest lucru n-a fost permis, călugării acuzară de vrăjitorie pe bărbierul regelui şi pe portarul ducelui d’Orléans şi, când aceştia au fost achitaţi, îl acuzară imediat pe Orléans însuşi. În consecinţă călugării, aduşi în faţa judecăţii şi torturaţi, mărturisiră că erau nişte mincinoşi, vrăjitori şi idolatrii în slujba Diavolului şi, luându-li-se statutul

clerical, au fost predaţi oficialităţilor seculare şi executaţi.

Obsesia vrăjitoriei în cazul lui Carol reflecta o sporire a credinţei în cele oculte şi demonice. Vremurile tulburi alimentează credinţa în conspiraţia răului care, în secolul al XIV-lea, era considerată ca lucrătura persoanelor sau grupurilor care aveau acces la ajutorul diavolesc. De aici şi spectrul tot mai frecvent al vrăjitorului. Prin anii 1390 vrăjitoria fusese recunoscută oficial de Inchiziţie ca echivalent al ereziei. Biserica se afla în defensivă, sfâşiată de schismă, lovită în autoritate şi doctrină de mişcări agresive de disidenţă, asaltată de cereri de reformă. Ca şi omul obişnuit, ea se simţea înconjurată de forţe răuvoitoare, dintre care vracii şi vrăjitoarele erau consideraţi ca agenţi purtători ai voinţei diavoleşti. În acest timp, în 1398, teologii de la Universitatea din Paris ţinură conclavul solemn care a declarat că magia neagră infectează societatea cu o vigoare reînnoită.

Bietul rege nebun a fost o victimă a acestor credinţe. „În numele lui Iisus Hristos” striga el, plângând din cauza suferinţei lui, „dacă este vreunul din voi complice cu acest rău de care sufăr, îl rog să nu mă mai chinuie ci să mă lase să mor!” După această izbucnire jalnică, guvernul, în speranţa că va potoli mânia cerului, votă o ordonanţă care prevedea pedepse severe pentru blasfematori şi care permitea confesorilor să aibă grijă de prizonierii condamnaţi la moarte. În plus, Porte de l’Enfer (Poarta Iadului) a fost rebotezată Porte St. Michel.

În ultimii ani crizele regelui se declanşau şi treceau în mod neprevăzut. Într-un an, 1399, el suferi 6 atacuri, unul mai grav decât altul, până ce se ghemui într-un colţ crezând că este făcut din sticlă sau fugi pe coridoare urlând ca un lup. În intervalele sale de sănătate, Carol dorea să-şi reia funcţia de rege, deşi aceasta trebuia să se reducă mai ales la aspectele ceremoniale. Se spune că în

acele vremuri reluase legăturile sale conjugale cu Isabeau care dădu naştere la încă patru copii între 1395 şi 1401 – fără ca aceştia să fie o dovadă a paternităţii lui.

Frivolă şi senzuală, încă o străină cu un pronunţat accent german, umilită de aversiunea nebună a soţului ei, Isabeau îl abandonă pe Carol valeţilor lui şi unei fete pe care o aduse ea însăşi ca să-i ţină locul, o fiică a unui geambaş, numită Odette de Champdivers, care-i semăna şi era poreclită de public „mica regină Regina se lăsa pradă plăcerilor frenetice şi adulterului combinat cu intriga politică şi cu pasiunea nestăvilită pentru bani. Nesigură în Franţa, ea se dedică strângerii unei averi personale şi îmbogăţirii familiei sale bavareze. Ea obţinu de la Carol, lucid sau nu, pe numele ei sau al copiilor ei, cesiuni de terenuri, venituri, reşedinţe şi conturi separate. Strânse cufere cu bani şi bijuterii pe care le ascunse în diverse pivniţe. Domnia ei la curte deveni tot mai extravangantă şi agitată, rochiile doamnelor mai decoltate, amorurile mai scandaloase, festivităţile mai excesive. Regina înfiinţă o Curte a Dragostei la care ambele sexe jucau rolul apărătorilor şi judecătorilor discutând, după cum spunea un contemporan dispreţuitor, „în acest tribunal ridicol, cele mai ridicole probleme4.

Viaţa la curte poate genera pliotiseală şi dezgust chiar unei regine. Cu nostalgia bucolicului, cu 400 de ani înainte de Maria Antoaneta, Isabeau clădi un *Hôtel des Bergères* (Casa păstorilor) pe proprietatea ei de la St. Ouen, cu grădini şi câmpii, şură, grajd, stână de oi şi hulubărie, unde se juca de-a ţăranca şi îngrijea găinile şi vitele. Se spunea că regele, odată cu trecerea timpului, era neglijat cu desăvârşire, trăind murdar şi chiar flămând în apartamente unde geamurile de hârtie erau rupte şi porumbeii intrau şi-şi lăsau găinaţul. În timpul unei perioade de luciditate, el îl arestă pe şambelanul şi

amantul reginei, porunci să fie pus în lanţuri, interogat sub tortură şi după aceea înecat în Sena, în secret.

În lupta politică, Isabeau se alătură acelora care aveau puterea. Când Ludovic de Orléans a fost numit regent, ea se alie cu el împotriva ducelui de Burgundia şi se presupunea că devenise amanta lui. Când a fost asasinat de fiul şi urmaşul ducelui de Burgundia, Ioan Temerarul, ea trecu în tabăra şi patul ucigaşului lui Ludovic. În vidul creat de un rege viu dar neajutorat, Franţa se poticni şi regina, lipsindu-i orice capacitate de a face faţă situaţiei, deveni unealta forţelor neîndurătoare – Burgundia şi Anglia – care umplură vidul. Suferind presiuni la Paris, separată geografic şi politic de Delfin, incapabilă de a-şi câştiga sprijin în favoarea ei, ea a fost de acord în cele din urmă cu tratatul infam care-l numea pe regele Angliei moştenitorul tronului Franţei în locul propriului ei fiu. La sfârşit, obeză şi depravată, ea îi supravieţui 15 ani soţului ei şi, în cele din urmă, avea să găsească un biograf prea plin de imaginaţie în marchizul de Sade.

Uitându-se înapoi din perspectiva celor 200 de ani trecuţi, ducele de Sully, ministrul cel mai important al lui Henric al IV-lea, caracterizează domnia lui Carol al VI-lea ca „bogată în evenimente sinistre… mormântul legilor bune şi bunelor moravuri din Franţa”…

Capitolul 25

Ocazia pierdută

A

În timp ce discuţiile pentru pace se ţineau la Leulinghen în mai iunie 1393, baronul de Coucy discuta cu Papa Clement la Avignon, unde se dusese după ce aplanase disputa savoiardă. Misiunea lui marca începutul unei încercări majore care urma să determine în următorii doi ani instalarea lui Clement la Roma şi a francezilor în

Statele Papale, transformate într-un regat al Adriei; Ambele eforturi necesitară sprijinul lui Gian Galeazzo Visconti, a cărui grijă în această încercare nu era atât de mult soarta papalităţii cât, mai curând, expansiunea Milanului. Deşi evlavios din fire, el nu pare să fi avut sentimente puternice pentru vreunul din papi, nici pentru schismă cu excepţia folosirii ei în propriul său interest Obiectivul lui era să frângă puterea Florenţei şi. Bolognei, atrăgând Franţa în Italia într-o alianţă cu Milano.

Introvertit, inteligent, bogat şi melancolic, Gian Galeazzo era maestrul aşa-zisei realpolitick în Italia. Se extinsese până în nord, absorbind Verona, Padua, Mantua şi Ferrara şi intenţiona să se extindă în sud în Toscana *şi* Statele Papale. Poate ţintea să facă un regat al Lombardiei, poate chiar o Italie unită sau poate juca acest joc de dragul puterii. În politica schismei el urma o cale întortocheată, între supuşii milanezi care erau loiali papei de la Roma, dar şi ca partener al Franţei, ceea ce însemna opţiunea pentru Clement. Cum intenţiona să navigheze prin aceste strâmtori nu era clar. Totuşi, el a fost acela care reînviase ideea că Franţa trebuie să urmărească din nou cucërirea regatului Adriei, beneficiar fiind ginerele său, Ludovic de Orléans. Acest plan – care era acum obiectul misiunii lui Enguerrand de Coucy – fusese discutat cu înflăcărare şi delicateţe de către ambasadorul la Paris al lui Visconti, Niccolò Spinelli, unul din cei mai capabili diplomaţi din vremea aceea, în vârstă de 70 de ani. Statele Papale, spunea Spinelli, nu câştigaseră altceva decât ură pentru Sfântul Scaun. În cei 1.000 de ani de când fuseseră date papalităţii, în numele lor fuseseră duse cele mai violente războaie şi „totuşi preoţii nici nu le stăpânesc în pace, nici nu le vor putestăpâni vreodată. Ar fi mai bine ca ei să renunţe complet la stăpânirea seculară, „ca o povară nu numai pentru ei ci pentru toţi creştinii, în special pentru

italieni.

Francezii n-aveau nevoie să fie convinşi pentru a-şi asuma sarcina, însă ei doreau ca regatul să fie dat oficial lui Ludovic ca feud papal înainte ca ei să încerce o cucerire fizică. Totuşi, papa voia să aibă Statele Papale în mâna lui înainte de a le ceda. Enguerrand de Coucy, în calitate de suprem avocat şi francezul care cunoştea cel mai bine labirintul politicii italiene, a fost însărcinat să-l convingă pe Clement să facă cedarea înainte de cucerire, în misiune el era însoţit de episcopul de Noyon, un membru al Consiliului regal, cunoscut pentru talentele sale oratorice, şi de secretarul regelui, Jean de Sains, care avea sarcina să noteze ce se discuta. În „discursuri elocvente*, Coucy şi episcopul spuseră papei că, lipsindu-le o minune, numai intervenţia Franţei putea să pună capăt schismei; Clement singur nu putea face nimic. Dându-i lui Ludovic regatul Adriei, papa va recâştiga un venit anual continuu din patrimonii care nu fuseseră niciodată sub controlul papal de la plecarea la Avignon. Solii spuseră că regele Franţei recomanda pe fratele lui ca persoana cea mai potrivită ca să întreprindă cucerirea, deoarece „el este tânăr şi poate munci din greu* şi va avea ajutorul de la ducele de Milano.

Clement se opuse, pe motiv că el nu dorea să fie cu –noscut ca „lichidator al moştenirii papale. Aceasta nu-i deranjase cu 10 ani înainte când dăduse bula de înfeudate ducelui de Anjou, însă acum nu mai era atât de sigur de posibilităţile francezilor. Au fost chemaţi trei cardinali pentru sfat, inclusiv Jean de la Grange, cardinal de Amiens? cel care-l înfricoşase o dată pe Carol al VI-lea cu presupusele relaţii intime cu un demon. Clement voia nişte răspunsuri dificile: câţi bani, câţi oameni vor da francezii pentru campanie şi cât timp vor sta ei în Italia. Dorea să i se tăgăduiască 2000 de soldaţi conduşi de căpitani şi de

mobili vestiţi şi 600.000 de franci pe an timp de trei ani pentru întreţinerea lor. Solii, încurcaţi, nu puteau da un răspuns; instrucţiunile lor, cuprinzând nu mai puţin de 17 „puncte”, nu conţineau nimic despre chestiunile militare. Cardinalul de la Grange sugeră discret că ducele de Orléans şi-ar putea începe campania, acordându-i-se feudele pe care le va cuceri în înaintarea lui. Deşi au stat şase săptămâni, Enguerrand de Coucy şi episcopul nu reuşiră să obţină mai mult decât promisiunea lui Clement să-şi trimită solii la Paris pentru continuarea discuţiilor.

În Franţa, faptul că nu se încheiase pace şi că regele înnebunise din nou – intensificând lupta între ducele de Burgundia şi Orléans – slăbi dorinţa pentru *Calea Forţei*. Francezii nu erau pregătiţi să plece în Italia până ce nu se înţelegeau cu Anglia. Într-adevăr, când englezii aflară de planurile franceze ei trimiseră un avertisment că vor încălca armistiţiul dacă Franţa va ridica armele împotriva papei de la Roma. Neavând încredere în grupul războinic al lui Gloucester, francezii trimiseră crainici prin regat pentru a porunci întărirea apărării şi repararea zidurilor stricate. Ca urmare a unei noi încercări de a-i antrena pe arcaşi, a fost emisă o ordonanţă care interzicea jocurile. Tenisul, adoptat de oamenii de rând care-i imitau pe nobili, şi soûles, o formă de hochei de câmp practicat de burghezi şi rareori jucat fără oase rupte, precum şi zarurile şi jocul de cărţi au fost interzise în speranţa că se va încuraja tragerea cu arcul şi cu arbaleta. Era acelaşi efort făcut de Carol al V-lea în 1368 şi el arată că guvernanţii erau conştienţi de slăbirea pregătirii de luptă a arcaşilor francezi.

Nu le lipsea măiestria; necazul era că tactica franceză nu permitea arcaşilor să ocupe un loc esenţial. Nu se adopta o acţiune combinată a arcaşilor şi cavalerilor; erau închiriate companii de arbaletieri şi de-

abia erau folosite. Motivul era un amestec de dispreţ pentru omul de rând şi teama că în luptă cavaleria şi-ar pierde locul predominant. Prin 1393, teama de revolte făcu ca noua ordonanţă să aibă o viaţă scurtă. După o perioadă în care devenise foarte populară practicarea tragerii cu arcul şi arbaleta, nobilii insistară ca interzicerea jocurilor să fie ridicată, temându-se ca nu cumva poporul de rând să obţină o armă prea eficientă împotriva nobilimii. Ei au fost prinşi în acea ironie obişnuită a oamenilor, când un interes îl anulează pe celălalt.

Se făceau presiuni contrarii asupra lui *Voie de Fait*. Florentinii trimiseră o misiune impunătoare de 16 soli la Paris pentru a pleda împotriva alianţei franceze cu Gian Galeazzo. Ei găsiră un aliat în ducele de Burgundia, care, din cauza supuşilor săi flamanzi, nu fusese niciodată un partizan prea înfocat al lui Clement şi, desigur, nu era dispus să-l ajute să ajungă la Roma, dacă aceasta însemna ca Ludovic să fie rege al Adriei precum şi regent. La rândul lui ducele găsi o aliată – deşi o dispreţuia – în regina Isabeau, care ar fi luat masa şi cu Diavolul numai să-i facă rău lui Gian Galeazzo.

Public, cea mai puternică influenţă împotriva acestei *Voie de Fait* era cea a Universităţii, punctul de sprijin al instituţiei clerului intelectual. Clericii de la Universitate nu se împăcaseră niciodată cu Babilonul de la Avignon. Consecinţele sale – simonie, corupţie şi materialism sporit, pierderea prestigiului, sporirea protestelor şi mişcărilor de nemulţumire printre lollarzi şi mistici, naţionalismul stimulat de încercarea franceză de a domina papalitatea şi exacerbat de statele rivale care luaseră partea unui sau altui papă – aduseră Biserica în situaţia de a nu mai fi stimată. Din punct de vedere istoric, ruperea vechii unităţi a credinţei şi creşterea naţionalismului, au fost favorizate, dar nu provocate de schismă. În cursul istoriei caracterul

universal nu este lesne perceput, oamenii văd ceea ce le este imediat la îndemână, şi ceea ce văzură la sfârşitul secolului al XIV-lea au fost daunele aduse societăţii de schismă şi necesitatea disperată de a reunifica Biserica.

Facultatea de teologie apăra acum deschis calea încetării schismei, în ciuda edictului ce interzicea discuţiile despre acest subiect. Gerson, în susţinerea orală a tezei sale „Jurisdicţia spirituală” pentru a obţine titlul de doctor în teologie în 1392, furniză baza doctrinală pentru abdicarea ambilor papi. „Dacă nu-i avantajos pentru binele comun să fie menţinută autoritatea, ar trebui să se renunţe la ea” susţinea el şi afirma cu îndrăzneală că a menţine autoritatea într-un astfel de caz era păcat de moarte. Apoi, oricine care nu ajuta în mod activ la a se pune capăt schismei era vinovat din punct de vedere moral că o prelungea. Aceasta se referea evident la clericii care erau dispuşi să trăiască cu doi papi din cauza numărului sporit de venituri pe care le obţineau de pe urma acestei situaţii. Afirmaţia publică a lui Gerson făcută la Paris era un semnal al presiunii tot mai sporite, accentuată de prezenţa cancelarului de Ailly la preşedinţie. Mai dovedea şi ocrotirea ducelui de Burgundia fără care Gerson n-ar fi izbutit niciodată să îndrăznească să se exprime atât de direct.

Contrar ace & lvna, dorinţa de a merge în Italia a fost brusc aţâţată de o nouă ofertă făcută lui Ludovic de Orléans. El a fost rugat să accepte suveranitatea Genovei, unde treburile interne atinseseră acel punct dureros când străinii sunt chemaţi în ţară. Dacă planul a fost inspirat de Gian Galeazzo care dorea ca Genova să fie port pentru statul Milano nu se ştie, însă el l-a favorizat net crezând că, sub suveranitatea ginerelui său, Genova va fi la dispoziţia lui. Pentru Ludovic era un noroc extraordinar, un punct de sprijin mai uşor de atins sub soare decât

pretenţia faţă de Neapole a vărului său Anjou, pretenţie încă nerealizată, şi un pas important în drumul spre Adria.

Primul său pas a fost să-l trimită din nou pe baronul de Coucy la Avignon împreună cu reprezentantul lui personal, Jean de Trie, cei doi însoţindu-i pe episcopul de Noyon şi pe secretarul regelui care fuseseră şi înainte. Ei urmau să cearà din nou înfeudarea Adriei, aiâiânând cucerirea ei şi marşul spre Roma cu încă trei sau patru ani. Întârzierea avea ca scop să-i dea timp lui Ludovic să reuşească în Genova. Din nou cardinalii se tocmiră strâns – pentru bani, trupe, pentru angajamente semnate de Carol şi de fratele lui şi alte condiţii care închideau virtual *Calea Forţel.* Poate că, în cele din urmă, Clement a recunoscut că el făcea imposibil numai ceea ce nu fusese niciodată fezabil. După multe amânări şi scuze care-l ţinură pe Coucy şi pe colegii lui la Avignon timp de trei luni, ei reuşiră să obţină ca documentul de înfeudare a Adriei să fie confirmat ca bulă numai după ce regele Franţei şi fratele său aveau să aprobe condiţiile. Solii părăsiră Avignonul la 3 septembrie 1394. Două săptămâni mai târziu efortul lor se dovedi zadarnic când auziră vestea uluitoare că murise Clement.

Schisma care-l ridicase pe Clement la rangul de papă a fost călăul lui, prin mina Universităţii din Paris. Din ianuarie, când regele îşi recăpătase raţiunea, Universitatea insistase să i sé acorde o audienţă pentru a prezenta părerile ei. Până atunci, ducele de Berry, partizanul cel mai înfocat al lui Clement, oprise o astfel de întrevedere, răspunzând la apelurile Universităţii cu reproşuri violente şi ameninţări de a „condamna la moarte şi a-i arunca în fluviu” pe principalii promotori ai acestei afaceri. Aceste sentimente puternice erau inspirate de „daruri bogate” primită de la Clement care, aflând despre intenţiile Universităţii, îl trimise pe cardinalul de Luna la

Paris pentru a încerca o persuasiune financiară, pe care Berry o înţelegea cel mai bine. Ducele de Burgundia trebuie să-i fi dat fratelui său la un moment dat un argument convingător pentru a dovedi contrariul deoarece, printr-o răsturnare surprinzătoare a situaţiei, Berry răspunse deodată petiţionarilor: „Dacă găsiţi un remediu care să fie acceptabil pentru Consiliu, îl vom accepta imediat”.

Încetarea schismei, enunţată de Gerson, era deja soluţia Universităţii. Ca s-o facă cât mai public, facultatea organiză un referendum popular cu o urnă plasată în mănăstirea St. Mathurin, în care oamenii urmau să-şi depună voturile pentru b soluţie. Din 10.000 de voturi numărate de 54 de profesori ai diverselor, facultăţi rezultară trei soluţii, neincluzând *Calea Forţei*. De obicei, referendumurile nu confirmă un rezultat nedorit. Cele trei căi propuse acum erau în primul rând abdicarea reciprocă, în al doilea rând, dacă ambii papi continuau să rămână neînduplecaţi, un grup ales să arbitreze; în al treilea rând, un Conciliu general al Bisericii. Cea din urmă propunere era considerată cea mai puţin dezirabilă deoarece se credea că un Conciliu general se va împărţi în mod sigur între fracţiunile existente din care schisma va ieşi mai vie ca niciodată.

Destinat să domine deceniile de le începutul secolului următor, recurgerea la un Conciliu era deja o umbră veche. Fireşte că ambii papi îl detestau, deoarece le lua din autoritate. Teoria supremaţiei sinodale spunea că autoritatea supremă în sânul Bisericii consta în Conciliul general, din care papa îşi lua puterea. „Nişte perverşi”, tuna şi fulgera rivalul lui Clement, Bonifaciu al IX-lea, „având credinţă în arma cărnii împotriva lui Dumnezeu, cer un conciliu. O impietate blestemată *il*

Cu toate acestea, odată cu pierderea speranţei în

abdicare, teologii de ambele părţi discutau din ce în ce mai mult despre un conciliuv şi dezbăteau problemele lui. Cine-l va convoca? Care-i era legitimitatea dacă era convocat de conducători laici? Avea autoritate asupra persoanei papei? Dacă ar fi convocat de un pontif în prezentul impas, ar fi acceptate deciziile lui de celălalt? Cum ar putea fi convinşi vreodată ambii papi şi ambele ierarhii să acţioneze concertat? La 30 iunie 1394, în timpul unei audienţe la regele Franţei subiectul interzis a fost expus fără milă.

Pregătită de Filip de Burgundia ca să prezinte constatările Universităţii din referendum, audienţa a fost ţinută într-o atmosferă de mare solemnitate. Regele era pe tron, cu ducii regali şi principalii prelaţi şi miniştri de faţă. Argumentul pentru încetarea schismei, sub forma unei scrisori de 23 de pagini către rege, a fost citit de rectorul Universităţii, Nicolas de Clamanges, un prieten al lui Gerson şi D'Ailly. Unul din umaniştii Universităţii, el era considerat cel mai bun stilist în latină din Franţa şi un orator fără pereche eu „elocvenţa sa ciceroniană".

Polemica clericală în Evul Mediu nu era rece. Într-o tiradă de invective adresate ambilor papi, Clamanges descrise cu patimă şi hiperbole suferinţa Bisericii şi nevoia urgentă şi imediată de vindecare. El afirmă că oricare din papii care refuza să accepte una din cele trei căi ar trebui trataţ ca un schismatic înveterat şi, în consecinţă, un eretic; un jefuitor iar nu un păstor al turmei sale, „un lup devoratoru, iar nu un cioban, care ar trebui alungat din sânul creştinătăţii. Dacă din cauza încrederii prea mari în ei, papii vor amina din nou remediul propus, „se vor căi prea târziu că au neglijat reforma... răul va fi incurabil... Lumea, atât de mult timp nefericită, este acum pe o pantă periculoasă ce duce spre Rău".

„Credeţi", strigă el cu vocea eternă a protestului, „că poporul va suporta veşnic proasta voastră guvernare? Cine

credeţi că poate suporta, printre atâtea alte abuzuri, numirile voastre mercenare, vânzarea multiplă a prebendelor ridicarea oamenilor necinstiţi sau fără virtute în cele mai înalte poziţii?” În fiecare zi sunt numiţi prelaţi ce „nu ştiu nimic de sfinţenie, nimic de cinste”. Expusă extorcărilor lor, „calitatea de preot a devenit o mizerie care profanează adevărata chemare… prin vânzarea de relicve şi cruci şi potire şi punând la mezat riturile mistice ale împărtăşaniei”. Unele biserici nu mai ţin slujbe deloc. Dacă părinţii timpurii ai Bisericii s-ar întoarce pe pământ „n-ar găsi urmă a pietăţii lor, nicio rămăşiţă a credinţei lor, nicio umbră a Bisericii pe care o cunoscuseră”. Vorbi despre creştinism ca obiect de batjocură printre păgâni, care speră că „Biserica noastră, atât de învrăjbită se va distruge cu propriile ei mâini”. El arătă numărul crescut al ereticilor, a căror otravă „progresează ca o cangrenă în fiecare zi”. El prezise că vor veni timpuri şi mai rele deoarece certurile interne din cadrul credinţei catolice aduceau disensiuni şi lipsă de respect. Expuse toate argumentele împotriva unui Conciliu general şi le respinse pe fiecare în parte, citând din Vechiul Testament* psalmi, profeţi şi Cartea lui” Iov – „A fost vreodată”, tună el, „va fi vreodată o mai urgentă nevoie de un Conciliu decât în acest moment, când întreaga Biserică este zguduită în disciplina, în morala, legile şi instituţiile ei, în tradiţiile şi practicile ei cele mai vechi, atât spirituale cât şi lumeşti, în acest moment când este ameninţată de o ruină îngrozitoare şi ireparabilă?”

Întorcându-se spre rege, el nu ezită să se refere la tragedia personală a lui Carol, spunând că, dacă Dumnezeu ar răspunde la rugăciuni pentru a-l însănătoşi pe rege, el au* trebui să se trezească în interesul poporului lui şi al Sfintei Biserici, pentru a eradica „această oribilă schismă” şi *mizeria* pe care o aduce cu sine. În numele

Universităţii, el îl imploră pe Carol să ia conducerea imediat pentru a găsi un remediu dacă nu dorea să-şi piardă titlul de Cel Mai Creştin Rege.

Necunoscând latina, limba cuvântărâi, Carol asculta politicos fără să înţeleagă un cuvânt. După aceea se porunci să se facă o traducere pentru Consiliul regal, ai cărui membri laici nu cunoşteau nici ei latina. Cererea pătimaşă a lui Clamanges a fost ignorată. Guvernelor nu le place să se confrunte cu remedii radicale; este mai uşor să laşi să predomine politica, şi politica în care era implicată curtea în acel moment era dată de încercarea, făcută de Ludovic şi respinsă de ducele de Burgundia, de a-l întrona pe Ludovic în Italia. Regele porunci Universităţii – sau i se porunci în numele lui – să se abţină de la alte agitaţii. Drept răspuns au fost suspendate cursurile, ceva care semăna cu o grevă a facultăţii, o metodă folosită cu succes împotriva unei impuneri de taxe din 1392, deşi cu preţul plecării mai multor studenţi străini din Paris.

Universitatea mai făcu să circule scrisoarea lui Clamanges în toată Europa, până şi la Sfântul Scaun din Avignon unde a fost prezentată papei în plină adunare cu cardinalii. După ce citi câteva rânduri, ochii lui Clement se umplură de mânie şi exclamă: „Această scrisoare defăimează Sfântul Scaun. Este ticăloasă, veninoasă”. Denunţând-o ca o calomnie care „nu merită să fie citită în public sau în particular”, el părăsi camera furios şi nu vru să vorbească sau să asculte pe nimeni. Cardinalii citiră scrisoarea şi, după ce se sfătuiră între ei, ajunseră la concluzia că aminarea era într-adevăr periculoasă şi că papa ar fi trebuit să accepte propunerea Universităţii. Chemaţi de Clement, când acesta auzi despre consfătuirea lor, ei îl sfătuiră că, dacă voia binele Bisericii, el trebuie să aleagă una din cele trei căi. Indignarea lui a fost atât de mare auzind această „laşitate trădătoare” încât după trei

zile, pe 16 septembrie, muri de un atac de cord sau de o congestie cerebrală sau, conform contemporanilor săi, „de profundă amărăciune”. Astfel sfârşi Robert de Geneva, consemnat în cele din urmă în istoria Bisericii ca antipapă.

Ştirea morţii sale ajunse la Paris după şase zile, la 22 septembrie. Iată în sfârşit momentul de a reunifica Biserica fără eforturi, fără folosirea forţei sau a unui Conciliu General – dacă se putea împiedica alegerea unui urmaş a lui Clement. „Nu va mai fi niciodată o asemenea ocazie” scrise Universitatea cardinalilor; „este ca şi cum Duhul Sfânt ar fi stat la uşă şi ar fi bătut”. Consiliul regal trimise imediat un mesaj în numele regelui cardinalilor de la Avignon, îndemnându-i „în interesul întregii creştinătăţi” să-şi amâne conclavul până ce vor primi o scrisoare „specială şi solemnă” de la regele Franţei, scrisoare care trebuia să sosească.

Conduşi de mareşalul Boucicaut, solii regelui galopează spre Avignon, parcurgând cei 620 de km într-un timp record de patru zile. Când sosiră, conclavul era deja în şedinţă. Cardinalii doreau unificarea, dar nu în detrimentul lor. Ei fuseseră convinşi de afabilul spaniol, cardinalul de Luna, un fost profesor de drept canonic, că poziţia lor depindea de dreptul lor de alegere care nu trebuie îngrădit. Ghicind conţinutul scrisorii regelui, ei hotărâră să nu *o* deschidă până la alegere. Dar decât să fie învinuiţi că au menţinut schisma, au hotărât mai bine să cadă de acord şi să semneze un jurământ scris prin care se angajau ca oricare va fi ales dintre ei să-şi dea demisia dacă majoritatea cardinalilor i-o cereau. Jurământul îi lega să acţioneze activ pentru unificarea Bisericii „fără vreo fraudă, înşelăciune sau maşinaţie” şi să analizeze cu sinceritate, fără scuze sau întârziere, orice posibil mijloc către acest ţel, „chiar până acolo încât să renunţe la papalitate, dacă-i necesar”. Optsprezece din 21 de

cardinali semnară, printre care şi cel mai înflăcărat exponent al unificării, cardinalul Pedro de Luna din Aragon.

În timpul conclavului, când a fost propus numele unui cardinal pentru alegere, acesta mărturisi cu o sinceritate dezarmantă „Sunt slab şi poate nu voi abdica. Nu mă expuneţi la tentaţie”.

„Eu, pe de altă parte”, spuse cardinalul de Luna, „voi abdica tot atât de uşor cum îmi scot pălăria”. Toţi ochii se întoarseră spre colegul lor, atunci în vârstă de vreo o de ani, care era cardinal încă de pe vremea alegerii furtunoase de la Roma care precipitase schisma. Un bărbat învăţat şi inteligent, de origine nobilă, diplomat subtil, auster în viaţa particulară, un om abil, el era un adversar rigid al Conciliului deşi un apărător înfocat al unificării. A fost ales succesorul lui Clement la 29 septembrie, luând numele de Benedict al XÂII-lea.

A doua misiune franceză auzi vestea în drumul ei spre Avignon. La sosirea lor, noul papă îi asigură de intenţia lui de a folosi orice mijloc pentru a pune capăt schismei şi repetă afirmaţia că va abdica dacă va fi sfătuit s-o facă tot atât de uşor ca şi cum şi-ar scoate pălăria, pe care o ridică de pe cap în semn de exemplu elocvent. Asigurările lui, ca răspuns dat regelui, se ridicară ca o scară în ceruri. El acceptase alegerea numai ca să sfârşească „blestemata schismă”; mai curând şi-ar petrece restul vieţii în „deşert sau sihăstrie” decât s-o prelungească; dacă regele va trimite persoane bine informate cu propuneri precise, le va accepta fără ezitare şi „le va executa fără întârziere”; el era „dispus, hotărât şi decis” să acţioneze pentru unificare şi va accepta sfatul regelui şi cel al unchilor lui „pentru ca ei mai curând decât alt prinţ să aibă veşnica glorie care va fi recompensa unui efort atât de meritoriu”.

Poate că de Luna fusese sincer însă, odată ce s-a văzut pe tronul papal, datoria de a abdica a fost repede înlocuită de sentimentul drepturilor pe care funcţiile atât de înalte le aduc cu sine. Schisma, ca şi războiul, era o capcană din care nu se ieşea uşor.

În tot acest timp, Enguerrand de Coucy fusese în nordul Italiei, conducând în numele lui Ludovic de Orléans o campanie financiară, politică şi militară pentru suveranitatea Genovei. Ocazia se ivise din anarhia cronică a oraşului; Grimaldi, Doria, Spinola şi alte familii nobile, fiind exilate şi lipsindu-le coeziunea, doreau un suveran care să le repună în drepturi şi să scape oraşul de conducerea burgheză. Puterea trecea de la un grup burghez la altul, fiecare din ele instalând câte un doge până ce acesta era dat jos şi exilat de adversari. Nu mai puţin de cinci dogi deţinură funcţia în 1393, netezind calea întoarcerii lui Adorno în 1394, dogele campaniei din Tunisia. Dogii, partidele şi nobilii exilaţi exercitau diversele lor influenţe în echilibrul fluctuant al puterii dintre Florenţa şi Milano.

Ca locotenent şi procuror general „în părţile transalpine „pentru ducele de Orléans, Enguerrand de Coucy se stabili la Asti, care aparţinea lui Ludovic ca parte din zestrea Valentinei. El comanda cam 400 de lăncieri şi 230 de arcaşi recrutaţi dintre cei mai buni din Franţa şi angajă un număr aproape egal de mercenari gasconi şi italieni. Însă fără o armată superioară ca număr nu se putea aştepta să supună teritoriile genoveze numai prin cucerire militară, în cazul în care conducătorii locali erau dispuşi să le apere. Ca în Normandia cu mulţi ani în urmă, strategia lui a fost de a lua castele şi oraşe prin negociere, sprijinit de demonstraţii de forţă şi atacuri numai când era necesar.

Nobilii, care făcuseră propunerea iniţială, veniră să-i

ofere castelele lor însă, fiind „prudent şi subtil” şi având experienţă cu lombarzii şi genovezii, Enguerrand nu se încrezu prea mult în promisiunile lor şi avu grijă să nu se lase pe mâna lor, mergând până acolo încât ţinu conferinţe în câmp deschis mai curând decât în interiorul castelelor. Colaborarea cu genovezii în Tunisia trebuie să-i fi lăsat o impresie neplăcută.

Călăuzit de Gian Galeazzo care aranjă contacte şi împrumută bani şi soldaţi, baronul de Coucy îşi făcu drum prin labirintul italian, recrutând şi plătind companii mercenare, negociind condiţiile şi preţul pentru predarea castelelor şi teritoriilor „tratând cu Pisa şi Lucea pentru ca acestea să nu intervină, trimiţând soli în alte părţi ale Italiei ca să adune adeziuni pentru viitorul regat al Adriei. Munca cu hârtiile a fost substanţială şi prin supravieţuirea acestora în arhive se poate vedea cum funcţiona o campanie politico-militară în secolul al XIV-lea. Recrutarea se făcea încetul cu încetul: Guedon de Foissac vine cu 2 cavaleri, 19 scutieri şi 10 arcaşi, Aimé de Miribel cu 26 de soldaţi, Hennequin Wautre cu 16 arcaşi. Şase companii italiene cuprind de la 10 până la 350 de „cavaleri”. Bonnerel de Grimaut (probabil Grimaldi) primeşte 100 de florini de aur pentru „a arăta căile şi mijloacele” prin care se poate aduce la îndeplinire acţiunea din Savoia. Jérôme de Balart, doctor în drept, şi Luquin

Mourre, scutier, primesc câte 100 de florini de aur pentru sfaturi în acelaşi proiect.

Teritoriul Savonei care se revoltase împotriva dogelui este partea dificilă a înaintării, necesitând negocieri delicate. Când mercenari gasconi sunt pe punctul de a supune unul din oraşele sale vasale „focului şi sângelui”, ca răzbunare că li s-au omorât trei cai, ei trebuie să fie despăgubiţi rapid cu 96 de scuzi, un preţ nu prea mare pentru a evita ostilităţile, care ar face şi mai scump preţul

cuceririi. Apropierea de Savona se face prin negocieri cu seniorii din împrejurimi, pentru a se obţine permisiunea de a trece prin văile pe care ei le stăpânesc. În sfârşit, Savona, ca şi oraşele şi castelele sale oferă liberă trecere prin „tratate secrete” şi plata a 6 990 de florini de aur.

Fiecare castel a cărui loialitate trebuie obţinută urmează să arboreze steagul lui Orléans şi fiecare senior primeşte o rambursare în rate lunare din suma stabilită „până când ducele de Orléans va fi stăpânul Genovei”. Patruzeci de membri din familia Spinola primesc în comun 1 400 de florini pe lună pentru loialitate, şi pentru acordul de a încartirui forţele lui Coucy în oraşele şi fortăreţele lor. Înregistrarea fiecărei tranzacţii printr-o caligrafie precisă şi arhitecturală a timpului arată limpede că, atunci când era în floare cavalerismul, unul din interesele sale de căpătâi erau banii.

Notarii care întocmiră aceste acorduri şi ambasadorii care le-au confirmat au trebuit să fie plătiţi, precum şi curierii spre, şi de la Paris. Erau înregistrate şi soldele şi sumele plătite în avans soldaţilor, căpitanilor companiilor, ca şi cei 20 de florini pentru Antonio de Cove, tunar, pentru că a adus o *grosse bombarde* de la un oarecare senior pentru asediul unui castel; 18 florini pentru un sol trimis de Enguerrand de Coucy la Pavia pentru a împrumuta 400 de florini de la Gian Galeazzo; un pocal şi un vas de argint pentru secretarul lui Galeazzo.

Nu în mod surprinzător, Enguerrand rămânea permanent fără bani lichizi, însă reţeaua de bănci şi credite a timpului îl creditau. împrumută 12.000 de florini de la un anume Boroumeus de Boroumeis, negustor din Milano, pentru a fi daţi înapoi de Orléans fraţilor Jacques şi Franchequin Jouen, băcani din Paris. Altă dată baronul de Coucy amanetă bijuterii şi argintărie pentru a-şi plăti soldaţii până când au fost aduse 40.000 de livre de către

şambelanul lui Orléans, de la Paris. În noiembrie, după primirea puterilor plenipotenţiare de la regele Franţei şi de la ducele de Orléans, baronul de Coucy încheie un tratat cu Savona conţinând o mulţime de drepturi, garanţii şi obligaţii aproape tot atât de complexe ca Tratatul de la Brétigny. Cu tratatul asupra lui, se mută la Pavia pentru a aranja condiţiile definitive ale participării lui Gian Galeazzo în prezenta acţiune şi în viitoarea *Voie de Fait*.

Trecuseră 21 ani de când Enguerrand şi Gian Galeazzo luptaseră în tabere opuse în bătălia de la Montichiari. S-au gândit la vechile timpuri şi şi-au amintit unul altuia cum de-abia scăpaseră cu viaţa? Sau erau relaţiile lor pur formale? Au comparat ei însemnările despre respectivele lor ctitorii monastice, cele ale lui Coucy pentru Celestini la Soissons, cele ale lui Gian Galeazzo pentru Carthusieni la Pavia, şi a spus oare prinţul italian, cum mai spusese în alte dăţi, că intenţiona să construiască una „care să nu aibă seamăn în lume”? El nu trăi să-şi vadă trufia satisfăcută în faimoasa Certosa din Pavia.

Fără îndoială că i-a arătat lui Coucy arhiva cu documente de stat şi bineînţeles biblioteca, a cărei colecţie fusese începută pentru tatăl lui de către Petrarca. Ea conţinea exemplarul poetului a operei lui Virgiliu precum şi operele lui şi ale lui Boccaccio şi *Commedia* lui Dante. Extinsă continuu de achiziţiile lui Gian Galeazzo ce numărau mai mult de 900 de volume, ea rivaliza cu biblioteca lui Carol al V-lea de la Luvru şi era deschisă bibliofililor şi învăţaţilor pe care seniorul din Pavia îi plăcea să-i atragă la curtea sa. Gloria ei erau manuscrisele înluminate pe care le comandase. Indiferent de text, fie că aparţinea lui Pliniu sau Horaţiu, ele ilustrau lumea contemporană; plante şi animale, procedee medicale, alaiuri nupţiale, vase, castele, bătălii, banchete şi, nu în

celé din urmă, *Orele* lui Visconti, şi trei portrete ale lui Gian Galeazzo. Artistul, Giovanni dei Grassi, înconjurat de oalele lui cu vopsea şi foiţe de aur, lucra la *Ore* în anul vizitei lui Coucy.

Fără îndoială, Enguerrand de Coucy a văzut catedrala din Milano aflată în construcţie, ale cărei fundaţii le pusese gazda lui în 1386 ca pioasă recunoştinţă pentru înlăturarea nelegiuitului Bernabò. Deşi Gian Galeazzo dădea subsidii lunare de 500 de florini, construirea ei era rezultatul voinţei poporului, fiind realizată cu un impuls atât de viguros încât coloanele navei erau deja terminate.

Forţa de muncă şi fondurile proveneau de la toate clasele. Breasla armurierilor veni în grup să care molozul în coşuri. Ca să nu fie mai prejos, urmară postăvarii, apoi colegiul notarilor, funcţionarii guvernamentali şi alţii, într-un flux continuu de muncă voluntară. Cartierele oraşului se luau la întrecere în a oferi contribuţii. Când Porta Orientale dădu un măgar în valoare de 50 de lire şi o zi de muncă la excavaţie, Porta Vereellina dădu un viţel în valoare de 150 de lire. În registrele donaţiilor apare întreaga societate: sunt consemnate trei lire, patru soldi de la „Raffalda, prostituata „şi 160 de lire de la secretarul – Valentinei dei Visconti, ducesa de Orléans.

Barenul de Coucy încheie două tratate cu ducele de Milano, unul prevăzând 6 forţă unită pentru a cuceri Genova, celălalt făcând referire la *Voie de Fait*. În al doilea ratat Visconti se angajă să furnizeze un anumit număr de incieri dacă regele Franţei venea personal în Italia, şi în număr mai limitat dacă Orléans ar fi fost conducătorul său, ceea ce era puţin probabil, ducele de Burgundia. Moivul pentru care a fost menţionat ducele de Burgundia amâne ascuns în enigmatica diplomaţie a lui Gian Gaeazzo. El era un conducător care totdeauna juca pe două fronturi când

era vorba de atingerea scopului lui şi era gata, să abandoneze pe unul pentru celălalt dacă găsea că este necesar. În nevoia lui de a găsi un aliat împotriva Florenţei şi Bolognei, el vedea că Franţa, cu un rege nesigur şi cu lupta dintre unchi şi nepot pentru stăpânirea arenei politice, reprezenta o propunere schimbătoare iar *Voie de Fait*, de la moartea lui Clement, o perspectivă slabă. În timp ce negocia cu Couly, el îşi îmbunătăţea deja relaţiile cu stăpânul lui formal, împăratul Venceslav care, ca şi el, avea nevoie de sprijin împotriva duşmanilor interni. Pentru a confirma titlul lui imperial, Venceslav ar fi trebuit să-şi asume acel risc al împăraţilor, călătoria la Roma pentru încoronarea sa oficială de către papă. Bogăţia lui Visconti ar fi avut cum să o facă posibilă. În schimbul a 100.000 de florini, în 1395 Venceslav vându lui Gian Galeazzo titlul de duce ereditar de Milano cu drept de suveranitate peste 25 de oraşe. Ca primul titlu de acest fel din Italia, el marcă trecerea de la epoca statelor roraşe la cea a despoţilor. Aceasta nu l-a ajutat pe Venceslav care a fost învinuit de adversarii lui de înstrăinarea ilegală a unei părţi din teritoriul imperial şi, în cele din urmă, a fost detronat înainte de a-şi consolida poziţia pentru a întreprinde călătoria în Italia.

În timp ce Coucy continua campania împotriva Genovei, o altă înţelegere a fost făcută în spatele lui. O coaliţie dintre Florenţa, Burgundia şi regina Isabeau îl obligă pe dogele Adorno, ca mijloc de a fi ţinut în funcţie, să ofere suveranitatea Genovei lui Carol al VI-lea, înlătur rândui efectiv pe Orléans şi Visconti. Pe punctul de a fi cuprins din nou de nebunie în 1395, Carol putea fi manipulat. În „martie cel plin de suferinţă” al acelui an, fiind informat că regele a cumpărat interesele lui Ludovic în Genova cu 300.000 de franci, Coucy se văzu acţionând pentru un alt stăpân. Conform instrucţiunilor coroanei, el

negocia acum un armistiţiu cu dogele Adorno care-l încălcă imediat organizând asediul Savonei pentru a o recâştiga. În cursul apărării, Coucy a fost imobilizat timp de patru zile în iulie de un „picior rănit”, care /putea şi fie o rană proaspătă sau efectul rănii mai vechi căpătate cu 10 ani în urmă. El poate fi găsit numai din când în când în documente, ca o pată de cer printre norii călători.

Asediul Savonei a fost ridicat prin august, suveranitatea Genovei confirmată pentru regele Franţei iar campania lui Coucy luă sfârşit. Mai este menţionat ultima dată cu o suită de 120 de călăreţi, părăsind Asti la 13 octombrie şi ajungând la Torino în aceeaşi seară în drumul lui spre o nouă traversare a Alpilor. La întoarcerea sa în Franţa, Ludovic îl întâmpină cu un dar – sau o plată – de 10.000 de franci „pentru a-l ajuta să treacă peste tot ceea ce suferise în Italia”. De fapt, Enguerrand de Coucy câştigase, pentru coroana Franţei, dacă nu pentru Ludovic de Orléans, mult jinduitul cap de pod din Italia. Stăpânirea franceză în Genova a fost instituită oficial în anul următor. Răsturnată de o răscoală populară în 1409, ea rămase o revendicare pe care urmaşii lui Carol şi ai lui Ludovic, Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea şi Francisc I o mai făceau încă în secolul al XVI-lea.

În timp ce Coucy era angajat împotriva Genovei, curtea şi Universitatea se uniră într-un efort comun pentru a-l răsturna pe Benedict al XIII-lea. Deşi îl cunoşteau bine, francezii erau jigniţi că fusese ales un spaniol şi el, deşi de origine nobilă, nu era înrudit cu Valois, Bourbonii şi conţii de Savoia, lucru care-l făcuse pe Clement, din punctul de vedere al francezilor, unul de al nostru”. Terminarea schismei deveni cu atât mai imperativă cu cât se auzea mai tare chemarea pentru cruciadă. În drum sprş Franţa erau ambasadorii unguri; patriarhii din Ierusalim şi Alexandria sosiseră deja cu ştiri de groază.

Aşa cum umilul arhiepiscop de Bari se transformă peste noapte în violentul Urban al VI-lea, tot astfel se transformă şi vicleanul şi diplomatul Pedro de Luna într-un Benedict al XIII-lea cinstit şi inflexibil. O cerere din adâncul inimii adresată de Universitate de a nu amâna „cu o zi, cu o oră, cu o secundă” intenţia sa de a abdica îl lăsă pe Benedict impasibil deşi retorica, al cărei autor era din nou Clamanges, ar fi străpuns şi o conştiinţă de granit. Universitatea scria că, retrăgându-se, ar obţine „cinste veşnică, renume nepieritor, laudă universală şi glorie nemuritoare”. Dacă amână cu o zi, va urma a doua, apoi a treia. Spiritul lui va slăbi, vor veni linguşitori şi căutători de posturi cu vorbe dulci şi daruri; sub marca prieteniei „ei vă vor otrăvi mintea cu teama de consecinţe rele şi vă vor răci zelul pentru această nobilă şi dificilă acţiune”. Dulceaţa onorurilor şi puterii îl va cuprinde „Dacă sunteţi gata azi, de ce să aşteptaţi până mâine? Dacă nu sunteţi gata azi, veţi fi şi mai puţin mâine”. Pacea şi sănătatea Bisericii sunt în mâinile lui. Dacă rivalul său ar fi refuzat să abdice când ar fi abdicat Benedict, el ar fi fost condamnat drept „cel mai. pervers schismatic” şi ar fi dovedit tuturor catolicilor necesitatea înlăturării lui.

Abdicarea unilaterală nu-i surâde a lui Benedict, nici nu era convins că efectul ei moral l-ar putea înlătura şi pe rivalul său. Când cancelarul d’Ailly şi înflăcăratul lui coleg Gilles Deschamps veniră la Avignon ca ambasadori ai regelui pentru a-l îndemna din nou, ei constatară că uşuratica promisiune a fostului de Luna de a scoate pălăria fusese înlocuită cu o încăpăţânare spaniolă, cultivată „în ţara catârilor”.

La Paris sporiră presiunile. În februarie 1395 se convocă în numele regelui o conferinţă cu 109 prelaţi şi clerici învăţaţi pentru a hotărî cum să se pună capăt schismei. După o deliberare de două săptămâni, la care

participară arhiepiscopi, episcopi, abaţi şi doctori în teologie, se votă cu 87 la 22 pentru Calea Cedării şi renunţarea la Calea Forţei. Nu în întregime o chestiune de convingere, votul reflecta, ascensiunea ducelui de Burgundia. Prelaţii şi teologii, ale căror posturi depindeau de protecţia unuia sau altuia dintre duci, urmăreau cu atenţie cursul evenimentelor. În consecinţă, odată cu venirea la putere a ducelui de Burgundia sau a celui de OrMans – de obicei, Burgundia când regele era nebun şi Orléans când era sănătos – atitudinile lor oscilau, împiedicând o politică coerentă.

Majoritatea participanţilor la conferinţă renunţară acum la *Voie de Fait*, fiind declarată „prea periculoasă”, implicându-l pe regele Franţei în războaie împotriva tuturor acelor care ascultau de „Intrusul” de la Roma. Chiar dacă Bonifaciu ar fi înfrânt, spuseră prelaţii, naţiunile Angliei, Italiei, Germaniei şi Ungariei tot nu l-ar accepta pe Benedict al XIII-lea şi „schisma ar fi mai puternică decât este acum”. Singura speranţă ar fi ca Benedict să pună abdicarea lui în mâinile regelui Franţei, care ar solicita atunci suveranilor din cealaltă tabără să obţină abdicarea lui Bonifaciu. În ciuda lipsurilor evidente ale acestei proceduri, era limpede că regele dorea o decizie pentru sfârşirea schismei. Fără un papă francez ca beneficiar al ei, Calea Forţei îşi pierduse atracţia.

Adria şi cucerirea Statelor Papale dispărură odată cu *Voie de Fait*, şi cu ea şi orice perspectivă pentru Benedict de a-l înlătura pe rivalul său cu forţa armelor franceze. Pentru a-l convinge de aceasta, coroana trimise cea mai impunătoare misiune diplomatică trimisă vreodată la Avignon, constând din toţi cei trei duci – de Burgundia, Berry şi Orléans – sprijiniţi de 10 delegaţi ai Universităţii. Deşi îndulcit de daruri splendide, constând din vinuri de Burgundia şi tapiserii flamande, mesajul constituia o

revendicare conştientă a voinţei regelui faţă de Biserică. Această voinţă dădu peste un adversar neîntrecut în artificiile evaziunii., \i

Subiectul a fost dezbătut prin discursuri elegante într-o serie de audienţe, fiecare deschizându-se cu un text corespunzător, cu obişnuitele „înflorituri retorice” şi multe citate canonice şi istorice de ambele părţi. Ca fost profesor la Montpellier, Benedict nu putea fi umilit de figurile academice din Paris. Deşi continua să dea asigurări că are toată bunăvoinţa să lupte până la moarte pentru unificare, el refuză să fie constrâns să abdice fără o garanţie bilaterală. Aici era slăbiciunea izbitoare a cererii franceze, şi poate că el a bănuit că francezii doreau să-l înlăture mai ales pentru că doreau să instaleze în locul lui un papă francez – şi poate că avea drentate. Se suciri dejucă planurile vânătorilor lui. Când cerură să vadă textul jurământului semnat de cardinali în conclav, el refuză mai întâi, apoi se oferi să le spună despre ce era vorba în secret, apoi, când a fost presat în continuare se oferi, să-l citească cu voce tare fără să-l înmâneze. Când şi acest lucru a fost respins, el pretinse un fel de privilegiu executiv pe motivul că hotărârile conclavului nu puteau fi comunicate oricui.

Silit să se supună, el propune o întâlnire a ambilor papi şi a ambelor serii de cardinali. Oaspeţii spun că aceasta este imposibil din cauza încăpăţânării „Intrusului” şi că ei vor ca Benedict să abdice în mod voluntar. El cere propunerea în scris. Gilles Deschamps răspunde că nu este necesar deoarece ea constă numai dintr-un singur cuvânt cu patru silabe „abdicare”. Papa cere timp de gândire. În timpul paüzei ducele de Burgundia îi invită pe cardinali să-şi spună părerea „cu mâna pe inimă, ca persoane particulare şi nu ca membri ai colegiului sfânt”. Toţi cei 19 cardinali sunt de acord cu abdicarea, singurul care se

opune fiind cardinalul Pampeluna, tot un spaniol. Când cardinalii îşi spun părerea în scris, Benedict le interzice să semneze documentul. La o audienţă din care îi exclude pe delegaţii Universităţii „el îi informează pe duci că dacă îl vor sprijini, el le va lăsa lor cucerirea şi stăpânirea Statelor Papale. Aceştia rămân muţi la această propunere.

Discuţiile durau deja de două luni, oaspeţii venind în fiecare zi de dincolo de râu, de la Villeneuve, unde sunt cazaţi. Ei descoperă într-o dimineaţă că în timpul nopţii cineva a ars faimosul pod dând foc la bărcile legate de pari. Temându-se imediat de „trădare” şi atac, pun mâna pe arme dar, gândindu-se încă o dată, îl suspectează pe papă. Dacă spaniolul râde cumva pe celălalt mal, el o face în secret. Jurând că n-are nimic de a face cu focul, trimite lucrători să repare podul şi să facă un ponton provizoriu din bărci legate una de alta, puţin potrivit pentru trufaşii duci ca să călărească peste el. Singura alternativă este să se traverseze cu barca, care este înceată şi nesigură pe apele tumultuoase. După ce se sfătuiesc cu cardinalii, oaspeţii, dezgustaţi, hotărăsc să facă un ultim apel pe care Benedict, afirmând încă o dată devotamentul lui pentru unificare, îl respinge. Învinşi, francezii pleacă după trei luni de încercări zadarnice. Schisma rămâne nerezolvată.

Fără nicio asigurare că abdicarea lui, va pune capăt schismei, Benedict nu poate să poarte toată vina. În mod surprinzător el câştigă un apărător în persoana lui Nicolas de Clamanges, care prezisese atât de furios urgia dacă papii amână măcar cu o zi abdicarea. Într-o hotărâre care provoacă o furtună la Universitate, el acceptă acum funcţia de secretar al lui Benedict şi avea să scrie mai târziu despre el că, „deşi i se aduseră grave acuzaţii, el a fost mai mare şi demn de laudă decât oricare altul”. A acţionat Nicolas din convingere sau fusese cumpărat? Deoarece nu cunoaştem motivele lui, să le considerăm sincere.

Înfuriată de rezultatul eforturilor ei, cu atât mai mult cu cât cuvintele iniţiale ale lui Benedict hrăniseră mari speranţe, Universitatea propuse două măsuri radicale: ea îl sfătui pe rege să reţină beneficiile ecleziastice care-i reveneau lui Benedict din Franţa, măsură însemnând practic ruperea de Avignon; şi îi mai sfătui pe cardinali că, dacă Benedict continuă să refuze să abdice, să fie înlăturat de un Conciliu general. Coroana nu era încă pregătită să refuze supunerea, deşi avea să ajungă la acest stadiu trei ani mai târziu. Aveau să treacă 14 ani înainte ca Europa să atingă acea unitate vremelnică necesară unui conciliu general, care n-a reuşit însă nici atunci.

Universitatea îşi continua campania. Trimitea scrisori guvernanţilor şi altor universităţi, îndemându-i să insiste asupra abdicării ambilor papi. Doctorii în teologie călătoreau în oraşe şi provincii ca să predice împotriva relelor schismei. În timp ce denunţau corupţia Bisericii, ei răspândeau – cu rezultate la care nu se aşteptau – cererea pentru reformă. Coroana franceză trimise soli regelui Angliei şi prinţilor germani cerând calea abdicării reciproce, şi primi de la toţi asentimentul lor serios însă cu puţine rezultate practice. Benedict al XIII-lea se opunea la toate presiunile. Timp de aproape 30 de ani, în ciuda retragerii Franţei de sub tutela sa, asediului Avignonului, a faptului că l-au părăsit cardinalii, iar două concilii i-au cerut abdicarea precum şi rivalităţilor a încă trei papi, el nu voi să abdice. Retrăgându-se într-o fortăreaţă spaniolă, muri în 1422 la vârsta de 94 de ani, menţinându-şi încă pretenţia.

Pe neaşteptate, războiul, dacă nu schisma, dădea speranţe că în sfârşit se va termnia. În martie 1395, Richard al II-lea propuse o căsătorie între el şi Isabelle, fiica regelui Franţei. El avea 29 de ani, ea şase. Ca mijloc de a ocoli controverse fără ieşire pentru a obţine pacea pe

alte căi, aceasta a fost o încercare îndrăzneaţă, chiar dacă mobilul ei nu era numai pacea.

Richard al II-lea n-avea niciun folos din ceea ce numea el acest „război de neîndurat”, nici nu împărtăşea animozitatea pentru Franţa care sălăşluia în orice englez. Dimpotrivă el admira Franţa, dorea să-i cunoască regele şi dorea pacea pentru a se întări împotriva adversarilor săi interni. El domnise pe baze constituţionale timp de şapte ani, de când fusese tratat atât de brutal de lorzii apelanţi, însă firea sa autperată, stârnită de acea umilire, dorea monarhia absolută şi subjugarea inamicilor săi. Regalitatea, care poate sau corupe sau îmbunătăţi lucrurile, pare să fi avut un efect în general unilateral în secolul al XIV-lea: numai Carol al V-lea câştigase înţelepciune din răspunderile puterii. Richard era cu toane, nelegiuit, tiranic, emotiv şi agresiv. Când în 1394 muri soţia lui Ana de Boemia, sora lui Venceslav, el îşi manifestă durerea poruncind ca reşedinţa sa de la Shen să fie distrusă, deoarece ea murise acolo. La înmormântarea ei, crezând că a fost insultat prin comportarea contelui de Arundel, unul din lorzii apelanţi, regele luă o bâtă şi-l lovi.

Ana fusese o femeie de vârsta lui cu o fire blândă care inspira, nu ca nefericitul ei frate, cele mai bune comentarii în cronici. Moartea ei poate să fi slăbit nişte influenţe care-l mai ţineau pe Richard în frâu, în afară de faptul că l-a lăsat fără un moştenitor direct. Pentru a-şi asigura moştenirea era recomandabil să se recăsătorească, însă alegerea unei fetiţe de 6 ani care era în mod legal cruţată de consumarea căsătoriei până la vârsta de 12 ani, sugerează că nu moştenitorul era obiectivul numărul unu al lui Richard. El voia împăcarea cu Franţa pentru a struni „mistreţii” Angliei şi, cât se poate de concret, ca să obţină sprijinul Franţei, dacă va fi cazul, împotriva lor. Solii lui au fost instruiţi să obţină asigurări de la regele francez şi de

la unchii şi fratele lui „că-l vor ajuta şi sprijini pe Richard cu toată puterea lor împotriva oricăruia din supuşii lui”.

Aceasta nu prea era o rugăminte obişnuită adresată de un rege altui rege, îndeosebi când cei doi fuseseră nu de mult, sau erau încă, duşmani. Pe Richard îl despărţeau numai doi ani de instituirea monarhiei absolute, asasinarea lui Gloucester, executarea lui Arundel, mazilirea lui Norfolk şi Henry Lancaster, şi de seria de provocări care, după încă doi ani, aveau să-l coste pierderea coroanei, şi la sfârşit şi a vieţii. Istoricii moderni au sugerat că fusese cuprins de o boală mentală în ultimii lui ani, însă aceasta este o concepţie modernă asupra defectelor comune guvernanţilor din secolul al XIV-lea: incapacitatea de a-şi stăpâni impulsurile.

Richard a fost rege într-o perioadă de sporire a tensiue nil, înăbuşită dar nu uşurată de la răscoala ţăranilor încoace. Bande nelegiuite de cavaleri şi arcaşi încă răspândeau dezordine, birurile grele constituiau o permanentă nemulţumire, mişcarea lollardă, în ciuda eforturilor de a o anihila, apărea peste tot. Ameninţarea sa socială, şi nu mai puţin religioasă, unise coroana şi Biserica împotriva ei; trecuseră zilele alianţei lui John de Gaunt cu Wyclif, deşi apăruseră lollarzi în poziţii înalte. În timpul Parlamentului din 1394 – 95, mişcarea ieşi brusc la suprafaţă cu o afirmaţie publică incendiară, conţinând 12 „*concluzii* şi *adevăruri pentru reformarea sfintei Biserici în Anglia*

Sprijinită de mai mulţi membri ai Camerei Comunelor, inclusiv de veşnic turbulentul Sir Richard Stury şi un alt cavaler, care erau amândoi membri ai Consiliului Privat, a fost prezentată parlamentului o cerere de legiferare a 12 reforme, scrisă în engleză. A fost afişată în acelaşi timp pe uşile Abaţiei St. Paul şi Westminster. Cele 12 concluzii erau o oglindă a fostei Biserici medievale

văzută de cei nemulţumiţi, de cei care voiau să creadă şi aveau credinţă, dar se simţeau împiedicaţi de rugina materialismului şi idolatriei. Erau concluziile la care ajunsese, pe rând, Wyclif, începând cu două din cele mai ameninţătoare pentru Biserică şi preoţime: secularizarea averilor şi negarea „presupusului miracol” al Transsubstanţierii. Alte ritualuri denunţate erau legămintele de castitate care la preoţi încurajau viciul, iar la femei, care „prin firea lor erau slabe şi imperfecte”, duceau la multe păcate oribile: sfinţirea sau exorcismul obiectelor fizice, care nu era altceva decât „înşelăciune”, înrudită cu necromania; pelerinajul la icoane surde de lemn sau piatră, care erau o formă de idolatrie. Concluzia a zecea era nouă – o negare virtuală a dreptului de a ucide. Ea afirma că uciderea în luptă sau în urma judecăţii pentru orice cauză lumească era contrară în mod flagrant Noului Testament.

Episcopii au fost atât de alarmaţi de cele 12 concluzii încât îl chemară pe Richard din Irlanda, unde se afla atunci, pentru a decreta noi măsuri de suprimare a mişcării lollarde. Regele, şi el furios din cauza acestei erezii, ameninţă să-l ucidă pe Sir Richard Stury „prin moartea cea mai crâncenă” dacă îşi va încălca vreodată jurământul de a sé lepăda de ce-i fusese impus. Cu toate acestea, cele 10 concluzii erau dincolo de puterea suveranului de a ucide. Mişcarea lollardă găsise deja ecou în suita boemiană a reginei Anne şi, prin ea, stabili o legătură cu ideile lui Wyclif şi Jan Hus.

Propunerea de căsătorie a lui Richard, prezentată înainte ca ducii francezi să plece la Avignon, nu a fost întâmpinată cu bunăvoinţă de toată lumea. Filip de Mézières era sprijinitorul ei înflăcărat în interesul cruciadei, după cum era şi ducele de Burgundia, în interesul comerţului, însă ostilitatea unei jumătăţi de veac

nu era uşor de înlăturat. Ducii de Berry şi Orléans se opuneau şi, când propunerea a fost dezbătută în Consiliul francez, mai mulţi membri au obiectat pe motiv că o căsătorie fără pace nu era normală. Enguerrand de Coucy, dacă n-ar fi fost în Italia, ar fi avut poate aceeaşi atitudine. Un incident din acelaşi an îl arată bătând în retragere – probabil din cauza relaţiilor sale speciale – pentru a menţine legăturile formale între duşmani, chiar în timpul armistiţiului. Rugat de Froissart, care se pregătea să viziteze Anglia, să-i dea nişte scrisori de recomandare pentru Richard şi unchii lui, Coucy refuză „deoarece era francez” să-i scrie regelui, deşi îi dădu lui Froissart o scrisoare către fiica sa, Filipa. Dacă o scrisoare către regele Angliei nu era potrivită din punct de vedere politic, căsătoria cu regele Angliei trebuie să fi apărut într-adevăr radicală.

În consiliu, Arnaud de Corbie, cancelarul, recomandă să fie acceptată pe motivul că legătura matrimonială l-ar întări pe regele englez împotriva grupării războinice din ţara sa. Interesele păcii predominau. În iulie, 1200 de gentilomi francezi escortară o misiune diplomatică engleză, condusă de ducele-mareşal Nottingham, până la masa consiliului din Paris. Se ajunsese la un acord pentru zestrea Isabellei de 800.000 de franci, însă fără pământuri, şi la un armistiţiu pe 28 de ani. Pentru prima oară, un armistiţiu era destul de lung pentru a reprezenta o autentică renegare a voinţei beligerante – cel puţin din partea negociatorilor. Aceasta era dificultatea.

Dacă francezii, pe al căror pământ se ducea războiul, erau sătui, prea mulţi englezi, personificaţi de ducele de Gloucester, nu erau încă. Ei erau înveninaţi de sehtimentul! de a fi fost frustraţi de câştigurile confirmate de tratatul de la Brétigny. Ardeau de dorinţa de a li se da satisfacţie şi vedèau în căsătorie o amânare pentru

totdeauna. Cavaleri şi răzeşi fără căpătâi erau încă atraşi de război ca mijloc de trai şi de pradă. Oamenii de rând, suferind din cauza comerţului scăzut şi a birurilor grele, poate ar fi dorit pace, însă nu le plăcea o căsătorie franceză. Se temeau ca Richard să nu dea prea mult francezilor; existau murmure în legătură cu Calais şi multă dezamăgire, dacă nu chiar bănuieli, din cauza alegerii unei regine-copil şi a nesiguranţei de a avea un moştenitor.

Din cauza influenţei şi popularităţii lui Gloucester printre londonezi, Richard nu îndrăzni să încheie alianţa fără concursul lui şi cel al grupării sale. Trecu mai mult de un an pentru a-l obţine. Francezii îl trimiseră pe Robert Ermitul pentru a adăuga greutatea poruncii cerului de a face pace şi a imprima în mintea englezilor ameninţarea turcilor, pe care Ermitul o cunoştea din călătoriile lui în Siria. Un vizionar, chiar dacă acesta călătorea cu şapte cai pe cheltuiala regelui francez, nu era cea mai bună alegere ca să-l influenţeze pe Gloucester. Când, în culmea peroraţiei sale, Ermitul avertiză: „Cu siguranţă, oricine este sau va fi împotriva păcii va plăti scump pentru aceasta, mort sau viu”, Gloucester îl întrebă scurt „De unde ştii asta?” Robert răspunse „din inspiraţia divină”, ceea ce nu-l impresionă pe duce. El rămase „cu inima de piatră împotriva păcii” şi prin cuvintele lui „îi condamnă şi dispreţui profund pe francezii îngrijorat, Richard îi spuse contelui Waleran de St. Pol, care-l însoţise pe Ermit, că Gloucester încearcă să influenţeze poporul împotriva păcii, probabil chiar să „ridice poporul împotriva mea, ceea ce este un mare pericol”. St. Pol, încăpăţânatul frate al cucernicului Pierre de Luxemburg, îl sfătui pe rege să-l câştige pe unchi cu vorbe frumoase şi daruri bogate până ce se va încheia căsătoria şi pacea. Apoi ar putea „urma alte sfaturi”, deoarece atunci va fi destul de puternic pentru „a suprima pe toţi rebelii, deoarece regele francez,

dacă va fi nevoie, vă va ajuta; de asta să fiţi sigur”. Lubrifiantul politicii era atunci acelaşi ca mai înainte şi acelaşi va fi şi după aceea. Richard îi promise lui Gloucester 100.000 de lire şi un ducat pentru fiul lui cu un venit de 2000 de lire pe an (pe care mai târziu nu reuşi să-l păstreze) şi, folosindu-l pe ducele de Lancaster, prin diverse persuasiuni şi presiuni, îşi asigură o încuviinţare rezervată.

În martie 1396 a fost sărbătorită la Paris căsătoria prin procură şi ratificarea armistiţiului cu Nottingham ca reprezentant al regelui. Nottingham avu acum ocazia să întâlnească persoana pe care o stima foarte mult în timpul distracţiilor şi nu în luptă, deoarece baronul de Coucy a fost unul din cei care-i găzdui pe ambasadorii englezi în timpul şederii lor de trei săptămâni în capitală. După încheierea contractului de căsătorie de către baronii Angliei, Richard însuşi se duse la Calais în august, unde în timpul unor conferinţe cu ducele de Burgundia se arătă prietenul Franţei. El a fost de acord să sprijine Calea Abdicării şi să-l convingă pe papa de la Roma să abdicé şi, mai realist, era de acord să cedeze punctele de sprijin engleze din Bretania. Se întoarse acasă să facă cunoscute concetăţenilor lui articolele tratatului de pace, deoarece spuse el „rfu poate încheia o pace fermă fără consimţământul general al poporului Angliei

Se întoarse în octombrie pentru întâlnirea cu regele Franţei, ţinută, cu toată splendoarea de rigoare, într-un câmp de pavilioane strălucitoare la frontiera Calaisului. Între două şiruri de 400 de cavaleri francezi şi 400 de cavaleri englezi, cu săbiile în mână, cei doi regi se îndreptară unul spre altul, fiecare însoţit de unchii celuilalt. Când s-au întâlnit şi s-au îmbrăţişat, toţi cei 800 de cavaleri îngenuncheară, mulţi plângând de emoţie. Urmară întâlniri, banchete şi veselie. Mireasa de şapte ani,

scăldată în catifea purpurie şi smaralde, îi fu dată lui Richard şi căsătorită oficial cu el la Calais în noiembrie de către arhiepiscopul de Canterbury. Enguerrand de Coucy nu luă parte la ceremonie, nici n-o întâlni pe fiica lui Filipa, care era în grupul englez, deoarece plecase deja cu cei mai irţiportanţi cavaleri şi nobili din regat în ultima cruciadă din Evul Mediu, care nu avu niciun rezultat.

Regii făcuseră pace, însă toate subiectele de discuţie – frontierele şi teritoriile disputate, omagiile şi revendicările, Guienne şi Calais – rămaseră nerezolvate, iar ranchiuna lui Gloucester neclintită. Francezii constatară că toate onorurile, distracţiile şi darurile în aur şi argint cu care-l copleşiseră pentru a-i înmuia împotrivirea au fost zadarnice. El luă darurile şi rămase rece, ferm şi ascuns în răspunsuri. „Ne pierdem vremea cu acest Gloucester”, spuse ducele de Burgundia consiliului său, „deoarece atâta timp cât trăieşte nu va fi pace între Franţa şi Anglia. Va găsi totdeauna noi invenţii şi ocazii pentru a stârni ura şi cearta între regate”.

Gloucester, care muri după un an, nu mai apucă să le găsească. Ducele de Burgundia însuşi, prin cearta fratricidă cu ducele de Orléans dusă de fiul lui, a fost tot atât de răspunzător ca oricare altul. Iar războiul fără sfârşit săpase o prăpastie prea adâncă ca să fie uşor trecută. În Anglia, Richard şi Lancaster erau singurii sprijinitori autentici ai unei politici profranceze, şi amândoi muriră la trei ani după căsătoria franceză. Animozitatea faţă de Franţa dăinui, La nici 20 de ani după împăcare, Henric al V-lea avea să strige adepţilor lui „încă o dată a apărut ruptura!”

Capitolul 26

Nicopole

Timp de 5 fl de ani europenii ascultaseră, cu mai multă sau mai puţină atenţie, zarva îndepărtată a

pătrunderii turcilor în Răsărit şi strigătele de suferinţă marcând înaintarea lor neînduplecată. Turcii otomani fură ultimii, şi aveau să fie valul cel mai durabil de nomazi războinici care, în timpul secolelor al XI-lea şi al XIII-lea, au părăsit stepele asiatice pentru a năvăli în Asia Mică, cum năvăliseră goţii şi hunii asupra Romei. Iniţial, otomanii se stabiliseră pe malurile Mării Negre în Anatolia, ca vasali ai turcilor selgiucizi şi păzitori ai frontierei selgiucidă. Când Imperiul selgiucid a fost cotropit de invaziile mongole ale lui Ginghis Han şi urmaşilor lui, bandele războinice bine instruite ale şefului frontierei, Osman (de unde şi numele de otoman) au declarat în 1300 independenţa faţă de conducerea selgiucidă şi s-au ridicat pe ruinele predecesorilor lor. În 25 de ani, cu toată energia brutală a unui popor aflat în drumul lui spre ascensiune, ei cuceriră cetăţi-cheie şi mari porţiuni din Anatolia şi puseră stăpânire pe malurile îngustelor strâmtori care separă Europa de Asia.

Dincolo de strâmtori, pe partea europeană, era Constantinopolul, capitala a ceea ce mai rămăsese din Imperiul Bizantin. Această relicvă răsăriteană a vechiului Imperiu Roman se dezintegra acum complet, la 800 de ani după ce Roma căzuse pradă barbarilor. împinsă înapoi înspre Europa, ea era o rămăşiţă a fostei măreţii, supremaţia sa navală şi comercială fiind pierdută în favoarea genovezilor şi veneţienilor, iar structura sa slăbită de aceleaşi procese ca în Apus – prestările feudfele necorespunzătoare înlocuite de o economie monetară, Moartea Neagră, lacunele economice, disensiunile religioase, revoltele lucrătorilor, popoarele care se războiau. Sârbii şi bulgarii, care îşi întemeiară propriile lor regate, atacară Imperiul la apus şi diversele puteri mici îl hărţuiau în Marea Egee. Provinciile sale erau dezorganizate, forţa militară depindea de mercenari,

suveranitatea lui era sfâşiată de duşmănii feroce în jurul tronului. Aceste duşmănii deschiseră breşa pe unde intrară în Europa turcii otomani.

Duşmăniile începură cu pretenţiile lui Ioan Cantacuzino, care în calitate de prim-ministru avea titlul de „Mare Domestic” şi slujea ca regent pentru Ioan al V-lea Paleologul, moştenitorul-copil al tronului. În 1341 Cantacuzino se declară împărat asociat – în realitate rival – sub numele de Ioan al VI-lea. Prin ani întregi de război civil, el îşi menţinu puterea, cumpărând serviciile forţelor otomane viteze şi disciplinate. Când, la invitaţia lui Cantacuzino, sultanul Orhan trecu Helespontul în 1345, aceasta a fost, după presimţirea rea a lui Gibbon, „ultima şi fatala lovitură** primită de vechiul Imperiu Roman în prelungita sa decădere.

Murad I, succesorul lui Orhan, obţinu un cap de pod în partea europeană prin capturarea în 1353 a oraşului Gallipoli, cheia Helespontului. Exact după 100 de ani, turcii aveau să cucerească Constantinopolul, însă Cantacuzino, ca şi alţi mari actori ai istoriei, nu avea o viziune asupra consecinţelor inerente ale actelor sale. Mai degrabă, pentru a cimenta colaborarea cu noii aliaţi, îşi dădu fiica în căsătorie lui Orhan, în cadrul unei ceremonii musulmane, trecând peste abisul dintre creştini şi păgâni fără scrupule – şi fără să-i fie afectată credinţa lui. La câţiva ani după aceea, când a fost silit să abdice, fostul „Mare Domestic** deveni călugăr şi se retrase să scrie în tihna sa de sihastru o istorie a timpurilor pe care atât de mult le-a încurcat.

Discordia incurabilă de la Constantinopol furniză turcilor mijloacele de a exploata poarta de la Gallipoli. La abdicarea lui Cantacuzino, fostul pupil, Ioan Paleologul, recâştigă tronul (ceea ce explică de ce Ioan al VI-lea a fost urmat de Ioan al V-lea) şi se aruncă într-o nesănătoasă

luptă de familie în care fii şi nepoţi, unchi şi nepot au fost timp de 35 de ani detronaţi, închişi, torturaţi şi înlocuiţi unul cu altul din diverse combinaţii, cu implicarea lui Murad I.

În timp ce îi sprijineau pe Paleologi spre propria lor distrugere, turcii, ca o mână care se deschide de la închëietură ta, Gallipoli, se extinseră peste stăpânirile bizantină şi bulgară. În 1365 Murad îşi mută capitala la Adrianopole 195 km în interiorul Europei. În 1371 el înfrânse o ligă a sârbilor şi bulgarilor pe fluviul Mariţa în Bulgaria. De atunci Ioan al V-lea stăpânea o parte a imperiului său iar boierii bulgari teritoriile lor ca vasali ai sultanului. În 1389 o nouă ligă formată din sârbi, munteni şi vecinii lor din nord, moldovenii, încercară să-i oprească pe turci, dar au fost învinşi de Murad în bătălia decisivă de la Cossovo sau Câmpia Mierlei, mormântul independenţei sârbilor. Ţarul sârb şi elita nobilimii lui au fost omorâţi iar fiul său silit să accepte supunere faţă de sultan. Murad a fost şi el omorât după bătălie de un sârb muribund, care, prefăcându-se că are să-i spună sultanului un secret, îi împlântă un pumnal în burtă când Murad se aplecă să-l asculte. Totuşi, Murad îşi lăsă moştenitorul, Baiazid, cu cea mai mare putere din zonă. În cei 35 de ani de când trecuseră Bosforul, turcii cuceriseră Balcanii de răsărit până la Dunăre şi erau acum la frontierele Ungariei.

Lipsa de unitate a duşmanilor lor a fost factorul major care a favorizat înaintarea turcilor. O moştenire de amarnică neîncredere a separat Constantinopolul de Apus de când cruciaţii latini pătrunseseră în teritoriile din Răsărit. Vechea schismă a creştinismului, între romano-catolici şi greco-ortodocşi, lăsă o dispută implacabilă asupra chestiunilor minore de ritual – cu cât erau mai puţin importante, cu atât era mai mare ranchiuna – şi făcu din popoarele balcanice nişte adversari. Bulgaria, Ţara

Românească şi majoritatea sârbilor aparţineau bisericii ortodoxe, spre deosebire de Ungaria care aparţinea celei romano-catolice şi i se reproşau eforturile de a impune clerul catolic şi de a obţine dominaţia politică asupra vecinilor ei. Mircea, voievodul Ţării Româneşti, a luptat împotriva turcilor la-Cossovo, însă, din cauza vechilor animozităţi, nu era prea nerăbdător să facă o cauză comună cu Ungaria împotriva duşmanului comun. Acelaşi lucru era valabil şi pentru sârbi, care, în orice caz erau împiedicaţi s-o facă odată ce acceptaseră pe sultan ca stăpânul lor.

Aceasta fusese politica lui Murad: să neutralizeze conducătorii din Balcani, lăsându-i la putere cu obligaţia de a le fi turcilor vasali. Deoarece regatelor lor le lipsea unitatea, fiind nu mai mult decât nişte federaţii de conducători semiautonomi, fiecare putea fi cucerit individual. Unul câte unul, conducătorii bulgari, bosnieni, sârbi şi munteni au început să plătească tribut pentru a evita năvălirile continue ale turcilor. În regiunile cucerite, Murad împărţi teritoriul adepţilor lui sub formă de feude, înrădăcinându-i în Europa. Jumătate din armata turcă de la Cossovo deţinea deja pământul de pe partea cealaltă a Bosforului.

Baiazid nu pierdu deloc din elanul strămoşilor lui. Ales sultan pe câmpul de luptă de la Cossovo, începu prin strangularea fratelui său cu o coardă de arc, o precauţie obişnuită a turcilor, şi se ocupă imediat de problema slăbirii tronului bizantin ajutându-l pe Ioan al VII-lea să-l răstoarne pe bunicul său. Când Ioan a fost la rândul lui răsturnat de unchiul său, Manuel al II-lea, Baiazid asedie şi institui blocada Constantinopolului timp de 7 ani. Între timp, el îşi extinse stăpânirea în Bulgaria, invadă Macedonia şi Attica şi pustii Bosnia şi Croaţia – luând mai mulţi prizonieri, se spune, decât numărul locuitorilor care

rămăseseră. Era îndrăzneţ, întreprinzător, totdeauna călare, „tot atât de avid de sângele duşmanilor ca de cel al soldaţilor lui”. Avangarda sa de *ghazi*, uneltele lui Allah, lupta cu şi mai mult zel fiind vorba de un război sfânt împotriva necredincioşilor creştini. Potrivit definiţiei turceşti, un *ghazi* era „sabia lui Dumnezeu care purifică pământul de murdăria politeismului”, prin care înţelegeau Sfânta Treime creştină.

În 1393, după ocuparea oraşului Tîrnovo, capitala regatului bulgar de răsărit, Baiazid captură Nicopole, cea mai puternică fortăreaţă bulgară pe Dunăre. Situată pe o înălţime deasupra oraşului, fortăreaţa Nicopole, pe malul fluviului, domina ceea ce era pe atunci un vad al Dunării, protejat de o fortăreaţă valahă pe malul celălalt. Doi afluenţi ai Dunării se vărsau în fluviu la baza castelului, care domina astfel comunicaţiile Dunării. În acest loc strategic avea să aibă loc lupta între europeni şi otomani.

Când ţarul bulgar, Ioan Sişman, deşi era vasal, refuză să-i mai sprijine pe turci cu trupe şi provizii, Baiazid îl închise la Nicopole. Devenind nerăbdător din cauza sistemului de vasalitate, sultanul porunci ca prizonierul să fie strangulat, făcu din regatul lui un *sângeac* turcesc sau provincie şi se îndreptă spre Vidin, capitala regatului bulgar de apus. Când Sigismund, regele Ungariei, trimise soli să întrebe cu ce drept abrogase sultanul suveranitatea bulgară, Baiazid îi răspunse fără să scoată un cuvânt, arătând pur şi simplu spre arme şi spre trofeele de război atârnate pe pereţi. În spatele lui construi un turn imens pentru a întări Gallipoli şi un port permanent pentru gaterele sale. Ridică moschei impunătoare la Adrianopole şi construi caravanseraiuri de-a lungul drumului pe care înaintă. În timp ce oamenii lui înarmaţi înaintau în Eu-Fopa, el îşi continuă campania şi continuă să-şi extindă stăpânirea în Anatolia. Pentru „energia înflăcărată a

sufletului lui” şi pentru viteza marşurilor sale a fost supranumit *Ilderim*, însemnând Fulgerul.

După capturarea fortăreţei Nicopole, se înmulţiră apelurile regelui Sigismund pentru ajutor adresate Apusului. Ţara lui rezista turcilor şi el îşi mai amintea de teroarea ravagiilor făcute de mongoli, care în secolul trecut măturaseră câmpia Dunării. Deşi Ungaria era „regină peste ţările vecine”, rezistenţa pe care o putea opune noilor invadatori era slăbită de necontenitele certuri cu Polonia şi Lituania la nord, de ostilitatea vecinilor ei de la sud şi sciziunile din cadrul clasei conducătoare şi printre oamenii de rând. Ţara era o amestecătură formată dintr-un suveran străin, nobili unguri, ţărani băştinaşi care trăiau de pe urma unei agriculturi neinfluenţate de Apus, şi o clasă a negustorilor formată din imigranţi germani care dezvoltaseră oraşele şi rămaseră străini în obiceiuri, cum rămaseră cei din Boemia şi Polonia.

În timpul unui secol de conducere a dinastiei angevine, coroana ungară era strâns legată de curtea franceză şi a continuat să fie şi sub dinastia Luxemburg care începuse cu Sigismund. El deveni rege în 1387 prin căsătoria cu fiica ultimului rege angevin, Ludovic cel Mare, care murise fără să lase un moştenitor masculin. Fiul defunctului împărat Carol al IV-lea şi frate vitreg mai mic al lui Venceslav, Sigismund era un om de stat mai puţin serios ca tatăl lui, dar mai capabil şi mai inteligent decât Venceslav. Ca şi Venceslav, era bine educat şi vorbea curent patru limbi. Înalt, puternic şi neobişnuit de frumos, cu păr şaten deschis purtat lung şi cârlionţat, era inteligent şi animat de intenţii bune în calitatea lui de conducător dar iubitor de plăceri, cheltuitor şi imoral, având un palmares de aventuri amoroase scandaloase. Istoria îl cunoaşte mai mult la bătrâneţe, ca împărat, însă în acea vreme avea numai 28 de ani şi de-abia îşi menţinea

echilibrul în împrejurări precare.

Urmând în mod neaşteptat la coroana ungară la vârsta de 19 ani, el trebui să îndure comparaţia cu un predecesor dinamic şi puternic, duşmănia nobililor rebeli, o soacră dominatoare şi un rival la tron în persoana acelui moştenitor angevin, lacom după tron, Carol de Durazzo. În timpul anilor de intrigi şi asasinate, Carol de Durazzo şi regina-mamă, Elizabeta a Ungariei, reuşiră să se distrugă unul pe altul, iar nobilii rebeli erau mai mult sau mai puţin ţinuţi în frâu, în ciuda unor sentimente deosebit de intense, care l-au făcut pe unul din ei să-i strige lui Sigismund „Nu mă voi pleca ţie niciodată, porc boemian!” Preocupat de aceste provocări din primii opt ani ai domniei, Sigismund nu avu posibilitatea de a mobiliza o rezistenţă eficientă împotriva turcilor, care profitară de situaţie pentru a-i pustii frontierele.

Curajos, deşi fără tact, impulsiv şi crud când era furios, Sigismund supravieţuise. Ca toţi cei din familia Luxemburg el avea caracteristici distincte. Arătându-i-se o relicvă despre care se spunea că este un os al Sfintei Elizabeta, el o întoarse, remarcând, că ar putea tot atât de bine să fie osul unui cârpaci mort. Participând la şedinţele parlamentului din Paris pentru a vedea cum funcţionează tribunalele, el auzi verdictul dat împotriva unui pârât plebeu, un anume Seignet, pe motiv că nu era cavaler ca reclamantul. Spresurprinderea suitei sale şi a avocaţilor, judecătorilor şi publicului prezent, Sigismund se ridică, anunţă cu voce tare dreptul său de a face cavaleri, îl chemă pe Seignet la el, îi spune să îngenuncheze şi-l făcu cavaler pe loc. Scoţându-şi unul din pintenii de aur şi cingătoarea de care atârna un pumnal în loc de spadă, îi porunci unuia din oamenii lui să pună aceste însemne pe noul cavaler mut de uimire, şi „astfel regele susţinu cauza numitului Seignet”.

Deşi nu uita de înaintarea turcilor, Apusul, neavând prea mare ataşament faţă de Constantinopol, dăduse puţină atenţie pericolului până ce acesta nu ajunse în Ungaria. Este adevărat că în ultimii 40 de ani fiecare papă ceruse organizarea unei cruciade împotriva păgânilor care se apropiau, unii cu fervoare adevărată, însă fervoarea era mai mult pentru înviorarea credinţei decât dintr-o apreciere realistă a pericolului. Acele acţiuni întreprinse împotriva turcilor au fost de mică anvergură şi erau motivate de interese deosebite. Interesul papilor era de a reintegra Biserica răsăriteană în cea latină; interesele veneţienilor şi ale genovezilor erau să-şi păstreze centrele comerciale din Marea Neagră şi din estul Mării Mediterane; interesul familiei Lusignan din Cipru era să-şi protejeze regatul împotriva năvălirii turceşti. Gestul cel mai apropiat de ideea unui efort comun a fost Liga latină organizată de Papa Clement al VI-lea în 1344, chiar înainte ca turcii să intre în Europa. Cu forţele combinate ale papalităţii, Veneţiei, Ciprului, şi Ospitalierilor din Bhodos, Clement sperase, printr-un succes iniţial împotriva turcilor, să convingă Constantinopolul să intre în alianţă cu Liga latină şi să se unească cu Biserica romană. Victorioasă la început, flota latină cuceri Smirna şi distruse 100 de vase turceşti, însă forţele terestre ale cruciadei, paralizate de boală, disensiuni şi o conducere nehotărâtă, nu înaintară deloc şi campania se sfârşi în condiţii negociate.

Se mai făcu o încercare prin anii 1360 la îndemnul lui Pierre de Lusignan din Cipru, al cărui interes era imediat. După ce făcu ocolul curţilor din Europa timp de trei ani încercând să ridice forţele pentru o cruciadă, el a fost în stare să întreprindă o expediţie, pornind din Cipru în 1365, expediţie care cuceri cu mare triumf oraşul Alexandria din Egipt ca prim pas în drumul spre Ierusalim. Dorind să pună la adăpost imensa lor pradă, adepţii lui insistară să

plece cu ea, lăsându-l pe Lusignan fără suficiente forţe pentru a profita de victorie, sau măcar pentru a putea s-o menţină. Alexandria trebui cedată.

În acelaşi timp, Amédée de Savoia a cărui mătuşă, Ana de Savoia, era împărăteasa-mamă la Constantinopol, conduse o campanie remarcabilă care avea intenţia să se alăture lui Lusignan. El reuşi să cucerească Gallipoli însă şi aceasta era o cucerire trecătoare. Companiile libere conduse de Du Guesclin, care trebuiau să vină în acelaşi timp pe uscat dinspre vest, împotriva turcilor, nu sosiră niciodată. Lui Amédée, ca şi lui JL.usignan, îi lipseau forţele să meargă mai departe şi, în câteva luni, Murad recuceri Gallipoli.

În 1369 chiar Constantinopolul ceru ajutor. Într-un efort disperat de a obţine ajutorul Apusului, împăratul Ioan al V-lea plecă la Roma să abjure schisma dintre bisericile greacă şi latină şi să se ofere primul ca să fie convertit. Singurul lucru pe care l-a reuşit însă a fost să stârnească furia clerului şi a laicilor săi, care i-a respins aranjamentele. Europa apuseană, preocupată de reînceperea războiului anglo-francez, nu era interesată de soarta Europei răsăritene.

Singura persoană despre care se spune că a încercat mereu să iniţieze o reacţie proporţională cu ameninţarea era Philippe de Mézières, deşi, şi în cazul lui, duşmanul nu conta: marele său obiectiv era cruciada de dragul cruciadei. Pentru el era un imperativ moral, piatra filosofală care ar vindeca suferinţele societăţii şi ar transforma relele ei în aur: certurile şi ostilităţile vor înceta, tiranii vor cădea sau se vor pocăi, creştinismul îi va converti pe turci, tătari, evrei şi sarazini şi vă aduce pacea şi unitatea lumii. Deşi era un *exalté*, Mézières cunoştea Levantul şi pe turci în mod direct; înţelegând gravitatea problemei, el o luă în serios.

Când era un tânăr cleric, atras de ardoarea pentru Ţara Sfântă, el plecase cu cruciada Ligii latine la Smirna; mai târziu, în calitate de cancelar al lui Lusignan în Cipru, trăi mulţi ani în preajma” problemelor turceşti şi, / când se întoarse la curtea Franţei după moartea lui Lusignan, îşi făcuse un scop al vieţii din a recâştiga Răsăritul pentru creştinism. El recunoştea că aceasta nu însemna aventură necugetată ci un război serios pentru a înfrunta un duşman organizat şi disciplinat, pe care-l cunoştea de la Smirna ca fiind bine instruit, curajos şi neîndurător. El concepea forţa necesară ca o armată naţională care să cuprindă burghezi şi oameni de rând, slujind ca soldaţi, şi cavaleri care să-i conducă, toţi animaţi de zel, nu de lă – comie. Ca Templierii şi Ospitalierii de demult, ei vor trebui să se dedice ascultării ordinelor dreptăţii şi disciplinei militare şi, în cursul măreţei lor întreprinderi, vor reînvia adevăratele idealuri ale cavalerismului. În acest scop el întemeie un Ordin al Pasiunii pentru Iisus Hristos* După cum se vede după nume, interesul lui era moral nu militar.

Propaganda insistentă a lui Mézières – care a inclus minunatul spectacol teatral al primei cruciade prezentat în timpul vizitei împăratului la Paris – avusese fără îndoială efectul său asupra lui Carol al VI-lea, şi probabil că şi asupra altora. În 1389 Boucicaut a făcut un raport asupra turcilor la întoarcerea lui din Ţara Sfântă unde se dusese să-l răscumpere pe Contele de Eu în călătoria care a dat naştere la *Cent Ballades*. Relatările sale despre tot ce văzuse în Orient, despre vizita lui la Sigismund în Ungaria şi primirea lui la Gallipoli de către sultanul Murad, care-l tratase cu nobleţe dându-i daruri magnifice şi un permis de liberă trecere, au întărit dorinţa tânărului rege pentru „o aventură glorioasă. În anii 1390, veştile din Orient deveniră mai urgente. Când discuţiile din 1393 nu duseră la încheierea unui tratat de pace cu Anglia, Carol îl

îndemnă totuşi pe Lancaster să se gândească la o expediţie comună împotriva turcilor, pentru „a apăra credinţa şi a veni în ajutorul Ungariei şi a împăratului de la Constantinopol”. Însă atâta timp cât pacea cu Anglia era incertă, nimic nu se putea face şi nu se întâmplă nimic până ce nu ar fi avut un interes ducele de Burgundia.

Ducele de Burgundia era încă principalul factor al evenimentelor. Înainte de a deţine puterea datorită nebuniei regelui, el căutase o cruciadă, cu opţiuni împărţite între Prusia – care n-ar fi şervit la nimic decât să le dea o ocupaţie războinicilor – şi Ungaria. În 1391 îl trimise pe Guy de Tremoille la Veneţia şi în Ungaria pentru a cerceta situaţia şi, convins de suficienta măreţie a cauzei, plănui o cruciadă, condusă iniţial de el, Ludovic de Orléans şi ducele de Lancaster. Până la urmă niciunul din cei trei nu participară. Dacă apărarea împotriva turcilor era considerată ca un interes vital pentru Europa este îndoielnic. Interesul personal al ducelui de Burgundia de a patrona, cruciada era să-i aducă mai multă măreţie lui şi casei lui şi, întrucât era prinţul autoproslăviriiy rezultatul a fost că tema dominantă deveni etalarea opulenţei; pe locul doi urmau planurile, logistica, informaţiile despre duşman.

Ca totdeauna, prima problemă erau finanţele. În 1394 ducele ceru un ajutor de 200.000 de livre de la Flandra, deşi ţara era sărăcită din cauza anilor de război civil. Printr-o tocmeală energică, flamanzii reduseră suma la 130.000, destul pentru a începe pregătirile – mai ales în veşminte luxoase şi apoi în arme. În ianuarie 1395 ducele trimise un al doilea frate de Tremoille, Guillaume, pentru a-l informa pe Sigismund că o cerere oficială de ajutor către regele Franţei ar* fi primită favorabil.

Patru impunători cavaleri unguri şi un episcop sosiră la Paris în august. Ei spuseră curţii că sultanul Baiazid strângea o armată de 40.000 de oameni pentru a supune

Ungaria aceleiaşi soarte ca Bulgaria, Ţara Românească şi Serbia şi că, dacă Franţa nu trimitea ajutor, regele Ungariei va ajunge în curând la dezastrul final. Ei povestiră cum îi ţineau turcii pe creştini în temniţe, le duceau copiii pentru a fi convertiţi. la religia musulmană, violau fete, nu cruţau pe nimeni şi nimic de la profanare. Regele lor purtase mai multe lupte, cu rezultat nefericit, cu acest duşman înfricoşător şi puternic. Oricât de dureroasă ar fi această recunoaştere, „soarta creştinilor ne obligă să o spunem”. Regele Sigismund imploră ajutor „în numele rudeniei şi a dragostei pentru Dumnezeu

Căsătoria engleză fiind aranjată, regele Carol putea răspunde că, „în calitate de şef al regilor creştini –, lui îi revenea misiunea să împiedice să fie călcat creştinismul în picioare de sultan şi să pedepsească neruşinarea/acestuia. Entuziasmul a fost general. Contele de Eu, acum conetabil al Franţei şi Boucicaut, acum mareşal, proclamară că datoria tuturor bărbaţilor de curaj este să înceapă bătălia împotriva „necredincioşilor un cuvânt în general folosit pentru musulmani, ca şi pentru ţărani şi lucrători cu ziua, arătând dispreţul. Încărcaţi cu daruri şi asigurări de ajutor, trimişii unguri se întoarseră răspândind zvonul cruciadei franceze în drumul lor prin Germania şi Austria şi aranjând provizii pentru trecerea ei.

La întoarcerea sa din Italia, la două luni după vizita ungurilor, Enguerrand de Coucy găsi curtea în mare fierbere din cauza cruciadei şi nu pierdu nicio clipă ca să i se alăture. După obiceiul celor de felul său, el nu stătea niciodată acasă dacă i se oferea o ocazie. Ducii de Burgundia, Orléans şi Lancaster renunţaseră toţi la această acţiune datorită negocierilor cu Anglia care necesitau prezenţa lor – sau pentru că ezitau să se îndepărteze de tron. Însă casa de Burgundia rămase prezentă prin persoana fiului celui mai mare al ducelui,

Jean de Nevers, de 24 de ani care nu era încă cavaler şi pe care tatăl lui la propus să ia comanda. Predestinatul Cain (după cum îl numeşte Michelet) pentru vărul său Ludovic d'Orléans, Abel, contele de Nevers dădea încă puţine semne ale caracterului hotărât care avea să apară după moartea tatălui său. Ca duce, el avea să fie cunoscut sub numele de Jean Sans Peur (Ioan fără de Frică) însemnând, pare-se, că nu se temea să facă rău. Căsătorit la 14 ani în timpul faimoasei duble căsătorii, el era deja tatăl a 2 copii. Mic de statură, cu un cap mare, trăsături dure, stângaci în maniere şi îmbrăcat fără eleganţă, el era în totul, în afara ambiţiei, opusul impozantului şi fermecătorului său văr, Ludovic. „Natura" scria Michelet, „părea să-l fi croit special pentru a-l urî pe ducele de Orléans

Deşi sângele regesc şi poziţia lui Nevers dădeau *éclat* cauzei, tatăl lui recunoştea nevoia unei conduceri mai responsabile, pe care desigur că nu o aştepta nici de la conetabilul de Eu, nici de la mareşalul Boucicaut care, ambii, aveau sub 35 de ani. El se adresă baronului de Coucy ca om de stat mai în vârstă şi cel mai experimentat războinic – de la căderea în dizgraţie a lui Clisson – din regat.

De când plecase pentru prima dată împotriva englezilor când avea 15 ani, şi înăbuşise Jacqueria la 18 ani, gama experienţei lui Coucy s-a îmbogăţit extraordinar: lupte, diplomaţie, guvernare, relaţii sociale şi politice. Ca ginere al lui Eduard al III-lea, prestând jurământ dublu faţă de doi regi care erau pe picior de război, poziţia sa fusese unică. El fusese în război în calitate de căpitan sau ca unul din înalţii comandanţi în 11 campanii – în Piemont, Lombardia, Elveţia, Normandia, Languedoc, Toscana, nordul Franţei, Flandra, Guelders, Tunisia, Genova; el comandase mercenari şi luptase ca aliat sau adversar al contelui de Savoia, Grigore al XI-lea, Hawk wood, Visconti,

al Hapsburgilor, elveţienilor, navarezilor, gasconilor, englezilor, berberilor, republicii Florenţa şi nobililor din Genova. Ca diplomat, negociase cu Papa Clement al VII-lea, ducele de Bretania, contele de Flandra, regina Aragonului, cu englezii la tratativele de pace şi cu rebelii din Paris. Avusese o soţie cheltuitoare şi cu temperament, cu 8 ani mai în vârstă decât el şi o a doua cu vreo 30 de ani mai tânără. Slujise ca sfetnic şi reprezentant a doi duci regali, Anjou şi Orléans, ca locotenent-general ai Picardiei şi mai târziu al Guiennei, ca membru al Consiliului regal, ca Grand Bouteiller al Franţei şi fusese de două ori preferat pentru funcţia de conetabil. Cunoscuse şi tratase cu orice fel de caracter, de la ultraticălosul Carol de Navarra până la ultraevlaviosul Pierre de Luxemburg.

Nu în mod surprinzător, ducele şi ducesa de Burgundia trimiseră după el şi îi spuseră: „Domnule, ştim bine că dintre toţi ceilalţi cavaleri ai Franţei, sunteţi cel mai priceput în toate lucrurile, de aceea vă rugăm fierbinte să fiţi însoţitorul fiului nostru în această expediţie şi sfetnicul său priceput

„Domnule şi dumneavoastră doamnă”, răspunde Coucy, „vreau să merg mai întâi din devoţiune pentru a apăra credinţa lui Iisus Hristos; în al doilea rând pentru că-mi faceţi marea onoare de a-mi da în grijă pe Monseigneur Jean, fiul vostru. Mă voi achita de această însărcinare din toate puterile mele sub toate aspectele”. Însă, adăugă d, ar prefera să fie scutit de această însărcinare şi să fie dată mai curând contelui de Eu sau contelui Jacques de la Marche, amândoi rude de sânge cu Nevers (jea un-d Artois, contele de Eu, avea sânge de Valois, acesta fiind principalul motiv că era conetabil în timp ce Jacques de la Marche, cel mai tânăr dintre cruciaţi „fără barbă şi mustaţă”, era un Bourbon).

„Baron de Coucy” răspunse ducele, „voi aţi văzut

mult mai mult decât aceştia doi şi ştiţi mai bine cum se comandă o armată în ţări străine decât vărul nostru contele de Eu sau decât Jacques de la Marche; din această cauză vă însărcinăm pe voi şi vă rugăm să îndepliniţi dorinţa noastră”. Coucy se înclină, spunând „Dorinţa voastră este poruncă pentru mine”, declarându-se de acord să accepte dacă va avea sprijinul lui Guy şi Guillaume de Tremoille şi cel al amiralului de Vienne. Se vede bine că nici el n-avea prea mare încredere în cei mai tineri.

Deoarece problema comandei urma să fie crucială pentru rezultatul cruciadei, efortul ducelui de Burgundia de a numi un „sfetnic principal” este semnificativ chiar dacă relatarea lui Froissart asupra întrevederii este adevărată sau nu. A scrie istoria în termenii vorbirii directe era o licenţă pe care şi-o îţigăduiau cronicarii. Astfel făcuse şi Tucidide. Dacă acceptăm discursul lui Pericle către atenieni, nu trebuie să-l respingem pe cel al ducelui de Burgundia către Coucy. A fos pus la îndoială pe motivul că numele lui Coucy nu apare ca „sfetnic principal” – sau deloc; – pe lista finală a celor mai importanţi sfetnici ai lui Nevers, care consta din cei doi Tremoille şi Oddard de Chasseron, toţi de la curtea ducelui de Burgundia, împreună cu Philippe de Bar şi amiralul de Vienne. Coucy, contele de Eu, Boucicaut, De la Marche şi Henri de Bar erau pe altă listă pe care Nevers o putea consulta „când găsea el de cuviinţă”. Ca aranjament pentru cârmuirea unei companii militare, aceasta avea lipsuri. Ar putea reflecta o oarecare neînţelegere între Nevers şi tatăl lui; ea reflectă, în primul rând, lipsa unui *concept* de comandă unică.

Nemaiavând de lucru din cauza păcii cu Anglia cavalerii îmbrăţişară ideea cu promptitudine „pentru a scăpa de lâncezeală şi a fi folosiţi la cavalerie”. Se spune

că apreximatiy 2000 de cavaleri şi scutieri s-au alăturat, sprijiniţi de 6.000 de arcaşi şi pedestraşi aleşi dintre cei mai buni voluntari şi din companiile mercenare. După cum bătuse recordul de opulenţă la dubla nuntă, ducele de Burgundia hotărî ca acum echipamentul pentru debutul fiului său în război trebuia să fie cât se poate de strălucitor. Compania personală a lui Neverş de 200 de oameni primi uniforme noi de culoare „verde viu”, cu 24 de căruţe cu Corturi şi pavilioane verzi de satin, cu patru imense steaguri pictate cu emblema cruciadei – figura Fecioarei înconjurată de crinii Franţei şi însemnele heraldice ale ducelui de Burgundia şi contelui de Nevers. Flamurile pentru lăncii şi corturi, tunicile pentru trompeţi, păturile de catifea pentru şei şi costumele heraldice pentru 12 trompetişti erau toate brodâte cu aceleaşi embleme din aur şi argint, multe încrustate cu pietre scumpe şi fildeş. Ustensilele de bucătărie au fost confecţionate special pentru campanie precum şi vasele de cositor formate din 40 de duzini de boluri şi 30 duzini de farfurii. Înainte de plecare trebui plătită leafa pe patru luni înainte. Costul tuturor acestora depăşi mult suma luată din Flandra. Se puseră noi biruri pe toate domeniile ducelui de Burgundia, incluzând ajutorul tradiţional pentru ridicarea la rangul de cavaler a celui mai mare fiu şi pentru călătorii peste mări. Plata, în locul participării la cruciadă era cerută chiar de la oameni bătrâni, femei şi copii. Pentru celelalte nevoi pentru drum, ducele negocié împrumuturi de la municipalităţi, fermieri, lombarzi şi alţi bancheri.

O splendoare competitivă domina pregătirile. Cheltuielile baronului de Coucy fură acoperite în parte de Ludovic de Orléans, care îi plăti restul de 6.000 de livre datorate pentru campania din Genova ca sumă globală, plus 2000 ginerelui lui, Henri de Bar şi cheltuielile pentru 17 cavaleri şi scutieri din casa lui Ludovic care trebuiau să

urmeze steagul lui Coucy.

Primii dintre aliaţi erau cavalerii Ospitalieri din Rhodos, care, de la decăderea Constantinopolului şi Ciprului, deţineau poziţia creştină dominantă în Levant; în al doilea rând, veneţienii, care furnizau o flotă; şi pe uscat, prinţi germani din Renania, Bavaria, Saxonia şi alte părţi din imperiu, care fuseseră recrutaţi de unguri şi se alăturară corpurilor franceze în timpul drumului. Aventurieri din Navarra şi Spania, Boemia şi Polonia, unde crainicii francezi proclamaseră cruciada, veniră şi ei în mod individual. Statele italiene erau prea angajate în obişnuitele ostilităţi interne pentru a trimite contingente iar presupusa prezenţă engleză de care se făcuse atâta caz este pur imaginară. Nu există nicio dovadă despre finanţele necesare pentru a trimite o forţă engleză în străinătate, nici despre permisiunea regelui necesară acestor forţe pentru părăsirea ţării. Nici Henry de Bolingbroke, nici alt „fiu al ducelui de Lancaster „n-ar fi putut conduce un contingent englez, deoarece ei şi majoritatea marilor nobili englezi erau prezenţi la căsătoria lui Richard, la cinci luni după plecarea cruciadei. Sporadicele menţiuni despre participanţii englezi pot fi explicate prin prezenţa Ospitalierilor de „limbă” engleză care se alăturară fraţilor lor din Rhodos. Întrebarea care rămâne nu este dacă englezii erau prezenţi, ci, de ce lipseau? Poate se datora faptului că vrajba dintre regele Richard şi ducele de Gloucester deveni mai vehementă, fiecare dorind să-şi aibă partizanii la îndemână; sau poate că animozitatea lăsată de îndelungatul război lăsase urme adânci în vechea frăţie a cavalerismului, iar englezii nu mai aveau niciun chef de cruciadă sub conducere franceză.

Entuziasmul nu a fost universal. Socrul lui Nevers, Albert, duce de Bavaria şi conte de Hainault, nu a fost impresionat de necesitatea de a alunga turcii sau de a

apăra credinţa. Când fiul lui, William de Ostrevant, cu o suită de mulţi tineri cavaleri şi scutieri, îşi exprimă dorinţa puternică de a merge, ducele Albert îi spuse scurt că scopul lui era „vanitatea „şi întrebă motivul pe care-l avea „de a ridica armele împotriva unui popor şi a unei ţări care niciodată nu ne-a făcut niciun rău”. El spuse că William va fi mai de folos dacă şi-ar utiliza forţele pentru recuperarea proprietăţii familiei ţinută ilegal de seniorul vecin din Frisia. Dându-i-se o ocupaţie războinică, William a fost fericit să-i dea ascultare. Frontiera răsăriteană a Europei era departe şi, din cauza proastelor comunicaţii ale timpului, turcii/nu erau pentru, majoritatea europenilor decât un nume.

Schisma papală nu a incomodat cruciada. Bonifaciu, Papa de la Roma, de care ascultau Ungaria, Veneţia şi germanii, susţinuse cu sârguinţă cruciada încă din 1394. El dorea prestigiul după cum fostul lui rival, Clement, dorise prestigiul patronării unui sfânt. Papa Benedict din Avignon îi patrona pe francezi. La rugămintea ducelui de Burgundia, el dădu iertarea obişnuită tuturor cruciaţilor şi le dădu permisiunea specială de a se adăposti la „schismatici” (creştini greci) şi necredincioşi.

Plecarea din Dijon pe 30 aprilie 1396 a fost un spectacol superb care nu se putea să nu umple de mândrie inimile privitorilor. La îndeplinirea visului său, Mézières totuşi nu se bucura. Umilinţa pelerinilor, scria el, nu se potrivea procesiunii. „Ei merg ca nişte regi, precedaţi de menestreli şi crainici în purpură şi veşminte bogate, făcând mari ospeţe cu mâncăruri extravagante”, cheltuind într-o lună mai mult decât ar trebui pentru trei luni. Se va întâmpla ca şi în alte expediţii, minate din cauza cheltuielilor şi indisciplinei, motivate de dragostea cavalerilor „pentru una din marile doamne ale lumii – Vanitatea”.

Cruciaţii trecură prin Strasbourg spre Bavaria până la Dunărea superioară şi de acolo, folosind fluviul ca să-i transporte, trebuiau să se întâlnească cu regele Ungariei la Buda (Budapesta). Armatele unite urmau să pornească de acolo împotriva turcilor. Obiectivele, deşi vagi, nu erau modeste. După alungarea turcilor din Balcani, cruciaţii plănuiau să vină în ajutorul Constantinopolului, să treacă Hellespontul, să mărşăluiască prin Turcia şi Siria pentru a elibera Palestina şi Sfântul Mormânt şi după aceea să se întoarcă triumfători pe mare. Se făcuseră aranjamente pentru ca flota veneţiană şi galerele împăratului Manuel să blocheze turcii din Marea Marmara iar veneţienii să meargă din Marea Neagră, în sus pe Dunăre pentru a-i întâlni pe cruciaţi în iulie, în Ţara Românească. La fel de grandios ca proiectata invazie a Angliei şi marşul asupra Romei, programul n-a fost afectat de eşecurile din trecut. Nici asediul Mahdiei, implicând mulţi din aceiaşi conducători, n-a schimbat dispreţul lor pentru pagini, duşmanii lor. Cavalerii mai credeau că nimic nu putea rezista curajului lor.

La 28 martie au fost decretate nişte reguli de disciplină de către un consiliu de război; un nobil care ar fi provocat tulburări urma să-şi piardă calul şi harnaşamentul; unui paj care scotea cuţitul într-o ceartă i se tăia mina; oricine făcea jafuri i se tăia o ureche. Chestiunea mai importantă de supunere faţă de ordine – care se încercase a fi rezolvată prin ordonanţe militare încă de pe vremea lui Ioan al III-lea şi eşuase – a fost lăsată neatinsă. Consiliul din 18 martie adăugă o prevedere finală care avea să fie hotărâtoare la Nicopole: „(în luptă) contele şi compania sa pretind *avant garde*”. Conştiinţa de sine a cavalerismului cerea ca vitejia să fie dovedită în prima linie. Victoria avea nevoie de mai mult.

Coucy nu călători cu corpul principal deoarece era

detaşat într-o misiune la ducele de Milano. Supărat de ieşirea Genovei de sub influenţa sa, Gian Galeazzo făcea manevre pentru a împiedica transferul de suveranitate regelui Franţei. Enguerrand de Coucy a fost trimis să-l avertizeze că intervenţia lui ar fi privită ca un act ostil. În spatele certei era mai mult decât Genova. Gian Galeazzo se întorsese împotriva Franţei, cu amărăciune dacă nu făţiş, deoarece iubita lui fiică, Valentina, era subiectul unei campanii calomnioase fiind învinuită de a-l'fi vrăjit sau otrăvit pe rege. Zvonurile rele erau opera reginei Isabeau, care voia s-o înlăture pe Valentina, probabil din gelozie faţă de influenţa ei asupra regelui, sau pentru a-şi uşura aventura ei cu Orléans, sau ca parte a maşinaţiilor sale permanente cu Florenţa împotriva Milanului, sau câte ceva din toate. Şoptite în taverne şi pieţe, în rândul unui public gata să creadă lucruri rele despre străina italiancă, zvonurile deveniră atât de violente încât se strânseră mulţimi în faţa reşedinţei Valentinei strigând ameninţări. Ludovic de Orléans nu făcu niciun efort să-şi apere soţia, ci mai curând se alătură obiectivului lui Isabeau de a o îndepărta pe Valentina din Paris, pe motivul că ar fi astfel în siguranţă. De atunci ea a fost lăsată să trăiască în exil la reşedinţa ei de la ţară de la Asnières, pe Sena, unde muri după 12 ani.

Îndepărtarea Valentinei avu loc în aprilie, luna când începu cruciada, şi nu a fost primită uşor de tatăl ei care o adora. El ameninţă că va trimite cavaleri pentru a apăra onoarea fiicei lui, însă contemporanii lui au crezut că a făcut mai mult de atât. Pentru a se răzbuna pe Franţa, se spune că l-a anunţat pe Baiazid despre planul campaniei cruciaţilor şi că-l ţinu la curent cu înaintarea ei. Învinuirea adusă lui Gian Galeazzo a fost probabil produsul animozităţii franceze şi a căutării unei persoane pe care să se dea vina după îngrozitorul deznodământ, însă s-ar putea

foarte bine să fi fost adevărat. Un Visconti nu se dădea înapoi de la răzbunare cu atât mai mult omul care l-a trimis cu sânge rece pe unchiul său la închisoare şi la moarte.

Nu-i imposibil ca, din neatenţie, Coucy să fi relatat despre planul campaniei gazdei lui din Pavia. Gian Galeazzo era un prinţ ciudat, taciturn, secretos care-şi ascundea sentimentele paterne. Totuşi, în ceea ce priveşte Genova, intervenţia lui Coucy avu succes; suveranitatea a fost transferată a timp regelui Franţei în noiembrie anul viitor. Coucy, însoţit de Henri de Bar şi de suita lor, părăsi Milano în mai plecând spre Veneţia, unde pe 17 mai rechiziţionară un vas de la Senatul Veneţian pentru a traversa Adriatica. El se îmbarcă la 30 mai pentru Senj (Segna), un mic „port de pe coasta croată. Nu mai există dovezi despre drumul lui mai departe, însă alegerea portului Senj ar arăta că el şi grupul lui călătoriră spre Buda pe drumul cel mai drept, o călătorie de cca. 480 km printr-un ţinut pustiu, cu drumuri accidentate şi periculoase.

El ajunse la punctul de întâlnire înainte de Nevers, care nu se grăbea. Oprindu-se de-a lungul Dunării superioare pentru recepţiile şi festivităţile oferite de prinţii germani, Nevers şi însoţitorii lui strălucitori, înveşmântaţi în haine verzi cu fir de aur, nu ajunseră nici măcar la Viena până pe 24 iunie, cu o lună după avangarda condusă de Eu şi Boucicaut. O flotă de 70 vase cu încărcătură de vin, făină, fân şi alte provizii a fost trimisă de la Viena în josul Dunării în timp ce Nevers se bucura în continuare de festivităţile oferite de Leopold al IV-lea, ducele de Austria, soţul surorii sale. După ce împrumută de la cumnatul lui o sumă imensă de 100.000 de ducaţi, împrumut care luă timp până ce a fost aranjat, Nevers sosi în sfârşit la Buda prin iulie.

Sigismund îi întâmpină pe aliaţii lui cu o bucurie amestecată cu neîncredere. Deşi nobilii unguri îmbrăţişară cauza crucii cu entuziasm, loialitatea lor faţă de Sigismund nu era deplină iar el prevedea greutăţi în problema unui marş combinat şi a unei strategii coordonate cu aliaţii lui. Francezii nu erau dispuşi să primească sfaturi, iar obiceiurile de jaf şi brigandaj, devenite o rutină în ultimii 50 de ani de război, apărură deja în drumul lor prin Germania.

Strategia trebuia coordonată şi cu înflăcăratul cruciat Philibert de Naillac, Mare Maestru al Ospitalierilor, şi cu reprezentanţii flotei veneţiene. Cele 44 de corăbii din Veneţia, purtându-i pe Ospitalierii din Rhodos, veniră prin Marea Egee în Marea Marmara şi unii din ei trecură mai departe în Marea Neagră şi în sus pe Dunăre fără a întâmpina vreo acţiune ostilă. Inferiori pe mare, turcii nu-i provocară, şi nici ei nu-i blocară pe turci în Asia, ceea ce sugerează că Baiazid şi o mare parte a armatei sale erau deja pe partea europeană.

Imediat apărură conflicte în Consiliul de război la Buda. Sigismund recomandă să se aştepte ca turcii să preia ofensiva şi apoi să se dea bătălia când ar fi ajuns la frontierele sale, unde el exercita control, ocolindu-se astfel dificultăţile unui marş lung şi nesiguranţa de pe teritoriul schismaticilor. Un contingent maghiar participase la o campanie împotriva turcilor în Ţara Românească cu un an înainte, iar ca rezultat Baiazid trimisese crainici să-i declare război şi să anunţe intenţia lui de a fi în Ungaria înainte de sfârşitul lui mai. Sultanul se lăudase că diâpă ce-l va alunga pe Sigismund din Ungaria, el va înainta spre Italia unde îşi va împlânta steagurile pe colinele Romei şi-şi va hrăni calul cu ovăz în altarul catedralei Sf. Petru.

Acumla sfârşitul lui iulie, Baiazid încă nu apăruse.»

Grupe de recunoaştere trimise de Sigismund până la

Hellespont nu dădeau de urma „Marelui turc”, făcându-i pe francezi să declare că-i un laş şi nu îndrăzneşte să-i înfrunte. Sigismund îi asigură că Sultanul va veni şi ar fi mai bine să-l lase pe el să întreprindă un marş lung decât să-l întreprindă ei. Însă cu reputaţia lui îndoielnică, Sigismund nu avea nici autoritatea, nici forţa de caracter şi nici prestigiul de a-şi impune recomandarea. Francezii au insistat că-i vor alunga pe turci din Europa, de ori unde îi vor găsi, şi se lăudară că „dacă cerul ar cădea, ei l-ar sprijini pe vârfurile lăncilor lor”.

Ales ca purtător de cuvânt pentru aliaţi (tinzând să confirme poziţia sa de „sfetnic principal”) baronul de Coucy respinse o strategie defensivă. „Chiar dacă lăudăroşeniile sultanului ar fi minciuni, spuse el, aceasta nu trebuie să ne reţină de la a face fapte de arme şi a-i urmări pe duşmani, deoarece acesta este scopul pentru care am venit”. El spuse că cruciaţii sunt hotărâţi să-i pună pe fugă pe duşmani. Vorbele lui au fost susţinute de toţi francezii şi aliaţii prezenţi la consiliu, deşi ele stârniră o gelozie fatală din partea contelui de Eu, care credea că, în calitate de conetabil, el ar fi trebuit să fie purtătorul de cuvânt.

Sigismund a fost silit să se supună; el nu mai putea da înapoi în acest punct. Marşul continuă în josul malului stâng al Dunării. O parte din armata ungară o luă spre nord pentru a se alătura forţelor Ţării Româneşti şi Transilvaniei Corpul principal al aliaţilor urmă fluviul lat, lin şi mohorât, unde singurele semne de viaţă erau oferite de fâlfâirea păsărilor de apă şi, din când în când, câte o barcă de pescari, ieşind din malurile pline de stufăriş. Restul ungurilor sub conducerea lui Sigismund constituia ariergarda. Se spune că indisciplina şi desfrânarea francezilor crescu tot mai mult cu cât merseră mai departe. La cină se serveau cele mai fine vinuri şi cele mai

bogate mâncăruri transportate în bărci. Cavalerii şi. scutierii îşi făcuseră de lucru cu prostituatele pe care le aduseseră cu ei şi exemplul lor îi încurajă pe ceilalţi să asalteze femeile din ţinuturile pe unde treceau. Aroganţa şi frivolitatea francezilor iritară pe aliaţii lor, provocând permanente conflicte. Jaful şi maltratarea locuitorilor deveniră de nestăpânit odată cu intrarea lor în ţările schismatice, îndepărtând şi mai mult popoarele deja ostile ungurilor. Îngroziţi de această comportare, clericii însoţitori se rugau în zadar să se păstreze disciplina şi ameninţau cu mânia lui Dumnezeu. „Ar fi putut tot atât de bine să vorbească unui măgar surd”, scria călugărul de la St. Denis.

Povestea „relelor, jafurilor, desfrâului şi lucrurilor necinstite „făcute de francezi, relatată din zvonuri, este lungă şi amănunţită şi s-a amplificat de-a lungul secolelor. Călugărul de la St. Denis, bazându-şi relatarea despre cruciadă pe ce-i spusese un supravieţuitor, este plin de dezaprobare la adresa francezilor. El îi tratează pe cruciaţii francezi cu dispreţ şi reproş total, denunţându-i pentru imoralitate şi blasfemie, pentru jocul cu zaruri „părintele înşelăciunii şi minciuniloravertizând în repetate rânduri că rezultatul va fi crunt pentru a le pedepsi ticăloşia. Preluând de la el povestea, istoricii de mai târziu vorbesc despre o bacanală continuă, despre cavaleri care-şi petreceau zile întregi cu femei desfrânate, despre soldaţi înecaţi în vin. Este greu pentru noi să cunoaştem adevărul, deoarece trebuie amintit că şi relatările contemporanilor erau scrise *exăpost facto*, când reacţia firească era să se pună tragedia cruciadei pe seama imoralităţii cruciaţilor. Dacă ar fi fost victorioşi, ar fi fost ei oare învinuiţi de tot atâtea ticăloşii?

La Orşova, unde Dunărea se îngustează printr-un defileu numit Porţile de Fier, expediţia traversă pe malul

drept. Traversarea pe pontoane şi în bărci dură opt zile, nu pentru că armata ar fi numărat 100.000 de oameni cum s-a sugerat câteodată. Pentru un astfel de număr ar fi fost necesară o lună ca să traverseze. Cronicarii măreau de obicei cifrele cu cât evenimentul se termina mai groaznic. Ca şi Moartea Neagră, bătălia de la Nicopole avea să arunce o umbră atât de întunecată încât unele relatări menţionează că numărul combatanţilor s-a ridicat până la 400.000, fiecare cronicar spunând că numărul duşmanilor era de două ori cât cel al soldaţilor din tabăra lui. Numărul cel mai apropiat de realitate este dat de germanul Schiltberger, un participant, nu un cronicar. Servitorul – sau „alergătorul”, cum se autonumeşte – unui nobil bavarez, el avea 16 ani când a fost capturat de turci la Nicopole şi scrise, sau, mai probabil, dictă din memorie povestea lui când ajunse în sfârşit acasă după 30 de ani de sclavie la turci. El relatează că întreaga armată a creştinilor era compusă din 16.000 de oameni. Istoricii germani din secolul al XIXea ajunseră prin diverse procese sofisticate la cifra de cca. 7.500 – 9.000 de creştini, şi cam la 12 00020.000 de turci. Ei observă în treacăt imposibilitatea de a hrăni oamenii şi caii cu sutele, darmite cu miile. După cum arată cineva care a studiat recent problema, după 500 de ani, pe acelaşi câmp de bătălie, în războiul ruso-turc din 1877 forţele inamice erau de 8.000 de turei împotriva a cca. 10.000 de ruşi.

Vidin, capitala Bulgariei de vest ţinută sub suzeranitatea turcă, a fost prima cucerire a cruciaţilor. Prinţul local, neavând prea multe motive să lupte pentru un cuceritor străin împotriva unei forţe invadatoare copleşitoare, se predă imediat, privându-i pe francezi de o bătălie. Deşi singura vărsare de sânge a fost măcelărirea ofiţerilor turci din garnizoană, câmpul de la Vidin îi sluji totuşi lui Nevers să investească 300 de însoţitori cu rangul

de cavaler, încrederea lor creştea cu cât înaintau; garnizoanele turceşti erau suficiente ca să-i ţină pe bulgari subjugaţi, însă nu erau suficiente să pună la încercare marea armată creştină.

Următorul obiectiv, 12 km mai încolo, era Rahova, o fortăreaţă puternică, ocrotită de un şanţ cu apă şi un dublu inel de ziduri. Hotărâţi să înfăptuiască fapte de arme, francezii se grăbiră, printr-un marş în timpul nopţii, să ajungă acolo înaintea aliaţilor lor şi sosiră în zori, tocmai când apărătorii turci ieşiră să distrugă podul de peste şanţ. Într-o luptă violentă 500 de combatanţi, inclusiv Coucy, Eu, Boucicaut, De la Marche şi Philippe de Bar cuceriră podul, însă din cauza unei rezistenţe puternice nu au reuşit să înainteze până ce Sigismund nu trimise întăriri. Decât să lase altora cinstea de a lupta, Boucicaut ar fi respins ajutorul, însă indiferent de părerea lui, armatele se uniră şi ajunseră la ziduri la căderea nopţii. În dimineaţa următoare, înainte ea lupta să poată reîncepe, locuitorii bulgari tratară cu Sigismund predarea oraşului, cu condiţia ca vieţile şi bunurile lor să fie cruţate. Violând acest acord, francezii supuseră oraşul la jaf şi masacru, pretinzând mai târziu că fortăreaţa fusese luată cu asalt deoarece soldaţii lor se urcaseră deja pe ziduri. Au fost luaţi 1.000 de prizonieri pentru răscumpărare, atât turci cât şi bulgari, şi oraşul incendiat. Ungurii considerară această acţiune ca o insultă adusă regelui lor; francezii îi învinuiră pe unguri că au încercat să le fure gloria; presimţirile lui Sigismund se confirmau.

Lăsând o garnizoană să păzească Rahova, armata împărţită se îndreptă spre Nicopole, atacând şi cucerind unul sau două forturi şi aşezări în drumul ei, însă trecând pe lângă o catedrală, de unde scăpară emisari care duseră sultanului veşti despre armata creştină.

Unde era Baiazid? Chestiunea a fost dezbătută

interminabil. Era încă în Asia sau se găsea deja în marş? El avea să ajungă la Nicopole cu o forţă masivă după trei săptămâni de la luarea Rahovei, un timp prea scurt, chiar pentru viteza lui recunoscută, ca să fi strâns şi trecut o armată peste strâmtoare. Flota aliată, care ar fi avut posibilitatea de a împiedica trecerea lui, nu se angajă în nicio acţiune navală. S-ar putea ca Baiazid să fi fost deja pe malul european la asediul Constantinopoiului, unde află de planul de campanie al cruciaţilor – dacă nu fusese deja informat de Gian Galeazzo, interceptând corespondenţa dintre Sigismund şi împăratul Manuel. Întrerupând asediul, el merse cu armata pe care o avea, strângând şi garnizoanele în drumul lui.

Ca punct cheie de pe Dunărea inferioară şi de comunicaţii cu interiorul, Nicopole era esenţial pentru cruciaţi, care îşi făcuseră din el obiectivul lor strategic. Ei ajunseră în apropierea fortăreţei, aflată pe stânca de calcar, la 12 septembrie. Un drum ducea de-a lungul spaţiului îngust între malul fluviului şi baza stâncii. În interior stânca era împărţită în două înălţimi care dominau oraşul şi coborau abrupt până în câmpie. Ca şi castelul Coucy, era un loc creat de natură pentru dominare. Numita fortăreaţă era de fapt forma a din două îngrădiri sau oraşe înconjurate de ziduri şi fortificaţii, cel mai mare pe vârf şi cel mai mic, dedesubt, fiecare având clădiri civile, militare şi religioase, cel mai mare având şi un bazar sau o stradă cu prăvălii. Francezii recunoscură uşor un obiectiv tot atât de formidabil ca şi Mafrdia, chiar fără să ştie că era bine dotat cu arme şi provizii şi comandat de un guvernator hotărât, Dogan bei. Convins că sultanul trebuie să vină în apărarea unei baze militare atât de importante, guvernatorul era pregătit să lupte pentru a câştiga timp şi, dacă era necesar, să reziste până la sfârşit

Francezii n-aduseseră catapulte sau alte arme de

asediu, cum nu luaseră nici împotriva berberilor. Fondurile fuseseră investite în mătase şi catifea şi în broderii cu aur, spaţiul de transport fusese ocupat cu vinuri şi provizii pentru festine. De ce să care o maşinărie grea 1 600 km de-a curmezişul Europei pentru a o folosi împotriva unui duşman demn de dispreţ? O ciudată mentalitate, determinată de cultura epocii, dictă această alegere.

Boucicaut relevă lipsa armelor de asediu. N-are a face, scările se confecţionau uşor şi, când erau folosite de oameni de curaj, aveau mai multă valoare decât orice catapultă. Adept fanatic al cavalerismului, la vârsta de 12 ani Boucicaut fusese pajul ducelui de Bourbon în campania din Normandia, la 16 ani fusese făcut cavaler la Roosebeke, la 24, a fost cap de afiş timp de 30 de zile la Ingelbert, isprava cea mai admirată a generaţiei sale. Doi ani mai târziu, în 1391, a fost făcut mareşal. Incapabil de a-şi găsi astâmpăr, merse de două ori să lupte cu cavalerii teutoni în Prusia şi, după aceea, în Orient pentru a-l răsr cumpăra pe contele de Eu la Cairo şi să viziteze Ierusalimul. În onoarea unui episod din Tunisia, când se presupunea că sarazinii au fost opriţi să atace de pogorârea din cer a doua femei frumoase înveşmântate în alb, purtând un steag cu o cruce roşie, el întemeie un Ordin al Doamnei Albe cu scopul de a-l pune la dispoziţia sexului slab oricând era nevoie. El era un simbol, nu un etalon, al cavalerismului, şi ar fi putut foarte bine să exprime (deşi cuvintele sunt cele ale lui Jean de Beuil, um cavaler din secolul următor), ceea ce i-a inspirat pe cei de felul lui într-o epocă de lupte personale.

„Ce atrăgător este războiul! Când ştii că dreptatea este de partea ta şi sângele ţi-e gata pentru luptă, îţi dau lacrimile în ochi. Inima simte un dulce devotament şi milă când îţi vezi prietenul expunându-şi trupul pentru a îndeplini porunca Creatorului. Lângă el, te pregăteşti să

trăieşti sau să mori. Din asta se naşte un sentiment minunat pe care niciunul care nu l-a simţit nu va şti vreodată să-l explice. Crezi că un bărbat care a simţit aceasta se teme de moarte? Niciodată, deoarece este atât de liniştit, atât de încântat încât nu se teme de nimic”.

Nici asaltul impetuos, nici gropile destul de adânci ca să intre trei oameni în picioare unul peste altul nu au putut forţa intrarea în Nicopole. Lipsa maşinilor de asediu şi pantele abrupte au făcut imposibilă luarea locului cu asalt, necesitând un asediu prin blocadă. Cruciaţii înconjurară Nicopole din toate părţile, păziră strict toate ieşirile şi, împreună cu blocada aliaţilor pe fluviu, ridicară tabără ca să lase garnizoana şi locuitorii să moară de foame. Trecură două săptămâni de disciplină slăbită, cu mese, jocuri, desfrâu şi strigăte de dispreţ la adresa duşmanului care puse arăta. Aliaţii erau invitaţi la mese splendide în corturile ornamentate cu picturi; nobilii făceau Schimb de vizite, apărând în fiecare zi în alte haine cu mâneci lungi şi inevitabilii pantofi ascuţiţi. În ciuda ospitalităţii, sarcasmul şi glumele despre curajul aliaţilor lor adânci animozitatea în cadru! armatei. Din cauza beţiilor şi neglijenţei, nu se puseră străji. Băştinaşii din regiune, învrăjbiţi din cauza prădăciunilor, nu furnizau nicio veste. Totuşi, cercetaşii care în fiecare zi ajungeau mai departe, aduseră zvonuri despre apropierea turcilor.

Într-adevăr, sultanul cu cavaleria şi infanteria trecuseră deja prin Adrianopol şi înainta în marş forţat peste trecătoarea Shipka spre Tîrnovo. Un grup de recunoaştere format din 500 de călăreţi unguri trimis de Sigismund pătrunse până în apropiere de Tîrnovo, la 110 km spre sud, şi aduse veşti că „Marele Turc” venea într-adevăr. Aceeaşi veste ajungând şi la locuitorii asediaţi şi disperaţi din Nicopole scoase strigăte de bucurie şi zgomot de trompete şi tobe, pe care Boucicaut le califică drept un

vicleşug. Convins că turcii nu vor îndrăzni să atace, el ameninţă că va tăia urechile tuturor celor care ar împrăştia zvonul sosirii lor, pe motiv că demoralizează tabăra.

Coucy era mai puţin dispus să aştepte în necunoaştere de dragul mândriei, şi simţi nevoia de acţiune pentru a stimula tabăra. „Să vedem ce fel de oameni sunt duşmanii noştri” spuse el. Conform unei relatări a unui veteran făcute cronicarului Jehan de Wavrin, 50 de ani mai târziu, Coucy a fost tot timpul amabil cu aliaţii locali şi „el îi ţinea pe lângă el pe bunii săi tovarăşi din Ţara Românească care cunoşteau bine obiceiurile şi stratagemele turceşti”. Totdeauna un războinic practic, el era unul din puţinii care se interesa de firea şi locul unde se afla duşmanul. Cu Renaud de Roye şi Jean de Saimpy, şambelanul ducelui de BUrgundia, şi o companie de 500 de lăncieri şi 500 de arcaşi călare, el plecă spre sud. Aflând că printr-o trecătoare se apropia un mare corp de armată turcesc, el trimise un grup de 200 de călăreţi ca să-i dea de lucru duşmanului şi, printr-o retragere simulată, să-l atragă în urmărire, pentru a da posibilitate restului trupei, ascunsă în ambuscadă, să-i surprindă pe la spate. Aceasta era o metodă tactică obişnuită când terenul o favoriza şi de această dată funcţionă cu deplin succes. Când turcii trecură în grabă, cruciaţii ieşiră din ascunzătoarea dintre copaci, strigând „Fecioara Maria să fie cu baronul de Coucy! 44 şi se aruncară asupra lor din spate în timp ce avangarda franceză, întorcându-se din fuga lor simulată, atacă din faţă. Buimăciţi, turcii nu izbutiră să se ralieze şi a fost un mare măcel. Nedându-le niciun răgaz, trupa lui Coucv omorî cât putu de mulţi apoi cruciaţii părăsiră câmpul de bătălie, „fericiţi că au scăpat de acolo şi că s-au întors cum au venit”.

Victoria lui Coucy trezi tabăra din ocupaţiile ei frivole, însă cu două rezultate nefericite: spori încrederea de sine a francezilor şi agravă invidia conetabilului, care văzu cum baronul de Coucy câştigă admiraţia întregii companii şi chiar a străinilor, Căutând discordie, el îl acuză că a periclitat armata din bravadă şi că l-a lipsit pe Nevers de conducere şi glorie. Sigismund convocă un consiliu de război. El propuse ca pedestraşii români să fie trimişi înainte pentru a întâlni avangarda inamică, care de obicei era o gloată de recruţi grosolani pe care turcii îi trimiteau înaintea armatei lor principale pentru jaf. În bătălie erau trimişi în mijlocul atacului inamic pentru a obosi adversarul. Sigismund spuse că ei nu meritau să se lupte cu cavalerii. După ce şocul luptei va fi amortizat de soldaţii obişnuiţi, cavaleria franceză, care forma linia frontului cruciaţilor, va putea intra în luptă cu forţe proaspete. Vor urma ungurii şi aliaţii pentru a sprijini atacul şi pentru a-i împiedica pe spahii, cavalerii turci, să se năpustească pe flancurile lor. Se presupune că Sigismund trase concluzia că onoarea şi gloria luptei nu se arătau în primele lovituri ci în ultimele – în acele lovituri care puneau capăt luptei şi decideau victoria.

De Eu obiectă furios. Cavalerii francezi nu veniseră de atât de departe pentru a fi precedaţi în luptă de o miliţie de ţărani amărâţi, obişnuiţi mai mult cu plugul decât cu spada. Obiceiul cavalerilor nu era să meargă în urmă, ei să conducă şi să-i încurajeze pe ceilalţi prin exemplul lor. „Ca să mergem în spate înseamnă să fim dezonoraţi şi să ne expunem dispreţului tuturor”. Mai mult însă, în calitate de conetabil, el pretinse locul din frunte; oricine ar fi fost înaintea lui l-ar fi insultat de moarte – o aluzie evidentă la Enguerrand de Coücy. Bôucicaut îl sprijini cu căldură; Nevers, crezând că săbiile şi iataganele turceşti nu puteau rezista lăncilor şi spadelor franceze, a

fost lesne convins împreună cu ceilalţi tineri cu capete înfierbântate din suita lui. Sigismund plecă să-şi facă propriul său plan de luptă.

Aparent în câteva ore – relatările sunt confuze – el trimise un mesaj anunţând că Baiazid era la o depărtare de 6 ore de marş de Nicolope. Cruciaţii, despre care *se* spune că tocmai erau la masă şi ameţiţi de vin, se ridicară în dezordine, unii bătându-şi joc de ştire, alţii în panică; unii înarmându-se în grabă. Toate lipsurile şi disensiunile campaniei ajunseră la un punct culminant printr-o acţiune atroce. Probabil din lipsă de străjeri, toţi prizonierii din Rahova au fost masacraţi, poate cu mai puţină remuşcare deoarece erau schismatici şi necredincioşi. Niciun cronicar nu menţionează cine a dat ordinul, deşi călugărul de la St. Denis şi alţii au recunoscut că a fost un act de „barbarie”.

La ivirea zorilor, odată cu formarea rândurilor sub steagurile conducătorilor, Sigismund, într-un ultim efort, trimise pe marele său mareşal să raporteze că a fost văzută numai avangarda turcească şi să roage să nu se întreprindă o ofensivă grabnică fără a se şti cât de mare şi cât de aproape era forţa principală a sultanului. Fuseseră trimişi cercetaşi care urmau să se întoarcă în două ore cu informaţiile necesare pentru un plan de bătălie. Cruciaţii pot rămâne liniştiţi, spune mareşalul, deoarece dacă aşteptau nu era niciun pericol de a fi înconjuraţi. „Domnilor, faceţi cum spun eu, deoarece acesta este ordinul regelui Ungariei şi al consiliului lui.

Contele de Nevers, convocând în grabă consiliul lui, ceru părerea lui Coucy şi a lui Vienne, care recomandară să se asculte de dorinţa regelui Ungariei care li se părea înţeleaptă. „El are dreptul să ne spună ce vrea de la noi” spuse Coucy. De Eu izbucni: „Da, da, regele Ungariei doreşte să aibă crema şi onoarea bătăliei”. Acesta este motivul lui şi nu altul. „Noi suntem avangarda. Ne-a

acordat-o nouă şi acum vrea să ne-o retragă. Cei care vor, n-au decât să-l creadă. Eu nu vreau”. Apucându-şi steagul, strigă „înainte, în numele lui Dumnezeu şi al Sfântului Gheorghe, veţi vedea azi ce viteaz cavaler sunt eu!”

Această cuvântare a necugetatului conetabil, a treia opţiune pentru acea funcţie, fu considerată de Coucy drept O: „Îngâmfare”. El ceru părerea lui Vienne care, în calitate de cavalerul cel mai în vârstă, purta steagul suveran al cruciadei. „Când nu se poate auzi adevărul şi raţiunea” răspunse amiralul „atunci îngâmfarea trebuie să domine”. Dacă dorea conetabilul să lupte, spuse el, armata trebuie să-l urmeze, însă ar fi mai puternică dacă ar înainta unită cu forţele ungare şi cu cele aliate. Încăpăţânat, De Eu refuză să aştepte. Cearta se intensifică, tinerii cu capetele înfierbântate îi învinuiră pe cei mai în vârstă că refuzau să lupte, nu atât din prudenţă, cât din frică. Se luară în bătaie de joc unul pe altul pentru lipsa curajului lor. Dacă Vienne şi Coucy se supuseră, a fost din cauză că prudenţa nu poate opune o rezistenţă puternică misticii curajului.

De Eu dădu semnalul de înaintare, el fiind la comanda avangardei. Nevers şi Coucy comandau corpul principal. Cu spatele la fortăreaţă şi la oraş, cavalerii francezi pe caii lor de luptă, cu armuri atât de strălucitoare „încât fiecare bărbat părea un rege*, înaintară împreună cu arcaşii călare spre inamicul care cobora de pe dealurile din faţă. Era data de 25 septembrie. Ospitalierii, germanii şi ceilalţi aliaţi rămaseră cu regele Ungariei, care nu mai era stăpân pe situaţie.

Atacul francez doborî cu uşurinţă pe recruţii neexperimentaţi din prima linie turcească. Cu gustul fierbinte al succesului, chiar împotriva unor adversari atât de inegali, cavalerii se năpustiră împotriva rândurilor infanteriei instruite. Ei căzură sub o ploaie de săgeţi ucigătoare şi *în* faţa unor rânduri de suliţi ascuţite pe care

turcii le plantaseră cu vârfurile la înălţimea unei burţi de cal. Cum trecură francezii printre acestea nu se ştie. Din învălmăşeala diverselor versiuni nu se poate avea o relatare coerentă a mişcărilor şi evenimentelor de pe câmpul de luptă; există doar un caleidoscop risipit. Există relatări despre cai străpunşi, călăreţi doborâţi, pari smulşi, probabil de trupele auxiliare franceze. Cavalerii continuară lupta cu spada şi securea şi, prin ardoarea lor şi greutatea cailor şi armelor, par să fi înfrânt infanteria turcă, care se întoarse să caute adăpost în spatele cavaleriei. Coucy şi Vienne recomandară o pauză pentru a restabili ordinea în rânduri şi a le da ungurilor timp să-i ajungă din urmă, însă cei mai tineri, „arzând de dorinţa de a lupta* şi crezând că întrezăriră deja victoria, insistară să lupte mai departe. Neavând nicio idee despre puterea numerică a duşmanului, crezură că ceea ce înfruntaseră până atunci era întreaga lui armată.

Se povesteşte despre o încăierare pe deal, despre spahii de pe flancuri coborând pentru învăluire, despre ungurii şi contingentele străine prinse într-o luptă încurcată în câmpie, despre fuga cailor rămaşi fără călăreţi – datorită şirului de suliţe, în timpul măcelului, pajii nu mai reuşiră să ţină caii în frâu. La vederea galopului bezmetic al cailor, muntenii şi transilvănenii traseră imediat concluzia că ziua era pierdută şi se retraseră. Sigismund şi Marele Maestru din Rhodos, împreună cu germanii îşi raliară forţele împotriva învăluirii turceşti. Lupta se desfăşura cu un „masacru nespus*, când o forţă de 1.500 de călăreţi sârbi veni în ajutorul turcilor. Ca vasal al sultanului, despotul sârb Stefan Lazarevici ar fi avut posibilitatea să aleagă o neutralitate pasivă ca şi bulgarii pe al căror pă. mânt se ducea lupta, însă el îi ura pe unguri mai mult decât pe turci şi a ales fidelitatea activă faţă de stăpânul lui musulman. Intervenţia lui a fost hotărâtoare.

Forţele lui Sigismund erau copleşite. Scoşixie pe câmpul de luptă de prietenii lor, regele şi Marele Maestru scăpară cu o barcă de pescari pe Dunăre şi, sub ploaia de săgeţi a urmăritorilor reuşiră să urce la bordul unui vas din flota aliată.

Cruciaţii francezi, din care mai mult de jumătate rămaseră fără cai, se luptau din greu în armurile lor grele să ajungă la platou, unde se aşteptau să găsească rămăşiţele armatei turceşti. În loc de aceasta, ei se găsiră în faţa unui corp proaspăt de spahii, ţinut în rezervă de sultan. „Leul din ei se transformă într-un iepure fricos 4 scrie călugărul de la St. Denis fără compasiune. În sunete de trompete şi mpane, cu strigătul de luptă „Allah e mare!”, turcii se năpustiră asupra lor. Francezii recunoscură că acesta era sfârşitul. Unii coborâră panta; restul luptă cu energia disperării; „niciun mistreţ furios sau un lup turbat n-ar fi luptat mai fioros44. Spada contelui de Eu lovea în dreapta şi în stânga tot atât de curajos cum se lăudase că va face. Boucicaut, plin de mândria războinicului combinată cu ruşinea pentru greşelile care îi aduseseră pe tovarăşii lui în această situaţie fatală, luptă cu o îndrăzneală fără. margini, lăsând în jurul lui o movilă de morţi. Philippe de Bar şi Odard de Chasseron au fost ucişi. Flamura cu Notre Dame ţinută de mâinile amiralului de Vienne flutură şi căzu. Sângerând din cauza multor răni, el o ridică din nou însă, în timp ce încerca să-i împiedice pe cei mai slabi de înger, să fugă, cu flamura într-o mină şi spada în alta, a fost doborât şi omorât. Figura destinsă a bananului de Coucy a fost văzută rămânând „neclintită sub loviturile buzduganelor sarazinilor44 şi a armelor ce loveau în armura lui. Căci el era „înalt şi masiv şi avea o mare forţă, şi dădea asemenea lovituri încât îi făcea bucăţele44.

Turcii îl înconjurară pe contele de Nevers. Garda lui,

prosternându-se într-o atitudine de supunere, ceru fără cuvinte să i se cruţe viaţa. Război sfânt sau nu, păgânii erau la fel de interesaţi în răscumpărări bogate ca oricare alţii, şi-l cruţară pe conte. După ce s-a predat, ceilalţi francezi depuseră şi ei armele. Bătălia de la Nicopole era pierdută, prăpădul deplin. Au fost, luaţi mii de prizonieri, tot echipamentul, proviziile, flamurile şi veşmintele aurite căzură în mâinile învingătorilor. „De la bătălia la Roneesvalles când toţi cei 12 pairi ai Franţei au fost omorâţi, creştinătatea nu primise o lovitură atât de mare”.

Deşi Froissart nu avea de unde să ştie, epitaful lui pus cruciadei era corect din punct de vedere istoric. Vitejia francezilor fusese extraordinară şi daunele pe care le-au adus duşmanului suficiente pentru a arăta că, dacă ar fi luptat uniţi cu aliaţii lor, rezultatul şi istoria Europei ar fi fost altele. Aşa cum a fost, victoria turcilor, respingând provocarea apusului şi menţinând Nicopole, îi plasă ferm în Europa, asigură căderea Constantinopolului şi astfel păstră Bulgaria sub dominaţia lor timp de 500 ani. „Am pierdut bătălia din cauza trufiei şi vanităţii acestor francezi 4, spuse Sigismund Marelui Maestru, „dacă mi-ar fi urmat sfatul, aveam destui oameni ca să învingem duşmanul44.

Înfrângerea a avut urmări îngrozitoare. În timp ce Baiazid făcea înconjurul câmpului de luptă în speranţa de a găsi trupul regelui Ungariei – şi găsind pe cel al lui Vienne, ţinând încă steagul în mână – a fost „cuprins de durere „Ia vederea pierderilor lui, care le depăşeau pe cele ale creştinilor. El jură că nu va lăsa nerăzbunat sângele lor, şi descoperirea masacrului prizonierilor din Rahova îi spori furia. Porunci ca toţi prizonierii să-i fie aduşi în dimineaţa următoare. Jacques de Helly, un cavaler francez care fusese în serviciul lui Murad I, a fost recunoscut de conducătorii turci şi pus să-i numească pe marii nobili pentru răscumpărare. Coucy, Bar, De Eu, Guy de Tremoille,

Jacques de la Marche şi încă alţii în afară de contele de Nevers au fost astfel cruţaţi; cei sub 20 de ani au fost luaţi pentru muncă silnică la turci.

Restul, o cifră nesigură de mai multe mii, au fost puşi să umble goi în faţa sultanului, legaţi unul de altul în grupuri de trei sau petru, cu mâinile legate şi cu frânghii în jurul gâtului. Baiazid se uită la ei scurtă vreme şi apoi făcu semn călăilor să înceapă treaba. Decapitară pe captivi, grup după grup, în unele cazuri le tăiară beregata sau le tăiară membrele până ce ucigaşii şi cadavrele fură scăldaţi în sânge. Contele de Nevers, baronul de Coucy şi ceilalţi 3U fost siliţi să stea lângă sultan şi să asiste cum capetele camarazilor lor căzură sub iatagane şi cum sângele izbucnea din trupurile lor fără cap. Boucicaut, ameţit şi rănit, a fost recunoscut în grup. Nevers căzu în genunchi în faţa sultanului şi, printr-o pantomimă cu mâinile îşi încolăci degetele unul cu altul arătând că se aveau ca fraţii, puţind să ia şi de la Boucicaut aceeaşi răscumpărare; reuşi să-l determine pe sultan să-l cruţe pe Boucicaut. Masacrul continuă din zori până târziu după masă, până ce Baiazid, sătul şi el de această privelişte sau, după cum spun unii, convins de miniştrii săi că se va ridica prea multă furie împotriva lui din partea creştinătăţii, opri execuţia. Numărul celor ucişi – în afară de cifrele mai exagerate – este cuprins între 300 şi 3.000.

Morţii de pe câmpul de luptă au fost mult mai mulţi, şi nici cei care fugiră nu reuşiră cu toţii să scape. Unii scăpară de turci însă se înecară în Dunăre, când corăbiile pe care se urcară în hoarde nestăpânite se umplură prea mult şi se scufundară. Apoi, cei care erau la bord îi dădeau jos pe cei care încercau să se urce. Un cavaler polonez traversă înot fluviul, însă majoritatea celor care încercară acest lucru se înecară. Temându-se de trădare[4] pe malul

4 „Trădarea" şi atacurile împotriva cruciaţilor salvaţi din dezastrul de la

românesc, Sigismund navigă spre Marea Neagră şi Constantinopol, şi în cele din urmă se îndreptă spre casă pe mare. Acei dintre aliaţii săi care reuşiră să treacă Dunărea şi încercară să se întoarcă pe uscat găsiră ţinutul pustiit de valahi. Ajunşi în mizerie, pribegiră prin păduri, doar în zdrenţe, acoperindu-şi corpul cu fân şi paie. Jefuiţi, zdrenţăroşi şi înfometaţi, mulţi pieriră pe drum; câţiva ajunseră acasă, printre care şi contele Rupert de Bavaria în haine de cerşetor, care muri la câteva zile după aceea din cauza suferinţelor îndurate pe drum.

Luxul şi imoralitatea, trufia şi disensiunile, instruirea, disciplina şi tactica superioare ale turcilor toate au contribuit la acest rezultat fatal. Totuşi, ce-i înfrânse pe cruciaţi în primul rând a fost accentul pus de cavaleri pe actele individuale de curaj. Se pune astfel întrebarea: de ce luptă. oamenii? Se pot duce războaie pentru glorificarea sentimentelor omului despre sine sau pentru un obiectiv concret de cucerire a puterii, teritoriului, echilibrului politic. Războiul medieval nu era totdeauna nepractic. Carol al V-lea nu dădea doi bani pe glorie, numai să fi putut să-i scoată pe englezi din Franţa. În campaniile din Normandia, Arezzo şi Genova, Coucy folosi mai întâi orice alt mijloc – bani, diplomaţie şi negocieri politice – şi numai în ultimul rând, armele, pentru a-şi atinge obiectivul concret. Cu tot renumele cavaleresc care-i atrase provocarea lui Nottingham, el aparţinea mai degrabă şcolii lui Carol al V-lea decât celei a lui Boucicaut, deşi părea să aibă câte ceva din ambele.

La câţiva ani după moartea lui Carol al V-lea şi al lui Du Guesclin în 1380, pragmatismul lor nu fusese încă învăţat. Avusese succes dar fusese aberant. Concepţia cavalerească îşi făcu din nou loc şi determină hotărârile

---

Nicopole erau săvîrşite de forţele lui Vlad Uzurpatorul instalat de turci ca domn al Ţării Româneşti (Nota trad.).

luate în timpul campaniei de la Nicopole. De ce, într-o societate dominată de cultul războinicului, manifestările extravagante erau mai importante decât victoria? De ce nu se învăţase nimic din experienţa de la Mahdia? Toate proiectele grandioase ale ultimului deceniu – invazia Angliei, Guelders, Tunisia, *Voie de Fait* – erau fie castele în *vânt*, fie exerciţii de inutilitate. De ce, după cei 50 de ani, nu atât de glorioşi care trecuseră de la Crécy, atitudinea cruciaţilor francezi era atât de cufundată în aroganţă şi supraestimarea forţelor proprii? De ce nu izbuteau să-şi dea seama că adversarii lor nu luptau pentru aceleaşi valori şi se conduceau după alte reguli? Se poate răspunde doar că Q idee dominantă este greu de schimbat şi că, în ciuda a orice, francezii încă se credeau de neînvins în război.

Cruciaţii din 1396 porniră cu obiectivul strategic de a-i alunga pe turci din Europa, însă gândurile lor erau la altceva. Tinerii din generaţia lui Boucicaut, născuţi după

Moartea Neagră şi Poitiers şi după momentul de glorie al destinului francez, se întoarseră pentru a căuta acele ciudate miraje: onoarea şi gloria. Ei voiau să fie numai în avangardă, excluzând acţiunile de recunoaştere, planul tactic şi bunul simţ, şi de aceea capetele lor aveau să se rostogolească în nisipul scăldat în sânge de la picioarele sultanului.

Capitolul 27 Cernit să fie cerul!

Moartă, părăsită sau aflată în captivitate, marea armată creştină nu mai exista. Drumul spre Ungaria era deschis, însă turcii avuseseră prea mari pierderi pentru a merge mai departe. Un atac de gută al lui Baiazid, care se presupune că l-a împiedicat să înainteze, îl făcu pe Gibbon să afirme: „O dispoziţie proastă care cuprinde o singură fibră a unui om poate împiedica sau opri mizeria naţiunilor”. În realitate, nu guta ci limitele capacităţii

militare au fost factorul determinant. Sultanul se întoarse în Asia, după ce, sub jurământ că se va întoarce, îl trimise mai întâi pe Jacques de Kelly să ducă vestea victoriei turcilor şi să ceară răscumpărările de la regele Franţei şi de la ducele de Burgundia”.

Calvarul prizonierilor, mulţi din ei răniţi, în drumul lor de 560 de km până la Gallipoli a fost cumplit. Fără haine, numai în cămăşi, în majoritatea cazurilor desculţi, cu mâinile legate, bătuţi şi brutalizaţi de escorta lor, ei îi urmează pe jos pe cei care i-au capturat peste munţi şi apoi, până în câmpie. Pentru nobilii care se pomeniseră călare aproape de la naştere, ruşinea acestei călătorii era la fel e! e mare ca o suferinţă fizică. La Adrianopol, Sultanul se opri pentru două săptămâni. Următoarea etapă a însemnat parcurgerea marii câmpii, întinzându-se nesfârşită la orizont, spre Hellespont. Nu se vedea nicio tufă, niciun adăpost sau om. Soarele ardea în timpul zilei, iar când apunea, vânturile erau tăioase şi nopţile de octombrie reci. În mâini străine, fără îngrijire şi prost hrăniţi, copleşiţi de înfrângere şi temându-se de intenţiile sultanului, prizonierii se aflau în condiţiile cele mai cumplite pe care le cunoscuseră vreodată.

Enguerrand de Coucy, cel mai în vârstă dintre captivi, niciodată până atunci prizonier sau învins – ceea ce era aproape unic pentru timpul său – supravieţui numai printr-un miracol, nu un miracol metaforic, ci unul de credinţă. îmbrăcat numai cu o „mică jiletcă”, cu picioarele goale şi cu ruşinea de a avea capul descoperit, el era pe punctul de a cădea din cauza frigului şi a epuizării; crezând că este în pragul morţii, el ceru ajutorul de la Sfânta Fecioară din Chartres. Deşi catedrala nu era din provincia lui, Fecioara din Chartres era renumită pentru că fusese văzută în carne şi oase şi se ştia că făcuse minuni.

„Deodată, când nu se vedea nimeni pe drumul care

se întindea departe în acel ţinut de câmpie, apăru un bulgar care nu făcea parte dintr-un popor care ne iubea”. Misteriosul străin purta o mantie, o pălărie şi o pelerină groasă pe care le dădu baronului de Coucy, care se îmbrăcă cu ele şi îşi reveni sufleteşte atât de mult datorită acestui semn al graţiei divine încât găsi forţe noi pentru a continua marşul.

Drept mulţumire, Coucy avea să lase 600 de florini de aur în ultimul său testament catedralei Chartres, bani care au fost plătiţi în toată regula după moartea lui de către Geoffrey Maupoivre, un doctor care însoţise cruciada, împărtăşi captivitatea, şi a fost martor al miracolului slujind ca executor testamentar al lui Coucy. El notă împrejurările în care s-a petrecut minunea pentru adunarea canonicilor catedralei Chartres, pentru ca ei să cunoască originea acestui dar neaşteptat.

La Gallipo Hi nobilii captivi erau ţinuţi în camerele de sus ale turnului iar ceilalţi 300 de prizonieri – băiatul Schiltberger printre ei –, care formau partea sultanului din pradă, erau ţinuţi jos. Cel mai rău lucru era lipsa vinului, băutura zilnică a europeanului. Când vasul care-l ducea pe Sigismund de la Constantinopol trecu prin Hellespont la mai puţin de 1 km de ţărm, turcii, incapabili de a-l ataca pe mare, îi rânduiră pe prizonieri pe marginea apei şi strigară în batjocură către rege să părăsească vasul şi să-i elibereze pe camarazii săi. De la Constantinopol Sigismund făcuse într-adevăr încercări să-şi răscumpere aliaţii, deşi ei îl făcuseră să piardă războiul, însă mijloacele sale erau epuizate şi sultanul ştia că se puteau obţine mai mulţi bani din Franţa.

Din marginea cea mai îndepărtată a Europei, prizonierii au văzut malurile fatale ale Troiei de cealaltă parte a strâmtorii, unde se dăduse cel mai faimos, cel mai prostesc, cel mai trist război al mitologiei sau al istoriei,

arhetipul dorinţei de război a oamenilor. Nimic josnic sau măreţ, întristător, eroic sau absurd nu a lipsit din cei 10 ani de nenorociri. Agamemnon îşi sacrificase o fiică ca vântul să-i umfle pânzele, Casandra avertizase oraşul şi nu a fost crezută. Elena regretă amarnic fuga ei fatală; Ahile, spre a-şi astâmpăra furia pentru moartea prietenului său îl târî prin ţărână, în urma carului său pe Hector, pe care-l ucisese. Când combatanţii se oferiră să facă pace, zeii şoptiră minciuni şi făcură fel de fel de maşinaţiuni până când cerrturile şi luptele au izbucnit din nou. Troia căzu şi flăcările o mistuiră şi, plecând din oraşul pustiit, Agamemnon se duce acasă pentru a fi trădat şi omorât. De atunci, de vreo 2 500 ani, câte se schimbaseră? Romanţul Troiei era favoritul Evului Mediu; Hector era una din cele nouă celebrităţi sculptate în pereţii castelului lui Coucy. S-a gândit oare acest Odiseu al noului război, la acel asediu antic şi la triumful van în timp ce se uita peste strâmtoare?

După două luni, la Gallipoli, prizonierii au fost transferaţi la Brusa, capitala otomană din Asia. La 65 km în interior şi înconjurată de o creastă de munţi, Brusa înlătura orice idee de eliberare şi îi îndepărtă şi mai mult de casă. Totul depindea de răscumpărare. Aşteptarea, până ce solii puteau ajunge în Franţa şi apoi să se întoarcă din nou, a fost lungă şi dispoziţia sultanului schimbătoare în acel răstimp. Prizonierii se temeau că el poate porunci să fie omorâţi în orice moment, la fel de uşor cum îi omorâseră ei pe prizonierii din Rahova.

În prima săptămână a lui decembrie în Paris se răspândiră încetul cu încetul nişte zvonuri de necrezut. Că păgânii ar fi distrus elita Franţei şi a Burgundiei păr ea de neimaginat; totuşi îngrijorarea eresçu. În lipsa unor ştiri oficiale, colportorii au fost închişi în Châtelet şi, dacă se făceau vinovaţi de minciună, erau condamnaţi la moarte prin înecare. Regele, ducele de Burgundia, Ludovic de

Orléans şi ducele de Bar trimiseră fiecare soli rapizi spre Veneţia şi Ungaria pentru a afla veşti despre cruciaţi, să-i găsească, să le dea scrisori şi să aducă răspunsuri, Pe 16 decembrie, vase comerciale aduseră la Veneţia ştirea despre dezastrul de la Nicopole şi despre fuga lui Sigismund, însă până la Crăciun, Parisul nu a avut încă veşti oficiale.

În ziua de Crăciun, Jacques de Helly, „încălţat eu cizme cu pinteni”, sosi în palatul St Pol unde era adunată curtea pentru ritualul solemn al zilei şi, îngenunchind în faţa regelui, confirmă îngrozitorul adevăr despre înfrângere. El povesti despre campanie, despre lupta culminantă, despre „morţile glorioase” şi răzbunarea hidoasă a lui Baiazid. Curtea asculta consternată. Regele şi ducii îl întrebară pe Helly cu insistenţă. Scrisorile pe care le adusese de la Nevers şi de la ceilalţi seniori erau primele ştiri despre cine era în viaţă şi, prin omisiune, cine lipsea sau era mort. Rudele îngrozite se îmbulziră în jur pentru a afla soarta unui fiu, unui soţ sau prieten. Helly asigură asistenţa că sultanul o să accepte răscumpărările, deoarece „iubea aurul şi bogăţiile”. Dacă poate fi crezut Froissart (ceea ce nu trebuie totdeauna), seniorii prezenţi se declarară „norocoşi să trăiască într-o lume unde a avut loc o asemenea luptă şi să afle despre un rege păgân atât de puternic ea Amurath-Bequin” (una din versiunile numelui acestui îndepărtat potentat) care cu tot neamul lui „va câştiga onoare din această mare aventură”. Ceea ce este semnificativ nu constituie faptul că au fost sau nu într-adevăr exprimate asemenea sentimente, doar că ele erau considerate de Froissart sentimentele potrivite pentru această ocazie. La sfârşitul audienţei colportorii din Châtelet au fost eliberaţi.

Nobilimea „era disperată” conform spuselor călugărului de la St. Denis şi „mâhnirea cotropise toate

inimile”. Apărură veşminte negre în tot locul şi Deschamps scrise despre „funeralii de dimineaţa până seara”. Bisericile erau pline de lacrimi şi rugăciuni, de mâhnire cu atât mai mare cu cât morţii nu fuseseră înmormântaţi creştineşte şi exista teama pentru vieţile supravieţuitorilor. Doliul şi bocetele zise răspândiră în toată Burgundia, unde atâtea familii suferiseră pierderi. Pe 9 ianuarie, o zi de slujbe solemne pentru morţi în capitală şi în provincii, „era sfâşietor să auzi bătaia clopotelor în toate bisericile din Paris”. De-abia fusese celebrată căsătoria engleză şi fusese îndepărtată în sfârşit povara vechiului război că bucuria fu întreruptă, ca şi cum Dumnezeu n-ar fi permis omenirii să aibă un prilej de bucurie.

Doamnele Franţei plângeau cu tristeţe după soţii şi iubiţii lor, îndeosebi – spune Froissart, totdeauna preocupat de ocrotitoarea lui – „la dame de Coucy”, care plânse amarnic zi şi noapte şi nu putea fi consolată. Poate la sugestia fraţilor ei, ducele de Lorena şi Ferry de Lorena care veniră s-o consoleze şi s-o sfătuiască, ea scrise la 31 decembrie dogelui Veneţiei, rugându-l să o ajute la aranjarea răscumpărării soţului ei. Doi soli – Robert d’Esne, un cavaler din Cambrésis cu cinci servitori şi Jacques de Wiilay, castelan la St. Gobin, una din proprietăţile ui Coucy – au fost trimişi separat, în mod expres pentru a aranja eliberarea baronului de Coucy şi a lui Henri de Bar. Trimişii şi cheltuielile lor erau suportate de Ludovic de Orléans mai curând dècât de către Doamna de Coucy. Cum comunicaţiile depindeau de viteza cu care se călătorea, nu puteau să se aştepte la un răspuns timp de mai multe luni.

Problema aranjării răscumpărării era privită cu îngrijorare, deoarece nu erau obişnuiţi să negociere cu un suveran din afara creştinătăţii de la care te aşteptai numai la ce-i mai rău. La sfatul lui Jacques de Helly, care povesti

despre extraordinara pasiune a sultanului pentru ar. – r ticole de vânătoare, se strânse un convoi cu daruri magnifice, special alese pentru a-i fi pe plac, pentru a-i însoţi pe ambasadorii ducelui. Doisprezece şoimi irlandezi dintr-o specie rară şi scumpă, din care se spunea că Giap Galeazzo îi trimitea sultanului în fiecare an, i-au fost oferiţi, fiecare şoim fiind însoţit de şoimarul lui a cărui mănuşi erau brodate cu perle şi pietre scumpe. Zece câini de vânătoare, zece cai frumoşi, purtând harnaşamentele cu blazonul casei de Burgundia şi, conduşi de rândaşi îmbrăcaţi în costumul alb-cu-roşu al ducelui, aveau să fie trimişi în Turcia, împreună cu şei cu o lucrătură bogată, având înscrise „litere sarazine şi flori de peste mari”, învelitori de şa cu catarame în formă de trandafiri aurii, postav fin purpuriu de Reims despre care se credea că era necunoscut în Orient şi, ca un compliment subtil pentru Baiazid, tapiserii de Arras, înfăţişând istoria lui Alexandru cel Mare din care el pretindea că se trage în linie directă. Toate acestea au fost trimise cu şambelanul regelui; un diplomat experimentat şi trei nobili ambasadori, funcţionari ai ducelui de Burgundia, care plecară pe 20 ianuarie 1397 pentru a negocia răscumpărarea. În graba de à se ţine de jurământul făcut sultanului, Jacques de Helly plecase deja înainte cu scrisori pentru prizonieri.

Deveni deodată importantă împăcarea cu Gian Galeazzo, din cauza influenţei sale la curtea otomană. Ambasadorii au. fost instruiţi să călătorească prin Milano şi să-i transmită lui Gian Galeazzo, a cărui primă soţie fusese o prinţesă a Franţei, acordarea de către rege a dreptului de a adăuga crini la blazonul Visconti şi să facă toate încercările pentru a obţine ajutorul lui. Între timp, primul grup de soli trimişi la începutul lui decembrie ajunsese la Veneţia, unde aflară despre înfrângere şi încercau să-şi facă drum până la prizonieri. Veneţia, al

cărui interes de a-şi menţine comerţul în Levant făcea legătura cu lumea musulmană – şi un combatant ceva mai puţin inimos în cruciadăslujea ca centru pentru ştiri, aranjamente de călătorie, bani peşini şi credite.

În Burgundia şi în Flandra mişunau din nou perceptorii ducelui. De-abia revenindu-şi după finanţarea cruciadei, supuşii lui au fost din nou solicitaţi să salveze supravieţuitorii. Ajutorul tradiţional pentru răscumpărarea seniorului a fost cerut de la fiecare oraş şi comitat, plus o contribuţie de la cler. Ducele întâmpinat cu tocmeli şi refuzuri trebuie să accepte mai puţin decât ceruse. Sumele nu. erau în bani peşin ci în plăţi, provenind din venituri pe mai multe luni de zile şi ani. Unele se mai disputau încă după trei ani. Strigătul de „Bani! Bani *V* scria Deschamps răsună tot timpul vieţii sale. Din când în când, spune el, ţăranii, aduşi la disperarese revoltă şi-i omoară pe perceptori, apoi, miraţi de succesul lor, îşi pierd curajul pentru a fi din nou hăituiţi de nobili cu spade şi de avocaţi cu documente, strigând cu voci ameninţătoare *„Sa de Varient*! *Sa de Vargent*! *u*

La Bruşa, Coucy nu o duse bine. Unele relatări spun că era foarte mâhnit şi melancolic şi nimic nu-l putea înveseli, că spunea mereu că nu va mai vedea niciodată Franţa, că, după atâtea aventuri, aceasta urma să fie ultima. Aprecierea lui era destul de realistă, bazată mai curând pe starea fizică datorată rănilor sau bolii în condiţii grele decât pe faptul că „deplângea victoria Antihristului asupra creştinilor”. La vârsta de 56 ani nu era bătrân, deşi în general se consideră că în Evul Mediu se îmbătrânea mai devreme. De fapt, deşi o mare parte a populaţiei murea de tânără, cei care depăşeau 50 sau 60 de ani nu erau bătrâni la trup sau minte, nici nu erau consideraţi astfel. Diagramele cu speranţa de viaţă pot reflecta statistici, dar nu felul cum se vedeau oamenii pe ei înşişi.

Conform unui ppem anonim de la mijlocul secolului al XIV-lea, limita de vârstă era 72 ani, constând din 12 vârste corespunzătoare lunilor anului. La 18, tânărul începe să tremure ca martie la apropierea primăverii; la 24, el se îndrăgosteşte ca înfloritul april şi în sufletul lui cântă, odată cu dragostea, nobleţea şi virtutea; la 36, el este la soistiţiul de vară, sângele lui fiind tot atât de fierbinte ca soarele de iunie, la 42 a căpătat experienţă; la 48 trebuie să se gândească să-şi culeagă roadele; la 54, el este în septembrie al vieţii, când trebuie puse la păstrare bunurile; vârsta de 60 – octombrie a vieţii sale, este începutul vârstei înaintate; 66 este întunecat ca noiembrie, când tot ce se vede se ofileşte şi moare şi omul ar trebui să se gândească la moarte, deoarece moştenitorii lui îl aşteaptă să plece, dacă este sărac, şi aşteaptă cu mai multă nerăbdare dacă este bogat; 72 este decembrie, când viaţa este tot atât de mohorâtă ca iarna şi nu-ţi mai rămâne nimic de făcut decât să mori.

Baronul de Coucy a dus o viaţă extraordinar de activă, niciodată în tihnă, niciodată odihnindu-se după o misiune înainte de a întreprinde alta. El nu arătă niciun semn de îmbătrânire sau de slăbire a puterilor când se angajă în cruciadă şi nici când conduse atacul strălucitor împotriva turcilor cu o zi înaintea bătăliei – singura acţiune reuşită a francezilor din timpul campaniei. Apoi veni dezastrul într-o bătălie începută împotriva sfatului lui, înfrângerea într-o acţiune în care i se dăduse conducerea, spectacolul îngrozitor al măcelăririi camarazilor şi servitorilor lui în faţa ochilor săi, ruşinea şi greutăţile unei captivităţi nedemne, depărtarea de casă, incertitudinea salvării şi frica de un om care luase prizonieri fără a se conduce după reguli. Ca unul a cărui viaţă, fără a fi blândă, fusese deosebit de norocoasă, baronul de Coucy nu era obişnuit cu atâta nenorocire. Probabil că recunoştea în

bătălia de la Nicopole un eşec profund al cavalerismului şi simţea din rezultatul ei că va muri.

Pe 16 februarie 1397, pregătindu-se de moarte, el întocmi la Brusa ultimul său testament, sau mai precis – un lung codicil la un testament anterior. În acel timp probabil fusese deja scos din închisoare şi pus în nişte condiţii mai bune, sub libertate provizorie, garantată de nobilul şi bogatul Francesco Gattilusio, seniorul genovez ai insulei Mitylene (Lesbos) – „ruda” lui Coucy, după Froissart. Unul din seniorii independenţi ai insulelor din Marea Egee care formau aşa numitul Arhipelag Gattilussio era un om cu influenţă la curtea otomană care, chiar fără o legătură de rudenie, ar fi putut să garanteze pentru un baron francez binecunoscut la Genova. În umbra turcilor care înaintau, puterile creştine ale Arhipelagului erau afectate profund de înfrângerea de la Nicopole. Lovitura dată prestigiului, pe lângă eşa dată forţelor militare ale creştinismului, subminase poziţia lor şi spectacolul celor mai mari nobili creştini închişi şi poate pe moarte în mâinile necredincioşilor era tulburător pentru ei. Era şi în interesul lor să încerce o eliberare şi relatările despre mizeria prizonierilor le spori mila. Un negustor din Arhipelag, Nicholas din Aenos, trimise în dar peşte, pâine, zahăr şi pânzeturi de la soţia lui, în afară de un împrumut în bani. Se putea spera că prin bunăvoinţa lui Gattilussio, Coucy nu a fost adăpostit pe pietre goale în ultimele sale zile.

„Sănătos la minte însă bolnav la trup şi considerând că nimic nu este mai sigur decât moartea şi nimic mai nesigur decât ceasul când ea vine”, Coucy” îşi întocmi lungul codicil în latină, probabil cu mâna lui Geoffrey Maupoivre care era licenţiat în litere ca şi în medicină. În grija, precizia şi natura acestor instrucţiuni, exprimând ceea: ce era în mintea unui om care se afla în ultimul lui

ceas, nu există o oglindă mai fidelă a Evului Mediu. „La început şi mai presus de orice” el dă instrucţiuni să fie înmormântat în Franţa în condiţiile testamentului lui anterior (care specificase înmormântarea corpului lui la Nogent *şit* a inimii la fundaţia sa St. Trinité din Soissohs). Chiar l-ai sfârşitul codicilului, ca şi cum i s-ar fi amintit de dificultăţile de îmbălsămare şi de transport ale corpului său în Franţa, el însărcinează pe executorii lui testamentari să-i ducă neapărat în Franţa oasele şi inima. Într-o perioadă când credinţa oficială era că trupul este un leş şi că tot ce conta era viaţa de apoi a sufletului, grija extremă arătată pentru toate detaliile privind rămăşiţele lui pământeşti este remarcabilă.

A doua ca importanţă a fost St. Trinité, investiţia lui cea mai mare pentru izbăvire. El comandă pentru mănăstire „o cruce de argint cântărind 40 mărci pariziene (cca. 9, 5 kg), o cădeliniţă de argint, două sticluţe pentru apă şi vin care urmau să fie folosite în serviciul divin, un pocal de argint pentru preot să-şi spele mâinile, un frumos potir de argint aurit cu o greutate şi lucrătură potrivită pentru o astfel de mănăstire, patru perechi de veşminte pentru preot, diacon şi paracliser, din care trei să fie pentru folosinţa obişnuită şi a patra pentru solemnităţile zilelor importante de sărbătoare.

Tot spre izbăvirea sufletului lui urmează danii făcute la un mai puţin de 21 de biserici şi capele, inclusiv Notre Dame de Chartres, „care, după cum crede cu tărie, a făcut pentru noi o mare minunezi Celelalte danii variază de la 100 de florini pentru capela lui Pierre de Luxemburg la Avignon, până la 1.000 de florini pentru Notre Dame de Liesse unde îl însoţise baronul de Coucy pe Carol al VI-lea după prima lui criză de nebunie, plus câte 100 de florini pentru cinci capele din Soassons care să înalţe rugăciuni pentru sufletul lui, şi 6.000 executorilor lui testamentari

pentru altfe rugăciuni. Suma de 1.000 de florini era împărţită săracilor din Paris; aceeaşi sumă săracilor de pe domeniul lui şi 8Ô0 daţi pentru Hôtel Dieu din Paris.

Contrar multor altor nobili care s-au îngrijit de restituiri pe patul de moarte, Coucy nu avea pe conştiinţă niciunul căruia să-i fi făcut vreun rău ci numai nişte datorii de împlinit. Singurele bunuri pe care le poseda atunci – o mantie şi o tapiserie – urmau să fie vândute pentru a plăti pe servitori şi pe Abraham, „farmacist şi negustor din Brusa” pentru medicamente. Datoriile care se vor face cu călătoria vor fi acoperite cu ajutorul bijuteriilor pe care le depozitase la Veneţia. Regele Franţei este rugat să păstreze pământurile lui din Franţa, pentru ca veniturile să fie strânse şi folosite pentru toate moştenirile pe care le-a indicat. Geoffrey Maupoivre şi Jacques d’Amance, mareşalul de Lorena (ducatul familiei soţiei sale) sunt numiţi executori testamentari, ajutaţi şi sfătuiţi de Contele de Eu, Boucicaut şi Guy de Tremoille. Aceştia trei împreună cu Guillaume de Tremoille, Jacques de la Marche şi şase alţi cavaleri francezi au fost martori şi semnară documentul.

După două zile, pe 18 februarie 1397, Enguerrand al VII-lea, baron de Coucy şi conte de Soissons, muri la Brusa.

Un om dintr-o bucată într-o vreme frământată, el a fost, dintre semenii săi, cel mai puţin compromis de brutalitate, venalitate şi nepăsare. Camarazii lui au fost bine descrişi de biograful lui Clisson drept „rafinaţi şi barbari, generoşi şi sângeroşi, escroci şi galanţi, deasupra nivelului omenirii obişnuite în ceea ce priveşte curajul şi dragostea de glorie, sub nivelul ei în ceea ce priveşte ura, furia nebună, duplicitatea şi cruzimea lor sălbatică Baronul era altfel în comparaţie cu majoritatea, aparent fiind imun faţă de aceste nebunii furioase. El îşi văzu de rolul său cu

statornicie, acceptă orice responsabilitate în afară de funcţia de conetabil; rămase ager în judecată, rece şi capabil de îndeplinirea lor. În această statornicie „agerime şi competenţă, şi asigurându-şi respectul şi încrederea tuturor asociaţilor, el avu multe din calităţile lui George Washington, în afară de ştiinţa conducerii, care necesită o cauză pentru a o pune în mişcare. Dacă au existat Miltoni tăcuţi şi fără glorie în sate, probabil că au existat şi Washingtoni nerealizaţi care s-au născut la timpul nepotrivit. Secolul al XIV-lea a produs conducători burghezi ca cei doi Van Arteveldes, Étienne Marcel, Cola di Rienzi, însă puţini din clasa nobililor, în parte pentru că se presupunea că frânele conducerii se aflau în mina regelui care, până în vremea lui Carol al V-lea, şi conducea personal pe nobili în luptă. Când Ioan al II-lea era în captivitate, nobilii din Franţa de nord îl rugară pe Carol de Navarra, pentru că era rege, să-i conducă împotriva Jacqueriei. Nobilimea acţiona coerent numai când era ameninţată ca o clasă. Altfel interesele lor baroniale erau prea sectare şi obişnuinţa de a fi independenţi prea.

puternică pentru a îngădui un conducător, chiar atunci când războiul împotriva englezilor a constituit treptat o cauză.

Căsătoria lui Coucy cu o englezoaică îl scoase de pe arenă timp de 12 ani. După ce répudié Anglia, ca urmare a morţi socrului său, el începu să se întruchipeze ca o figură conducătoare în campania din Normandia şi ar fi avut posibilitatea să-i urmeze lui Du Guesclin în calitate de conetabil dacă ar fi vrut, însă de acest post nu era legată nicio concepţie de conducere naţională; nimeni nu cerea să fie condus. Momentul lui „ce ar fi putut să fie” a trecut odată cu moartea lui Carol al V-lea şi, sub conducerea unchilor, scopul naţional a fost risipit. Enguerrand nu a fost un inovator şi nici nu se ridică deasupra timpului său;

el merse cu timpul, îl sluji mai bine decât majoritatea şi muri din cauza valorilor lui. Epoca pierdu prin dispariţia sa. „Acest Enguerrand al VII-lea, scria biograful lui Boucicaut, a fost stimat ca seniorul cu cele mai mari merite ale timpului său”.

Moartea lui Enguerrand de Coucy nu a fost cunoscută la Paris decât după două luni. Robert d’Esne şi, după el, Jacques de Willay aflară de ea la Veneţia în drumul lor spre est. Neştiind încă nimic, pe 31 martie, Ludovic de Orléans, cu mare solicitudine, trimise pe un funcţionar de pe moşia lui Coucy în Turcicu haine, aflând de condiţiile sărăcăcioase ale prizonierilor. În aprilie, Willay aduse înapoi inima îmbălsămată şi corpul (sau oasele; a fost o controversă referitoare la problema dacă într-adevăr trupul lui a fost înmormântat în Franţa). Numai atunci doamna de Coucy anunţă că soţul ei este mort. Conform biografului lui Boucicaut, care fireşte tinde să rapsodieze, ea plânse atât de mult această pierdere „încât se credea că inima şi viaţa o vor părăsi şi niciodată n-a mai dorit să se căsătorească, nici doliul să se despartă de inima ei”. O înmormântare de o grandoare impresionantă a fost oficiată de episcopii de Noyon şi Laon, trupul (sau alte rămăşiţe) fiind înmormântat într-un mormânt impunător la Nogent iar inima la St. Trinité, marcat de o placă reprezentând o inimă gravată peste blazonul lui Coucy. Deschamps scrise un cântec funebru ca pentru un eveniment naţional, deplângând „sfârşitul şi moartea lui Engu errand baronul… plâns de toate inimile nobile”:

O St. Lambert, Coucy, La Fève.

Marie, Oisy şi St. Gobain.

Plângeţi pentru stăpânul vostru, bunul senior care l-a slujit atât de bine pe suveranul lui cu îndrăzneala mare în multe ţări…

Care muri în Turcia pentru credinţă.

Să rugăm pe Dumnezeu să-l ierte.

Era strălucitor şi frumos când era în viaţă, înţelevt, puternic şi generos.

Un adevărat cavaler care muncea din greu. Şi se odihnea puţin; în casa lui. El a primit mulţi cavaleri de dimineaţa până seara, Care au venit să-i ţină companie.

Preux şi îndrăzneţ a fost el în Lombardia.

Cuceri Arezzo, cetate de renume.

Făcu Pavia şi Milano să tremure.

Să ne rugăm ca Dumnezeu să-l ierte.

Multe inimi sunt triste pentru el

Că nimeni n-a rămas să-i poarte însemnele…

Strofele continuă însă din cauza unui metru dezordonat combinat cu o înlănţuire rigidă de numai trei rime strecurate prin 55 rânduri, farmecul acestei poezii franceze, ca şi a celorlalte din secolul al XIV-lea, este limitat.

În iunie 1397 se stabili în sfârşit răscumpărarea pentru ceilalţi prizonieri, după negocieri prelungite duse de ambasadorii ducelui la curtea sultanului. Suma a fost fixată la 20.000 de ducaţi sau florini de aur, aproximativ valoarea egală în franci francezi. Darurile bogate ale ducelui de Burgundia avură un efect contrar se spune, convingându-l pe Baiazid că prinţii care-şi puteau permite astfel de lucruri rare şi preţioase pot plăti într-adevăr mult. Au fost mobilizate toate sursele reţelelor bancare, în special sub direcţia principalului furnizor şi bancher al ducelui de Burgundia, Dino Rapondi, născut în Toscana şi cu cartierul general la Paris şi Bruges. Afacerile lui erau atât de răspândite încât se spunea că numele lui este cunoscut oriunde se aflau negustori. Prin el, regele şi unchii lui achiziţionau cărţi preţioase, mătăsuri, blănuri, tapiserii, cămăşi şi batiste. din pânză fină, chihlimbar, corn de inorog şi alte curiozităţi. Rapondi recomandă să se ia

banii pentru răscumpărare de la negustorii din Arhipelag, cărora să li se scrie amabil şi să li se promită un profit pe împrumuturi şi pe creditul pe care l-ar putea obţine. Între timp, Boucicaut şi Guy de Tremoille, lăsaţi în libertate provizorie pentru a căuta fonduri în Levant, ajunseseră la Rhodos unde Tremoille, fiind slăbit, se îmbolnăvi şi muri în timpul Paştilor. Cavalerii din Rhodos, îngrijoraţi ca şi negustorii de prestigiul creştinilor, amanetară argintăria ordinului lor pentru suma de 30.000 de ducaţi, ca un avans la răscumpărare. Regele Ciprului adaugă 15.000 şi diverşi negustori şi cetăţeni bogaţi ai Arhipelagului împrumutară sume de până la 30.000. Sigismund se oferise să plătească jumătate din răscumpărare însă, fiind mereu în lipsă de bani, cel mai bun lucru pe care-l făcu a fost să aloce 7.000 de ducaţi din veniturile datorate lui de către Veneţia. Mai mult de jumătate din întreaga sumă a fost subscrisă în numele ducelui de Burgundia de Gattilusio, seniorul Mitylenei.

La plata sumei de 75.000 de ducaţi prizonierii au fost eliberaţi la 24 iunie cu promisiunea de a rămâne la Veneţia până ce se va plăti întreaga sumă. Încă unul din grup nu-şi recăpătă libertatea. Printr-o soartă crudă, contele de Eu muri la 15 iunie, cu 9 zile înainte de eliberare. Cuvintele de rămas bun adresate de Baiazid celorlalţi n-au fost curtenitoare. Adresându-se lui Jean de Nevers, el îi spuse că nu vrea să-i ceară să se jure că nu va ridica armele împotriva lui în viitor… Mă vei găsi totdeauna gata să te primesc pe tine şi pe ai tăi pe câmpul de luptă… deoarece sunt gata să fac fapte de arme şi sunt totdeauna gata să cuceresc tot mai mult din teritoriul creştinătăţii 4. Sultanul ceru apoi cruciaţilor care plecau să asiste la spectacolul vânătorii lui organizate cu 7.000 de şoimari şi 6.000 de-vânători cu ogari cu îmbrăcăminţi de satin şi leoparzi cu zgărzi cu diamante.

Slăbiţi fiziceşte şi fără resurse, cruciaţii nu se grăbiră să se întoarcă în Franţa sau chiar la Veneţia. Să călătorească în sărăcie era de neconceput pentru un prinţ de Burgundia. El şi însoţitorii lui se opriră la Mitylene, Rhodos şi alte insule pentru a se odihni şi a-şi reveni şi a împrumuta bani de unde se putea. Doamna din Mitylene le dădu tuturor cămăşi noi, mantii şi veşminte din damasc lin, „fiecărui bărbat în conformitate cu rangul său”. Cavalerii din Rhodos îi întreţinură timp de o lună. La Veneţia, unde nu ajunseră decât în octombrie, tranzacţiile financiare care implicau toate părţile legate de cruciadă erau încâlcite. Prin împrumuturi şi garanţii se obţinu destul pentru a acoperi răscumpărarea, însă nu destul pentru a merge acasă în stil mare.

Plată datoriilor, care se ridicau la 100.000 de ducaţi, pe care le făcură pentru cheltuieli de călătorie de la eliberarea lor, pentru acoperirea costului călătoriei până în Franţa cu pompa adecvată, necesita aproape tot atâţia bani cât pentru răscumpărare. Ducele şi ducesa de Burgundia nu doreau ca fiul lor să facă călătoria prin Europa şi: să apară în Franţa ca un fugar. Ducele folosi orice resursă, până la reducerea plăţilor şi pensiilor funcţionarilor pentru a-i oferi fiului său o suită magnifică şi a face rost de daruri pentru toţi. Dino Rapondi veni la Veneţia cu: un ordin de plată din vistieria ducelui de 15.000 de franci şi petrecu iarna aranjând transferul de fonduri, din care plata datoriilor către negustorii din Arhipelag era pe ultimul loc. După trei ani încă i se datora seniorului din Mitylene întreaga sumă pe care o împrumutase, iar o tranzacţie tripartită între Burgundia, Sigismund şi Republica Veneţia nu a fost lichidată timp de 27 de ani. Aceste dificultăţi nu inhibară stilul de viaţă al ducelui. În 1399 el cumpără de ia Dino Rapondi două cărţi înluminate pentru suma de 6.500 de franci şi, în anul

următor, încă două pentru 9.000 şi rêspectiv 7.500 de franci bucata.

O izbucnire a ciumei la Veneţia îi făcu pe cruciaţi să se mute la Treviso pe uscat, însă luă totuşi viaţa încă unuia dintre ei – Henri de Bar. Dacă epidemia a fost Moartea Neagră, ea a încheiat cercul în familia lui Couçy, luând-o întâi pe mama şi acum pe ginerele lui. A fost o moarte tristă, atât de aproape de casă, lăsând-o pe Marie, care era moştenitoare principală, atât fără tată cât şi văduvă, ceea ce avea să aibă un efect trist asupra domeniului lui Coucy, râvnit de atâta vreme de către casa regală.

Cruciaţii, din care numai contele de Nevers, Boucicaut, Guillaume de Tremoville şi Jacques de la Marche mai rămaseră dintre conducători, împreună cu vreo şapte sau opt alţi seniori şi cavaleri, intrară în Franţa în februarie 1398. Ei au fost întâmpinaţi la porţile Dijonului cu aclamaţii şi i se dădu argintărie în dar, înmânată de municipalitate, în amintirea captivităţii sale, Nevers eliberă „cu mâna lui” din închisoare pe toţi cei pe care-i găsi acolo. Dijon ţinu slujbe solemne pentru cruciaţii morţi, însă imediat după aceea urmară numai serbări şi bucurie.

La Paris, regele îi dădu vărului său un dar bine gândit de 20.000 de livre. Oraşele din Burgundia şi Flandra se luau la întrecere pentru onoarea de a-i întâmpina. La porunca tatălui lui, el făcu un marş triumfal pentru a se arăta poporului, cu ale cărui biruri reuşise să se răscumpere reîntoarcerea. Menestrelii mergeau înaintea lui când intra pe porţi, serbări şi parade îl salutau, iarăşi i se dădu argintărie vin şi peşte în dar. Gândindu-ne la toate familiile văduvite din Burgundia ai căror fii nu se întoarseră primirile reprezentară probabil nu atât entuziasmul poporului cât bucuria organizată în care secolul – al XIV-lea excela. Sărbătorirea era necesară

pentru prestigiul ducelui şi al moştenitorului lui şi oraşele erau destul de bucuroase să colaboreze în aşteptarea favorurilor care însoţeau în general asemenea ocazii fericite. Magistraţii din Tournai aşteptau intrarea ceremonioasă a lui Revers pentru a fi graţiaţi toţi delincvenţii printr-o iertare generală, însă aşteptările le-au fost infirmate.

Cu pompă şi menestreli a fost aşadar înmormântat cel mai mare fiasco al cavalerilor. După Nicopole, nimic nu mai merse cum trebuie în Franţa pentru mulţi ani... Valorile dominante ale cavalerismului nu se schimbară însă sistemul era în declin. Froissart constată aceasta şi în Anglia, unde un prieten din alte vremuri îi spuse „Unde sunt marile acţiuni şi oamenii viteji, glorioasele lupte şi cuceriri? Unde sunt cavalerii din Anglia care ar fi capabili de a face acum astfel de fapte?... Timpurile s-au înrăutăţit... Acum numai ura şi crima se cultivă aici”.

Sărbătorirea lui Nevers nu reuşi să ascundă înfrângerea şi moraliştii găsiră în ea alte motive de pesimism. Mézières compuse imediat un „*Epistre lamentable et consolatoire*”, Deschamps o baladă „pentru căderea francezilor la Nicopole”, Bonet o satiră alegorică în forma unei „Apariţii a Maestrului Jgan de Meung”, care apărea într-un vis pentru a-i reproşa autorului că nu a protestat împotriva distrugerii Franţei şi creştinătăţii. Deschamps afirmă deschis că Nicopole a fost pierdut „din mândrie şi prostie”, deşi dă vina şi pe unguri „care au fugit”. Mézières are de asemenea cuvinte aspre pentru „schismatici” care „din marea ură pentru latini”, au preferat să fie supuşii sultanului mai curând decât regelui Ungariei. Însă el vede înfrângerea în primul rând ca o consecinţă a celer patru virtuţi morale care le lipseau cruciaţilor şi care sunt necesare unei armate: ordinea, disciplina, supunerea la ordine şi dreptatea. În absenţa lor,

Dumnezeu nu mai ocroteşte o armată care, atunci, se dezorientează uşor şi aceasta poate explica toate tulburările de la Crécy şi Poitiers încoace. Chemarea lui Mézières. pentru o nouă cruciadă nu avu niciun ecou. Epistre *Lamentable* a fost ultima lui operă. Opt ani mai târziu criticile şi mânia i-au fost în sfârşit liniştite de moartea sa. Ca orice Isaia, el deveni plictisitor, însă năzuinţa lui spre bunătate în societate vorbi în numele tuturor oamenilor tăcuţi care năzuiră la ea, însă nu lăsară nimic scris.

Bonet, introducând obişnuita lui critică la adresa cavalerilor pentru viaţa lor uşoară şi dragostea de claponi şi raţe, cămăşi albe şi vinuri fine, ajunge ia ceva mai semnificativ. Cavalerii îi lasă pe ţărani la urmă pentru că îi consideră că „nu valorează nimic” scrie el, deşi săracii pot suporta privaţiunile şi hrana proastă şi, dacă sunt înarmaţi, ar lupta bine ca ţăranii portughezi care au luptat vitejeşte şi au omorât pe mulţi cavaleri la Aljubarrota. (Se referă la o bătălie din 1385, în acelaşi an şi cu acelaşi rezultat ca bătălia de la Sempach). În timp ce Bonet şi alţii condamnas eră deseori în trecut pe războinic pentru jefuirea şi cruzimea faţă de ţărani, ei erau pregătiţi acum să condamne concepţia fundamentală a cavalerismului că numai cavalerul pe cal are capacităţi militare. Cronicarul celor „*Quatre Valois*”, care scria cam în acelaşi timp, arată că soldatul obişnuit fusese hotărâtor în anumite lupte „şi, de aceea, nu ar trebui desconsideraţi săracii”. El cită o bătălie a regelui Ciprului împotriva sarazinilor din 1367, care a fost câştigată prin acţiunea marinarilor care rămaseră să păzească vasele şi, aceasta a fost voinţa lui Hristos care nu a vrut să piară cavalerii creştini de mina păgânilor şi, mai mult încă, „a vrut să dea un exemplu nobililor… deoarece Domnul nostru Iisus Hristos nu doreşte grandilocvenţă sau vanitate. El doreşte ca victoria

să fie câştigată de oamenii de rând pentru ca cei mari să nu se înfumureze”.

Totuşi, vanitatea, indiferent de cât de mult o considerau creştinii din Evul Mediu un păcat, este forţa motrice a omenirii, nu mai uşor de eradicat decât instinctele sexuale. Atât timp cât lupta era dorită ca izvor de onoare şi glorie, cavalerul nu dorea s-o împartă cu omul de rând nici chiar de dragul victoriei.

Victoria turcilor nu a avut efecte imediate în Europa, deoarece Baiazid a trebuit să se îndrepte spre răsărit împotriva ridicării unui duşman fioros în Asia. Cuceririle rapide ale lui Tamerlan în fruntea unei hoarde mongolturce se comparau, conform cuvintelor pompoase ale lui Gibbon „cu convulsiile primitive ale naturii care agitau şi schimbau suprafaţa globului. Trecând prin Anatolia, lăsând în urmă oraşe ruinate şi piramide de capete, Tamerlan se întâlni şi învinse armata otomană la Angora (Ankara) în 1402 şi-l captură pe sultan viu. Ţinut într-o cuşcă cu bare de fier, Baiazid a fost târât de-a lungul drumului cuceririlor mongole până ce muri de mizerie şi ruşine – ca şi cum istoria aranjase în mod deliberat o pedeapsă asemănătoare.

Absorbită de propriile ei lupte intestine şi schisme, Europa pierdu ocazia de a îndepărta jugul otoman din-Balcani, în afară de o expediţie curajoasă dar minoră condusă de Boucicaut – ultima zvâcnire a cruciadelor – Constantinopolul nu mai putea obţine alt ajutor din partea Apusului; Franţa şi Anglia erau sfâşiate de conflictele lor interne. Fiul lui Baiazid îi ţinu piept lui Tamerfan, erupţia mongolă se potoli, nepotul lui Baiazid înaintă din nou în Europa şi, în T453, strănepotul lui, Mohamed al II-lea cuceri Constantinopolul.

La Coucy, ambiţiile rivale se învârteau în jurul marii baronii cu grandioasele ei castele, cele. 150 de oraşe şi

sate, cu faimoasele păduri, „multele şi frumoasele iazuri, mulţi vasali buni... o mare nobilime şi venituri inestimabile”. Marie de Bar, fiica mai mare a lui Snguerrand de Coucy şi Dame de Coucy, văduva lui, intrară într-un conflict prelungit asupra moştenirii, Marie cerând totul iar Dame de Coucy cerând jumătate. Necedând niciuna ele trăiră în duşmănie, fiecare în alt castel al domeniului, înconjurate de căpitanii şi anturajul lor de rude, fiecare deschizând procese. În acelaşi timp celestinii de la St. Trinité deschiseră un proces împotriva văduvei pretinzând că nu le-a dat ce lăsase Coucy prin testament mănăstirii lor între timp, regina Isabeau, interesată în primul rând de familia ei din partea tatălui, încerca să înlesnească căsătoria tatălui ei, Stefan de Bavaria, atunci la Paris ca ambasador al Imperiului, cu Dame de Coucy. Aceasta dădea perspectiva ca domeniul strategic să treacă în mâini străine, deoarece existau temeri că Marie ar putea fi constrânsă să permită casei de Bavaria să cumpere proprietatea sau să o ia pe alte căi. Pentru a împiedica acest plan, Ludovic de Orléans o convinse pe Marie („cu ameninţări” conform unei surse) să-i vândă lui baronia, neţinând cont de pretenţiile văduvei cum că baronia este indivizibilă. Dacă mobilul lui era, în primul rând, interesele Franţei sau înălţarea lui faţă de ducele de Burgundia, rămâne o chestiune deschisă. În orice ca, el achiziţionă una din cele mai mari proprietăţi din nordul Franţei, care-i dădu posibilitatea să se introducă între teritoriile celor doi unchi ai săi din Burgundia şi Flandra. Pentru a confirma mobilul patriotic, Marie a fost convinsă să afirme în timpul vânzării, încheiată la 15 noiembrie 1400, că ea „nu poate pune sau transfera (proprietatea) mai sigur pentru binele regatului Franţei decât în persoana monseniorului duce de Orléans”.

Preţul de vânzare a fost de 400.000 de livre, din care

Ludovic plăti peşin numai 60.000. Marie reţinu uzufructul domeniului şi folosirea castelelor La Fère şi Du Châtelet ca reşedinţe ale ei, însă disputele juridice continuară după vânzare. Printr-un mijloc sau altul, ea fu nevoită să-l ierte pe Ludovic de 200.000 de livre, sau jumătate din preţ, în timp ce restul de 140.000 rămase neplătit. Nu mai puţin de 11 procese fură deschise de Marie împotriva lui Orléans în încercarea de a recupera suma, înainte de a muri subit după o nuntă, în 1405, existând „bănuiala unei otrăviri”. Fiul ei, Robert de Bar, continuă litigiul atât ca reclamant împotriva lui Orléans cât şi ca pârât al doamnei de Coucy, care până la urmă nu se căsători cu Ştefan de Bavaria şi-şi menţinea încă drepturile ei de moştenire prin tribunale. În 1468, după moartea lui Ludovic de Orléans, Parlamentul acceptă pretenţia văduvei, însă aceasta a fost anulată câţiva ani mai târziu când fiica ei, Isabel, care se căsătorise cu fratele lui Jean de Nevers, muri fără moştenitori. Între timp Carol de Orléans, fiul lui Ludovic, rămase în posesiunea domeniului şi, când fiul lui Carol-deveni rege sub numele de Ludovic al XII-lea, baronia de Coucy trecu în proprietatea coroanei unde era de mult râvnită

Urgisitul secol se apropie de un sfârşit potrivit caracterului lui. În martie 1398 împăratul Venceslav şi regele Franţei se întâlniră la Reims într-o nouă încercare de a pune capăt schismei, ei fiind reprezentanţii celor două părţi adverse. Carol al VI-lea fusese convins că nu-şi va reveni din boală până ce nu se va reuni Biserica. Pentru a-l răsturna pe Benedict, Universitatea din Paris propuse ca Franţa să se retragă din sfera lui, însă înainte de a adopta această măsură radicală trebuia să se mai facă încă o încercare de a obţine abdicarea reciprocă a ambilor papi. Se ceru consimţământul împăratului pentru a se exercita presiuni asupra lui Bonifaciu şi acesta era scopul întâlnirii

de ia Reims. Din cauza neputinţei celor doi suverani majori, unul handicapat de alcool şi celălalt din cauza nebuniei, rezultatul n-a fost cel aşteptat. O nouă criză începuse deja să întunece mintea lui Carol şi, în scurtele intervale când el era lucid, Venceslav era beat. împăratul veni la negocieri într-o stare de mahmureală pe care o menţinu printr-un consum continuu în timp ce era vag de acord cu tot ce se propunea. Când Carol îşi pierdu complet-raţiunea, adunarea se dispersă.

Ambii papi au fost supuşi persuasiunilor şi ameninţărilor cu forţa, însă fără rezultat. Franţa recurse la retragerea de sub jurisdicţie şi chiar la un asediu al palatului papal, Papa Benedict fiind înăuntru, însă niciuna din aceste măsuri nu reuşi să-l răstoarne iar prima aduse atâtea necazuri încât trebuiră să renunţe. Richard al II-lea, atent la prietenia cu Franţa, a fost de acord să ceară abdicarea lui Bonifaciu, ceea ce reuşi numai să-i atragă duşmănia violentă a englezilor, care deja erau nemulţumiţi de proasta guvernare a regelui. Cetăţenii Londrei, partizanii lui Gloucester, nu-l mai numeau pe rege decât Richard de Bordeaux (locul naşterii sale) şi erau foarte porniţi împotriva lui, spunând „Inima lui este atât de franceză încât nu o poate ascunde, dar va veni o zi când va plăti pentru toate”.

Apoi se: întâmplară în Anglia acele „mari şi oribile” evenimente care, după cum spunea Froissart, nu se mai văzuseră în toată istoria pe care o consemnase. Convins că existau comploturi împotriva lui, Richard îl duse pe Gloucester la Calais unde a fost strangulat cu un prosop, îl execută pe Arundel, îl exilă pe Warwick şi pe cei doi Percy şi aţâţă atât de mult teama şi ura supuşilor lui că, în 1399, vărul lui, Henry de Bolingbroke, reuşi să-l detroneze fără ca o spadă să se ridice în apărarea regelui de drept. Silit în mod public să renunţe la coroană, Richard a fost transferat

din Turn într-o închisoare mai izolată, unde după un an muri, fiind neglijat cu premeditare sau chiar mai rău. Pilonul relaţiilor paşnice cu Franţa a fost îndepărtat. Bolingbroke (acum Henric al IV-lea) vorbea cu îndrăzneală despre abrogarea armistiţiului, însă uzurparea generează rebeliuni şi el era prea preocupat să-şi menţină tronul pentru a căuta gâlceavă peste hotare.

În urma acestor evenimente, Froissart îşi pierdu cumpătul. Dacă vânzarea proprietăţii lui Guy de Blois îi spulberase idealurile, detronarea regelui Angliei îl şocă profund, nu din dragoste pentru Richard al II-lea ci din cauză că actul submina întreaga ordine care susţinea lumea lui. Cei 60 şi ceva de ani ai vieţii lui – şi ai lui Coucy –, care-i păruseră un spectacol plin de un interes şi o emoţie fără de sfârşit, se apropiau de sfârşit. El întrezărea deşertăciunea şi nu mai putea continua; istoria lui se întrerupe odată cu sfârşitul secolului.

Dacă cei 60 de ani părură plini de strălucire şi aventură pentru câţiva din straturile înalte ale societăţii, pentru majoritatea ei au fost o înşiruire de pericole capricioase; o înşiruire a celor trei rele galopante: jaful, crima şi birurile; a, conflictelor crude şi tragice, destine ciudate, bani nestatornici, vrăjitorie, trădări, revolte, asasinate, nebunie şi decăderea prinţilor; a dispariţiei forţei de muncă de pe câmpuri, a terenurilor cultivate transformate în pârloage; şi mereu reîntoarcerea umbrei negre a ciumei, ducându-şi mesajul ei de vină şi păcat şi ostilitatea lui Dumnezeu.

Omenirea nu deveni mai bună în urma mesajului Cunoaşterea ticăloşiei făcea comportarea mai rea. Violenţa nu mai cunoscu limite. A fost un timp al greşelii. Regulile pieriră, instituţiile eşuară în funcţiile lor. Cavalerismul nu te ocrotea; Biserica, mai mult laică decât spirituală, nu te îndrepta spre Dumnezeu; oraşele, odinioară

reprezentantele progresului şi binelui public, erau absorbite de duşmănii reciproce şi despărţite de lupta de clasă; populaţia, istovită de Moartea Neagră, nu-şi mai reveni. Războiul dintre Franţa şi Anglia şi brigandajul pe care-l produsese au scos la iveală deşertăciunea pretenţiilor militare ale cavalerismului, falsitatea pretenţiilor sale morale. Schisma zgudui temeliile instituţiei centrale răspândind o nelinişte profundă şi persistentă. Oamenii simţeau că erau supuşi unor evenimente *pe* care nu le puteau stăpâni, duşi încolo şi încoace precum nişte epave pe mare, într-un univers fără raţiune şi lipsit de scop. Trăiau într-o epocă care suferea şi lupta fără să progreseze vizibil. Ei duceau dorul unui remediu, al unei renaşteri a credinţei, stabilităţii şi ordinii care nu. veneau niciodată.

Timpul nu stătea în loc. Pierderea încrederii în cei care garantau ordinea, deschise drumul cererilor de schimbare şi *mizeria* dădu forţă progresului. Cei asupriţi nu mai suportară şi se revoltară deşi, ca şi burghezia care încercă să impună reforma, au fost necorespunzători, nepregătiţi şi neechipaţi pentru această sarcină. Marcel nu izbuti să impună o guvernare bună şi nici Bunul Parlament nu a fost în stare să facă acest Îiicru. Jacqueria nu a putut să-i răstoarne pe nobili, *popolo minuto* din Florenţa nu-şi depăşiră condiţia, ţăranii englezi au fost trădaţi de regele lor; toate revoltele clasei muncitoare au fost înăbuşite.

Totuşi, ca întotdeauna, aveau loc schimbări. Wyclif şi mişcarea protestantă au fost urmările fireşti ale erorilor Bisericii. Monarhia, guvernarea centralizată, statul naţional câştigară forţă, fie în bine, fie în rău. Călătoriile pe mare, eliberate de apariţia busolei, se apropiau de descoperirile care aveau să rupă hotarele Europei şi să descopere Lumea Nouă. Literatura, de la Dante la Chaucer, se exprima în limba naţională, gata pentru

marele pas spre litera tipărită. În anul când muri Enguerrand de

Coucy se năştea Johan Gutenberg, deşi aceasta nu marcă nicio schimbare a situaţiei. Relele şi dezordinile secolului al XIV-lea nu putea rămâne fără urmări. Timpurile aveau să se înrăutăţească în următorii 50 de ani şi mai bine până ce, într-un moment imperceptibil, printr-o chimie misterioasă, energiile se împrospătară, ideile revărsară din vechea matcă a Evului Mediu udând noi tărâmuri şi omenirea se regăsi pe alt drum.

Epilog n următorii 50 de ani, forţele puse în mişcare în se-l colul al XIV-lea se epuizară de la sine, unele într-o I formă exagerată, ca eşecurile umane la bătrâneţe. I După o revenire puternică în ultimul an al secolului anterior, Moartea Neagră dispăru, însă apărură din nou războiul şi brigandajul, cultul pentru moarte spori, lupta pentru a pune capăt schismei şi pentru reformarea abuzurilor Bisericii deveni şi mai disperată. Populaţia ajunse la minimum într-o societate deja slăbită atât fizic cât şi moral.

În Franţa, Jean de Nevers, care în 1404 îi urmase tatălui său ca duce de Burgundia, deveni asasin, preeipitâryi o serie de rele. În 1407 el angajă o bandă de huligani pentru a-l asasina pe rivalul său, Ludovic de Orléans, pe străzile Parisului. Pe când Ludovic se întorcea la reşedinţa sa după căderea întunericului, a fost oprit de ucigaşi care-i tăiară mâna stângă ce ţinea frM, îi traseră jos de pe catâr, îl loviră cu spadele, topoarele şi cu ciomege de lemn până îl omorâră şi îi lăsară trupul în rigolă în timp ce garda lui călare, care niciodată nu pare să-i fi fost de vreun ajutor, o luă la fugă.

Ferit de pedeapsă prin puterea să ducală, Ioan-fără frică îşi susţinu în mod public fapta printr-un purtător de cuvânt, spunând că a fost justificată uciderea tirant – lui,

învinuindu-l pe Ludovic de viciu, corupţie, vrăjitorie şi de o lungă listă de ticăloşii publice şi particulare. Deoarece Ludovic, era asociat în ochii opiniei publice cu extravaganţa şi desfrâul curţii şi cu nesfârşitele ei cereri de bani, Ioan de Burgundia izbuti să apară ca apărătorul poporului declarându-se împotriva ultimului bir pus de guvern. Locul lăsat vacant de un rege nebun, ducele îl umplu cu dorinţa poporului de a avea un prieten şi un ocrotitor regal.

În următorii 30 de ani, Franţa a fost sfâşiată de ura de moarte şi de conflicte implacabile între partizanii Burgunzilor şi cei ai familiei Orléans. În jurul adversarilor se formară grupuri politice şi regionale, apărură din nou companii de briganzi plătite de ambele părţi, lăsând urma lor fumegândă de jafuri şi masacre. Fiecare grup ridică Oriflamme împotriva celuilalt, câştigă şi pierdu controlul regelui neajutorat şi al capitalei, spori birurile. Structura administrativă se dezorganiză, se făceau abuzuri în finanţe şi justiţie, se cumpărau şi se vindeau funcţii, Parlamentul deveni o piaţă a corupţiei. Regatul, după cum declara un manifest orléanist, era cufundat în crimă şi păcat iar Dumnezeu hulit peste tot, „chiar şi de oamenii Bisericii şi de copii

Clasa de mijloc se ridică în aceeaşi încercare de a înlătura funcţionarii corupţi şi de a stabili măsuri de bună guvernare, ca cele ale lui Étienne Marcel cu 50 de ani mai înainte – însă fără mai mult succes. Nerăbdători să obţină rezultate imediate, o adunătură turbulentă de măcelari, cojocari şi tăbăcari din Paris, numiţi Cabochiens după conducătorul lor Caboche, se revoltară cu furie, reeditând revolta maillotinilor cu o brutalitate sporită. Inevitabil, burghezii au reacţionat împotriva lor şi deschiseră porţile grupului orléanist care înăbuşi răscoala, reinstala funcţionarii venali, anulară reformele şi-i persecutară pe

reformatori; Ioan de Burgundia, care, precaut, stătuse la o parte în timpul violenţei, fu declarat rebel şi, urmând modelul lui Carol de Navarra, intră în alianţă cu englezii.

Henric al IV-lea din Anglia, după o continuă luptă împotriva revoltei galeze, adversarilor baroniali şi împotriva unui fiu nerăbdător să ia coroana, muri în 1413, urmat fiind de sus-numitul fiu care la 25 de ani era pregătit, cu toată energia făţarnică a unui desfrânat reformat, să înceapă o domnie de virtuţi severe şi cu cuceriri eroice. Bazându-se pe anarhia din Franţa şi pe aranjamentele sale cu ducele de Burgundia şi, sperând ca prin succese militare, să-i unească pe englezi sub conducerea casei de

Lancaster, Henric al V-lea reluă războiul şi învéehita pretenţie la coroana Franţei, care nu câştigase nicidecum în validitate trecând la el printr-un uzurpator. Sub pretextul diverselor perfidii franceze, el invadă Franţa în 1415, în august, luna favorită a zeului Marte, anunţând că a venit „în propria lui ţară şi în propriul lui regat”. După asedierea şi cucerirea oraşului Harfleur din Normandia el se îndreptă spre nord, spre Calais, pentru a se întoarce acasă pentru iarnă. La aproape 48 km de ţinta lui, nu departe de câmpul de luptă de la Crécy, se întâlni cu armata franceză la Agincourt.

Bătălia de la Agincourt a inspirat cărţi, studii şi admiratori, însă ea nu a fost decisivă în sensul celei de la Crécy care, ducând la cucerirea Calais-ului, transformă aventura semiserioasă a lui Eduard al III-lea într-un război de 100 de ani, nici în sensul celei de la Poitiers, care determină pierderea încrederii în nobil, în calitate de cavaler. Agincourt nu făcu decât să confirme aceste două rezultate, al doilea îndeosebi, deoarece nici măcar Nicopole nu fusese o demonstraţie atât de dureroasă că vitejia în luptă nu este egală cu competenţa în război.

Bătălia a fost pierdută din cauza incompetenţei cavaleriei franceze şi câştigată mai mult datorită acţiunii soldaţilor de rând englezi decât a cavalerilor.

Deşi ducele de Burgundia şi vasalii lui s-au ţinut deoparte, armata franceză care se strânsese să-i înfrunte pe invadatori îi întrecea în număr, cu trei sau patru la unu, şi era la fel de încrezătoare ca totdeauna. Conetabilul, Charles d'Albert, refuză o ofertă de 6.000 de arbaletieri din miliţia Parisului. Nu se introdusese nicio modificare în tactică şi singura inovaţie tehnologică (cu excepţia tunului care nu juca niciun rol în luptă) era o platoşă mai grea. Menită să asigure o protecţie mai bună împotriva săgeţilor, ea a sporit oboseala şi a redus mobilitatea şi libertatea braţului care mânuia spada. Teribilul vierme din gogoaşa de fier era mai puţin teribil decât înainte iar gogoaşa însăşi era mortală câteodată; uneori, cavalerii mureau de un atac de inimă înăuntrul ei. Pajii trebuiau să-i sprijine pe stăpânii lor în timpul bătăliei, altfel, dacă ar fi căzut, nu se mai puteau scula.

Armatele se întâlniră într-un spaţiu închis între două crânguri. Plouase toată noaptea în timp ce aşteptau să înceapă lupta şi în timp ce pajii şi rândaşii francezi, plimbând caii încoace şi încolo, transformau pământul într-un poroi numai bun ea să-i facă pe cavalerii îmbrăcaţi în oţel, să alunece şi să se împiedice. Francezii nu încercaseră să găsească un loc de luptă unde trupele lor superioare numericeşte ar fi avut cum să se desfăşoare eficient. În consecinţă au fost aliniaţi pentru luptă pe trei rânduri, unul în spatele altuia, cu puţin loc de acţiune pe flancuri şi siliţi să se înşiruie unul după altul în valea plină de noroi. Fără un comandant capabil de a le impune un plan tactic, nobilii „se luau la întrecere pentru gloria unui loc în linia întâi, până când aceasta a fost tot atât de îndesată ca linia flamandă de la Roosebeke. Arcaşii şi

arbaletierii erau puşi în spate unde proiectilele nu puteau dilua gloria luptei şi unde erau de fapt inutili.

Englezii, deşi obosiţi, flămânzi şi descurajaţi de inferioritatea lor numerică, avură două avantaje: un rege în persoană la comandă şi o disproporţie de cca. 1.000 de cavaleri şi scutieri la 6.000 de arcaşi şi câteva mii de pedestraşi. Arcaşii lor au fost plasaţi în rânduri strânse între pedestraşi şi *în* grupuri pe aripi. Fără armură ei erau perfect mobili şi, în afară de arcuri, mai aveau şi diverse securi, baltage, ciocane şi, în unele cazuri, spade mari, atârnând de cingătoare.

În aceste condiţii, rezultatul a fost mai evident ca niciodată de la începutul războiului. Fiind supraaglomeraţi, cavalerii descălecaţi din linia frontului francez de-abia îşi puteau mişca armele grele şi, fiind stânjeniţi de noroi, intrară într-o dezordine fără speranţă care, atunci când se mai amestecă şi cu rândul al doilea ce înainta şi care era zăpăcit de cei care fugeau şi de caii fără călăreţi, deveni haos. Prôfitând de situaţie, arcaşii englezi îşi aruncară arcurile şi se năpustiră cu topoarele şi alte arme, măcelărind în toate părţile. Mulţi francezi, împovăraţi de armurile lor grele, nu au avut cum să se apere, ceea ce explică miile de oameni ucişi şi luaţi prizonieri faţă de pierderea totală a englezilor de 500, incluzând cel puţin unul, mort de un atac de cord. Acesta a fost Eduard, duce de York, unul din nepoţii lui Eduard al III-lea care era gras şi în vârstă de 45 de ani; a fost găsit mort pe câmpul de luptă fără nicio rană. Din partea francezilor au fost ucişi trei duci, cinci conţi, 90 de baroni şi mulţi alţii, printre care doi din familia Coucy – nepotul său, Robert de Bar şi cel de-al treilea ginere al său, Philip, conte de Nevers, care lupta neţinând cont de fratele lui mai mare, ducele de Burgundia. Lista prizonierilor începea cu Carol de Orléans, noul stăpân la Coucy, care avea să rămână prizonier timp

de 25 de ani. Eroul cavalerismului, mareşalul Boucicaut, a fost de asemenea prins. Agincourt a fost ultima lui luptă; el muri 6 ani mai târziu în Anglia.

După o pauză de doi ani, Henric al V-lea se întoarse pentru cucerirea sistematică a teritoriului. Tehnica îmbunătăţită prin folosirea prafului de puşcă şi a artileriei, îşi dovedi eficienţa – zidurile oraşelor nu mai aveau imunitate. Deoarece era spadei se apropia de sfârşit, cea a armelor de foc începu la timp pentru a nu lăsa niciun gol în capacitatea de luptă a omului. În trei ani, 1417 – 1419» Henric puse stăpânire pe toată Normandia, în timp ce francezii erau ocupaţi cu duşmăniile lor interne. Doi Delfini muriră la interval de un an unul după altul, lăsându-l pe Carol, un nefericit băiat de 14 ani despre care mama lui spunea că este nelegitim, moştenitor al tronului. Ca –, bochienii se revoltară din nou, într-un iureş de sălbăticie şi asasinate. Ioan-fără-frică institui control asupra rege-i lui şi a capitalei, în timp ce Delfinul scăpă în josul Loarei Henric al V-lea înaintă din nou într-o Franţă împărţită. În cursul asediului Rouen-ului, apărătorii, pentru a economisi hrană, expulzară 12.000 de cetăţeni pe care englezii refuzară să-i lase să treacă prin liniile lor, astfel că aceştia rămaseră între cele două tabere, iarna, mâncând iarbă şi rădăcini sau murind de frig şi de foame. Când, după căderea Rouenului, a fost ameninţat Parisul, fracţiunile franceze se speriară şi încercară să strângă rândurile împotriva duşmanului.

În 1419, după multe amânări cerute de către ducele de Burgundia, a fost aranjată o întâlnire între el şi Delfin, care urma să aibă loc pe podul de la Montereau la cca. 55 km la sud de Paris. Părţile înaintară una spre alta cu suspiciune, se aruncară vorbe grele ca şi cum zeii Troiei ar fi şoptit din nou lucruri rele, mâinile apucară spadele şi, în timp ce Delfinul se retrase din scenă, adepţii lui se

năpustiră asupra ducelui, îi înfipseră armele în corp şi „îl aruncară mort la pământ”. Ludovic de Orléans era răzbunat, dar cu un preţ amarnic.

Împăcarea nu mai avu loc. Jurând răzbunare la rândul lui, Philip de Burgundia; noul duce intră în alianţă deplină cu Henric al V-lea, recunoscându-i chiar pretenţia la coroana propriilor lui strămoşi. Ei încheiată Taratatul de la Troyes între regele Angliei şi fantoma încă vie a regelui Franţei. Prin condiţiile tratatului care a fost semnat în 1420, regele neghiob şi. regina lui străină, care nu se simţise niciodată franţuzoaică, îl dezmoşteniră pe „aşa-zisul Delfin” şi îl acceptară pe Henric al V-lea ca succesor al tronului Franţei şi soţ al vfiicei lor, Catherine. În timpul vieţii lui Carol al VI-lea, Henric avu confirmarea posesiunii Normandiei şi a celorlalte cuceriri şi avea să împartă guvernarea Franţei cu ducele de Burgundia.

Integritatea Franţei ajunsese la limita ei inferioară. Dacă la Poitiers fusese capturat un rege, la Troyes însăşi regalitatea era predată. Suprema Franţă devenise un condominium anglo-burgund. Nu numai campania rapidă de cinci ani a lui Henric al V-lea contribuise la aceasta; a fost opera celor o sută de ani de acţiuni dezintegratoare combinată cu ascensiunea statului burgund şi a nebuniei îndelungate a regelui. Însă în acest stadiu de dezvoltare a naţionalismului nu era o cucerire care să dăinuie, indiferent de cât de bune erau metodele lui Henric al V-lea. Dacă sentimentul de a fi francez era deja prea puternic ca să se accepte transferul suveranităţii în 1360, el era cu atât mai puternic două generaţii mai târziu, după cum ştiau foarte bine părţile Tratatului de la Troyes. Ei induseră o clauză care interzicea tuturor de a-şi manifesta dezaprobarea faţă de tratat, făcând din această dezaprobare un act de trădare.

Totuşi, exista o Franţă neocupată şi o-Franţă liberă în

josul Loarei. Bietul Delfin, cu vigoarea care încă o mai avea, refuză să accepte tratatul şi se retrase cu consiliul lui la Bourges, în Berry, unde întreţinu slaba bătaie a inimii coroanei. După ce îşi făcu o intrare regească în Paris, Henric al V-lea se întoarse acasă lăsându-şi fratele, pe ducele de Bedford, ca regent al său în Franţa. Istoriei, sau oricărui *deus ex machina* care aranjează destinele omului, îi place câteodată gustul ironiei. La mai puţin de doi ani după aceea, Carol al VI-lea şi Henric al V-lea muriră la o lună unul după altul, ginerele înainte, aşa că nu purtă niciodată coroana Franţei. Pretenţia trecu fiului său în vârstă de 9 luni şi odată cu ea, prin Ecaterina. de Franţa, blestemul familiei Valois. Henric al VI-lea avea să înnebunească la maturitate; Delfinul, ulterior Carol al VII-lea, fiind nelegitim, avea să scape.

Se spuse din nou „Pădurile au venit înapoi odată cu englezii”, deoarece războiul şi ciuma au golit pământurile. În Picardia, trecătoarea permanentă a invadatorilor, satele au fost lăsate în ruină, câmpurile necultivate, drumurile neumblate dispărură în buruieni, pământurile nepopulate rămaseră pustii, nu se mai auzea niciun cântat de cocoş. La marginile lui Abbeville a fost găsită o ţărancă muritoare de foame, care sărase trupurile celor doi copii ai ei pe care-i omorâse. Distrugerea se răspândi odată cu eforturile englezilor de a se asigura de cucerirea Franţei. Numai alianţa cu Burgundia şi epuizarea unei ţări prădate şi călcate în picioare le dădu posibilitatea să o ia în stăpânire. Nicio forţă armată, scria secretarul lui Carol de Orléans, n-a reuşit să cucerească castelul Coucy în timpul războaielor, însă prin „trădare internă” el a fost predat duşmanului pentru un timp şi minunatele ferestre ale capelei „au fost în mare parte scoase de mâini profane”.

Ţăranii fugeau de la ţară pentru a se ascunde în oraşe, unde spérau să găsească siguranţa şi unde îşi

închipuiau că oamenii o duc mai bine. Pe uliţele şi în cocioabele oraşelor ei găsiră clasa muncitorilor necalificaţi care n-o duceau mai bine ca ei. Epidemiile făceau mai multe victime în rândul populaţiei supraaglomerate şi subnutrite care, slăbită, deveni mai vulnerabilă la tifos şi lepră, precum şi la ciumă. Comerţul şi manufacturile aflate în declin aduseră şomajul şi ostilitatea faţă de refugiaţi. Unii se întoarseră la ţară pentru a încerca să-şi reconstruiască satele şi să-şi recultive câmpurile, unii pentru a trăi în păduri din vânat şi pescuit.

Se înmulţiră în biserici statuile Sfântului Roch şi ale altor sfinţi invocaţi împotriva ciumei; se răspândi moda efigiilor goale, scheletice. Acum, în secolul al XWlea, cultul morţilor înflori în modul cel mai morbid. Artiştii reprezentau putrezirea fizică în cel mai macabru detaliu: viermii mişunau în orice cadavru, şopârle stăteau pe ochii celor morţi. O moarte batjocoritoare, făcând semne vesele, conducea parada Dansului Macabru în jurul nenumăraţilor pereţi cu fresce. O literatură a morţii era exprimată în tratate populare despre *Ars Moriendi*, Arta de a muri, cu scene înfăţişând paturi de moarte, doctori şi notari, familii aşteptând, giulgiuri şi sicrie, gropari ale căror hârjeţe scot oasele celor morţi mai de mult, în sfârşit cadavrul gol aşteptând; jdecata lui Dumnezeu în timp ce îngerii şi diavolii negri haini se luptă pentru sufletul lui.

Punerea în scenă a pieselor şi a misterelor ajunse la extremele oribilului, ca şi cum oamenii aveau nevoie de mai multe excese pentru a simţi un fior de dezgust. Siluirea fecioarelor era jucată cu surprinzător realism; trupul lui Hristos era tăiat şi tocat de soldaţi, sau un topii era prăjit şi mâncat de mama lui. Într-o versiune din secolul al XV-lea a scenei favorite Nero-Agrippina, mama imploră milă însă îndărătul, în timp ce porunceşte ca burta să-i fie tăiată, cere să vadă „locul unde femeile primesc

sămânţardin care zămislesc copiii”.

Asociat cultului morţii era şi aşteptatul sfârşit al lumii. Pesimismul din secolul al XIV-lea se transformă în secolul al XV-lea în credinţa că omul devine mai rău, semn al apropierii sfârşitului. După cum se arată într-un tratat francez, semn al acestui declin era dispariţia milei din inimile oamenilor, arătând că sufletul omului îmbătrânea şi: că flacăra iubirii care obişnuia să încălzească omenirea scădea şi va dispare în curând. Ciuma, violenţa şi catastrofele naturale erau alte semne.

Cu englezii în capitală, curajul scăzuse. Nu lipseau francezii care erau gata să accepte unirea sub o singură coroană, ca singura soluţie pentru acest război continuu şi pentru ruina economică. Totuşi, în cazul majorităţii, rezistenţa faţă de tiranii englezi, sau „blestemaţii” cum erau numiţi, era axiomatică însă necoordonată şi fără conducător. Delfinul era slab şi fără voinţă, prizonierul unor miniştri fără scrupule sau pasivi. Neanunţat, curajul veni dintr-o sursă foarte puţin probabilă a societăţii – o femeie din clasa de jos.

Fenomenul Ioanei d’Are – vocile din partea lui Dumnezeu care-i spuseră că trebuie să-i alunge pe englezi şi să i încoroneze pe Delfin ca rege, calitatea care i-a dominat pe cei care altminteri ar fi dispreţuit-o, forţa care a ridicat asediul Orléàns-ului şi l-a dus pe Delfin la Reims – nu aparţine nici unei categorii. Poate că nu se explică decât ca răspuns cerut de o necesitate istorică imperioasă. Momentul o cerea şi ea a apărut. Puterea ei proveni din faptul că în ea se amestecau pentru prima dată vechea credinţă religioasă şi noua forţă a patriotismului. Dumnezeu i-a vorbit prin vocile. Sf. Ecaterina, Sf. Mihai şi

Sf. Margareta, însă ce i s-a poruncit nu a fost castitate sau umilinţă şi nici viaţa spiritului ci acţiune politică pentru a salva ţara de tiranii străini.

Zborul meteorului ei dură numai trei ani. Ea apăru în 1428, i-a determinat pe Dunois, fiul nelegitim al lui Ludovic de Orléans şi pe alţii din cercul Delfinului să atace Orléans, eliberă oraşul în 1429 şi, pe valul acestei victorii, îl conduse pe Carol la ceremonia sacră a încoronării de la Reims, după două luni. Prinsă de partizanii burgunzilor la Compiègne în mai 1430, a fost vândută englezilor, judecată ca eretică de către Biserica în slujba englezilor şi arsă pe rug la Rouen în mai 1431. Condamnarea ei era esenţială pentru englezi deoarece ea pretindea că fusese împinsă de Dumnezeu şi, dacă pretenţia ei nu ar fi fost respinsă, ar fi însemnat că Dumnezeu, judecătorul faptelor omeneşti, şi-a întors faţa împotriva stăpânirii engleze a Franţei. Toată intensitatea şi-i mplacabilitatea inchizitorilor au fost îndreptate împotriva ei pentru a dovedi nevaliditatea vocilor auzite de ea. Înainte de proces, nici Carol al VII-lea, care-i datora coroana, nici vreun alt francez n-a încercat s-o răscumpere sau s-o salveze, poate şi din cauză că nobilii erau stânjeniţi că fuseseră conduşi spre victorie de o fată de la ţară.

Viaţa şi moartea Ioanei d’Arc nu au dat naştere imediat unei rezistenţe naţionale; totuşi, după aceea englezii au luptat pentru o cauză pierdută, chiar dacă au fost sau nu conştienţi de aceasta. Burgunzii o ştiau. Instalarea lui Carol ca rege uns al Franţei, cu o armată reînsufleţită a schimbat situaţia, cu atât mai mult cu cât englezii erau preocupaţi de sporirea fricţiunilor sub un rege copil. Recunoscând implicaţiile, ducele de Burgundia se alătură treptat francezilor, ajunse la o înţelegere cu Carol al VII-lea şi pecetlui o alianţă prin pacea de la Arras din 1435. Într-un an, prin acţiunea unui nou conetabil energic, Parisul a fost recucerit pentru rege, un semnal dat regatului spre reunificare. Nimeni n-ar fi spus că scânteia aprinsă de Fecioara din Orléans a ajuns o flacără deoarece

importanţa ei este mai bine cunoscută de istorie decât de contemporani, însă în aer plutea O speranţă şi o vigoare reînnoite. Războiul nu se sfârşi, de fapt deveni şi mai brutal când englezii, din încăpăţânarea care-i cuprinde pe cuceritori când cei cuceriţi refuză să cadă, au perseverat într-o încercare care devenise fără speranţă după părăsirea cauzei lor de către burgunzi.

În tot acest timp, efortul intelectual dominant al Europei a fost angajat într-o activitate continuă şi intensă pentru a pune capăt schismei papale şi a înfăptui reforma în cadrul Bisericii. Ambele scopuri depindeau de stabilirea supremaţiei unui Conciliu peste papalitate. Atât timp cât ambii papi refuzau să abdfee, era imposibil să se termine schisma de comun acord, singura alternativă fiind Conciliul. De asemenea era evident că niciun papă şi colegiu de cardinali nu va nesocoti interesele legitime pentru a iniţia reforma dinlăuntrul Bisericii; de aceea numai prin stabilirea autorităţii unui Conciliu se putea obţine un instrument al reformei: Teologii serioşi se luptau cu aceste probleme, într-un efort autentic de a face d schimbare şi a găsi o cale de limitare şi constituţionălizare a puterii papale. Subiectul a iscat cele mai puternice controverse filosofice şi religioase, nemaivorbind şi de cele materiale, care au fost dezbătute într-o succesiune de concilii pe o perioadă de 40 de ani. Convocate nu din centrul Bisericii ci de la margini, de către Universităţi „suverani şi state, Conciliile se întâlniră la Pisa, Constanţa şi Basle.

La Pisa în 1409 subiectul reformei, susţinut în mod elocvent de d’Ailly şi Gerson, a fost abandonat în timp ce toate energiile erau angajate la înlăturarea papilor de la Avignon şi Roma şi alegerea unui singur succesor-Acest ins muri imediat şi a fost înlocuit de un italian războinic, Baldassare Cossa, mai mult *condottiere* decât cardinal,

care luă numele de Ioan al XXIII-lea. Deoarece ambii lui predecesori rivali încă se ţineau de scaunele lor, schisma era acum triplă. Datorită dificultăţilor Franrţei, iniţiativa trecu împăratului Şi gismund care convocă memorabilul Conciliu ce se ţinu la Constanţa pe teritoriul imperial din 1414 până în 1418.

Cu urmări istorice pentru Biserică, la Constanţa se discută un al treilea subiect, suprimarea ereziei, înţelegând toate tendinţele disidente care apăruseră ca urmare a stării proaste din secolul trecut. Vitalitatea religiei fusese preluată de disidenţi, mistici şi reformatori şi, într-un sens negativ, de practici de magie şi vrăjitorie, deşi accentul pus pe vrăjitorie reflecta acuzaţiile aduse de autorităţi mai mult decât practicarea ei în realitate. Fiind ameninţată, Biserica reacţionă prin persecuţii violente. Denunţurile, procesele şi arderile pe rug se înmulţiră şi, în ceea ce priveşte torturile celor bănuiţi de erezie, Inchiziţia era la fel de sălbatică şi ingenioasă ca orice necredincios turc sau chinez. Vânătoarea de vrăjitoare avea să atingă proporţii epidemice în a doua jumătate a secolului, marcate de faimosul tratat *Malleus Maleficarum* din 1487, o enciclopedie pentru depistarea demonologiei şi a adepţilor ei.

Conciliul de la Constanţa dezbătu erezia mai profundă a lui Jan Hus, urmaşul ideologic al lui Wyelif. Chemat să explice şi să-şi apere doctrina la Constanţa, el a fost condamnat şi ars pe rug în 1415. Ar fi putut foarte bine să susţină, anticipându-l pe episcopul Latimer, că flăcările în care a murit au. aprins torţa care nu se va stinge niciodată.

După o serie de lupte dramatice cu Ioan al XXIII-lea, Conciliul reuşi să-l înlăture pe papa sub învinuirea de piraterie, asasinat, viol, sodomie şi incest (din care, după cum remarcă Gibbon, cele mai scandaloase64 învinuiri au

fost trecute sub tăcere) şi să-l aleagă pe cardinalul Çolonna din Roma sub numele de Martin al V-lea. Fostul papă de la Roma fiind constrâns să abdice şi încăpăţânatul Benedict din Avignon fiind efectiv izolat, schisma a fost declarată. Încheiată, deşi avea să reînvie pentru scurt timp când a fost vorba de reformă. Lupta mai mare pentru supremaţie între Conciliu şi papalitate continuă. Sub Martin al V-lea au fost recuperate Statele Papale şi veniturile lor, şi câştigul material, dacă nu cel spiritual, îi dădu posibilitatea papalităţii sub succesorul lui Martin, Eugenius al IV-lea, să reînnoiască disputa sinodală la Conciliul de la Basle. Ca o luptă între uriaşi, Conciliul dură 18 ani.

Controversele doctrinale făceau ravagii, se formau grupuri, se convocau concilii anexe, a fost ales un papă rival – nu mai prejos decât suveranul – conte de Savoia care-şi cumpără propriul tron – sub numele de Felix al V-lea. Reforme şi restricţii asupra papalităţii au fost votate de către o parte şi respinse de cealaltă în timp ce statele şi suveranii au fost din nou despărţiţi de politica puterii. Până-la sfârşit, reformatorii au fost învinşi, Feiix al V-lea abdică şi Conciliul de la Basle dizolvat în

1449. Papalitatea, din nou ferm italiană, recunoscu pe hârtie supremaţia sinodului însă, în fapt, îşi recâştigă întâietatea. Triumful papalităţii, sărbătorit la jubileul din

1450, se dovedi o fantomă. Ea nu mai avea să fie niciodată ce a fost înainte de schismă şi de Concilii; îşi pierduse prestigiul în primele crize ale ei iar în cea de-a doua criză pierdu atât influenţa cât şi controlul asupra Bisericilor naţionale. Ca o expresie a „Libertăţilor galeze”, un sinod francez clin 1438 adoptă reforma în mod independent şi restrânse dările papale impuse clerului francez. Mişcările şi ideile generate de lupta sinodală au dus. inevitabil la secesiunea protestantă.

Se înregistrară schimbări în altă sferă prin războaiele husite, o mişcare iniţiată de naţionalismul ceh şi de zelul religios pentru a răzbuna moartea lui Hus. Membrii ei erau în majoritate burghezi şi ţărani (cu un oarecare sprijin din partea nobilimii cehe) şi în lupta lor împotriva clasei războinicilor, burghezia şi nu adversarii ei a fost cea care a găsit o nouă tactică militară. Ei adoptară dispozitivul unui „fort mobil”, constând dintr-un careu sau cerc de căruţe legate cu lanţuri pentru apărarea împotriva şarjelor cavaleriei. Golurile dintre căruţe erau apărate de escadroane înarmate cu suliţi, puşti şi îmblăcie şi, întrucât succesul în apărare a dus la ofensivă, escadroanele şarjau prin aceste goluri împotriva duşmanului. În 1420 ei înfrânseră forţele conduse de Sigismund într-o „cruciadă” pentru a restabili ortodoxia şi, câştigând încredere, din cauza fricii pe care o inspirau, întreprinseră raiduri în Ungaria, Bavaria şi Prusia până la Marea, Baltică, reliefându-se perspectiva dominaţiei ereziei. Trăgeau cu tunul din careul de căruţe şi au fost prima. ar? mată care folosi armele de foc de mână. După aproape un deceniu o treime din forţele husite aveau aceste arme.

Fiind totuşi oameni, ei aveau conflicte ideologice între moderaţi şi radicali, care în cele din urmă le destrămară mişcarea din interior. Totuşi, la Conciliul din Basle, fură destul de puternici pentru a sili pentru prima oară Biserica să încheie un tratat de pace cu ereticii. Ca şi elveţienii, tot o armată formată în majoritate din clasa. nenobiliară, ei învăţaseră să lupte efectiv deoarece nu ţinteau la glorie şi nici nu erau legaţi de cal.

Prin anii 1420 – 1430, Henric Navigatorul, prinţ ai Portugaliei şi nepot ai lui John de Gaunt, iniţie călătorii anuale în Atlantic, explorând şi reclamând dreptul asupra Azorelor, Madeira şi Canare, şi aventurându-se în josul coastei de vest a Africii până ce, în 1433, a fost înconjurată

marea protuberantă vestică şi au fost atinse coastele de aur şi fildeş, deschizându-se astfel porţile pentru noul comerţ. Chiar dacă mobilul iniţial al prinţului Henric a fost mărirea gloriei Ordinului lui Hristos, al cărui general era, opera şi avântul ei au fost moderne. El îşi ocupă locul pe puntea dintre medieval şi modern, unde se înghesuiau umaniştii şi savanţii.

Schimbările s-au produs neuniform şi dezordonat. Populaţia Europei scăzuse la nivelul ei minim prin 1440 şi nu avea să crească încă vreo 30 de ani. Rouen, care avea o populaţie de 15.000 de suflete înainte de Moartea Neagră, număra numai 6.000 pe la mijlocul secolului al XVIea. Catedrala din Schleswig, care făcu o comparaţie a veniturilor ei în 1457 eu cele din 1352, constată că arendele şi măsurile de orz, secară şi grâu erau mai puţine cu o treime decât înainte. În multe locuri, şcolile elementare dispăruseră pentru ca să apară din nou de-abia în timpurile moderne. În 1439 burghezii din Paris, care ţineau un jurnal în acei ani, relatau că iarba crescuse pe străzile capitalei şi că lupii atacau pe oameni în suburbiile subpopulate. În acelaşi an arhiepiscopul de Bordeaux se plângea că, din cauza écorchew-ilor, studenţii nu mai puteau căuta perla cunoaşterii la Universităţi deoarece „mulţi erau atacaţi pe drum, erau închişi, li se luau cărţile şi bunurile şi, vai! câteodată erau omorâţi”. Preţul a 100 de ani de război, de ajutoare şi subsidii, biruri pe cap de locuitor şi biruri indirecte, precum şi devalorizarea banilor a fost incalculabil. Totuşi, convocarea forţată a atâtor stări şi parlamente pentru acordarea de fonduri s-ar putea să fi întărit funcţionarea organelor reprezentative, chiar dacă povara financiară aducea mizerie şi duşmănie de clasă.

Puţini în timpul primului deceniu al domniei lui Carol al VII-lea vedeau semne de progres. Din cauza războiului continuu civil şi străin, scria Thomas Basin, un cronicar

normand al domniei, „neglijenţei şi delăsării” funcţionarilor regelui, „lăcomiei şi trândăviei” soldaţilor şi lipsei disciplinei militare, domnea paragina între Rouen şi Paris, de la Loara la Sena, peste câmpurile din Brie şi Champagne şi de la Sena până în Laon, Amiens şi Abbeville. „Şi exista teama că semnele acestei paragini vor dura multă vreme şi vor rămâne vizibile dacă Providenţa nu va veghea mai bine lucrurile acestei lumi”, încet, improbabil, sarcinile guvernării făcură un rege din Carol al VII-lea, averea sporită aducând oameni mai buni în slujba lui. Marele financiar burghez, Jacques Coeur, stabiliză banii şi creditele iar artileria de asediu, îmbunătăţită de tunari calificaţi din afara rândurilor cavalerilor, cil o eficacitate necunoscută în secolul al XIV-lea, smulse castelele şi oraşele de sub stăpânirea englezilor. Oraş după oraş îşi deschise porţile armatei regelui, cu atât mai binevoitoare cu cât Carol al VII-lea făcu în sfârşit reforma militară fundamentală care-l. Înfrânse pe bunicul său Carol al V-lea. În 1444 – 45 el reuşi să constituie o armată permanentă, încorporând şi în acelaşi timp eliminând companiile ilegale, cea mai mare pacoste a vremii. Conform noii legi, au fost constituite 20 *compagnies d’ordonance* a câte 100 de lăncieri fiecare, cu doi arcaşi, un scutier „un paj şi un *valet de guerre* pentru fiecare lăncier, în total 600 de oameni într-o companie. Conduse de cei mai de nădejde căpitani mercenari care-şi recrutau propriii oameni, noile companii erau plăţite şi aprovizionate de coroană cu ajutorul unei dări anuale regulate şi erau încartiruite în puncte strategice pe tot teritoriul Franţei. Prin eforturi neobosite, rămăşiţele *écorcheur-iiov* au fost lichidate. Printre semnele de schimbare de la mijlocul secolului, niciunul n-a fost mai important ca această inovaţie a armatei permanente. Ea era principiul ordinii acolo, unde toate în trecut – ciumă,

război şi schismă – fuseseră agenţi ai dezordinii.

Însănătoşirea Franţei a fost ajutată de slăbirea dorinţei de cucerire a Angliei. Henric al VI-lea, ca adult, dorea pafce. Un rege slab, nesigur, el a fost pionul intrigilor între baroni şi prelaţi. Iscusitul său unchi, ducele de Bedford, murise fără să lase pe cineva cu o poziţie proeminentă să conducă sau să sfârşească războiul. Prin 1450 francezii recuceriseră toată Normandia; oraşele se predau imediat ce apărea artileria. Chiar şi Aquitania engleză se micşorase, până la ceva mai mult decât împrejurimile Bordeaux-ului.

În 1453 la Castillon, singura bază engleză dincolo de Bordeaux, se dădu ultima bătălie. Holurile tradiţionale au fost inversate, cu vitejie nebunească de partea engleză şi cu competenţă burgheză de partea franceză. După ce Castillon se predă francezilor, lordul John Talbot, conte de Shrewsbury, porni din Bordeaux ca să-l recucerească. Conform lui Basin, de obicei el „se avânta mai curând din cutezanţă decât urmând o schemă de atac deliberat” şi insistă „în ciuda unui sfat dat de un locotenent cu experienţă, să atace frontal în fruntea soldaţilor lui. Francezii, sub comanda „unui oarecare Jean Bureau, cetăţean al Parisului, un om mic de statură dar îndrăzneţ şi ştiind ce vrea, deosebit de îndemânatic şi experimentat în folosirea artileriei”, a apărat tabăra lor cu un tranşeu, un val de pământ întărit cu trunchiuri de copaci şi cu „maşini de război” tunuri mici, serpentine, arbalete şi diverse lansatoare de proiectile. Talbot şi cavalerii lui se năpustiră asupra acestor dispozitive de apărare şi au fost respinşi cu pietre, plumb şi proiectile de diverse forme. Talbot a fost omorât iar armata lui pusă pe fugă. Bordeaux căzu şi el curând după aceea. Din imperiul englez de pe continent nu mai rămăsese decât Calais şi pretenţia vană la coroana Franţei.

Cel mai lung război se terminase, deşi puţini încă îşi dădeau seama. După atâtea armistiţii şi reînnoiri, cine putea realiză că venise sfârşitul? Fără ceremonie sau acord de încetare a ostilităţilor, tratat sau înţelegere, aventura şi suferinţa a cinci generaţii dispărură. După trecerea război putut se formară identităţi naţionale. Războiul de 100 de ani, ca şi crizele Bisericii din aceeaşi perioadă au rupt unitatea medievală. Frăţia cavalerilor se dezbină exact cum internaţionalismul universităţilor, sub influenţa războiului şi schismei, nu putu supravieţui. Între Anglia şi Franţa războiul lăsă moştenirea unei duşmănii reciproce, care avea să dureze până ce necesitatea dictă o alianţă în preajma lui 1914.

În acelaşi an cu luarea Castillonului, Henne al IV-lea avu o criză de nebunie, precipitind aceeaşi dispută pentru coroana Angtiei care a adus atâtea prejudicii Franţei. Soldaţii şi arcaşii fără slujbă care se întorceau în Anglia se puseră în slujba fracţiunilor baroniale, adăugând violenţă şi armele lor la războaiele civile ale celor două roze care luară acum locul războiului cu Franţa. În acelaşi an nefast, 1453, căzu Constantinopolul în faţa armelor de asediere* ale lui Mahomed al II-lea. Turcii aduseseră cu ei 70 de piese de artilerie, în frunte cu o superbombardă prinsă în cercuri de oţel trasă de 60 de boi şi capabilă de a lansa ghiulele grele de 800 de livre. Căderea Bizanţului a furnizat o dată convenţională pentru încheierea Evului Mediu, însă un eveniment mai plin de schimbări a avut loc în acelaşi timp.

În 1453 – 54 a fost prezentat de către Gutenberg la Mainz primul document tipărit cu litere mobile, urmat în 1453 de prima carte tipărită, *Biblia* tradusă în latină (Vulgata). „Soarele goticcum avea să spună Victor Hugo cu adecvată grandilocvenţă, „apuse în spatele uriaşei tiparniţe din Mainz”. Noul mijloc de răspândire a

cunoştinţelor şi a schimbului de idei se răspândi cu rapiditate nemedievală... în următorul deceniu apărură tiparniţe la Borna, Milano, Florenţa şi Neapoie şi. la Paris, Lyon, Bruges şi Valencia prin anii 1470. Prima partitură muzicală a fost tipărită în 1473. William Caxton îşi instala tiparniţa la Westminster în 1476 şi publică acea încă neîntrecută operă a prozei engleze, *Morte d'Arthur de* Malory, în 1484.

Cu Tudorii pe tronul Angliei, se încheie în cele din urmă o înţelegere oficială între Anglia şi Franţa prin Tratatul de la Etaples din 1492, un an mai semnificativ din alte motive. Energiile Europei, care elodva îşi găsiseră refularea în cruciade, aveau să şi-o găsească acum în călătorii, descoperiri şi aşezări în Lumea Nouă.

Descendenţa lui Coucÿ, după moartea lui Enguerrand al VIf-lea, atârna de un singur fir, fiul lui Marie, Robert de Bar. Filipa muri fără să lase urmaşi. Isabel, copilul din a doua căsătorie a lui Coucy, muri în 1411, urmată la şase. luni de singurul ei copil, o fetiţă. Perceval, fiul nelegitim ai lui Coucy, lăsă un testament în 1437 lăsând senioria sa soţului fiicei lui Robert de Bar, din care se poate, presupune că singurul fiu al lui Enguerrand al VII-lea a murit fără urmaşi. Totuşi acest singur fir avea să ducă la un rege. Fiica lui Robert de Bar, Jeanne, se căsători cu Louis de Luxemburg; conetabil al Franţei şi la rândul ei născu o fiică; aceasta se căsători cu un Bourbon din ramura descendentă din Ludovic cel Sfânt. Nepotul din această căsătorie, Antoine de Bourbon, se căsători cu Jeanne d'Albert, regina Na var r ei, şi fiul lor, cu panaşul lui alb de Navarra şi cu faimoasa lui concesie – „Parisul merită o slujbă" – ajunse pe tron ca Henric ai IV-lea. Curajos, isteţ, afemeiat, rezonabil, el a fost cel mai popular rege ai Franţei şi probabil datorită câtorva gène de la Enguerrand al VII-lea – un om raţional.

Marea baronie din Coucy, după ce a fost unită cu domeniul regal sub Ludovic al XII-lea, fiul lui Carol de Orléans, rămase proprietatea ramurii Orléans a casei regale, în timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea – al cărui frate Philippe de Orléans purta titlul de baron de Coucy – formidabilul castel, construit iniţial ca să-i uimească pe regi, deveni un focar al Frondei, liga nobililor care se opuneau cardinalului Mazarin, regentul. Pentru a distruge o bază a duşmanilor lui, în 1652 Mazarin aruncă în aer unele părţi ale castelului, făcându-l nelocuibil, deşi mijloacele sale nu-i ajunseră ca să dărâme donjonul titanic. Un cutremur din 1692 zgudui întreg castelul şi lăsă o crăpătură de sus până jos în donjon, însă el rămase totuşi în picioare, păzitor al sălilor goale de dedesubt. O suită de ani mai târziu ultimul senior al baroniei a fost ducele de Orléans, supranumit Philippe Egalité, care, în calitate de membru al Convenţiei Naţionale, votă pentru moartea lui Ludovic al XVI-lea şi a fost el însuşi victima ghilotinei un an mai târziu. Proprietatea sa, inclusiv Coucy, trecu la stat.

Între timp, mănăstirea celestină a lui Enguerrand Ta Villeneuve de Soissons fusese prădată de hughenţi, restaurată şi distrusă din nou în bătăliile Frondei, şi vândută ca *chiteau* particular când ordinul celestin a fost suprimat în 1781. Jefuită în timpul revoluţiei, ea trecu prin mai multe mâini până ce a fost cumpărată de contele Olivier de la Rochefoucauld în 1861. Aspiraţia lui Coucy pentru permanenţă n-a avut mai mult succes decât de obicei.

Sub Napoleon al III-lea, comisia pentru monumente istorice recomandă restaurarea castelului Coucy şi, aceasta nefiind posibil, lucrări urgente pentru prevenirea deteriorării donjonului. Opţiunea pentru restaurare oscila între Coucy şi Pierrefonds, un castel mai recent şi mai luxos construit pe la sfârşitul secolului al XIV-lea de

Ludovic de Orléans. Deoarece Coucy ar fi costat de trei ori pe atâta iar Pierrefonds era preferat de împărăteasa Eugenia, ca fiind mai aproape de Paris, a fost restaurat acesta din urmă. Cu regret, arhitectul Viollet-le-Duc, restauratorul construcţiilor medievale, se îndepărtă de cea mai impunătoare structură militară a Evului Mediu. „Pe lângă acest gigant, cele mai mari turnuri cunoscute sunt numai nişte fusuri” scria el. Tot ce izbuti să facă a fost să încercuiască gigantul cu două cercuri de fier, să repare acoperişul şi să astupe crăpăturile mai mari, punând un paznic care să împiedice furturile de pietre căzute din castel.

Tăcut, pustiu, bântuit de bufniţe, marele reper încă inspira veneraţie. Veneau turişti să se uite, arheologi să studieze structura lui, artişti să-i deseneze planurile şi monumentele. Viaţa continuă în satul de la poalele lui şi de-a lungul drumului care şerpuieşte în jos pe colină şi prin valea spre Soissons. Donjonul a rămas neclintit în faţa timpului, dezordinilor aduse de om sau natură, dar nu în faţa celor aduse de secolul al XX-lea.

În 1917 Picardia, invadată încă o dată, a fost ocupată, de armata germană timp de 3 ani. Prinţul Rupprecht de Bavaria, comandantul celei de a şasea armate, îl îndemnă pe generalul Ludendorff, şeful statului major, să facă în aşa fel încât castelul Coucy să fie cruţat, ca singura comoară arhitecturală fără valoare militară curentă. El arătă că nicio parte nu încercase să-l folosească în scopuri militare iar distrugerea lui „ar însemna numai o lovitură complet inutilă dată propriului nostru prestigiu”. Lui. Ludendorff nu-i plăceau apelurile la cultură. Atrăgându-i-se atenţia în mod nesăbuit asupra castelului Coucy, el hotărî să-l facă un exemplu al valorilor superioare. Încărcat la ordinul lui cu 28 de tone de exploziv colosul ridicat de Elnguerrand al îl î-lea în epoca

celor mai mari constructori de la greci şi romani încoace, a fost distrus până la; sol.

Pereţii exteriori, fundaţiile, camerele şi tunelurile subterane, porţiuni din pereţii interiori şi tocuri de uşi mai supravieţuiesc peste suprafeţe întregi acoperite de pietre. Deasupra unui prag de sus crăpat, cavalerul fără armură încă se angajează într-o luptă cu leul. Timp de 700 de ani, castelul a fost martorul ciclurilor de încercări şi eşecuri umane, ordine şi dezordine, măreţie şi declin. Ruinele lui rămân pe vârful colinei din Picardia, observatoare tăcute ale întoarcerii roţii istoriei.

Dedic această traducere soţiei mele Vianu.

Postfaţă

Barbara W. Tuchman este o personalitate binecunoscută cititorilor din ţara noastră prin cele două lucrări de istorie universală modernă „Tunurile din august” (1976) şi „Trufaşa citadelă” (1977) (amândouă publicate de Editura Politică) care i-au câştigat o notorietate internaţională. După publicarea lor, autoarea a dobândit din nou premiul Pulitzer cu volumul *Stilwell şi experienţa americană în China*.

Lucrarea de faţă, O *oglindă îndepărtată*. *Urgisitul secol XIV* (prima ediţie apărută în SUA în 1978) este consacrată societăţii medievale din Europa occidentală în secolul al XIV-lea, secol considerat de istorici drept „o epocă rea pentru umanitate”.

Perioada de care se ocupă Barbara Tuchman a fost bântuită de tot felul de „urgii”, războiul de o sută de ani, marea epidemie de ciumă, puternice frământări sociale (Jacqueria în Franţa, Ciompii în Italia, răsepala lui Wat Tyler în Anglia) etc. care îşi lasă amprenta asupra societăţii vest-europene aflate în plină criză.

Nobilii duceau între ei interminabile războaie şi principala lor victimă erau ţăranii. Campaniile militare,

cruciadele, turnirele necesitau sume imense obţinute printr-o fiscalitate excesivă. În faţa realităţii, mitul cu privire la rolul de ocrotitori ai cavalerilor s-a volatilizat. Războiul de o sută de ani dintre Anglia şi Franţa sau campaniile din Italia se întreţineau singure prin jaf. Principalele acţiuni ale nobilimii, războiul dintre Anglia şi Franţa, campaniile din Italia, cruciadele din Tunisia şi Imperiul Otoman, toate soldate cu eşecuri, dovedeau că nobilimea nu ţinea seama de posibilităţi, iar conducătorii ei supraestimau capacitatea lor de a controla evenimentele, ignorau realitatea.

În economia preindustrială a secolului al XIV-lea ceea ce apare proeminent este coexistenţa rigidităţilor, inerţiilor şi a mişcărilor limitate dar puternice ale unei dezvoltări moderne. De o parte, ţăranii care duceau o viaţă autarhică, de cealaltă parte, o economie de piaţă cu manufacturi şi mari ateliere.

Deşi interesul autoarei se îndreaptă cu precădere spre evenimentele politice şi militare, cum ar fi bătălia de la Poitiers sau vizita împăratului Carol al IV-lea ia Paris, nu sunt ignorate nici frământările sociale, ciompii, mişcarea lui Filip van Artevelde, răscoala maillo. tinilor care sunt prezentate sub sugestivul titlu „Viermii pământului împotriva leilor”.

În opinia Barbarei Tuchman conflictul central al Evului Mediu este acumularea bunurilor pământeşti de către Biserică şi pretenţia acesteia de conducere spirituală, de atingere a Divinităţii. Prăpastia devenea mai vizibilă, mai tulburătoare când oamenii îşi dădeau scărna de discrepanţa între ceea ce propovăduia Biserica şi practicile ei: vânzarea slujbelor bisericeşti, a indulgenţelor de iertare a păcatelor, luxul şi imoralitatea clerului. Din cauza acestui dezacord între teorie şi practică apăreau mereu noi secte ce. militau pentru revenirea la o viaţă

simplă, a întemeietorului creştinismului şi a apostolilor lui. În Olanda şi în regiunile învecinate, sub influenţa lui Groote Gerard luase fiinţă o asociaţie „Frăţia vieţii.com uneai cărei membri se străduiau să ducă o viaţă simplă. În conformi; late cu Vechiul Testament, iar în Anglia John Wyelif respingea autoritatea papală.

Sub influenţa ideilor lui John Wyelif, Konrad Waldhaiişen, Jan Milic şi Matei din Janov, Jan Hus a făcut o critică aprofundată Bisericii catolice. Citat în faţa Conciliului bisericesc de la Constanţa (Elveţia), a fost judecat, condamnat ca „eretic” şi ars pe rug în 1415... Structurile vechi şi pline de faimă se năruie din interior în timp ce faţada mai dăinuie uneori timp de secole. Alianţa Bisericii cu cei mai bogaţi, puternici, a fost făţişă 4 n decursul veacului şi autoarea aduce numeroase exemple grăitoare.

Marea epidemie de ciumă ocupă un loc deosebit în economia cărţii. „Moartea neagră” a lovit îndeosebi, după cum subliniază Barbara Tuchman, pe oamenii nevoiaşi „adâncind antagonismul dintre bogaţi şi săraci. Virulenţa deosebită a bolii, necunoaşterea agenţilor ei transmiţători (şobolani şi purici) a exacerbat sentimentul de frică în masă, de insecuritate. Când a apărut ciuma, evreii au fost învinuiţi că ar otrăvi fântânile şi ar răspândi boala. Antagonismul mulţimii avea rădăcini adânci. Refuzul evreului de a recunoaşte în Hristos pe Mântuitor constituia o incultă permanentă faţă de Biserica nou întemeiată. Inocenţiu al IV-lea a anunţat în 1205 că evreii, ca ucigaşi ai lui Hristos, sunt condamnaţi la sclavie perpetuă. Excluşi din bresle, de la arte şi meserii, ei au fost împinşi spre comerţul mărunt şi spre cămătrie. Deoarece creştinii îşi impuseseră singuri interdicţia de a face bani din bani, deşi teoretic ei erau opriţi să aibă legături cu evreii, teoria s-a supus avantajului material şi atât nobilii, prelaţii cât şi

populaţia le dădeau acestora bani să-i împrumute cu o dobândă de 20% din care, evident, trezoreria regală lua ceea ce considera că i se cuvine. Jean Delumeau citind pe H. Ch. La care scrie „Nu este exagerat a afirma că Biserica a fost principalul dacă nu singura responsabilă a actelor de violenţă împotriva evreilor în cursul Evului Mediuprecizează „dar voi adăuga un corectiv esenţial: situaţia s-a agravat şi mai mult în timpul Renaşterii” (Jean Delumeau *Frica în Occident în secolele XIV-XVII*, *O cetate asediată*, Bucureşti, 1986, vol. II, p. 137).

Perfect informată asupra; acestui secol, cercetând şi verific înd numeroase izvoare, Barbara Tuchman a reuşit, eu marele ei talent literar, să redea o imagine vie a unei societăţi care se zbătea într-un lanţ complicat de crize şi conflicte. Mai mult, cultivând amănuntul semnificativ sau de culoare, trecând în permanenţă de la general la detaliu, de la detaliu la ansamblu, autoarea ne oferă posibilitatea sa cunoaştem un Ev Mediu profund cu obiceiurile lui zilnice, credinţele, comportamentele şi mentalităţile lui.

Ar fi fost de dorit ca aspectele pozitive ale epocii, realizările tehnice şi culturale să ocupe o pondere mai mare în structura cărţii. De asemenea i se poate reproşa autoarei o anumită viziune „occidentalo-centristă”, istoricul: fiind înclinat să caute în acest secol semnele unei unităţi sau comunităţi occidentale. Termeni ca „lumea occidentală”, „omul occidental” sunt mărturiile acestei viziuni care păgubeşte cartea de mai bine de jumătate a continentului.

Cu toate acestea Barbara Tuchman evocă şi anumite episoade şi personalităţi din Europa de est şi de sud-est, inclusiv spaţiul românesc. Dacă pentru Europa occidentală secolul al XIV-lea a fost un secol sumbru (epidemii, răscoale, războaie), pentru istoria poporului român acest secol a fost marcat de constituirea statelor feudale Ţara

Românească şi Moldova, care şi-au câştigat neatârnarea în luptă cu regalitatea ungară, şi de consolidarea acestor state prin opera politică a celor dintâi Basarabi şi Muşatini, şi de începutul luptei pentru apărarea independenţei, ameninţată de expansiunea otomană, luptă în cursul căreia domnul Ţării Româneşti, Mircea cel Mare s-a dovedit un remarcabil comandant militar, unind sub steagul neatârnării pe toţi românii – munteni, moldoveni, transilvăneni şi dobrogeni.

Suntem convinşi că această carte va provoca interesul şi emoţia cititorilor. Barbara Tuchman consideră că noi, cei care trăim în secolul al XX-lea, martori ai celor două războaie mondiale, avem o înţelegere mai adâncă pentru predecesorii noştri din secolul al XIV-lea confruntaţi cu războaie, epidemii etc. Pe bună dreptate, cititorul îşi va pune întrebarea pe care ne-am pus-o şi noi: „Ce s-a schimbat în aceşti 600 de ani?” A devenit omenirea mai înţeleaptă, a t-aş învăţăminte din cele ce s-au depănat în decursul veacurilor?

Omul a păşit pe lună, dar omul torturează, omul ucide şi reprimă pe semenul său. În zilele noastre încordarea în relaţiile internaţionale, confuzia şi-nesiguranţa zilei de mâine în numeroase ţări sunt dominante. Au fost multiplicate şi continuă multiplicarea capacităţii de a ucide şi distruge. Apariţia bombardierelor, a rachetelor teleghidate, a armelor chimice sunt orori şi mai groaznice decât ciuma. Costul pregătirilor militare constituie „ciuma” vremurilor noastre. Vremurile s-au schimbat, dar uneori, în unele păjj; i ale globului omenirea comite greşeli şi mai grave decât cele din veacul al XIV-lea.

Procesul istoric contemporan impune făurirea unei lumi mai drepte, mai bune, fără arme nucleare, chimice sau în cosmos. Vapta pentru pace este, pe drept cuvânt, cerinţa vitală a zilei de astăzi, cerinţă în spiritul căreia

militează constant România socialistă alături de toate forţele progresiste şi democratice, de mişcarea mondială pentru pace.

AL. VIANU

Cuprins

Partea a doua
17. Ascensiunea lui Enguerrand de Coucy… *1*
18. Viermii pământului împotriva leilor… 33
19. Ispita din Italia 71
20. O a doua cucerire normandă… 92
21. Iluzia se destramă… 118
22. Asediul Barbariei. 142
23. Într-un codru întunecos… «…166
24. Dans macabru. 185
25. Ocazia pierdută 212
26. Nicopole. 237
27. Cernit să fie cerul!… 271
Epilog. 293
Postfaţă…312

„Eu sînt baronul de Coucy" : Dinastia • Născut pentru nenorocire : Secolul • Tinerețe și cavalerism • Război • „Acesta-i sfîrșitul lumii" : Moartea Neagră • Bătălia de la Poitiers • Franța decapitată : Revolta burghezilor și Jacqueria • Ostatec în Anglia • Enguerrand și Isabella • Fii ai fărădelegii • Vălul de aur • Dublu jurămînt de credință • Războiul lui Enguerrand de Coucy • Dezordinea din Anglia • Impăratul la Paris • Schisma papală • Ascensiunea lui Enguerrand de Coucy • Viermii pămîntului împotriva leilor • Ispita din Italia • O a doua cucerire normandă • Iluzia se destramă • Asediul Barbariei • Într-un cadru întunecos • Dans macabru • Ocazia pierdută • Nicopole • Cernit să fie cerul !

Editura Politică
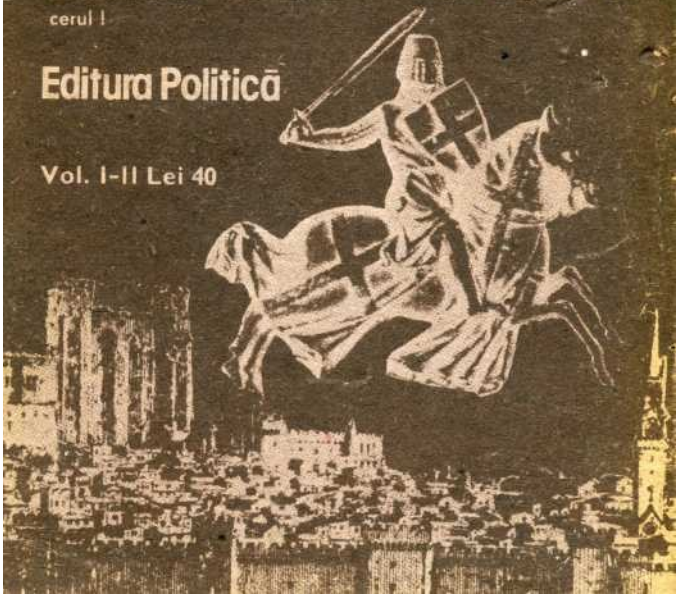
Vol. I-II Lei 40